

**T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİ’NİN SANAYİ POLİTİKASI
ÇERÇEVESİNDE ALMAN-TÜRK SANAYİ
POLİTİKALARI: İMALAT SANAYİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

Kaan ÇELİKOK

2502140459

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU

İSTANBUL - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : KAAN ÇELİKOK Numarası : 2502140459
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : AVRUPA BİRLİĞİ Danışmanı : PROF. DR. CEM SAATÇIOĞLU
Tez Savunma Tarihi : 26.12.2019 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SANAYİ POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE ALMAN-TÜRK
SANAYİ POLİTİKALARI: İMALAT SANAYİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~ YLA karar verilmiştir.

JÜRI ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. AHMET İNCEKARA		KABUL
2- PROF. DR. OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU		KABUL
3- PROF. DR. SEYHUN DOĞAN		KABUL
4- PROF. DR. CEM SAATÇIOĞLU		KABUL
5- DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET SENCER GİRGİN		KABUL

YEDEK JÜRI ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. NAGİHAN OKTAYER IŞIKLAR		
2- PROF. DR. EKREM GÜL		

ÖZ

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN SANAYİ POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE ALMAN-TÜRK SANAYİ POLİTİKALARI: İMALAT SANAYİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Bu çalışmayla, tarihsel süreç içerisinde içinde bulunulan koşulların Avrupa Birliği’nin sanayi politikasına yansımalarının ve bu yansımaların Alman-Türk sanayi politikalarına etkilerinin incelenmesi; Endüstri 4.0 sürecinin Alman-Türk sanayileri üzerindeki olası etkilerinin tespit edilmesi; Alman-Türk imalat sanayilerinin teknoloji yoğunluklarına göre ihracatta rekabet gücünün belirlenmesine yönelik Balassa indeksi çerçevesinde yapılan analiz neticesinde, Türk sanayiinin katma değer yaratmada yaşadığı sorunların, Gümrük Birliği sonrası oluşan asimetrik dezavantajlardan mı yoksa diğer iç ve dış politik etkilerden mi kaynaklandığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde sanayi ve sanayi politikası, Avrupa Birliği’nin sanayi ve rekabet politikaları kavramlarına teorik ve tarihsel açıdan yaklaşılmış; ikinci ve üçüncü bölümlerde Alman-Türk sanayi politikalarının Avrupa Birliği sanayi politikasına paralel olarak tarihsel gelişimleri, Endüstri 4.0 temel yaklaşımı olmak üzere yaklaşımları ve temel politika alanları ile ilişkileri açısından ayrıntılı olarak incelenmiş; uygulama bölümü olan son bölümde ise araştırma kapsamına giren iki ülke olan Almanya ve Türkiye günümüzdeki uluslararası konumlarına getiren süreçler açısından irdelenmiş; her iki ülkenin imalat sanayileri verimlilik, kapasite kullanım oranları, katma değer, üretim endeksi, AR-GE harcamaları ve istihdam şeklindeki seçilmiş göstergeler açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve nihayetinde Alman-Türk imalat sanayilerinin ihracattaki rekabet gücü Gümrük Birliği sonrası süreci kapsayan 1996-2018 yılları için analiz edilmiştir. Söz konusu analiz için veri seti olarak BM Ticari İstatistik Veribatını (UN Comtrade)’nda yer alan SITC Rev.3, 3 haneli ürün ve/veya ürün grupları kullanılmış olup; teknoloji düzeylerine göre düşük, orta ve yüksek teknoloji yoğunluğuna sahip toplamda 134 ürün ve/veya ürün grubuna dair ihracatta rekabet gücü değerleri, Béla

Balassa (1965) tarafından geliştirilen, Balassa İndeksi (RCA) rekabet gücü ölçüm yöntemi ile her iki ülke ve teknoloji grubu için ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Yapılan çalışma, Avrupa Birliği'nin sanayi politikası araçları ile de paralellik göstermesi açısından, sanayide katma değer ve ürün çeşitliliği elde edebilme adına sanayi politikasının rekabet politikası, ticaret politikası, inovasyon politikası ve eğitim politikası olarak belirlenmiş temel politika alanlarından desteklenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Almanya'da başlatılan Endüstri 4.0 sürecinin Türkiye tarafından da takip edilmesinin ekonomik, ekolojik ve sosyal etkiler oluşturacağı ve karşımıza çıkacak iktisadi, sosyal ve diğer önemli göstergeler açısından olumlu ilerleme kaydedilmesi için çaba sarf edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Gümrük Birliği'nden kaynaklı asimetrik dezavantajların Türk sanayiinin katma değer oluşturma çabasına ket vurmuş olabileceğini ancak bunun tek gerekçe olmadığını ve bu noktada özellikle AR-GE yatırımlarının önemi vurgulanmıştır. Almanya'nın imalat sanayiinde verimlilik, kapasite kullanım oranları, 1996-1998 arası istisnai yılları harici katma değer, üretim, AR-GE harcamaları, istihdam gibi göstergeler açısından Türkiye'ye karşı üstünlüğe sahip olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda, Alman imalat sanayii ihracatının 1996-2018 yılları arasındaki ihracattaki rekabet gücünün Almanya'nın ihracata yönelik sanayi hamlelerine rağmen yüksek teknoloji yoğunluğunda güçlü veya orta dereceli olmayıp; zayıf dereceli olmasında üretimin iktisadi ve coğrafi maliyet avantajları nedeniyle Çin başta olmak üzere Doğu ülkelerine kaymasının etkili olduğu düşünülmektedir. Almanya ayrıca, düşük teknoloji yoğunluğunda ihracatta rekabet gücü açısından dezavantaja sahip; orta teknoloji yoğunluğuna göre ihracatta zayıf dereceli karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne sahip bir ülkedir. Türkiye ise, düşük teknoloji yoğunluğuna göre ihracatta orta dereceli karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne; orta teknoloji yoğunluğuna göre ihracatta zayıf dereceli karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne sahiptir. Türkiye, yüksek teknoloji yoğunluğuna göre ihracatta rekabet gücüne sahip değildir.

Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği, Almanya, Türkiye, Sanayi Politikası, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi

ABSTRACT

GERMAN-TURKISH INDUSTRIAL POLICIES WITHIN THE FRAMEWORK OF THE INDUSTRIAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION: A RESEARCH ON THE MANUFACTURING INDUSTRY

In this study, it is aimed to examine the reflections of the current conditions on the industrial policy of the European Union and the effects of these reflections on the German-Turkish industrial policies; identifying possible impacts of the Industry 4.0 process on German-Turkish industries; as a result of the analysis conducted within the framework of the Balassa index to determine the competitiveness of exports in terms of technology densities of the German-Turkish manufacturing industries, it is aimed to determine whether the problems experienced by the Turkish industry in creating added value stem from the asymmetric disadvantages after the Customs Union or other domestic and foreign political effects.

In this context, in the first chapter of the study, the concepts of industry and industrial policy, industrial and competition policies of the European Union have been approached from the theoretical and historical perspective; in the second and third chapters, the historical development of German-Turkish industrial policies in parallel with the industrial policy of the European Union is examined in detail in terms of their approaches, including the basic approach of Industry 4.0, and their relations with the main policy areas; in the last and application chapter Germany and Turkey, two countries covered by the survey have been analyzed in terms of the process of bringing to today's international position; the manufacturing industries of both countries were analyzed comparatively in terms of productivity, capacity utilization rates, value added, production index, R & D expenditures and employment indicators and finally the competitiveness of German-Turkish manufacturing industries in exports was analyzed for the years 1996-2018 covering the post-Customs Union process. SITC Rev.3, 3 digit product and/or product groups included in the UN Commercial Statistics Database (UN Comtrade) was used as data set for the analysis; competitiveness values

of 134 products and/or product groups in total with low, medium and high technology density according to technology levels have been calculated separately for both countries and technology groups using the competitiveness measurement method the Balassa Index (RCA), which was developed by Béla Balassa in 1965.

The study has shown that in order to obtain added value and product diversity in industry, industrial policy should be encouraged by the main policy areas determined as competition policy, trade policy, innovation policy and education policy in order to show parallelism with the industrial policy tools of the European Union. The monitoring of the Industry 4.0 process by Turkey, which was launched in Germany will create economical, ecological and social impacts and efforts should have been made to make positive progress in terms of economic, social and other important indicators. It was emphasized that the asymmetric disadvantages arising from the Customs Union might have hampered the efforts of Turkish industry to create added value, but this was not the only reason and especially R & D investments are important at this point. It is known that Germany has superiority to Turkey in the manufacturing industry by the indicators such as productivity, capacity utilization rates, value added (except for the years between 1996-1998), production, R & D expenditures and employment. In this respect, the answer of the question why German manufacturing industry exports between 1996 and 2018 is not strong or moderate and only weak competitive in high technology density can be given with the shift of the production to Eastern countries especially to China due to the economic and geographical cost advantages. Germany also has a disadvantage in terms of competitiveness in exports at low technology density and has weak comparative advantage in exports according to medium technology intensity. Turkey has moderate comparative advantage in exports by low technology intensity and weak competitive comparative advantage in exports according to medium technology intensity. Turkey has comparative disadvantage in exports by high technology intensity.

Key words: European Union, Germany, Turkey, Industrial Policy, Revealed Comparative Advantage Index

ÖNSÖZ

Avrupa Birliği'nin sanayi politikası, başta rekabetçi bir ekonomik yapı oluşturulması, sonrasında iyi işleyen bir iç pazarın, işletme dostu bir çevrenin teşvik edilmesi ve nihayetinde yenilikçi ve istikrarlı bir ekonomik yapı açısından büyük önem taşımaktadır. Almanya, son yıllarda ortaya koyduğu Endüstri 4.0 vizyonu ile, AB'nin lokomotif gücü olarak, AB'nin sanayi politikalarına uygun eylemlerde bulunma amacı gütmüştür. Türkiye, hem Gümrük Birliği'nin getirdiği asimetrik dezavantajlardan kaynaklanan, hem de diğer iç ve dış politik etkilerden kaynaklanan nedenlerde sanayileşme sürecinde istenilen düzeye ulaşamamıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında, başta verdiği tüm akademik destek ve sağladığı motivasyonla beni teşvik eden tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU'na, aldığım burs sayesinde Heidelberg Üniversitesi Siyaset Bilimi Enstitüsü'nde Temmuz 2017 - Ekim 2017 arasında araştırmalarımı sürdürmem konusunda destek sağlayan DAAD'a (Alman Akademik Değişim Servisi), değerli görüş ve önerilerini esirgemeyen, Heidelberg Üniversitesi Siyaset Bilimi Enstitüsü öğretim üyesi Sayın Prof. Dr. Jale TOSUN'a, tez izleme komitesi üyelerim Sayın Prof. Dr. Seyhun DOĞAN'a ve Sayın Prof. Dr. Osman KÜÇÜKAHMETOĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi arz ederim.

Eğitim-öğretim hayatımın başından, bu tezi tamamladığım sürenin sonuna dek bana her türlü desteği veren anneme minnetarım.

Bu çalışmanın tüm ilgililere yararlı olmasını temenni ederim.

Kaan ÇELİKOK

İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.:

ÖZ	III
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VII
TABLolar LİSTESİ	XIII
GRAFİKLER LİSTESİ	XVI
ŞEKİLLER LİSTESİ	XVII
KISALTMALAR LİSTESİ	XVIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN SANAYİ VE REKABET POLİTİKASI: GENEL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Sanayinin Tanımı ve Tarihçesi	6
1.2. Sanayinin Ekonomideki Yeri ve Önemi	8
1.3. Sanayi Politikası Kavramı	13
1.3.1. Sanayi Politikasının Kapsamı.....	13
1.3.2. Sanayi Politikasının Hedefleri.....	18
1.3.3. Sanayi Politikasının Sınıflandırılması	23
1.4. Rekabet Politikası Kavramı	26
1.4.1. Rekabet Politikasının Kapsamı.....	26
1.4.2. Rekabet Politikasının Hedefleri.....	27

1.5. Avrupa Birliği'nin Sanayi ve Rekabet Politikası.....	32
1.5.1. Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikası.....	32
1.5.1.1. Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikasının Tarihsel Gelişimi	32
1.5.1.2. Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikasının Kapsamı	41
1.5.1.3. Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikasının Hedefleri	45
1.5.1.4. Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikasının Araçları	47
1.5.1.4.1. Gümrük Birliği	47
1.5.1.4.2. Araştırma ve Geliştirmenin (AR-GE) Desteklenmesi.....	48
1.5.1.4.3. Ortak Ticaret Politikası.....	51
1.5.1.4.4. Eğitim Politikası.....	52
1.5.2. Avrupa Birliği'nin Rekabet Politikası	52
1.5.2.1. Avrupa Birliği'nin Rekabet Politikasının Tarihsel Gelişimi	52
1.5.2.2. Avrupa Birliği'nin Rekabet Politikasının Kapsamı	55
1.5.2.3. Avrupa Birliği'nin Rekabet Politikasının Hedefleri	59
1.5.2.4. Avrupa Birliği'nin Rekabet Politikasının Araçları	60
1.5.2.4.1. Tekelcilik Karşıtı Uygulamalar	60
1.5.2.4.2. Rekabet Karşıtı Birleşmelerin Kontrolü	61
1.5.2.4.3. Devlet Yardımları.....	62

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANYA’DA UYGULANAN SANAYİ POLİTİKALARI

2.1. Almanya’da Uygulanan Sanayi Politikalarının Tarihsel Gelişimi	64
2.1.1. 1945 Öncesi Dönem.....	64
2.1.2. 1945-1980 Dönemi	80
2.1.3. 1980-2018 Dönemi	94
2.2. Almanya’da Uygulanan Farklı Sanayi Politikası Yaklaşımları	109
2.2.1. Ekolojik Sanayi Politikası	109
2.2.2. Endüstri 4.0	114
2.2.2.1. Kapsamı	115
2.2.2.2. Etkileri	119
2.2.2.2.1. Ekonomik Etkiler	120
2.2.2.2.2. Ekolojik Etkiler	122
2.2.2.2.3. Sosyal Etkiler	122
2.3. Almanya’da Uygulanan Sanayi Politikalarının Temel Politika Alanları İle İlişkisi.....	123
2.3.1. Almanya’da Sanayi Politikası-Rekabet Politikası İlişkisi	123
2.3.2. Almanya’da Sanayi Politikası-Ticaret Politikası İlişkisi	125
2.3.3. Almanya’da Sanayi Politikası-İnovasyon Politikası İlişkisi	127
2.3.4. Almanya’da Sanayi Politikası-Eğitim Politikası İlişkisi	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE UYGULANAN SANAYİ POLİTİKALARI

3.1. Türkiye’de Uygulanan Sanayi Politikalarının Tarihsel Gelişimi	132
3.1.1. 1945 Öncesi Dönem.....	132
3.1.2. 1945-1980 Dönemi	151
3.1.3. 1980-2018 Dönemi	163
3.2. Türkiye’de Uygulanan Farklı Sanayi Politikası Yaklaşımları	179
3.2.1. Sanayi Teşvik Sistemi.....	179
3.2.2. Endüstri 4.0 Süreci.....	181
3.3. Türkiye’de Uygulanan Sanayi Politikalarının Temel Politika Alanları İle İlişkisi.....	185
3.3.1. Türkiye’de Sanayi Politikası-Rekabet Politikası İlişkisi	185
3.3.2. Türkiye’de Sanayi Politikası-Ticaret Politikası İlişkisi	188
3.3.3. Türkiye’de Sanayi Politikası-İnovasyon Politikası İlişkisi	191
3.3.4. Türkiye’de Sanayi Politikası-Eğitim Politikası İlişkisi	192
3.4. Türkiye’nin Sanayi ve Rekabet Politikalarının AB İlerleme Raporları Kapsamında Değerlendirilmesi	193

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALMAN-TÜRK İMALAT SANAYİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

4.1. Dünyada Yeni Uluslararası İş Bölümü, Almanya'nın ve Türkiye'nin Yeri ..	199
4.2. Almanya-Türkiye Ticari İlişkileri	208
4.3. Alman-Türk İmalat Sanayilerinin Seçilmiş Göstergelerle İncelenmesi	210
4.3.1. İmalat Sanayiinde Verimlilik	210
4.3.2. İmalat Sanayiinde Kapasite Kullanım Oranları	212
4.3.3. İmalat Sanayii Katma Değeri	213
4.3.4. İmalat Sanayii Üretim Endeksi	215
4.3.5. İmalat Sanayii AR-GE Harcamaları	216
4.3.6. İmalat Sanayii İstihdamı	217
4.4. Almanya'nın ve Türkiye'nin İmalat Sanayi Ürün Gruplarındaki İhracat Rekabet Gücünün Belirlenmesi: 1996-2018 Dönemi Analizi	218
4.4.1. Amaç	218
4.4.2. Almanya'nın, Türkiye'nin ve Dünyanın İmalat Sanayii İhracatı: 1996- 2018 Dönemi İçin Bir Değerlendirme	218
4.4.3. Literatür Taraması.....	221
4.4.4. Uygulama	225
4.4.4.1. Yöntem ve Veri Seti.....	225
4.4.4.2. Bulgular	229
SONUÇ.....	235
KAYNAKÇA.....	244
EKLER.....	281
ÖZGEÇMİŞ	291

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Ülkelerin Sanayileşme Açısından Tasnifi	12
Tablo 1.2: Sanayi Politikası Kavramına Yönelik Farklı Tanımlamalar	15
Tablo 1.3: Piyasalara Devlet Müdahalesinin Düzeyi	25
Tablo 1.4: Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikası ve Sanayiye Etki Eden Politikalar	42
Tablo 1.5: AB Rekabet Politikasının Özeti	57
Tablo 2.1: Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Almanya'nın Sanayi İstihdamındaki Değişimler (1913-1918, 10'dan fazla çalışana sahip işletmeler)	69
Tablo 2.2: Almanya'da 1913 Fiyatlarıyla Net Milli Gelirin İktisadi Alanlara Göre Yapısı	71
Tablo 2.3: Almanya'da Sanayideki Emek Verimliliği Artışları (1850-1959, %)	71
Tablo 2.4: Almanya'nın Sanayi Dallarında Saat Başına Üretim Çıktısı Artışı (1926-1990, %)	73
Tablo 2.5: Alman Ekonomisinin Kurtarılması (1932-1938, %).....	76
Tablo 2.6: Almanya'da Dört Yıllık Plan Çerçevesinde Seçilmiş Malların Üretimi (1938-1942)	77
Tablo 2.7: Almanya'da Kamu Borçlarının Gelişimi (1938-1942, Milyar RM)	79
Tablo 2.8: Almanya'da İktisadi Alanlara Göre Yatırım Yapısı ve ERP Kredilerinin Dağılımı (1949-1956)	82
Tablo 2.9: Almanya'da Seçilmiş Sanayi Kollarının Toplam Sanayi Brüt Katma Değerindeki Payı (1960-1980, %)	84
Tablo 2.10: Batı Almanya Ekonomisinin Reel Büyümesi (1951-1980, %).....	86
Tablo 2.11: Almanya'da Sektörlerin GSYİH'ye Katkısı (1950-1969, 1962 fiyatları ile)	87
Tablo 2.12: Almanya'da İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı (1882-1980, %).....	88
Tablo 2.13: Almanya'da Sanayi Yapısının Gelişimi (1950-1980).....	88
Tablo 2.14: Almanya'da İmalat Sanayinin Gelişimi (1950-1969, 1962 fiyatları ile)	89
Tablo 2.15: Almanya'da Bağımlı Çalışmalardan Sağlanan Brüt Gelir (1950-1969, 1962 fiyatları ile)	90

Tablo 2.16: Almanya’da Girişimcilik Faaliyetlerinden ve Servetten Sağlanan Brüt Gelir (1950-1969, 1962 fiyatları ile).....	91
Tablo 2.17: Sanayileşmiş Ülkelerde GSYİH’nın ve İmalat Sanayinde Üretimin Yıllık Büyüme Oranı (1953-1963, Üstel Büyüme Oranları).....	92
Tablo 2.18: Almanya’da Sektörlere ve Seçilmiş Dallara Göre İhracatta Uzmanlaşma (1967-1979).....	93
Tablo 2.19: Avrupa Topluluğundaki Ulusal Ekonomilerde Açıklık Derecesi (1991, GSMH’nın yüzdesi olarak)	96
Tablo 2.20: Almanya’nın Temel Ekonomik Göstergeleri (2009-2018)	100
Tablo 2.21: Almanya’da Sektörlere Göre Brüt Katma Değer (1991-2018, Cari Fiyatlarla, Milyar €).....	105
Tablo 2.22: Almanya’da Sektörlerin Brüt Katma Değer Payları (1991-2018, Cari Fiyatlarla, %).....	106
Tablo 2.23: Almanya’da GSYİH’nın Oluşumu (1991-2018).....	107
Tablo 2.24: Almanya’nın Büyük Sanayi Dalları (2018)	108
Tablo 2.25: Çevre Politikaları Açısından Yenilik Odaklı Politika Araçları ve Temel Yenilik Aşamaları	113
Tablo 2.26: Almanya’nın Ticaret Politikasını Etkileyen Gelişmeler.....	125
Tablo 3.1: Osmanlı Devleti’nin Dünya Ekonomisindeki Yeri.....	132
Tablo 3.2: Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Milli Gelir (Cari Fiyatlarla, Milyon Lira).....	136
Tablo 3.3: Osmanlı Devleti’nde Sanayi Müesseselerinin Sektörlere ve Mülkiyete Göre Dağılımı (1915)	137
Tablo 3.4: Osmanlı Devleti’nde Sektörlere Göre Üretim Değeri (1913-1915).....	137
Tablo 3.5: Türkiye’de Sanayi Sayımı Sonuçları (1927)	142
Tablo 3.6: Türkiye’de Sanayi İle İlgili Ekonomik Göstergeler (1930-1938).....	146
Tablo 3.7: Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ekonomik Göstergeleri ve Dış Ticareti (Milyon ABD \$)	150
Tablo 3.8: Türkiye’de 1950-1960 Döneminde "Büyük" Sınai İşletmelerin Yapısı	153
Tablo 3.9: Üretim değerleri bakımından imalat sanayiinin birleşimi	155
Tablo 3.10: Washington Uzlaşması Çerçevesinde Neoliberal İktisat Politikaları ..	159

Tablo 3.11: Türkiye’de Uygulanan Kalkınma Planları Kapsamında GSYİH’nın Sektörel Dağılımı	160
Tablo 3.12: Türkiye’nin Başlıca Kalkınma Göstergeleri (1950-1976).....	161
Tablo 3.13: Türkiye’de Sektörlere Göre İstihdam Edilenlerin Sayısı ve Payı (1960-1988, 15 yaş üzeri, 1 000 kişi).....	165
Tablo 3.14: Türkiye’nin IMF ile Yaptığı Stand-by Düzenlemeleri	167
Tablo 3.15: Türkiye’de Dönemler İtibariyle Uygulanan Ekonomi Politikası ve Kullanılan Araçlar	172
Tablo 3.16: Türkiye’nin Makroekonomik Göstergeleri (2000-2018)	173
Tablo 3.17: Türkiye’de Sektörlere Göre Sabit Sermaye Yatırımları (2011-2018, %)	174
Tablo 3.18: Cari Fiyatlarla Hesaplanan GSYİH, Sektörel Büyüme Hızları ve Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları (2014-2018).....	177
Tablo 3.19: Türkiye’de Endüstri 4.0’ı Benimseme Yaklaşımı.....	182
Tablo 3.20: Türkiye’de AR-GE Faaliyetlerinin GSYİH İçinde Aldığı Pay (%).....	192
Tablo 3.21: AB İlerleme Raporlarına Göre Türkiye İçin Politika Öncelikleri.....	198
Tablo 4.1: Dünya Mal Ticaretinin Önde Gelen İhracatçı ve İthalatçı Ülkeleri (2018)	203
Tablo 4.2: Almanya’nın Ticari Partner Ülkeleri (2018)	204
Tablo 4.3: Türkiye’nin Ticari Partner Ülkeleri (2018)	207
Tablo 4.4: Türkiye-Almanya Dış Ticaret Değerleri (1996-2008, 1 000 ABD \$)....	209
Tablo 4.5: Seçilmiş OECD Ülkelerinin Almanya’ya Göreceli Verimlilikleri (1980-2018, Almanya’nın Çalışılan Saat Başında Ürettiği GSYİH, ABD \$, SAGP, %) ..	211
Tablo 4.6: Almanya’nın ve Türkiye’nin İmalat Sanayi Ürünleri İhracatı Genel Durumu (1996-2018, *1000 ABD \$)	219
Tablo 4.7: Dünyanın İmalat Sanayi Ürünleri İhracatı Genel Durumu (1996-2018, *1000 ABD \$)	220
Tablo 4.8: Lall’in SITC Rev. 3 Sınıflandırması	228
Tablo 4.9: Almanya’nın Teknoloji Yoğunluğuna Göre İhracatta Rekabet Gücü: Balassa İndeksi Sonuçları	229
Tablo 4.10: Türkiye’nin Teknoloji Yoğunluğuna Göre İhracatta Rekabet Gücü: Balassa İndeksi Sonuçları	231

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1: Almanya'nın Ticari Açıklık Derecesi (1970-2018, GSMH'nın yüzdesi olarak)	96
Grafik 2.2: Almanya'da İmalat Sanayiinde AR-GE Alanında İstihdam Edilenlerin Sayısı*	128
Grafik 3.1: Türkiye'nin Ticari Açıklık Derecesi (1970-2018, GSMH'nın yüzdesi olarak)	170
Grafik 3.2: Türkiye'de Üretim Yönünden GSYİH (2002-2018, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre, Cari Fiyatlarla, % Pay).....	175
Grafik 3.3: Türk Sanayiinde Mal Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Kapasite Kullanım Oranı (2009-2018).....	176
Grafik 4.1: Almanya'da ve Türkiye'de İmalat Sanayiinde İstihdam Edilen İşçi Başına Verimin Yıllık Değişimi (2001-2018, 2010 Sabit Fiyatlarıyla, ABD \$, %).211	
Grafik 4.2: Almanya'da ve Türkiye'de İmalat Sanayiinde Kapasite Kullanım Oranları (2007-2018, %).....	212
Grafik 4.3: Almanya'da ve Türkiye'de İmalat Sanayii Katma Değerleri (%).....	214
Grafik 4.4: Almanya'da ve Türkiye'de İmalat Sanayii Üretim İndeksleri (1996-2018, 2010=100).....	215
Grafik 4.5: Almanya'da ve Türkiye'de Ticari İşletmelerin İmalat Sanayii AR-GE Harcamaları (2009-2018, 2010 Sabit fiyatlarıyla, Milyon ABD \$).....	216
Grafik 4.6: Almanya'da ve Türkiye'de İmalat Sanayii İstihdamı (2006-2018, Bin Kişi).....	217
Grafik 4.7: Almanya'nın ve Türkiye'nin Düşük Teknoloji Yoğunluğuna Göre İhracatta Rekabet Gücü (1996-2018)	232
Grafik 4.8: Almanya'nın ve Türkiye'nin Orta Teknoloji Yoğunluğuna Göre İhracatta Rekabet Gücü (1996-2018)	233
Grafik 4.9: Almanya'nın ve Türkiye'nin Yüksek Teknoloji Yoğunluğuna Göre İhracatta Rekabet Gücü (1996-2018)	234

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Sanayi Politikası ve Altkümeleri	22
Şekil 1.2: Endüstri 2030 Vizyonu İçin Beş Temel Faktör	40
Şekil 2.1: Endüstri 4.0'ın Rekabetçi Faktörleri	117
Şekil 2.2: Endüstri 4.0'ın Beklenen Ekonomik Etkileri	121
Şekil 2.3: Günümüzde Alman Eğitim Sistemi	131

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ABİHA	:	Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkındaki Anlaşma
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	:	Araştırma – Geliştirme
AT	:	Avrupa Topluluğu
BBYSP	:	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BİT	:	Bilgi ve İletişim Teknolojileri
BMWi	:	Bundesministerium für Wirtschaft und Energie – Federal Ekonomik İlişkiler ve Enerji Bakanlığı
BT	:	Bilişim Teknolojileri
DDR	:	Deutsche Demokratische Republik – Alman Demokratik Cumhuriyeti
DG	:	Directorate-General – Genel Müdürlük
DIW	:	Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung – Alman Ekonomik Araştırma Enstitüsü
DM	:	Deutsche Mark - Alman Markı
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
ECSC	:	European Coal and Steel Community – Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
EEC	:	European Economic Community – Avrupa Ekonomik Topluluğu
EIB	:	European Investment Bank – Avrupa Yatırım Bankası
EBM	:	Electron Beam Melting – Elektron Işını İle Ergitme
ERP	:	European Recovery Program – Avrupa Kurtarma Programı
ERT	:	European Round Table of Industrialists – Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası
GATT	:	General Aggrement on Tariffs and Trade – Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması

GB	:	Gümrük Birliği
GOÜ	:	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSM	:	Global System for Mobile Communications – Mobil İletişim İçin Küresel Sitem
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	:	International Monetary Fund – Uluslararası Para Fonu
IoT	:	Internet of Things – Nesnelerin İnterneti
İBYSP	:	İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
ILO	:	International Labour Organization – Uluslararası Çalışma Örgütü
ISIC	:	The International Standart Industrial Classification of All Economic Activities
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	:	Küçük ve Orta Boyutlu İşletmeler
OECD	:	The Organisation for Economic Co-operation and Development – Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RM	:	Reichsmark – İmparatorluk Markı
SDR	:	Special Drawing Rights – Özel Çekme Hakları
SEA	:	Single European Act – Avrupa Tek Senedi
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSRN	:	Social Science Research Network – Sosyal Bilimler Araştırma Ağı
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TİSK	:	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TL	:	Türk Lirası
TÜBİTAK	:	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
YY	:	Yüzyıl

GİRİŞ

Ülkelerin büyüme ve kalkınmalarında en önemli güç olarak görülen sanayi, bir yandan milli gelir artışına büyük katkı sağlamakta, diğer yandan uluslararası rekabet gücünün belirleyici unsuru olmaktadır. 18. yy'da İngiltere'de yaşanan Birinci Sanayi Devrimi ile başlayan sanayileşme olgusu fabrikaya dayalı sanayi kapitalizmi düzeni oluşturmuş iken, 2011 yılında Hannover Fuarı'nda ana hatları çizilen Endüstri 4.0 yani Dördüncü Sanayi Devrimi, dijitalleşme ile birlikte siber-fiziksel sistemlerin kullanımını ve yepyeni üretim biçimlerini meydana getirmiştir.

Sanayileşme, ekonomik kalkınmanın öncü gücü olarak kabul edilmektedir. Sanayide güçlü bir yapı oluşturabilmek için doğru sanayi politikalarının benimsenmesi büyük önem taşımaktadır. Avrupa Birliği'nin uyguladığı sanayi politikaları rekabet politikası ile özdeşleştirilmektedir. Avrupa Birliği ekonomisinin lokomotif gücü olan Almanya, Endüstri 4.0 vizyonu kapsamında, başta inovasyon ve AR-GE yatırımları olmak üzere, sanayide katma değer yaratma adına büyük çaba sarf etmektedir. Türkiye, Osmanlı'dan bu yana kimi zaman iç etmenler, kimi zaman ise dış etmenler nedeniyle sanayileşme yolunda kesintili politikalar uygulayabilmiştir.

Sanayi politikaları genel anlamda rekabet politikaları ile özdeşleştirilmiş olup, hükümetlerin sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek ve ilgili ülkedeki sanayinin rekabet gücünü artırmak amacıyla uyguladıkları çeşitli müdahaleler şeklinde vuku bulmaktadır. Sanayi politikaları elde edilmek istenen amaçlara, kullanılan araçlara ve ilgili ülkenin kalkınma düzeyine göre farklılık göstermekte olup; uygulanan hükümet politikaları işletmeleri farklı politikalar ile besleyen yatay müdahaleler şeklinde kendini gösterebileceği gibi, belirli bir sektöre yönelik dikey müdahaleler ile de ortaya çıkabilir.

Tarihsel süreç içerisinde mevcut olan koşullara göre değişen iktisadi anlayışlar, farklı dönemlerde farklı sanayi politikası yaklaşımlarının hüküm sürmesine sebebiyet vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, kalkınma için temel koşul olan sanayileşmenin sağlanması için devlet mülkiyeti ve koordinasyonu önemli bir rol oynarken; 1980'li yıllardan itibaren etkin olan

neoliberal politikalar ile birlikte, dünya ticaretinde yaşanan ticari serbestleşme, makroekonomik istikrarın sağlanması yolunda sanayi politikaları konusunda da asgari devlet müdahalesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir. 1980’li yıllardan itibaren hakim olan ‘sanayileşme için gerekli olanın yalnızca piyasa mekanizmasının iyi işlemesi’ şeklindeki anlayış, 21. yy’da önemi gittikçe artmakta olan inovasyon ve teknolojik ilerleme ve sanayi politikaları uygulamalarındaki başarısız ülke deneyimleri nedeniyle sanayi politikası uygulamalarında esneklik oluşturmuş; sanayi politikaları konusunda gerekçelerden ziyade yöntemler önem kazanmıştır. Bu noktada ilgili ülkenin şartlarına ve önceliklerine önem veren, dış dünyaya entegre olmuş ve devletin yalnızca gerekli noktalardaki tıkanıklıkları gidermek için diyalog mekanizmasını işlettiği bir sanayi politikası anlayışı işlemeye başlamıştır.

Sanayi politikası ile ilgili farklı düşüncelerin oluşmasına neden olan temel konulardan biri, bazı ekonomik faaliyet biçimlerinin diğerlerden daha önemli olabilme olasılığıdır. Bu bağlamda, verimlilik artışı sağlama, teknolojik yayılmaya ve ekonomi genelinde ücret seviyelerinin belirlenmesine yardımcı olması açısından üretimin önemine vurgu yapılmaktadır. Üretim ayrıca, servet yaratmaya ve dağıtmaya yardımcı olan önemli bir inovasyon kaynağıdır.

Avrupa Birliği’nin sanayi politikası imalat ve AB ekonomisinde bir bütün olarak büyümeyi ve rekabet edebilirliği teşvik etmeyi amaçlamaktadır. AB’de rekabet edilebilirliğin sürdürülebilir olması; akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyümeyi hedefleyen Avrupa 2020 Stratejisi çerçevesinde güçlü bir sanayi oluşturulması adına en doğru sanayi politikalarının uygulanması büyük önem taşımaktadır. Sanayi, AB ekonomisinin belkemiği olarak görülmesine rağmen; imalat sanayi, makroekonomik performanstaki düşüşle birlikte, ihracatta ve AR-GE yatırımlarında daha düşük bir pay alma eğilimi göstermektedir.

Almanya, başta otomotiv sanayii olmak üzere birçok sanayi dalında dünyada lider konumda olan bir ülkedir. Almanya’nın son derece güçlü bir sanayinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu noktadaki sorunsal, Almanya’nın güçlü sanayi politikalarına sahip olup olmadığıdır. Almanya sanayi politikalarını oluşturma konusunda İngiltere kadar etkili olamamış, İngilizler Sanayi Devrimi sürecinin doğal bir sonucu olarak AB sanayi politikalarına Almanlardan daha fazla katkı

sağlamışlardır. Almanya'nın AB'de en güçlü sanayiye sahip ülke olarak sanayi politikaları konusunda oynadığı rol, güçlü bir sektörel uzmanlaşma, araştırma-yoğun endüstrilere güçlü bir şekilde odaklanma ve Almanya'da bulunan şirketlerin güçlü rekabet gücü olarak belirtilebilir. Almanya, ilk kez 2011 yılında Hannover Fuarı'nda Endüstri 4.0 anlayışı kapsamında yaşanacak dijitalleşme ile sanayi politikalarına yeni bir soluk kazandırma amacı gütmektedir. Ayrıca ekolojik sanayi politikası, geleceğe yönelik çevre politikası, güçlü eğitim-öğretim sistemi ve yatırım dostu vergi politikası Almanya'nın sanayi politikalarının etkinliğini artıran diğer unsurlardır.

Endüstri 4.0 terimi, dördüncü sanayi devrimini ifade etmek için kullanılan bir kavram olup; yeni bir üretim organizasyon düzeyini ve ürünlerin yaşam döngüsü boyunca tüm değer zincirinin kontrolünü içermektedir. İnsanların, nesnelerin ve sistemlerin birleşimi, maliyetleri, kullanılabilirliği ve kaynak tüketimini optimize eden değer yaratma ağları oluşturmaktadır. Almanya, yenilikçi ve uluslararası alanda başarılı olan üretim sektörünü geliştirme hedefiyle Endüstri 4.0 teknolojilerinin lider sağlayıcısı olma amacı gütmektedir.

Sanayi politikası uygulamalarını, çevre sorunlarıyla birlikte ele alan Almanya, Avrupa Birliği uygulamalarına paralel olarak, ekolojik vergi reformları başta olmak üzere birçok düzenleme ile çevre üzerindeki negatif dışsallıkları azaltma amacı gütmekte; istihdamı ve inovasyonu teşvik edici araçlar kullanarak ekonomik olarak rekabet edebilirliğini sürdürülebilir kılmak istemektedir.

Osmanlı Devleti'nden günümüze Türkiye'nin sanayileşme süreci incelendiğinde, uygulanan kalkınma planlarına, sanayi planlarına ve çeşitli reformlara rağmen hala istenilen düzeye erişilemediği gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebepleri araştırılırken Türkiye'nin bugünkü büyüme modeli ele alınabilir. Türkiye üretimin ithalata dayalı, tasarruf oranlarının düşük, tüketim meyilinin yüksek, dış kaynağa bağımlılığın fazla olduğu ve yatırım yapmakta sıkıntı yaşayan bir ülkedir. Türkiye'de üretimin düşük olması nedeniyle, sanayide çeşitlenme ortaya çıkması konusunda sorunlar yaşanmaktadır.

Türkiye, özellikle 1973-1977 yıllarında uygulamaya konan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile İtalya örneğinden hareketle gelişmiş Batıyı yakalama hedefini kendisine koymuş ve bu doğrultuda, Türk sanayiini Avrupa Ekonomik Topluluğu'na entegre etme yolunda rekabet ortamı yaratmayı amaçlamıştır. Ancak o tarihlerden günümüze yapılan yapısal reformlar; Türkiye'yi yüksek teknoloji ürünler üretme ve AR-GE harcamalarını arttırmada istenilen düzeye ulaştıramamıştır. Türkiye'de AR-GE harcamalarının milli gelire oranı yüzde 1'in altında bulunmaktadır. yüksek gelir grubundaki gelişmiş ülkelerde bu oran yaklaşık olarak yüzde 1,5 ile yüzde 4,5 arasında değişmektedir.

AR-GE harcamaları ve inovasyonun teşvikinden de anlaşılacağı üzere, sanayi politikası gelişmiş ülkelerde başta olmak üzere yatay bir hareket merkezine sahiptir ve bu nedenle sanayi politikası, rekabet politikası başta olmak üzere, ticaret politikası, inovasyon politikası ve eğitim politikası gibi diğer politika alanları ile birlikte ele alınmalıdır. Ayrıca, sanayi politikasının yatay politika ekseninde ele alınması, AB sanayi politikası araçlarının Almanya ve Türkiye örnek ülkeleri bazında öneminin vurgulanması açısından önemlidir. Çalışmamıza sanayi politikasının söz konusu iki ülke bazında temel politika alanları ile incelendiği alt başlıkların oluşturulmasının önemli bir gerekçesi de budur.

Çalışmanın temel amaçları, tarihsel süreç içerisinde içinde bulunulan koşulların Avrupa Birliği'nin sanayi politikasına yansımalarının ve bu yansımaların Alman-Türk sanayi politikalarına etkilerini ilgili literatür kapsamında incelemek; Endüstri 4.0 sürecinin Alman-Türk sanayileri üzerindeki olası ekonomik, ekolojik ve sosyal etkilerini tespit etmek; Alman-Türk imalat sanayilerinin teknoloji yoğunluklarına göre ihracatta rekabet gücünün belirlenmesine yönelik Balassa indeksi çerçevesinde yapılacak analiz neticesinde Türk sanayiinin katma değer yaratmada yaşadığı sorunların Gümrük Birliği sonrası oluşan asimetrik dezavantajlardan mı yoksa diğer iç ve dış politik etkilerden mi kaynaklandığı sorusuna yanıt aramaktır.

Bu amaçlar doğrultusunda çalışmanın birinci bölümünde; Avrupa Birliği'nin sanayi ve rekabet politikasının genel ve teorik çerçevesi; sanayinin tanımı ve tarihçesi, sanayinin ekonomideki yeri ve önemi, sanayi politikası kavramı, rekabet

politikası kavramı ve Avrupa Birliği'nin sanayi ve politikasının tarihsel gelişimi, kapsamı, hedefleri, araçlarıyla birlikte açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; Almanya'da uygulanan sanayi politikaları, 1945 öncesi dönem, 1945-1980 dönemi ve 1980-2018 dönemi olmak üzere tarihsel gelişim perspektifinde, ekolojik sanayi politikası ve Endüstri 4.0 olmak üzere farklı sanayi politikası yaklaşımları açısından ve sanayi politikası-rekabet politikası ilişkisi, sanayi politikası-ticaret politikası ilişkisi, sanayi politikası-inovasyon politikası ilişkisi, sanayi politikası-eğitim politikası ilişkisi şeklinde temel politika alanları ile ilişkiler bağlamında incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; Türkiye'de uygulanan sanayi politikaları, 1945 öncesi dönem, 1945-1980 dönemi ve 1980-2018 dönemi olmak üzere tarihsel gelişim perspektifinde, sanayi teşvik sistemi ve Endüstri 4.0 süreci şeklindeki farklı sanayi politikası yaklaşımları açısından ve sanayi politikası-rekabet politikası ilişkisi, sanayi politikası-ticaret politikası ilişkisi, sanayi politikası-inovasyon politikası ilişkisi, sanayi politikası-eğitim politikası ilişkisi şeklinde temel politika alanları ile ilişkiler bağlamında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, dünyada yeni uluslararası iş bölümü, bu iş bölümünde Almanya'nın ve Türkiye'nin yeri irdelenmiş; Alman-Türk imalat sanayileri verimlilik, kapasite kullanım oranları, katma değer, üretim endeksi, AR-GE harcamaları ve istihdam şeklinde seçilmiş göstergelerle incelenmiş; Gümrük Birliği sonrası değişimlerin tespit edilebilmesi açısından Almanya'nın ve Türkiye'nin imalat sanayi ürün gruplarındaki teknoloji yoğunluğuna göre ihracat rekabet gücü SITC Rev.3, 3 dijit sınıflandırmasında düşük, orta ve yüksek teknoloji mallar grubunda yer alan toplamda 134 ürün ve/veya ürün grubu baz alınarak Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi uygulanarak Gümrük Birliği sonrası süreci kapsayan 1996-2018 yılları için analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SANAYİ VE REKABET POLİTİKASI: GENEL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Sanayinin Tanımı ve Tarihçesi

Bir ülkede, bir yıl içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin toplam para değeri olarak tanımlanan GSMH'nın yıldan yıla artması, o ülkenin mal ve hizmet üretimini artırdığının ve o ülkenin geliştiğinin göstergesidir.¹ Bu noktada, temelde ihtiyaç duyulan duyulan 'sanayi' iktisadi açıdan, *eldeki malların yarar ve değerlerini sermaye ve emek kullanma yoluyla artırmayı amaç edinen eylemlerin tümü* olarak tanımlanabilir.²

'Sanayi' bir diğer deyişle 'endüstri' sözcüğü Latince'de bulunan 'industria' sözcüğünden türetilmiş olup; Brockhaus Ansiklopedisinde, *"hammadelerin ticari olarak kullanılması, hammadelerin ve yarı mamul ürünlerin işlenmesi, ürünlerin rafine edilmesi ve montaj ve onarım işleri"* olarak tanımlanmaktadır. Sanayinin karakteristik özellikleri arasında *"işbölümü ve uzmanlaşma, mekanizasyon ve üretimin rasyonelleşmesi"* sayılmaktadır.³ Britannica Ansiklopedisi sanayi tanımını, *"ürün, hizmet veya gelir kaynaklarını üreten veya tedarik eden bir grup üretken işletme veya kuruluş grubu"* şeklinde yapmıştır.⁴ Yapılan bu iki tanım sanayinin üretim sürecinde üstlendiği rolleri açıklamaktadır.

Sanayi sözcüğü genel olarak, *hammadelerin işlenerek yeni nesnelerin yapımı (imalat)* anlamına gelse de, bazı sınıflandırmalarda buna ek olarak madencilik, enerji ve su alt sektörlerini içerecek şekilde tanımlanmaktadır.⁵ Karluk, *sanayiye dar anlamda, üretim faktörlerinden emek ve sermayeyi kullanarak,*

¹ Zafer Tunca, **Makro İktisat**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997, s. 4.

² Ramazan Gökalp Arkin, "Endüstri", **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İstanbul, Arkin Kitabevi, 1970, s. 1278.

³ Brockhaus Enzyklopädie in vierundzwanzig Bänden, Zehnter Bd. HERR-IS, "Industrie", 19. Auflage, 1989, s. 477.

⁴ Encyclopedia Britannica, "Industry", (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/technology/industry>, 3 Mayıs 2018.

⁵ Yakup Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**, 30. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2017, s. 17.

*hammadde ve yarı mamul maddeleri işleyerek mamul madde haline getiren tüm üretim faaliyetleri şeklinde tanımlamıştır.*⁶

Sanayi Devrimi'nin ilk başarısı, ilkin şu çarkları, sonrasında buhar motorlarıyla çalıştırılan yeni makinelerle pamuklu giysi üretimini kökten değiştirmesine dairdir. Pamuk üretiminin mekanize edilmiş olması önce tekstilde akabinde diğer sanayi dallarında işçilerin verimliliğini artırmıştır. Ekonomideki teknolojik ilerlemelerin öncüsü, yeni fikirleri uygulamak isteyen yeni girişimcilerin ve iş adamlarının yönlendirmesindeki yeniliklerdir.⁷ 1780-1840 yılları arasında İngiltere'de yaşanan Sanayi Devrimi, yeni bir toplum düzeni ve üretim biçimi yaratmış; aynı zamanda *fabrikaya dayalı sanayi kapitalizmi* düzeni oluşturmuştur.⁸ Bu dönemde, İngiltere'de iktisadi yapıda başlayan değişimler zamanla Avrupa'yı kuşatmış; kapitalizmin etkisi altındaki düzen, yeni davranış kalıplarını, yaşantı biçimlerini ve üretim ilişkilerini beraberinde getirmiştir.⁹ Bu nedenle Sanayi Devrimi, sadece iktisadi büyümeyi hızlandırıcı etkiye sahip olmamış; iktisadi ve sosyal dönüşüm sebebiyle iktisadi kalkınmaya yol açmıştır.¹⁰

Birinci Sanayi Devrimi, su ve buhar kullanımı yoluyla mekanik üretim tesislerinin kurulması ile gerçekleştirilmiştir. İkinci Sanayi Devrimi, elektrik enerjisi kullanımıyla seri üretimin ve işbölümünün oluşturulması anlamına gelmektedir. Üçüncü Sanayi Devrimi, üretimi otomatikleştirmek amacıyla elektronik ve bilgi sistemlerinin kurulmasını içermektedir. Dördüncü sanayi devrimi olarak kabul edilen Endüstri 4.0 ise, siber-fiziksel sistemlerin kullanılmasını kapsamaktadır.¹¹

Uluslararası sınıflandırma sistemlerinde farklı şekillerde tanımı yapılan sanayi sektörü, 1974'te yapılan Uluslararası Standart Sanayi Sınıflandırması'nda, *sanayi sektörü* (ISIC1) dar anlamda, *madencilik* (ISIC2), *imalat sanayi* (ISIC3), *elektrik ve su* (ISIC4) alt sektörlerinin eklenmesinden oluşmaktadır. T.C.

⁶ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi: Cumhuriyeti'in İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm**, 13. bs., İstanbul, Beta Basım, 2014, s. 247.

⁷ Daron Acemoğlu, James A. Robinson, **Ulusların Düşüşü**, 34. bs., Çev. Faruk Rasim Velioglu, İstanbul, Doğan Kitap, 2018, s. 37.

⁸ Eric Hobsbawn, **Sanayi ve İmparatorluk**, 5. bs., Ankara, Dost Kitabevi, 2013, s. 52.

⁹ Ömer A. Aksu, **XXI. Yüzyıla Gिरerken İktisat, Politika ve Demokrasi**, İstanbul, Acar Matbaacılık, 1989, s. 73-74.

¹⁰ Eric Hobsbawn, **a.g.e**, s. 32.

¹¹ Wolfgang Wahlster, "Industrie 4.0: Active Semantic Product Memories for Smart Factories", **IDA 30 Year Celebration Seminar**, Linköping, 2013, p. 6.

Kalkınma Bakanlığı tarafından yapılan tasnif sanayi sektörünü, *madencilik, imalat sanayi ve elektrik, gaz ve su* olarak alt sektörlerinde incelemektedir.¹²

1.2. Sanayinin Ekonomideki Yeri ve Önemi

İngiltere, 18. yy'da, diğer ülkelerden çok daha önce serbest piyasa ve serbest ticaret kurallarını benimseyen bir ülke olarak, çok iyi bir ekonomik performans göstermiş; egemenliği altındaki liberal dünya düzeninde oluşan sanayi politikalarının laissez-faire (bırakınız yapsınlar) düşünce sistemi içinde şekillenmesinde yol gösterici bir rol oynamıştır.¹³ 18. yy'ın sonları ve 19. yy'ın Sanayi Devrimi sürecinde sistemleştirilen liberal ideoloji, iktisadi alanda serbest rekabetin üstünlüğü savındadır.¹⁴ Adam Smith, içinde yaşadığı bireyciliğin ve piyasa ekonomisinin, coğrafi keşifler ve bilimsel/teknolojik buluşlarla tarımda ve sanayide üretim artışı yoluyla zenginleştirdiği ve İngiliz İmparatorluğu'nun sanayide büyük fabrika üretimine geçişe imkan sağlayan yeniliklerin yarattığı ortamın da etkisiyle, 1776 yılındaki "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde ekonomik büyümenin, işbölümüne ve sanayi sektöründe artan getirilere dayanan etkileşimli ve birikimli bir sürecin sonucu olduğunu savunmuştur.¹⁵ Bu süreçte, artan getiriler belirli sektörlerde verimliliği artıran faktörlerle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda birbirine bağlı bir bütün olarak görülmesi gereken tüm endüstrilerin üretimiyle de ilgili olmaktadır.¹⁶

Nicholas Kaldor (1957)'un bir ekonominin genel üretim seviyesinin ne kadar arttığını belirleyen ve bazı toplumların diğerlerine göre nasıl çok daha hızlı büyüdüğü sorusu ele alan '*İktisadi Büyüme Modeli*'; toplumun tasarruf eğilimini ve üretimdeki büyüme oranını belirleyen müdahale ve yeniliklerin birbirini izlemesini, büyüme eğilimini belirleyen kritik faktörler olarak ele almıştır.¹⁷

¹² Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s. 247.

¹³ Ha-Joon Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, 6.bs., Çev. Emin Akçaoğlu, Ankara, Efil Yayınevi, 2015, s. 31.

¹⁴ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 1990, s. 221

¹⁵ Adam Smith, **Milletlerin Zenginliği**, Çev. Haldun Derin, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s. 1-7.

¹⁶ Guilherme Jonas Costa da Silva, Camila do Carmo Hermida, "Industry, Competitiveness, External Trade and Growth Acceleration", **Investigación Económica**, Vol.: 77, No. 306, 2018, p. 95.

¹⁷ Nicholas Kaldor, "A Model of Economic Growth", **The Economic Journal**, Vol.: 67, No. 268, 1957, p. 591.

Kaldor, mevcut sektörler arasında sanayi sektörünü “büyümenin motoru” olarak kabul etmiş; GSMH içinde sanayi sektörünün payının artmasının yaratacağı dışsal pozitif ekonomilerin etkisinin ekonomik büyümeyi hızlandıracağı görüşünü savunmuştur.¹⁸ Bu bağlamda Kaldor, kapitalist ülkeler arasındaki farklılaşma oranlarının nedenini açıklamak için, gelişmekte olan ülkeler için de geçerli olan bazı yasaları veya deneysel genellemeleri sunmuştur. Birinci yasa, üretim çıktısı ile reel GSYİH büyümesi arasında güçlü bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Kaldor-Verdoorn olarak bilinen ikinci yasa, artan gelirler nedeniyle, imalat sanayindeki verimlilik artışı ile üretim çıktısı artışı arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Kaldor’un üçüncü yasası, imalat sanayindeki üretim artışının hızlanmasının, çalışanların diğer sektörlerden imalat sanayine geçiş oranını artıracaklarını, bunun da ülkenin imalat sektöründeki verimliliği ve büyümeyi daha fazla artıracakları görüşündedir.¹⁹

Young (1928), kendilerini artan getiriler ile ispat eden gelişmiş ekonomilerin, ya kapitalizme dayandığını, ya da yeterli üretim yöntemlerine sahip olduğunu belirtmiştir.²⁰ Young, ‘Büyüme ve Endüstriyel Farklılaşma Teorisi’nde endüstriyel farklılaşmayı, ‘*bir üretim sürecinin parçalara ayrıldığı ve alanlarında uzmanlaşmış işletmelere dağıtıldığı bir gelişme*’ olarak tanımlamaktadır. Bu uzmanlaşmanın, maliyeti minimize etme arayışı içinde daha da artacağı öngörülmektedir; ancak bu, genişleyen bir pazara bağlı olarak ölçek ekonomileri tarafından mümkün kılınmaktadır. Böyle bir uzmanlık mal veya bileşenlerin üretim sürecinin çeşitli aşamalarındaki ihracatını içeriyorsa, kaydedilen ticaret uzman firmaların hala aynı sektörde kayıtlı olması şartıyla, istatistiklerde endüstri içi ticaret olarak görünecektir.²¹

¹⁸ Harun Terzi, Sabiha Oltulular, **Türkiye’de Sanayileşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişki, Doğu Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2004, s. 219.

¹⁹ Guilherme Jonas Costa da Silva, Camila do Carmo Hermida, **a.g.e.**, p. 95-96.

²⁰ Allyn A. Young, “Increasing Returns and Economic Progress”, **The Economic Journal**, Vol. 38, No. 152., 1928, p. 531.

²¹ Jacop Kol, Paul Rayment, “Allyn Young Specialisation and Intermediate Goods in Intra-Industry Trade”, **Intra-Industry Trade: Theory, Evidence and Extensions**, P.K.M. Tharakan, Jacop Kol, New York, Palgrave Macmillan, 1989, p. 51-52.

İmalat sanayiindeki üretim artışı, verimlilik artışı ve sosyal değişme hızıyla birlikte ulusal gelirin artırılmasına ve dolayısıyla iktisadi kalkınmaya büyük katkı sağlamaktadır. İmalat sanayiindeki üretim artışının gelişme ile sonuçlanması için elde edilen gelirden ziyade, üretim miktarının dengeli artışının önemi göz ardı edilmemelidir. Petrol zengini ülkeler ele alındığında bunun önemi daha net anlaşılabacaktır. Petrol zengini ülkelerin birçoğunda endüstriyel mamullerin üretimi gelişmediği için, petrol kaynakları tükendiğinde bu ülkelerde bir gelişme sağlanamayacaktır. Gerçek kalkınma belirtilen üç kriterin de sağlanmasına bağlıdır.²²

Sanayi sektörünün milli gelir içerisinde aldığı pay ile ülkelerin sanayileşme düzeyleri arasında doğru orantı olduğu gözlemlenmektedir. Sanayi sektörünün büyüklüğü, genel anlamda imalat sanayi hasılasının GSYİH'ye oranına, imalat sanayinde istihdam edilen nüfusun toplam aktif nüfusa oranına ve ihracat gelirleri içerisinde sanayi ürünlerinin nispi payına bağlıdır. Doğru bir değerlendirme yapabilmek adına, ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını ortadan kaldıran Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP)'nden yararlanılmaktadır.²³

Karluk (2014) tarafından yapılan tanımlamalara göre *dar anlamda sanayileşme, milli gelir içinde sanayi sektörünün payının belli bir orana yükselmesi ve üretimde makine kullanılması* hadisesidir. *Geniş anlamda sanayileşme ise, yeni üretim tekniklerinin üretime uygulanması, ürün kalitesinin yükseltilmesi, üretimin azalan maliyetlerle gerçekleştirilmesi ile ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve toplumsal alanlarda uğradığı değişiklikleri de kapsamaktadır.*²⁴

Gelişmiş (sanayileşmiş) ülkelerle gelişmemiş (sanayileşmemiş) ülkelerin ihraç ettikleri ürünler mukayese edildiğinde, gelişmiş ülkelerin temel olarak sanayi ürünleri (elektrikli ve elektriksiz makineler, otomobil ve diğer ulaşım araçları ve kimyasal ürünler) ihraç ettikleri, gelişmekte olan ülkelerin ise ucuz tekstil, ucuz

²² İlhan Tekeli, **Sanayi Toplumu İçin Sanayi Yazıları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 233-234.

²³ Erdem Koç, Mahmut Can Şenel, Kadir Kaya, “Dünyada ve Türkiye’de Sanayileşme I - Strateji ve Temel Sanayileşme Sorunları”, **Mühendis ve Makina**, Cilt: 59, Sayı: 690, 2018, s. 3.

²⁴ Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s. 248.

otomotiv gibi sanayi ürünleri veya tarım/tabii kaynaklar ihraç ettikleri gerçeği ortaya çıkmaktadır.²⁵

Literatürde sanayileşmiş ülke ile gelişmiş ülke kavramlarının sıklıkla birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle ekonomik büyüme ile sanayileşme arasında doğrudan bir bağlantı olduğu görülmektedir. Sanayileşme ve sanayi üretiminde büyüme sağlanması için güçlü bir sanayi politikası oluşturulması esastır. Dünyanın en gelişmiş ve refah ülkelerinin mevcut konumlarına erişmelerinde ekonominin erken safhalarında sanayileşmeye önem vermelerinin büyük payı olduğu görülmektedir.²⁶

Ülkelerin sanayileşmenin hangi aşamasında olduğunu bilmesi, doğru sanayi politikasının belirlenmesi açısından önem teşkil etmektedir. Ülkelerin sanayileşme aşamalarında ilerleme kaydetmesi katma değer artışı ve beraberinde GSYİH ve gelir artışı getirecektir. Ülkeleri sanayileşme aşamalarına göre tasnif eden Tablo 1.1'e göre aynı ülkenin birden fazla sanayileşme aşamasında olabileceği görülmektedir. Örneğin, Güney Kore hem 3., hem de 4. aşamada konumlandırılmıştır. Bugüne kadar öncelikli olarak ithal ekipmanla sanayileşen, hâlihazırda sanayi ürünlerini bu ekipmanları kullanarak üreten, ürünleri genellikle standart (farklılaşmamış) ve orta teknoloji olan Türkiye ise 2. Aşamada konumlandırılmıştır. Türkiye'nin ihracatı büyük oranda sanayi ürünlerinden oluşmakla birlikte, düz ekran, akıllı telefon veya CNC makinesi gibi yüksek teknoloji ürünlerin taklit edilmesi ya da geliştirilmesi konusunda yeterli ilerleme kaydedilememesinden ötürü henüz sanayileşmenin 3. aşamasına geçildiğini söylemek mümkün değildir.²⁷

²⁵ Murat Yülek, “Sanayileşme ve Sanayi Politikaları”, **Dünya Gazetesi**, 9 Mayıs 2016, (Çevrimiçi) <https://www.dunya.com/kose-yazisi/sanayilesme-ve-sanayi-politikalari/28065>, 9 Temmuz 2018.

²⁶ Halil Tunalı, Elif Erbelet, Ekonomik Büyüme ve Sanayileşme İlişkisinde Kaldor Yasasının Türkiye'deki Geçerliliğinin Analizi, **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2017, s. 7.

²⁷ Murat Yülek, **Ulusların Yükselişi: İmalat, Ticaret, Sanayi Politikası ve Ekonomik Kalkınma**, s. 234.

Tablo 1.1: Ülkelerin Sanayileşme Açısından Tasnifi

Sanayileşmenin Aşamaları	1. Aşama	2. Aşama	3. Aşama	4. Aşama
Özellikler	İthal makine kullanımı (sermaye derinleşmesi); yurtiçi iş gücünün verimliliğinin başlangıçta hızlı artmasına sebep olacaktır.	Teknolojinin kabullenilmesi; ithalatçı ülke, işletmeleri ve iş gücü sayesinde makinelerin verimliliği için gerekli beceriyi geliştirir. Yerli iş gücü makine tekniğiyle ilgilenebilir. Emek verimliliği artışı sürer.	Diğer ülkelerin ürettiği karmaşık ürünler taklit edilir. Yerel markalı sanayi ürünleri meydana gelir.	İnovatif, karmaşık sanayi ürünleri geliştirilir.
Örnek ürünler	Tekstil ve hazır giyim, plastik	Tekstil ve hazır giyim, plastik, lisanslı üretilmiş otomobil veya uçak, elektrikli ve elektriksiz cihazların montajı	Teknik kumaş, yerli marka ile üretilmiş otomobil veya uçak, düz ekran televizyon, GSM cihazları, elektronik cihazlar	Markalı tekstil ve hazır giyim, yerli marka ve teknolojiyle üretilmiş otomobil, yeni tıbbi cihazlar, markalı GSM cihazları
Örnek ülkeler	Bangladeş	Türkiye, Pakistan, Brezilya, Hindistan, Çin, Malezya, İran	Güney Kore, Çin	Almanya, ABD, İsviçre, Japonya, Güney Kore,

Kaynak: Murat Yülek, “Thinking About a New Industrial Policy Framework for Turkey”, **Turkish Economy: Between Middle Income Trap and High Income Status**, Ed. by., Ahmet Faruk Aysan v.d., Cham, Palgrave Macmillan, 2018, p. 305.

Bilhassa dünyadaki gelişmiş ekonomilerin sanayi ötesi bir gelişme aşamasına geçmeleri sonucu karşımıza çıkan yeni bir kavram ise sanayisizleşme (deindustrialization)dir.²⁸ Sanayisizleşme eğilimi, 1973’deki Petrol Krizi’nde ABD’de ortaya çıkmış olup, 1970’lerden itibaren Avrupa ülkelerinde kitlesel işsizliğe sebep olmuştur. Sanayisizleşmenin meydana gelmesi; imalat sanayii

²⁸ Dani Rodrik, “Premature Deindustrialization”, **Journal of Economic Growth**, Vol.:21, Issue:1, 2016, p. 1.

istihdamının payında bir düşüş olması, ortalama reel ücret düzeylerinde durgunlaşma ve kazançlarda eşitsizlik meydana gelmesi şeklinde etkiler meydana getirmiş olup;²⁹ yaşanan sanayi devrimlerine özgü teknolojilerle ve pazar ilkelerine dayalı sanayilerin azalması ile ilişkilendirilmektedir.³⁰

1.3. Sanayi Politikası Kavramı

1.3.1. Sanayi Politikasının Kapsamı

Sanayi politikasının çeşitli tanımlamaları mevcut olmakla birlikte, sanayi politikasına rekabet politikası doğrultusunda anlamlar yüklendiği görülmektedir. Sanayi politikası, genel anlamda bir ülkenin ekonomik performansını iyileştirmek için tasarlanmış hükümet politikaları olarak tanımlanabilir. Bu hükümet politikaları, işletmeleri hem mali politikalar, rekabet politikaları, bölgesel politikalar, sosyal politikalar, iş gücü politikaları ve çevre politikaları açısından destekleyici yatay politikalar olabileceği gibi; ekonominin belirli sektörlerine yönelik dikey politikalar da olabilir.³¹ Sanayi politikası kavramına yüklenmiş farklı anlamlar, amaçlara, hedeflere, kapsamlara, araçlara, ekonomik açıdan beklenen sonuçlara ve uygulandığı ekonomik ortama göre değişkenlik göstermektedir. Sanayi politikasının amaçları ve ölçütleri ile ilgili olarak, bir sanayi politikasının uygulandığı ülkedeki kalkınma düzeyinin politikanın üzerinde baskın bir etkisi olduğu görülmektedir. Daha az gelişmiş ekonomilerde temel amaç ekonomik kalkınma için özel bir yol seçmektir ve bu anlamda dikey politikaların tercih edilmesi bazı bakımlardan daha kolaydır ve sanayide gelişimsel modeller iyi incelenmelidir. Buna karşın gelişmiş ekonomilerde, yeni sanayi faaliyetleri ile ilgili gelecekteki kalkınma modelleri, yeni ürünler ve yeni teknolojiler keşfedilmemiş alanlar yaratmaktadır.³² Ayrıca karşılaşılabilecek uluslararası

²⁹ Robert Rowthorn, Ramana Ramaswamy, “Deindustrialization: Causes and Implications”, **Staff Studies for the World Economic Outlook**, Ed. by., The Research Department of the International Monetary Fund, Washington DC, 1997, p. 61.

³⁰ Luminia Chivu, Constantin Ciutacu, George Georgescu, **Deindustrialization in Romania: Economic Strategy Challenges**, Cham, Palgrave Macmillan, 2017, p. 97.

³¹ Brian Ardy, “Industrial and competitiveness policy: the Lisbon Strategy”, **The European Union Economics and Policies**, 9. ed., Ed. by., Ali M. El-Agraa, New York, Cambridge University Press, 2011, p. 214.

³² Adam A. Ambroziak, “Review of the Literature on the Theory of Industrial Policy”, **The New Industrial Policy of the European Union**, Ed. by., Adam A. Ambroziak, Switzerland, Springer, 2017, p. 6.

rekabetin mahiyetini öngörmek zordur. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde sanayi politikası daha yatay bir yaklaşıma sahiptir ve karşılaştırmalı üstünlüklere dayanır.³³

Rodrik (2009), sanayi politikası kavramını belirli ekonomik faaliyetleri ve yapısal değişimi teşvik eden politikaları belirtmek için kullanmıştır. Sanayi politikasının kendiliğinden sanayi ile ilgili olmadığı yorumunda bulunan Rodrik, geleneksel olmayan tarımı veya hizmetleri hedef alan politikaların, üreticiler üzerindeki teşvik kadar önemli olduğunu söylemiştir. Ayrıca, sanayi politikasını haklı çıkaran piyasa başarısızlıkları, sadece üretimde değil, her türlü geleneksel olmayan faaliyette görülebilir.³⁴ Rodrik (2004), “*sanayi politikası ekonomik büyümeye katkıda bulunma potansiyelini en üst düzeye çıkarma amacı güderken, israf ve rant kollama risklerini en aza indirmektedir*” görüşünde bulunmuştur. Rodrik’e göre, sanayi politikasının önemli görevlerinden bir tanesi, özel sektörden önemli dışsallıklar ve uygun politikaların uygulanabilmesi ile ilgili bilgi toplanmasıdır. Üretken alandaki sorunları çözmek için özel ve kamusal aktörlerin bir araya geldiği bir ortamın nasıl tasarlanacağı konusunda olması gereken gibi, doğru sanayi politikası araçlarının kullanılması konusunda da tartışılmalıdır.³⁵

Glykou ve Pitelis (2011)’e göre, sanayi politikasının mevcut ekonomik temelleri, piyasa başarısızlığına dayanan neo-klasik (kaynak tahsisi) yaklaşım ve sistem (kaynak oluşturma) yaklaşımı olmak üzere iki ana gruba ayrılabilir. Neo-klasik yaklaşım devleti piyasa başarısızlığının bir sonucu olarak görürken; sistem yaklaşımı piyasayı devletin üzerinde konumlandırmamakta ve sistematik bir bakış açısı sergilemektedir. Neo-klasik yaklaşım, kıt kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesini ekonominin ve ekonomik aktörlerin temel hedefi olarak kabul ederken; sistem yaklaşımı, temel olarak inovasyonun teşvik edilmesi yoluyla ülke çapında değer ve servet yaratma üzerinde durmaktadır. Ancak her ikisi de devletin ve kamu-özel sektör bağının doğasını kavramsallaştırmaktadır. Sanayi politikası bu noktada, hükümetlerin sanayiye daha geniş hükümet hedeflerine ulaşmaya yardımcı olacak

³³ Michael A. Landesmann, “Industrial policy: its role in the European economy”, **Intereconomics**, Vol.:50, Issue:3, 2015, p. 137.

³⁴ Dani Rodrik, “Industrial policy: Don’t ask why, Ask how”, **Middle East Development Journal**, Vol.: 1, Issue: 1, 2009, p. 3.

³⁵ Dani Rodrik, “Industrial policy for the twenty-first century”, **Harvard University: Faculty Research Working Papers Series**, 2004, pp. 2-3.

şekilde aldığı önlemler olarak tanımlamıştır.³⁶ Benzer bir şekilde Mankiw (2007), sanayi politikası tanımını teknolojiyi geliştiren endüstrileri teşvik etmeyi amaçlayan ekonomiye yapılan devlet müdahalesi şeklinde yapmıştır.³⁷

Sanayi politikasının tanımı ve kapsamı ile ilgili 1980’li yıllardan bu yana süregelen farklı yaklaşımlar Tablo 1.2’de özetlenmiştir:

Tablo 1.2: Sanayi Politikası Kavramına Yönelik Farklı Tanımlamalar

Curzon Price, V., “Industrial Policies in the European Community”, 1981	Sanayi politikası, yapısal değişikliği teşvik etmek ya da önlemek amacıyla uygulanan devlet tedbirleridir.
Adams and Klein, “Industrial Policies for Growth and Competitiveness”, Lexington Books, 1983	Sanayi politikası, büyümeyi ve rekabet performansını geliştirmek için yararlı olan her şeyi içermektedir.
Jacquemin, A., Industrial Policies and the Community in Coffey, P., Nijhoff, M. (ed.), Main Economic Policy Areas of the EEC, 1983	Sanayi politikası, ekonomideki yapısal değişim sorunlarını belirlemeli ve çözmelidir. Görevi, yapısal dönüşümler için en uygun koşulları yaratmaktır.
Tyson, L., Zysman, J., “American Industry in International Competition: Government Policies and Corporate Strategies”, 1983	Sanayi politikası belirli sektörlerdeki sorunları çözmeye yönelik hükümet politikalarıdır.
Johnson, Ch., “The Idea of Industrial Policy”, in Johnson, Ch., “The Industrial Policy Debate”, 1984	Sanayi politikası, tüm ekonominin ve içindeki belirli sektörlerin verimliliğini ve rekabet edebilirliğini artırmak için hükümet girişimlerinin başlatılmasını ve koordinasyonunu içermektedir.
Graham, H., “European Industrial Policy”, Croom Helm, London, 1986	Sanayi politikaları, imalat veya hizmet endüstrilerini etkilemeyi amaçlayan politikalarlardır.
Geroski, P.A., “European Industrial Policy and Industrial Policy in Europe”, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 5, 1989	Sanayi politikası, belirli faaliyetlere yönelik piyasa performansını artırmayı amaçlayan mikro bazlı politikalarlardır.
Krugman, P., Obstfeld, M., “International Economics Theory and Policy”, 1991	Sanayi politikası, kaynakların hükümet tarafından ekonomik büyüme için gerekli olduğu düşünülen sektörlerle aktarılmasıdır.
Chang, H.-J., “The Political Economy of Industrial Policy”, St Martins’s Press, 1994	Sanayi politikası, ekonomik açıdan bir bütün olarak verimli sonuçlar alınabilmesi için, devletin belirli sanayilere ve firmalara yönelmesidir.
Sharp, M., “What is Industrial Policy and Why is it Necessary?”, Prepared for TSER project No PL97 1059 on Science, Technology and Broad Industrial Policy, 1998	Dar anlamda sanayi politikası, genellikle sübvansiyonlarla ilgili politikalarla sınırlıdır. Geniş anlamda sanayi politikası ise, kaynakların sanayiye tahsis edilmesini etkileyen herhangi bir politika olarak tanımlanabilir ve bu anlamda hem makroekonomik politika, hem de daha geleneksel mikroekonomik

³⁶ Ioanna Glykou, Christos N. Pitelis, “On the political economy of the state, the public-private nexus and industrial policy”, **Policy Studies**, Vol.: 32, Issue: 4, 2011, pp. 461-462.

³⁷ N. Gregory Mankiw, **Principles of Economics**, 4. ed., Ohio, Thomson South Western, 2007, p. 209.

	politika alanlarını kapsamaktadır.
Foreman-Peck, J., and Frederico, G., European Industrial Policy: The Twentieth-Century Experience, Oxford University Press, 1999	Sanayi politikası, “sanayiye ekonominin ayrı bir parçası olarak etkileyen her türlü devlet müdahalesidir.”
Beath, J., “UK Industrial Policy: Old Tunes on New Instruments?”, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 18 No.2, 2002	Dar görüş: Sanayi politikası, belirli firmaları ve sanayi sektörlerini hedef alan politikaları içermektedir. Geniş görüş: Sanayi politikası, bir ülkenin firmalarının ve sanayilerinin rekabetçiliğini şekillendiren veya etkileyen politikalardır.
Rodrik, D. (2004), Industrial Policy for the Twenty-First Century, CEPR Discussion Paper No. 4767, 2004	Sanayi politikası, sektörlerin içeriğine ya da imalatla bulunup bulunmadıklarına bakılmaksızın genel olarak daha dinamik faaliyetler lehine yeniden yapılandırma şeklinde tanımlanmaktadır.
Aiginger, K., Sieber, S., Towards a renewed industrial policy in Europe, Background Report of the Competitiveness of European Manufacturing, WIFO, 2013	Sanayi politikası, genel olarak Avrupa iş dünyası, imalat sektörü ve sektörleri için uygun bir ortam yaratan faaliyetleri içermektedir.

Kaynak: Karl Aiginger, “Industrial Policy: A Dying Breed or A Re-emerging Phoenix”, **Journal of Industry, Competition and Trade**, Vol.:7, Issue: 3-4, 2007, pp. 319-320.

Tablo 1.2’deki farklı tanımlamalardan hareketle sanayi politikasının kalkınma politikasının bir parçası olarak, piyasa aksaklıklarını gidermek ve ekonomik sonuçları iyileştirmek adına, kamu ve özel sektör arasında stratejik koordinasyon gerektiren iyi tasarlanmış hükümet müdahaleleri olduğu kanaatini çıkarmak mümkündür.³⁸ Yapılacak olan hükümet müdahaleleri tüm sektörlerle yönelik olabileceği gibi, spesifik firmalara ve sektörlerle yönelik de olabilir.

Sanayi politikasının kapsamı ile ilgili olarak, Pindel v.d. (1979) sanayi politikasının bölgelere, sermaye piyasalarına, işgücü, sağlık, güvenlik ve çevre konularına birincil düzeyde vurgu yaparak dolaylı olarak sanayiye etkilemek yerine, sanayinin yapısını doğrudan etkilediğini belirtmişlerdir. Bu nedenle, sanayi politikalarına, sanayi sektörlerine veya işletme türlerine yönelik politikaları; yeniliğin veya araştırma ve geliştirmenin teşvik edilmesini; birleşmelerin teşvik edilmesini; ve en önemlisi, piyasa ve işletme ekonomilerini, rekabeti ve antitröst politikalarını dahil etmişlerdir.³⁹ Donges (1980), sanayi politikasının iç ve dış yatırımlar, dış ticaret,

³⁸ John Page and Finn Tarp, “Overview and Insights”, **The Practice of Industrial Policy: Government-Business Coordination in Africa and East Asia**, Ed. by., John Page and Finn Tarp, Oxford, Oxford University Press, 2017, p. 1.

³⁹ John Pinder, Takashi Hosomi, William Diebold, “Industrial policy and the international economy”, **Trilateral Commission**, New York, 1979.

inovasyon faaliyetleri, sermaye piyasaları, çevre politikaları gibi sanayiye etkileyen bütün devlet politikalarını içerdğini belirtmiştir.⁴⁰

Peck (2006), parasal ve makroekonomik politikaları dışlayan yaklaşımıyla sanayi politikasını, sanayiye doğrudan etkilerken veya etkilemesi amaçlanırken, diğer ekonomik faaliyetleri doğrudan etkilemeyen devlet müdahalesi olarak tanımlamıştır. Peck, sanayi politikası yaklaşımına temel olarak imalat ve altyapı sanayilerini dahil ederken, madencilik, tarım ve hizmet sektörleri devlet müdahalelerinden kısmi olarak etkilenmektedir.⁴¹

Bununla birlikte, Tyson and Zysman (1983)'ın sanayi politikaları ile piyasa teşvik politikaları arasında ayrıma giden yaklaşımına dikkat etmek gerekir. Tyson and Zysman (1983), iş gücü piyasasında, sermaye piyasalarında, belirli bölgesel piyasalarda ve belirli sanayi piyasalarında güncel politikaların, piyasa mekanizmasının işleyişini düzeltebilmek adına hükümet politikalarını kapsadığı yorumunda bulunurlar. Tyson and Zysman (1983), sanayi politikalarının piyasa teşvik politikalarının ve sektörel politikaların bir karışımı olduğu sonucuna varmışlardır. Devletin, farklı sektörlerle dair problemleri çözmek için ihtiyaç duyduğu politikaların değil; değerlendirme kapasitesinin sanayi politikasını farklı kıldığının altını çizmişlerdir.⁴² Wren (2001)'e göre sanayi politikası, bölgesel, sosyal, çevresel hatta makroekonomik geniş hedeflerinden ziyade, politika yapıcının sanayi sektörünü etkileme niyeti ile ilgilidir. Wren (2001) ayrıca, ekonominin dengelenmesini amaçlayan makroekonomik politika önlemlerinin, endüstrinin bir bölümünü sübvans etmeyi içermesi durumunda sanayi politikasının bir parçası olduğunu; belirli firmalara odaklanan ulusal politikaların, sektörler ve farklı sanayiler arasında ayrıma giden politikaların sanayi politikalarının bir parçası olduğunu ve aynı şekilde sanayi politikaları üzerinde istemeden etkiye sahip politikaların da sanayi

⁴⁰ Jürgen B. Donges, "Industrial policy in West Germany's not so market-oriented economy", **The World Economy**, Vol.: 3, Issue: 2, 1980, p. 189.

⁴¹ James Foreman-Peck, "Industrial policy in Europe in the 20th century", **EIB Papers**, Vol.: 11, Issue:1, 2006, pp. 37-38.

⁴² Laura D'Andrea Tyson, John Zysman, "American Industry In International Competition: Government Policies and Corporate Strategies", **California Management Review**, Vol.: 25, Issue: 3, 1983, pp. 28-29.

politikalarının bir parçası olduğunu belirtmiştir.⁴³ Geroski (1989) tarafından biraz farklı bir yaklaşım ortaya konmuştur. Geroski (1989), sanayi politikasını mikro bazlı arz girişimlerinin kimi zaman birbirine uygun olmayan bir biçimde piyasa performansını geliştirmeye çalıştığını belirtmiştir. Geroski (1989) ayrıca, sanayi politikasının büyük oranda makroekonomik hedeflerden ziyade, mikroekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik olduğunu belirtmiştir.⁴⁴

1.3.2. Sanayi Politikasının Hedefleri

Cohen (2006), her biri farklı bir alan üzerine etkin olan üç farklı sanayi politikası yaklaşımı getirmiştir: (a) tartışmanın piyasa başarısızlığıyla ilgili olduğu neoklasik yaklaşım; (b) tartışmanın küresel rekabet edebilirliğin koşullarının üzerinde olduğu yapısalci yaklaşım; ve (c) tartışmanın kamu ve özel aktörlerin yeni ekonominin zorluklarıyla daha iyi başa çıkabilmesini sağlamak için pratik koşullar üzerinde olduğu pragmatik yaklaşım.⁴⁵ Vålilä (2006)'nın yukarıda belirtilen amaçlara eşitlikçilik olarak bir yenisini daha eklediğine dikkat etmek gerekir. Vålilä'ya göre, ekonominin etkinliğinden ziyade, sosyal veya bölgesel gelir dağılımı temelinde rekabetçi olmayan sektörlerin ve firmaların desteklenmesi daha önemlidir.⁴⁶ Bianchi ve Labory (2011), sanayi politikasının yalnızca ülkelerin ekonomik büyümesini değil, aynı zamanda sosyal ve toplumsal gelişmeleri, dolayısıyla aynı zamanda siyasi dengeleri de etkileyen yapısal bir uyum sürecini yönlendirmeyi amaçlayan bir dizi araç olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir.⁴⁷ Yukarıda belirtilen kavramlar, amaçlar ve tanımlar dikkate alındığında tek bir sanayi politikası için dört gerekli unsur olduğu görülmektedir. Piyasadaki herhangi bir devlet müdahalesinin tek sebebi piyasadaki başarısızlıkların varlığı olmalıdır. Ancak her müdahale, ulusal şirketlerin rekabet edebilirliğini artırmak için her hükümetin küresel yaklaşımına uygun olmalıdır.

⁴³ Colin Wren, “The industrial policy of competitiveness: A review of recent development in the UK”, **Regional Studies**, Vol.: 35, Issue: 9, 2001, pp. 850-851.

⁴⁴ Paul Andrew Geroski, “European industrial policy and industrial policy in Europe”, **Oxford Review of Economic Policy**, Vol.: 5, Issue: 2, 1989, p. 21.

⁴⁵ Elie Cohen, “Theoretical foundations of industrial policy”, **EIB Papers**, Volume: 11, No: 1, 2006, p. 85.

⁴⁶ Timo Vålilä, “No policy is an island—on the interaction between industrial and other policies”, **EIB Papers**, Vol.: 11, Issue:2, 2006, p. 10.

⁴⁷ Patrizio Bianchi, Sandrine Labory, Economic crisis and industrial policy in the Union: “the need for a long-term vision of industrial development”, **Europe and The Financial Crisis**, Ed. by., Pompeo Della Posta, Leila Talani, London, Palgrave Macmillan, 2011, p. 117.

Mikroekonomik bakış açısına göre, rekabeti artırmak için tüm tedbirler, kamu ve özel sektörün faaliyette bulunduğu alanlarda, yasal çerçevede ve sosyal ve ekonomik çevrede alınmalıdır. Bu ayrım, daha kapsamlı bir tartışma konusu olabilir.⁴⁸

Öte yandan Glykou ve Pites (2011), ekonomi politikasının iki gelişmiş ekonomi temelinden bahsetmişlerdir: (a) Piyasa başarısızlığına (veya kıt kaynakların etkin bir şekilde bölüşümüne) dayanan neo-klasik yaklaşım ve (b) sistem yaklaşımı, yani temel olarak inovasyonun teşviki yoluyla ülke çapında bir değer olarak kaynak ve servet yaratma.⁴⁹ Haar (2014), bu iki görüşü bir araya getirmiştir ve sanayi politikası için teorik temel varsayımının, daha yüksek bir ekonomik büyüme, üretimi ve bölüşüm verimliliğini artırma, adalet ve daha fazla istihdam yaratma amaçlarından hareketle, bir veya daha fazla ekonomik sektörün yapısını, davranışını ve performansını değiştirmek için, devletin seçici müdahalede bulunabileceğini belirtmiştir.⁵⁰ Riess ve Völilä (2006), sanayi politikasının tanımlanması konusunda, kamu sektörünün ekonominin üretim yapısını belirlemede oynayacağı bir rol olduğu sonucuna varmışlardır.⁵¹ Ayrıca Rodrik (2009), sanayi politikasını belirli ekonomik faaliyetleri ve yapısal değişimi teşvik eden politikaları belirtmek için tasarlanmış bir politika olarak tanımlamıştır.⁵²

Caves'ın çalışmalarına dayanarak Craft tarafından yapılan daha geniş bir tanıma göre sanayi politikası, kaynakların ekonomik sektörler ve faaliyetler arasındaki dağılımını değiştirmeyi amaçlayan bir kamu sektörü müdahalesidir.⁵³ Benzer bir şekilde, Gual (1995), sanayi politikasını vergiler (veya sübvansiyonlar) ve yerli ürünler veya üretim faktörleri ile ilgili düzenlemeler yoluyla, piyasanın serbest çalışmasından kaynaklanan yerel kaynakların tahsis edilmesi şeklinde devlet müdahalesi olarak tanımlamaktadır. Gual (1995), devlet müdahalesinin mal ve hizmetlerle ilgili tedbirlerin yanı sıra emek ve sermaye ile ilgili vergi ve

⁴⁸ Adam A. Ambroziak, **a.g.e.**, p. 8.

⁴⁹ Ioanna Glykou, Christos N. Pitelis, **a.g.e.**, p. 462.

⁵⁰ Laura H. Haar, "Do patterns of trade and international competitiveness support the case for industrial policy?" **Policy Studies**, Vol.:35, Issue: 3, 2014, p. 222.

⁵¹ Armin Riess, Timo Völilä, "Industrial policy: a tale of innovators, champions, and B52s", **EIB Papers**, Vol.:11, No: 1, 2006, p. 14.

⁵² Dani Rodrik, "Industrial policy: Don't ask why, Ask how", p. 3.

⁵³ Richard Earl Caves, "Industrial policy and trade policy: the connections", **Protection and Competition in International Trade: Essays in Honor of W.M. Corden**, Ed. by., Henryk Kierzkowski, Oxford, Blackwell, 1987, p. 3.

düzenlemeleri içeren çok geniş bir tanım olduğunu belirtmiştir.⁵⁴ El-Agraa (1997), sanayi politikasının alanını, öncelikle ekonomik faaliyetler arasında kaynakların tahsis edilmesi için oluşturulan devlet tedbirleri yoluyla sınırlamaya karar vermiştir. Makroekonomik politika, altyapı, eğitim vb. tüm sektörler tarafından ihtiyaç duyulan politikalar kamu politikasına dahil edilmiştir.⁵⁵ Yukarıda belirtilen tanımlar, Valila'nın gözlemlediği gibi, ilke olarak, bireysel firmaları veya sektörleri hedef alan *dikey* politika önlemlerinin yanı sıra, inovasyon belirli ekonomik faaliyetlere odaklanan *yatay* politika önlemleri şeklinde olabilir.⁵⁶

Bianchi ve Labory (2006), sanayi politikasının, gerilemekte olan sanayilerin yeniden yapılandırılması ve yeni sektörlerin kalkınması için endüstriyel kalkınmaya yönelik tüm tedbirlerden meydana geldiğini açıklamaktadırlar. Bu nedenle sanayi politikası, bir ülkenin endüstriyel uzmanlaşma modelini yönlendirmeyi amaçlamaktadır.⁵⁷ Bianchi ve Labory (2011), sanayi politikası tanımlarını genişletmişlerdir. Yeni tanımlarına göre, sanayi politikası, sanayinin yeniden yapılandırılması ve yeni sanayilerin geliştirilmesine yönelik tüm eylemleri kapsamaktadır. Ayrıca, sanayi politikasının sadece devlet yardımı veya Ar-Ge politikası ile ilgili olmadığını, belirli gelişim yollarını kolaylaştırmayı amaçlayan araçlarla desteklenen bir dizi eylem olduğunun altını çizmişlerdir.⁵⁸ Geroski ayrıca, endüstriyel politikayı geniş bir hedef olarak tanımlamaya yönelik bir yaklaşım geliştirmiştir. Geroski (1989), sanayi politikasının, şirketler tarafından yürütülen belirli faaliyetlere yönelik geniş bir politika yelpazesini kapsadığını belirtmiştir. Dolayısıyla, bu anlama gelen sanayi politikası, Ar-Ge politikasını, rekabet politikasını ve benzer politikaları kapsamaktadır. Sanayi politikası programlarının karmaşıklığı, genellikle farklı politika türlerinin yarattığı çeşitli çelişkili etkilerin

⁵⁴ Jordi Gual, "The coherence of EU policies on trade, competition and industry", **Centre for Economic Policy Research Papers**, Discussion paper: 1105, 1995, p. 8.

⁵⁵ Ali M. El-Agraa, "UK Competitiveness Policy vs. Japanese Industrial Policy", **The Economic Journal**, Vol.: 107, Issue: 444, 1997, p. 1504.

⁵⁶ Timo Väilä, "No policy is an island—on the interaction between industrial and other policies", **EIB Papers**, Vol.:11, Issue:2, p. 10.

⁵⁷ Patrizio Bianchi, Sandrine Labory, "Empirical Evidence on Industrial Policy using State Aid Data", **International Review of Applied Economics**, Vol.: 20, Issue: 5, 2006, p. 606.

⁵⁸ Patrizio Bianchi, Sandrine Labory, "Industrial policy after the crisis: the case of the Emilia-Romagna Region in Italy", **Policy Studies**, Vol.: 32, Issue:4, 2011, pp. 430-432.

uzlaştırılması ve bazen de çatışan politika hedeflerinin uzlaştırılması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır.⁵⁹

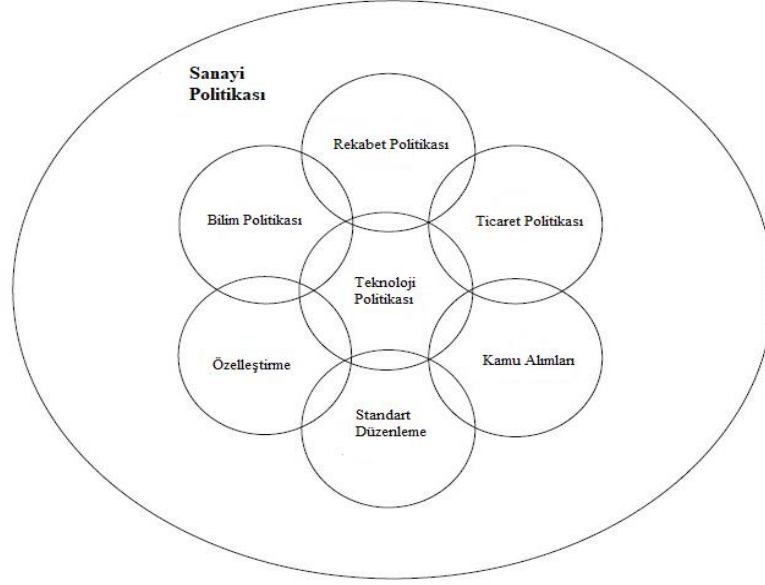
Sharp (2001), sanayi politikasının geniş bir politikalar kümesi olduğunu ve bilim ve teknoloji politikalarının bu geniş politikanın alt kümeleriyle örtüşmekte olduğunu iddia ederek benzer bir tanım önermiştir (**Şekil 1.1**). Politikaların çoğunun, bir şekilde veya başka bir şekilde, dahili olarak sınai katma değer artışı ve kârlılık açısından; harici olarak ticari performans açısından endüstriyel performansı iyileştirmeyi hedeflediğinin altını çizmiştir. Dolayısıyla sanayi politikasının bir boşlukta var olamayacağını ve diğer politikalarla az ya da çok entegre olduğunu ve tamamlayıcı hedeflere yöneldiğini belirtmiştir.⁶⁰ Cimoli v.d. (2009) sanayi politikasına benzer bir yaklaşım getirmişlerdir. Sanayi politikasının, ticaret politikaları, bilim ve teknoloji politikaları, kamu alımları, doğrudan yabancı yatırımları etkileyen politikalar, fikri mülkiyet hakları ve finansal kaynakların tahsisi yoluyla gelişmemiş sanayilere destek sağlayan politikalar içerdiğini belirtmişlerdir. Sanayi politikası bu daha geniş anlamda, kurumsal aktörlerin süreçleriyle birleşerek, ekonomik aktörlerin niteliğini, piyasa mekanizmalarını ve bunların hangi kuralların altında olduklarını belirlemektedir.⁶¹

⁵⁹ Paul Geroski, “European Industrial Policy and Industrial Policy in Europe”, **Oxford Review of Economic Policy**, Vol.: 5, Issue: 2, 1989, pp. 21-22.

⁶⁰ Margaret Sharp, “Science, technology and broad industrial policy: the coevolution of policies at national, regional and European level”, **Final Report prepared within TSER programme**, 2001, p. 20.

⁶¹ Mario Cimoli, Giovanni Dosi, Joseph E. Stiglitz, **Industrial policy and Development: The Political Economy of Capabilities Accumulation**, New York, Oxford University Press, 2009, pp. 1-2.

Şekil 1.1: Sanayi Politikası ve Altkümeleri

Kaynak: Margaret Sharp, **a.g.e**, p. 24.

Sanayi politikasının dört temel amacından söz edilebilir. Bunların ilk üçü geleneksel amaçlar iken, sonuncusu 1980’lerden bu yana önem kazanmıştır:⁶²

- Mevcut sanayilerin rekabet edebilirliğini güçlendirmek ve yeni ekonomik fırsatları değerlendirmek için örneğin, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) için sübvansiyonlar veya gelecek vaat eden yeni faaliyetler için girişimler aracılığıyla yeni endüstrileri geliştirmeyi teşvik etmek,
- Özel politikalar aracılığıyla sınai gerilemenin sosyal etkilerini hafifletmek (örneğin işsizlik oranlarının orantısız bir seviyeye yükseldiği bölgelerde),
- Bölgesel eşitsizliklerin dengelenmesi (örneğin daha az gelişmiş bölgelerdeki yatırımlar için özel teşvikler aracılığıyla),
- Ekonomik faaliyetlerin doğal çevre üzerindeki olumsuz dışsallıklarını telafi etmek (örneğin yenilenebilir enerji için piyasa dengesi seviyesinin üstünde tarifeler oluşturmak).

⁶² Tilman Altenburg v.d., “Industrial Policy – A Key Element of the Social and Ecological Market Economy”, Ed., Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ), **The Social and Ecological Market Economy – A Model for Asian Development?**, Kelkheim, 2008, p. 136.

Dünyanın sanayileşmiş ekonomilerinin endüstriyel uygulamalarında halihazırda bir rol belirsizliği mevcuttur. Yenilik ve maliyet azaltma konusundaki sürekli baskı bu belirsizliğin oluşmasındaki ana unsurdur ve son derece değişken ve heterojen ilişkilerle bezenmiş, dikey olarak parçalanmış bir tedarik ve değer zinciri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayide bu tür ilişkilerin ortaya çıkması, endüstri ilişkileri, mesleki eğitim, finans, sosyal yardım ve bölgesel sanayi politikası alanlarında ulusal iş sistemlerini oluşturan tüm kurumlar üzerinde büyük bir baskı yaratmıştır.⁶³ Bu baskı neticesinde, sanayileşmiş ülkeler oluşturdıkları kurumsal sistemlerle, çağdaş sanayi politikası çözümleri aramaktadırlar.

1.3.3. Sanayi Politikasının Sınıflandırılması

Sanayi politikaları ile ilgili birçok sınıflandırma mevcut olmakla birlikte henüz üzerinde mutabık kalınan ortak bir sınıflandırma olmadığını söylemek mümkündür.

Sanayi politikası açısından farklı sınıflandırmalara yol açan birçok kavram veya amaç bulunmaktadır. Bunlardan birisi Gual (1995) tarafından önerilmiştir. Gual (1995), ticarete konu olmayan hizmet sektörleriyle ilgili olanların yanı sıra birincil sektörlerle yönelik tedbirleri, kaynakların coğrafi dağılımını değiştirmeye çalışan düzenlemeleri (bölgesel politika, yatırımlar) reddetmiş; ekonomik verimliliğin artırılmasını hedefleyen üç ayrı sanayi politikası türü belirlemiştir: a) üretim dışsallıklarının veya diğer tür piyasa başarısızlıklarının varlığı nedeniyle, yatay (belirli sektörlerdeki kaynakların belirli girdilere doğru tahsisini değiştirmeye çalışan eylemler veya faaliyetler); örneğin bilgi dışsallıklarını ele almak için ekonomik sektörden bağımsız olarak genişletilmiş yenilikçiliği desteklemek, b) dikey – stratejik sanayi politikaları (belirli sanayileri geliştirmeye çalışan eylemler, stratejik olarak uluslararası piyasalarda rant elde edilebilir firmaların desteklenmesi); örneğin rant elde edebilmek için belirli bir sektöre veya firmaya yönelik stratejik ticaret politikası desteği, c) yapısal değişim (ekonomideki yapısal değişikliklere uyum sağlamaya yönelik eylemler); örneğin teknolojiye veya karşılaştırmalı üstünlüklerdeki ani

⁶³ Gary Herrigel, **Manufacturing Possibilities: Creative Action and Industrial Recomposition in the United States, Germany and Japan**, Oxford, Oxford University Press, 2010, p. 212.

değişimleri ayarlamak adına yavaşlamakta olan sanayiye yönelik geçici destek sağlamak.⁶⁴

Curzon-Price (1986), dar ve geniş anlamda olmak üzere iki temel sanayi politikası tanımından bahsetmiştir. Bunlardan birinin, yeni sanayileri ve yüksek teknolojiyi teşvik ederek ya da eski sanayilerin ‘yeniden yapılanmalarına’ yardımcı olarak, yapısal değişim sürecine katkı sağlayacak şekilde, olumlu ve ileriye dönük olduğundan söz etmiştir. Diğer sanayi politikası ise, olumsuzdur ve yapısal değişim sürecini yavaşlatma, hatta önleme çabasıdadır; daha da açıkçası önemini kaybeden sektörler ‘yapay solunum’ yoluyla ayakta tutulmaya çalışılmaktadır. Olumlu sanayi politikasının temel sosyal amaçları verimliliği artırmak, rekabet gücünü korumak ve yaşam standartlarını iyileştirmektir. Bu amaçların gerçekleştirip gerçekleştirilemediği ise net değildir.⁶⁵

Bununla birlikte, en iyi bilinen sanayi politikası sınıflandırması, sektörel (dikey /güçlü) ve genel (yatay/zayıf) arasındaki ayrım ile ilgilidir. Lindbeck (1981) iki tanım önermiştir: Bunlardan ilki, muhtemelen en umut verici stratejinin iletişim, eğitim, araştırma ve teknik gelişim alanındaki şirketler için kamu altyapısını iyileştirmeye çalışmak ve diğer ülkelerdeki teknolojik ve sınai gelişmeler hakkındaki bilgileri geliştirmek olduğu varsayımına dayanan seçici sanayi politikası ve ikincisi ise, bir piyasa sistemi sürdürme niyeti olduğu varsayımından yola çıkarak oluşturulan piyasa sisteminin işleyişini kolaylaştıran önlemleri kapsayan genel bir sanayi politikasıdır.⁶⁶ Önerilen başka bir sınıflandırma ise, mikro ve genel müdahaleler arasında bir ayrıma gider.⁶⁷ Beath (2002)’in açıkladığı üzere, *dar* olarak nitelendirilen politikalar firmaları ve sanayi sektörlerini hedefleyen politikaları kısıtlarken; geniş politikalar üretim stratejisine daha uygundur ve bir ülkenin firmalarının ve sanayilerinin rekabet edebilirliğini etkilemektedir.⁶⁸

⁶⁴ Jordi Gual, **a.g.e.**, pp. 8-9.

⁶⁵ Victoria Curzon- Price, **Industrial Policies in the European Community**, London, Macmillan Press, 1986, p. 18.

⁶⁶ Assar Lindbeck, “Industrial Policy as an Issue in the Economic Environment”, **The World Economy**, Vol.:4, Issue: 4, 1981, p. 391.

⁶⁷ Karl Aiginger, “Industrial Policy: A Dying Breed or A Re-emerging Phoenix”, **Journal of Industry, Competition and Trade**, Vol.:7, Issue: 3-4, 2007, p. 299.

⁶⁸ John Beath, “UK Industrial Policy: Old Tunes on New Instruments?”, **Oxford Review of Economic Policy**, Vol.: 18, Issue: 2, 2002, pp. 221-222.

Tablo 1.3: Piyasalara Devlet Müdahalesinin Düzeyi

Düşük						Yüksek
Piyasalara sıkı müdahalede bulunmamak	Pazar genişletici politikalar	Reaktif destek	Hedeflenmeyen proaktif destek	Hedefli proaktif destek		
Kamu işletmelerinin özelleştirilmesi	Antitröst politikaları	Özel sektör talebine cevap vermek için yatırımcıların sorunlarını gideme	Genel ihracat teşviki	Belirli faaliyetlerin veya teknolojilerin teşviki (deri sanayii, güneş enerjisi vb.), kümeler veya değer zincirleri: özel laboratuvarlar, yetenek geliştirme merkezleri vb.		
Kalan ticari engellerin azaltılması ve eşitlenmesi	İşletme bilgi sistemlerinin sağlanması		Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) teşvikleri, inovasyon	Mevcut faaliyetlerin güçlendirilmesi	Yeni faaliyetleri teşvik etmek	
İşgücü piyasasının serbestleştirilmesi	Özel hizmet pazarlarının geliştirilmesi için talep tarafı sübvansiyonları		Girişimciliğin geliştirilmesi	Performansa dayalı, deneysel tasarım, hizmet rekabetçi ihalelerden sonra kamu tarafından sağlanır; seçicilik için şeffaf kriterler	Yukarıdan aşağıya seçim; hizmetler kamu tarafından sağlanır; isteğe bağlı durum bazında anlaşmalar	
Firma giriş ve çıkışlarının basitleştirilmesi			Kaynak verimliliğinin teşviki			
			Performansa dayalı, deneysel tasarım, hizmet rekabetçi ihalelerden sonra kamu tarafından sağlanır	Yukarıdan aşağıya seçim; hizmetler kamu tarafından sağlanır		

Kaynak: Tilman Altenburg, “Industrial Policy in Developing Countries: Overview and lessons from seven country cases”, **Deutsches Institut für Entwicklungspolitik**, Discussion Paper ISSN 1860-0441, Bonn, 2011, p. 16.

Devletlerin az ya da çok karmaşık politika araçlarını tercih edebileceğini gösteren Tablo 1.3’e göre, devletler sanayi politikası uygulamalarında seçiciliğe sahip olup; seçici desteğin nasıl tahsis edildiği konusunda çeşitli seçeneklere sahiptirler. Sanayi politikası, katı müdahaleler gerekip gerekmediği; önceden

seçilmiş firmalar veya sanayilere ayrıcalık tanınması gibi konularda devletlere tercih hakkı tanımakta ve aynı zamanda uygun bir politika karışımı oluşturma imkanı vermektedir.

1.4. Rekabet Politikası Kavramı

1.4.1. Rekabet Politikasının Kapsamı

Rekabet politikası temel olarak, rekabet sürecini korumak, teşvik etmek ve işletmek üzerine tasarlanmıştır⁶⁹ ve günlük yaşamımızda sıklıkla karşılaştığımız durumlarla örtüşmektedir. Tüketici olarak sahip olduğumuz seçeneklerin çeşitliliği, pazarda satın aldığımız ürünler için ödediğimiz fiyatlar ve toplumlarımızın fayda sağladığı yenilikçilik derecesi, rekabet politikasının uygulanmasına bağlıdır. Rekabet politikası, piyasanın amansız gücünün bir düzenlemesi olmaktan çok, en az güçlü durumda bulunan ekonomik aktörleri pazar gücünün kötüye kullanımından korumaktır. Bu nedenle, rekabet politikası esas itibarıyla büyük, yerleşik, güçlü ve rant kollayan firmalara nazaran tüketicileri, küçük ve orta ölçekli işletmeleri ve yabancıları daha iyi duruma getirmeyi amaçlayan bir politikadır.⁷⁰

Motta (2004) rekabet politikasını, “*pazardaki rekabetin topluma zarar verecek şekilde kısıtlanmamasını sağlayan politika ve kanunlar*” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanım, bazı kısıtlamaların mutlaka zararlı olamayabileceğini kabul etmektedir. Örneğin, bir üretici ile bir satıcı arasındaki rekabeti sınırlandıran bazı anlaşmalar ekonomik refahta iyileşmeler sağlayabilmektedir. Bu nedenle, toplum için zararlı olan durumların tespit edilmesi için tartışılması ve rekabet politikasının amaçlarının belirlenmesi gerekmektedir.⁷¹

Schmidt (2012)’e göre rekabet politikası, “*rekabeti olumsuz etkileyen stratejileri engellemek için, girişimcilik faaliyetlerine yönelik devlet müdahalesidir.*” Devletler, rekabet dengesinin bozulmaması için dengesizlik durumunda müdahaleye çağırılırken, böyle bir müdahalede, devletlerin, şirketlerin hâkim durumlarını

⁶⁹ Michal S. Gal, **Competition Policy for Small Market Economies**, Massachusetts, Harvard University Press, 2003, p. 48.

⁷⁰ Mattia Guidi, **Competition Policy Enforcement in EU Member States: What is Independence for?**, London, Palgrave Macmillan, 2016, p. 1.

⁷¹ Massimo Motta, **Competition Policy: Theory and Practice**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 38.

engellemek için çeşitli seçenekleri bulunmaktadır. Devletlerin ilk seçeneği, rekabete doğrudan müdahale sağlamayan, ancak ithalat rekabetinin yanı sıra pazarın kendi kendini iyileştirme kuvvetlerine dayanan laissez-faire yaklaşımına göre hareket etmektir. Bir diğer seçenek ise, devletler tarafından uygulanan rekabet hedefinden sapmalarla yönelik, geriye dönük kötüye kullanım kontrolü olan düzenleme yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, piyasaya hakim şirketlerin kamulaştırılmasını öngörmektedir ve bu yolla tekellerinin oluşumu önlenmeye çalışılmaktadır.⁷²

Kaynakların öncelikle, piyasa güçlerinin işletilmesi yoluyla tahsis ve yeniden tahsis edildiği bir ekonomik sistemde, rekabetçi ekonomilere sahip toplumlar, etkin bir nedensellik döngüsünden yararlanırken; rekabetçi olmayan ekonomilere sahip toplumlar kısır döngüye kilitlenmenin sonuçlarına katlanmaktadır.⁷³ Hükümetlerin, sanayi için gerekli olan yeniden yapılanmayı yönetememesi durumunda, serbest piyasalarda serbest rekabet, gerekli reformları etkilemenin en açık yolu olarak görülmektedir. Geleneksel sektör politikaları hiçbir zaman sona ermezken, sürükleyici gücün hedef sektörlerin kuralsızlaştırılmasına ve özelleştirilmesine odaklanan pazar yanlısı reformlara doğru kaydığı görülmektedir.⁷⁴

1.4.2. Rekabet Politikasının Hedefleri

Rekabet politikasının, ekonomik refahın sağlanması, tüketici refahının sağlanması, küçük ölçekli firmaların korunması, pazar entegrasyonun teşviki, ekonomik özgürlük, enflasyonla mücadele ve adalet ve eşitlik şeklinde hedefleri mevcuttur.⁷⁵

- **Ekonomik Refahın Sağlanması:** Schumpeterian'ın ekonomik kalkınma yaklaşımı, yeni büyüme teorisinin gelişimi için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Özellikle, artan ürün çeşitliliği veya artan ürün kalitesi ile büyümeyi açıklayan modeller, tekelci rekabet ile karakterize edilen

⁷² Ingo Schmidt, **Wettbewerbspolitik und Kartellrecht: eine interdisziplinäre Einführung**, 9. Auflage, München, De Gruyter Oldenbourg, 2012, s. 199.

⁷³ Pat Devine, "Competitiveness and The Objectives of Communities", **Competitiveness, Subsidiarity and Industrial Policy**, Ed. by., Pat Devine, Yannis Katsoulacos, Roger Sudgen, London, Routledge, 2005, p. 1.

⁷⁴ Michael Peneder, "Competitiveness and industrial policy: from rationalities of failure towards the ability to evolve", **Cambridge Journal of Economics**, Vol.: 41, Issue: 3, p. 832.

⁷⁵ Massimo Motta, **a.g.e.**, pp. 17-25.

piyasa yapılarını ortaya koymaktadır. Bu piyasa yapıları, yeni veya daha iyi ürünler tedarik eden firmalara kalıcı veya en azından geçici tekel gücünü güvence altına alırken; ortaya çıkan yoğun rekabet yenilikçi firmaların tekel gücünü azaltarak ekonominin büyüme oranını olumsuz yönde etkilemektedir. Buna karşı ortaya çıkan yeni büyüme teorisi, dinamik bir ortamda rekabetin refah artırıcı etkilerini savunmaktadır.⁷⁶

- **Tüketici Refahının Sağlanması:** Tüketicilerin, rekabet politikasından ve tekelleşme, anlaşma ve birleşme uygulamalarından fayda elde edip, edemeyeceğinin belirlenmesinin en iyi yolu, diğer şartlar sabit iken rekabet politikasının ve bilhassa tekelcilik karşıtı uygulamalarının mevcut olup olmamasıdır.⁷⁷ Tüketici refahı, toplumun tüm üyelerini odak noktasına koyduğu için heterojendir. Tüketicimin bir bütün olarak görülmesi, zenginlerin daha fazla tüketim yapmalarından ötürü, rekabetçi fiyatlandırmanın sürdürülmesinden nispeten daha fazla fayda sağladığını göstermektedir. Ortalama olarak, elde edilen fayda tüketimle orantılı olma eğilimindedir, ancak bu fayda (üst gelir grubu hariç) gelire oranla daha az artmaktadır. Sonuç olarak, artan tüketici refahının ekonomik olarak daha iyi durumda olanlara daha fazla fayda sağlayacağı ortadadır.⁷⁸
- **Küçük Ölçekli Firmaların Korunması:** Rekabet politikası adından da anlaşılacağı üzere, potansiyel rakipler arasındaki rekabeti kolaylaştırmayı hedeflemektedir ve küçük firmaların ekonomik faaliyetlerde “âdil” hak sahibi olmalarının kamu yararına olacağı şeklinde bir argüman mevcuttur.⁷⁹ Küçük ölçekli firmaların korunması, genellikle rekabet yasalarının kabul edilmesinin ana nedenlerinden biri olmuştur. Bu konudaki en iyi örnek, ABD’de 19. yy’ın sonlarında çiftçilerin ve küçük

⁷⁶ Rainer Klump, “Competition and Growth: A Macroeconomic Perspective”, **Competition, Efficiency, and Welfare: Essays in Honor of Manfred Neumann**, Ed. by., Dennis C. Mueller, Alfred Haid, Jürgen Weigand, Dordrecht, Springer-Science+Business Media, 1991, p. 331.

⁷⁷ Robert W. Crandall, Clifford Winston, “Does Antitrust Policy Improve Consumer Welfare? Assessing the Evidence”, **Journal of Economic Perspectives**, Volume: 17, Number: 4, 2003, p. 6.

⁷⁸ Louis Kaplow, “On the Choice Of Welfare Standarts In Competition Law”, **Harvard John M. Olin Center For Law, Economics and Business**, Discussion Paper No: 693, 2011, p. 5.

⁷⁹ Michal S. Gal, **a.g.e.**, pp. 48-51.

firmaların büyük tröstlere karşı şikayetleriyle başlayan süreçte çıkarılan antitröst yasalarıdır.⁸⁰

- **Pazar Entegrasyonunun Teşviki:** Piyasalar genellikle alıcılar, işçiler, üreticiler, yatırımcılar, tüketiciler veya tüccarlar olarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden ekonomik temsilciler tarafından entegre edilmektedir. Bununla birlikte bugünkü karma ekonomik sistemde, bu faaliyetler ulusal kamu politikası veya düzenlemeleri ile kısmen veya tamamen engellenebilmektedir. Bu nedenle, piyasa entegrasyon süreçleri, piyasa genişlemesi bakımından kamu ve özel faaliyetler arasında karmaşık bir etkileşim ile tanımlanmaktadır.⁸¹ Bireysel ülke rekabetçiliği kavramı, sadece firmaların uluslararasılaşması ile değil, aynı zamanda ülkeler arasındaki bağlantıların ve ilişkilerin çeşitliliği nedeniyle karmaşık hale getirilmiştir. AB açısından ele alındığında, 1992 yılında topluluk iç pazarının yaratılması ve siyasi ve ekonomik birliğe yönelme, aynı zamanda herhangi bir ülkenin performansını belirleyen faktörleri zorlaştırmaktadır. Pazar entegrasyon süreci, bir yandan rekabet politikası açısından önem taşımakta iken, diğer yandan sürecin uluslararasılaşma ve rekabetçilik için önemli etkileri mevcuttur.⁸²
- **Ekonomik Özgürlük:** Kapitalizmin ideolojik altyapısının merkezinde ‘ekonomik özgürlük’ kavramı yatmaktadır.⁸³ Hükümet düzenlemelerinin aşırı bir biçimde yapılması, ekonomik özgürlüğe müdahale etmekte, ulusal ekonomilere büyük bir yük getirmekte, ulusal refahı azaltmakta ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır.⁸⁴ Rekabet politikasının etkin bir biçimde uygulanması, ekonomik aktörlerin etkinliğini kısıtlayan ve

⁸⁰ Massimo Motta, **a.g.e.**, p. 21.

⁸¹ Jacques Pelkmans, **Market Integration in the European Community**, The Hague, Martinus Nijhoff Publishers, 1984, p. 2.

⁸² Kirsty Hughes, “Introduction: internationalisation, integration and European competitiveness”, **European Competitiveness**, Ed. by., Kirsty S. Hughes, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, p. 3.

⁸³ Robin Hahnel, **Economic Justice and Democracy: From Competition to Cooperation**, New York, Routledge, 2005, p. 45.

⁸⁴ Alden F. Abbott, Shanker Singham, “Anticompetitive Policies Reduce Economic Freedom and Hurt Prosperity”, **2016 Index of Economic Freedom: Promoting Economic Opportunity and Prosperity**, Ed. by., Terry Miller, Anthony B. Kim, Washington, The Heritage Foundation, 2016, p. 51.

ekonomik özgürlüğe engel olan durumların bertaraf edilmesi için ideal bir yoldur.

- **Enflasyonla Mücadele:** Yapılan çalışmalar, rekabet ile enflasyon arasındaki ilişkiyi iki yönden ele almaktadır. İlk yaklaşım yükselen enflasyonun şirketlerin pazar gücünü etkisini incelemektedir. Chrinko ve Fazzari tarafından yapılan çalışma, enflasyonun genellikle piyasa gücü üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu; piyasa gücü ile enflasyon arasındaki ilişkinin incelenen on bir sanayide heterojen olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı pozitif ilişkilerin, pazar gücü az olan sektörlerde yoğunlaştığı sonucunu ortaya çıkarmıştır.⁸⁵

İkinci yaklaşım, farklı rekabet yoğunluğu seviyelerinin ekonomik sektörler veya ülkeler arasında değişen enflasyon oranlarından sorumlu olup olmadığını incelemektedir. Binici, Cheung ve Lai tarafından, enflasyonun belirlenmesinde piyasa rekabetinin oynadığı rolü OECD ülkelerinin sektör düzeyinde verilerine dayanarak değerlendiren çalışma, verimlilik etkilerini hesaba kattıktan sonra bile enflasyonun daha fazla piyasa rekabeti ile azaldığını göstermekte; piyasa rekabetçiliğinin ve verimlilik değişimlerinin ticaret açıklığının enflasyonu etkilediği ana kanallar olduğunu desteklemektedir. İlgili sonuçlar ayrıca, ulusal toplam verilerden ziyade sektörel verilerin kullanılmasının, ticaret açıklığının, pazar rekabetçiliğinin ve verimlilik değişikliklerinin hepsinin, aynı ülkede bile sektörler arasında büyük ölçüde değişebileceğini ortaya çıkarmıştır.⁸⁶

Janger ve Dengler tarafından yapılan çeşitli ülkelerdeki rekabetçilik ile enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma, ekonometrik rekabet yoğunluğu ve enflasyon birleşiminde, kısa vadede belirgin bir negatif korelasyon olduğunu göstermekte iken; bu korelasyon daha uzun sürelerde bozulmaktadır. Sezgisel olarak, geçici bir enflasyonist etkinin yoğunlaştırılmış rekabete dayandırılabilmesi muhtemel görünmekte; bu

⁸⁵ Robert S. Chrinko, Steven M. Fazzari, “Market Power and Inflation”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol.: 82, No. 3, 2000, p. 9.

⁸⁶ Mahir Binici, Yin-Wong Cheung, Kon S. Lai, “Trade Openness, Market Competition, and Inflation: Some Sectoral Evidence from OECD Countries”, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**, Working Paper No: 12/06, Ankara, 2012, pp. 13-14.

da, rekabet politikası önlemlerini kullanarak yükselen enflasyonu düzeltmenin kesinlikle mümkün olduğu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, enflasyondaki yükseliş eğiliminin altında yatan neden kalıcı ise, rekabeti arttırmaya yönelik tedbirlerin etkisi çok az olacaktır.⁸⁷

- **Adalet ve Eşitlik:** Rekabet politikası, şirketleri hem müşterilere hem de rakiplere karşı belirli bir şekilde davranmaya zorlayan adalet ve eşitlik gibi hedefler içerebilir. Müşterilere karşı adalet konusunda düzenlenen yasalar, hakim firmaların aşırı fiyat talep etmesini engelleyebilir. Ekonomik açıdan bakıldığında, ilgili makamlarca yapılan fiyat kontrollerinin, istisnai durumlar dışında, serbest girişli piyasalarda arzu edilen bir politika olması pek mümkün değildir. Genel olarak, bir firma istediği fiyatları talep etmekte serbest olmalıdır ve faydaları nedeniyle pazar gücünden yararlanıyorsa (AR-GE'ye, reklamlara veya başka bir iş stratejisine yatırım yapıyorlarsa) mallara veya hizmetlere yüksek bir fiyat ödemek isteyen müşterilere indirim yapmaya zorlamak için çok az neden mevcuttur. Eğer pazar girişin serbest olduğu bir pazar ise ve ilgili mal veya hizmetler müşteriler için değerliyse, pazara yeni giren firmalar için rekabet kaçınılmazdır ve fiyatların aşağı yönlü hareket etme ihtimali yüksektir. Bununla birlikte, bu düşüncenin iki niteliği mevcuttur. Birincisi, söz konusu pazarın girişin serbest olmadığı bir pazar olabileceğidir. Bu durumda, örneğin yasal bir tekel olduğu için fiyat müdahalesi haklı olacaktır. genellikle, bu tür piyasalar düzenlemeye tabi olmalıdır, ancak bir nedenden ötürü, sektör düzenleyicilerinin var olmaması veya müdahale etmemesi durumunda, rekabet otoritelerinin müdahalesi (kurumsal düzenlemenin izin vermesi durumunda) haklı görülebilir. İkincisi, giriş kağıt üzerinde serbest olmasına rağmen, pratikte pazarın iyi çalışmamasıdır, çünkü tekelci tekel konumunu korumasına ya da pekiştirmesine izin verecek uygulamalar oluşturmuştur. Ancak, bu durumda tekelcilik karşıtı makamların tavan fiyat uygulaması yerine

⁸⁷ Jürgen Janger, Philipp Schmidt-Dengler, “The Relationship Between Competition and Inflation”, **Monetary Policy and the Economy**, Issue: 1, 2010, p. 62.

piyasa rekabetini yeniden sağlamak için müdahale etmesi tercih edilmektedir.⁸⁸

İç piyasaların arz ve talep tarafları arasındaki adaletle ilgili hususlar, genellikle rekabet politikası alanı içerisinde yanlış bir yere oturulmaktadır. Toplam refah standardının oluşturulmasında tüketiciler ile üreticiler arasındaki adaletin dikey boyutuna önem veren dikey adalet, savunulabilir dağıtıcı adalet hedeflerini haklı çıkarmazken; toplam refahı artıran rekabet politikaları uygulamalarına rehberlik eden daha iyi bir refah standardı olarak görülmektedir. Benzer şekilde, talep tarafında yatay adalet kavramlarını göz önünde bulundurmak için normal bir sebep bulunamamaktadır. Arz tarafında, korumacı müdahaleler daha az verimli üreticiler lehine reddedildiğinde, piyasalara eşit erişim eğiliminde (verimlilik hedefleriyle tutarlı bir fırsat eşitliği) savunulabilir bir dar adalet modeli ortaya çıkmaktadır. Son olarak, rekabet politikasının güvenilir bir şekilde uygulanmasının merkezinde olduğunu düşünülen düzeltici bir adalet mantığına dayanan bir adalet modeli uygulanmalıdır.⁸⁹

1.5. Avrupa Birliği'nin Sanayi ve Rekabet Politikası

1.5.1. Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikası

1.5.1.1. Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikasının Tarihsel Gelişimi

ECSC' yi (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu) kuran 1951 anlaşması, gizli bir biçimde de olsa ve yalnızca belirli bir sektöre odaklansa da, AB çapında bir sanayi politikasını uygulamaya yönelik ilk girişimi sağlamıştır.⁹⁰ Bugünün Avrupa Birliği, ECSC'nin kurulmasıyla birlikte başlayan bir sürecin sonucu olarak meydana gelmiştir. Bu iki sanayi, askeri güç için gerekli olan sınai etkiyi sağlamış ve Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman 9 Mayıs 1950'de, Fransa ile Almanya arasında

⁸⁸ Massimo Motta, **a.g.e.**, s. 23-24.

⁸⁹ Michael Trebilcock, Francesco Ducci, "The Multifaceted Nature of Fairness in Competition Policy", **CPI Antitrust Chronicle**, Volume:1, 2017, pp. 19-24.

⁹⁰ European Parliament Directorate General For Internal Policies, "EU Industrial Policy: Assessment of Recent Developments and Recommendations for Future Policies", **Study for the ITRE Committee**, Brussels, 2015. p. 25.

herhangi bir savaşın ‘yalnızca düşünülemez değil, aynı zamanda maddi olarak imkansız’ hale geldiğini ortaya koymuştur.⁹¹

1958’de Roma Anlaşması’nın yürürlüğe girmesinden sonra, ECSC’nin aksine EEC (Avrupa Ekonomik Topluluğu) açıkça iktisadi liberalizm benimsenmiştir. Anlaşmanın temelinde, malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımının rekabetçiliği artıracak doktrini yatmaktadır. Roma Anlaşması’nda sanayi politikasından açık bir şekilde söz edilmemiş olsa da, üye devletler (başlangıçta altı) ticareti azaltan resmi engellerin kaldırılması, EEC’nin ilk yıllarındaki en büyük başarıdır.⁹²

Tek Taraflılık ve İşbirliği (1958-1975): Roma anlaşmasını izleyen yirmi yılda Avrupa çapında sanayi politikası tartışma konusu değildir. Üye ülkeler kendi tercihlerine göre sanayi politikası uygulamışlardır. Gümrük birliğinden tek pazara geçiş, Bakanlar Konseyi’nde oybirliği kuralından çoğunluk oylamasına geçilmemesi nedeniyle ertelenmiştir. Sonuç olarak, tek pazarı yaratacak ve yıllarca süren ortak bir Avrupa sanayi politikasına duyulan ihtiyacı vurgulayan yasaya olan hasret yıllarca sürmüştür. Bu dönemde ulusal sanayi politikaları kültürel ve durumsal değerler tarafından belirlenmiştir. ABD’nin yüksek teknoloji sektörlerinin egemenliği tehdidiyle harekete geçen Fransa ve Almanya, sübvansiyonlar, destekleyici devlet alım politikaları, ulusal kotalar ve tarife dışı engeller aracılığıyla ulusal şampiyonları beslemeye başlamıştır. Bu dönemde, Avrupa ülkeleri havacılıkta (Concorde ve Airbus) önemli işbirliği projelerine, ürün geliştirmeye ve hatta üretime destek veren kapsamlı ulusal destek sübvansiyonları ile başlamışlardır.⁹³ İngiltere’de İşçi Partisi,

⁹¹ John Pinder, Simon Usherwood, **The European Union: A Very Short Introduction**, Oxford, Oxford University Press, 2007, p. 1.

⁹² James Foreman-Peck, “European industrial policies in the post-war boom: Planning the economic miracle”, **Industrial Policy in Europe after 1945: Wealth, Power and Economic Development in the Cold War**, Ed. by., Christian Grabas, Alexander Nutzenadel, New York, Palgrave Macmillan, 2014, p. 24.

⁹³ AB’nin sanayi ülkeleriyle ticareti prensip olarak DTÖ kurallarına tabi olmasına rağmen, bu, pek çok spesifik konuda ortaya çıkan tartışmaları engelleyememiştir. ABD ile AB’nin ekonomik ilişkileri, güçlü siyasi ve kültürel bağların yanı sıra ortak ekonomik çıkarlara da dayanmaktadır. Airbus sübvansiyonları, geçmişte ve günümüzde ABD ile AB arasında bir ticaret savaşını patlak verme noktasına getirmiştir. Bu noktaya gelinmesinde, ABD merkezli uçak ve helikopter üreticisi Boeing’in 1970’li yıllardan itibaren sürekli pazar kaybına uğradığı durumda, başlangıçta Alman, Fransız ve İngiliz ortaklığına, sonrasında ise, Alman, Fransız, İspanyol ortaklığına dayanan Avrupa merkezli Airbus’ın pazar payını sürekli artırması yatmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Miriam Manchin, Ali El-Agraa, “External Trade Policy”, **The European Union Economics and Policies**, 9. Ed., Ed. by. Ali

İngiliz endüstrisinin rekabetçiliğini arttırmak için tasarlanmış bir Ulusal Ekonomik Kalkınma Teşkilatı kurma ihtiyacını hissetmişlerdir.⁹⁴

Topluluk sanayi politikası oluşturulması amacıyla yapılan ilk girişimin, Avrupa Komisyonunun 1970 yılında yayınladığı “Avrupa Birliği Sanayi Politikası” başlıklı Memorandum olduğu söylenebilir.⁹⁵ Memorandum’un genel ilkelerini şu şekilde belirtmek mümkündür:⁹⁶

- Tek pazarın tamamlanması,
- Yasal, vergi ve finansal çerçevelerinin birleştirilmesi,
- Firmaların yeniden yapılandırılması,
- Değişimi veya uyumu düzenlemeye yönelik önlemler,
- Dış dayanışma konularında Topluluk dayanışmasının genişletilmesi.

Memorandum’da ayrıca, Avrupalı uluslar aşırı şirketlerin oluşumundaki tüm engellerin ortadan kaldırılması ve bu amaçla sınai kalkınma için mevcut olan kamu fonlarının ileri teknoloji sektörlerine tahsis edilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır.⁹⁷

Müdahaleci Sanayi Politikası (1975-1985): 1973'teki petrol şokunun ardından, Avrupa sanayisi on yıl boyunca durgunluk, enflasyon ve işsizlikle mücadele etmiştir. “Eurosderosis” denilen bu dönemde Topluluk, Üye devletlerin büyüme ve refah seviyelerini artırma çabalarını tamamlamak üzere tasarlanan belirli sanayi politikası eylemleriyle müdahalelerde bulunmuştur. Bu eylemler, zayıflayan çelik, kimyasallar ve gemi yapımı sanayilerini yeniden canlandırmaya yönelik sübvansiyonları içermektedir. Ayrıca, Komisyon gelişmekte olan ülkelerin Topluluğa yapacağı tekstil ürünleri ihracatını kısıtlamaya yönelik ikili anlaşmaları müzakere etmek yoluyla ticaret politikası yürütme yetkisini kullanmıştır. Elektronik ve

M. El-Agraa, New York, Cambridge University Press, 2011, s. 394; Murat Yülek, **Ulusların Yükselişi: İmalat, Ticaret, Sanayi Politikası ve Ekonomik Kalkınma**, s. 332-337; Dünya Gazetesi, “AB ile ABD arasında Airbus gerilimi” (Çevrimiçi), <https://www.dunya.com/finans/haberler/ab-ile-abd-arasında-airbus-gerilimi-haberi-443023>, 09.04.2019.

⁹⁴ Desmond Dinan, **Encyclopedia Of The European Union**, New York, Palgrave Macmillan, 2000, pp. 274-275.

⁹⁵ Süleyman Emre Özcan, Hüseyin Önder, “Ekonominin AB’si: Sektörel bazda Avrupa Birliği Ekonomisi”, **Avrupa Birliği Sanayi Politikası**, Ed., Ümit Güner, Bursa, Ekin Kitabevi, 2008, s. 131.

⁹⁶ Commission of the European Communities, The Community's industrial policy: Commission Memorandum to the Council, COM(70) 100, Brussels, 1970, p. 12.

⁹⁷ A.e., p. 17.

telekomünikasyon gibi yüksek teknoloji sektörlerinde, daha önceden yeni olarak kurulmuş olan Sanayi İşleri Genel Müdürlüğü (DG III) Komisyonunda, ortak Ar-Ge projeleri için finansman sağlamaya başlamıştır.⁹⁸

Tek Pazarın Başlangıcı ve Ekonomik Toparlanma (1985-1990): 1980'lerin başında, Sanayi Komiseri Etienne Davignon, sınır ötesi sanayi işbirliğine yönelik topluluk desteğini tartışmak için, ERT⁹⁹'de bir grup Avrupalı üreticiyi toplamıştır. Avrupalı sanayi liderleri, ulusal sanayi politikalarının küresel rekabetçi firmalar geliştirme hususunda başarısız olduğunun farkında olarak, topluluktan “Avrupa şampiyonları” geliştirilmesi konusunda yardım istemiştir. İş dünyasından gelen baskıyla cesaretlendirilen komisyon, tek pazarın başlatılması için son bir çaba sarf etmiştir. Bu dönemde sanayi politikası, belirli sosyal ve bölgesel politikalar ile birlikte küçük işletmeler yoluyla iş yaratma modeli oluşturarak Avrupa Topluluğu’nun KOBİ politikası üzerinde etkili olmuştur.¹⁰⁰ 1985 tarihli bildiri, malların, hizmetlerin, insanların ve sermayenin toplum içinde geçiş özgürlüğünü sağlamak için gereken üç yüz kadar yasal adımı açıklamaktadır. Ticarete ilişkin kısıtlayıcı ulusal kuralların ortadan kaldırmaya çalışan piyasa programı, Avrupa sanayisini piyasa güçlerinin eline bırakmaya çalışmıştır. Ortaya çıkan rekabetin konsolidasyonu güçlendirmesi, ölçek ekonomileri ortaya çıkarması ve rekabeti artırması beklenmektedir. Politika ‘ulusal şampiyonlar’ yerine, ‘Avrupa şampiyonları’ geliştirmek üzerine tasarlanmıştır. Bu cesur tasarımın başarılı olması için, Roma Antlaşması’nda büyük bir değişiklik öngörülmüştür. Buna göre, SEA (Single European Act), oybirliğinin gerekliliği nedeniyle taslak haline gelmiş, ancak yasalaşamamış tek pazar mevzuatı, oyçokluğu kuralı ile değiştirilmiştir. SEA, Beyaz Kitap’ın uygulanması için 31 Aralık 1992’yi son tarih olarak belirlemiştir. Ayrıca, çok yıllık “çerçeve programları” yoluyla Topluluğun bilimsel ve teknolojik temelini güçlendirmesini taahhüt etmektedir. Aynı zamanda, Komisyon, azalan sanayilere

⁹⁸ Desmond Dinan, **Encyclopedia Of The European Union**, New York, Palgrave Macmillan, 2000, p. 275.

⁹⁹ 1983 yılında kurulmuş olan ERT (European Round Table of Industrialists), güçlü, açık ve rekabetçi bir Avrupa için girişimlerde bulunan; tek pazar çerçevesinde kapsayıcı bir büyüme ve sürdürülebilir refah için mücadele eden ve 2019 yılı itibarıyla Avrupa’nın sanayi ve teknoloji alanında lider en büyük 55 şirketinin yöneticilerinin yer aldığı bir forumdur. Detaylı bilgi için bkz.: European Round Table of Industrialists (ERT), “About ERT”, (Çevrimiçi) <https://www.ert.eu/about-us>, 10 Mayıs 2019.

¹⁰⁰ Kenneth Dyson, **Small and Medium Sized Enterprises**, New York, Routledge, 2005, p. 4.

verilen ulusal sübvansiyonların (devlet yardımlarının) dikkatlice gözden geçirileceğini ve Roma Antlaşması'na uymayan kriterlerin çıkartılacağını açıkça belirtmiştir.¹⁰¹

1990 yılında Avrupa Komisyonunun, Konseye ve Avrupa Parlamentosu'na ilettiği "Açık ve Rekabetçi Bir Ortamda Sanayi Politikası: Topluluk Yaklaşımı İçin Rehber",¹⁰² isimli bildiri görüşlerin yakınsandığını ve üyeler arasında gizli bir anlaşma olduğunu yansıtmakta; 'piyasaların açıklığı', 'yatay yaklaşım' ve 'yetki devri' konularında yönlendirici ilkeler sunmaktadır. Bu bildiri, özellikle, sektörel müdahale politikalarının yapısal değişimi desteklemede etkili olmadığına işaret etmiştir ve sanayideki sorunların yatay önlemlerle çözülmesini önermiştir. Bu aşamanın, rekabetin çarpıtılması olarak tanımlanan sektörel yaklaşımın sonunu işaret ettiği görülmektedir.¹⁰³

1992 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması, 1990 yılındaki bildirinin başarısını geliştirerek topluluğun sanayi politikası için yasal dayanağı oluşturmuştur. Maastricht Anlaşması ile birlikte sanayi politikasının topluluğun sorumluluk alanında olduğu açık bir şekilde ortaya konmuş ve Anlaşmanın 173. Maddesi, üye ülkelere "Birlik sanayisinin rekabet edebilirliği için gerekli koşulların sağlanması" konusunda çağrı yapmıştır: "1. Birlik ve üye devletler, Birlik sanayisinin rekabet edebilirliği için gerekli koşulların mevcudiyetini temin ederler. Bu amaç doğrultusunda, açık ve rekabetçi pazar sistemine uygun olarak, bulundukları eylemler şu şekildedir: a) Sanayinin yapısal değişikliklere uyumunun hızlandırılması, başta küçük ve orta büyüklükteki işletmeler olmak üzere, b) Birlik çapında işletmelerin kurulması ve gelişmesine yönelik elverişli bir ortamın teşvik edilmesi, c) İşletmeler arasında işbirliği yapılmasına yönelik elverişli bir ortamın teşvik edilmesi, d) Yenilikçilik, araştırma ve teknolojik gelişme politikalarının sınai potansiyelinden daha fazla yararlanılmasının teşvik edilmesi. 2. Üye Devletler, Komisyon ile bağlantılı olarak birbirleriyle istişarede bulunacak ve gerektiğinde eylemlerini koordine edeceklerdir. Komisyon, bu koordinasyonu teşvik etmek için her türlü yararlı girişimde bulunabilir. 3. Birlik, Antlaşmalar'ın diğer hükümleri çerçevesinde izlediği politikalar ve eylemler aracılığıyla, 1. paragrafta belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunur. Avrupa Parlamentosu ve Konsey, olağan yasama usulü uyarınca hareket ederek ve

¹⁰¹ Desmond Dinan, **a.g.e.**, p. 275.

¹⁰² Commission of the European Communities, Communication of the European Commission to the Council and European Parliament: "Industrial Policy in an Open and Competitive Environment: Guidelines for a Community Approach", COM(90) 556 final, Brussels, 1990.

¹⁰³ European Parliament, **EU Industrial Policy: Assessment of Recent Developments and Recommendations for Future Policies**, pp. 25-26.

*Ekonomik ve Sosyal Komite'ye danıştıktan sonra, üye devletlerin kanun ve ikincil düzenlemelerinin uyumlaştırılması hariç, 1. paragrafta belirtilen hedefleri gerçekleştirmek üzere üye devletlerin eylemlerini destekleyen spesifik tedbirler hakkında karar verebilir. Bu Başlık, Birlik tarafından, rekabeti bozma ihtimali olan bir tedbir veya vergi hükümleri ya da işçilerin hak ve menfaatlerine ilişkin hükümler içeren bir tedbir getirilmesine dayanak oluşturmaz.*¹⁰⁴

2005 yılında Komisyon tarafından düzenlenen “Topluluk Lizbon Programlarının Uygulanması: AB Üretimini Güçlendirmek İçin Bir Politika Çerçevesi - Sanayi Politikasına Daha Bütünleşik Bir Yaklaşım Doğru” başlıklı bildiride, “AB’nin büyüme potansiyelini tam olarak kullanmak ve AB’nin ekonomik ve teknolojik liderliğini geliştirmek ve sürdürmek için güçlü ve sağlıklı bir sanayi sektörünün gerekliliğine” vurgu yapılırken; AB imalat sanayinin önemi;

- “AB imalat sanayi, AB üretiminin yaklaşık beşte birini sağlar ve AB’de yaklaşık 34 milyon kişiyi istihdam eder. Bunun ötesinde:
- Üretim, yeni bilgi ekonomisinden yararlanmanın anahtarıdır - AB özel sektör Ar-Ge harcamalarının% 80’inden fazlası imalat sanayine harcanmaktadır.
- İmalat sanayi, AB ihracatının dörtte üçünü sağlayan yeni ve yenilikçi ürünler meydana getirmektedir.
- AB imalat sanayinin büyük bir çoğunluğu KOBİ’lerden oluşur: Şirketlerin % 99’undan fazlası ve imalat sanayi istihdamının % 58’i KOBİ’lere aittir” şeklinde belirtilmiştir.¹⁰⁵

Bildiride ayrıca, Rekabet edebilirlik hususları ışığında, farklı sektör gruplarındaki ortak zorlukları ele almak ve farklı politika alanları arasındaki sinerjiyi güçlendirmek için yedi politika girişiminden söz edilmiştir:¹⁰⁶

- Fikri Mülkiyet Hakları ve Sahtecilik Girişimi (2006)
- Rekabet Edebilirlik, Enerji ve Çevre Üzerine Üst Düzey Grup (2005 sonu)

¹⁰⁴ T.C. Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği: Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkındaki Antlaşma, Ankara, 2011, s. 73-74.

¹⁰⁵ Commission of the European Communities, Communication from the Commission: Implementing the Community Lisbon Programme: A policy framework to strengthen EU manufacturing - towards amore integrated approach for industrial policy, Brussels, 2005, pp. 4-5.

¹⁰⁶ A.e., pp. 8-11.

- Rekabet Edebilirliğin ve Pazara Erişimin Dış Yönleri (İlkbahar 2006)
- Yeni Yasama Sadeleştirme Programı (Ekim 2005)
- Sektörel Becerilerin Geliştirilmesi (2006)
- İmalatta Yapısal Değişimi Yönetmek (2005 sonu)
- Sınai Araştırma ve İnovasyona Bütünleşik Avrupa Yaklaşımı (2005)

2007 yılındaki Yenilenen Lizbon Büyüme ve İş Ortaklığı stratejisinin bir parçası olarak, AB sanayi politikası, yenilenebilir enerjiye ve düşük karbonlu ve kaynak verimli ürünlere, hizmetlere ve teknolojilere odaklanarak daha sürdürülebilir bir üretim ve tüketim yöneltmiştir. Bu bağlamda, gelecek yıllarda Komisyon tarafından bir dizi önlem kabul edilmiştir.¹⁰⁷

Mart 2010 itibariyle sanayi politikası açıkça makroekonomik hedeflerle ilgilidir. Kişi başına düşen milli geliri yüksek, sanayileşmiş ülkeler için, sanayi politikası bu nedenle açıkça, yeteneklere, iyi kurumlara ve sosyal ve ekolojik davranışlara dayanan doğru yol stratejisinin bir parçasıdır.¹⁰⁸ Avrupa ve onun katılım ve sürdürülebilirlik üzerine güçlü bir vurgu yapan sosyo-ekonomik sistem vizyonu için doğru yol stratejisi eşitlik ve çevresel hedefler içermektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ European Parliament, **EU Industrial Policy: Assessment of Recent Developments and Recommendations for Future Policies**, pp. 27-28; Komisyon tarafından kabul edilen önlemler, “Avrupa İçin Bir Sınai Mülkiyet Hakları Stratejisi” (COM (2008) 465 final), “Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim ve Sürdürülebilir Sanayi Politikası Eylem Planı” (COM (2008) 0397), ‘Hammadde Girişimi’ (COM (2008) (0699), “Geleceğimiz için Hazırlanma: AB’de Anahtar Etkinleştirme Teknolojileri için Ortak Bir Strateji Geliştirme” (COM (2009) 0512) şeklindedir.

¹⁰⁸ Prensip olarak, ülkelerin cari açıklarını kapatmalarının, ekonominin dinamiklerini artırmanın veya işsizliği azaltmanın iki yolu bulunmaktadır. Bunlardan biri maliyetleri (ücretler, vergiler, enerji fiyatları) düşürmektedir; diğeri ise verimliliği ve yetenekleri (eğitim, yenilikçilik) artırmak suretiyle enerji verimliliğinde ve yenilenebilir enerjide öncü olmaktır. Bunlardan ilki, rekabetin yeniden kazanılmasının ilk yolu olan ‘yanlış yol stratejisi, ikincisi ise ‘doğru yol stratejisidir.’

¹⁰⁹ Karl Aiginger, “Industrial Policy for a Sustainable Growth Path”, **New Perspectives On Industrial Policy For A Modern Britain**, Ed. by., David Bailey, Keith Cowling, Philip R. Tomlinson, Oxford, Oxford University Press, 2015, p. 384.

Avrupa Komisyonu'nun çeşitli belgelerle¹¹⁰ yönünü çizdiği yeni sanayi politikası, çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. İlk aşamada, eski yatay ve dikey yaklaşım arasındaki eski ayırmadan kaçınılarak ikisinin de gerekliliğine vurgu yapılmıştır. İkinci aşamada, Avrupa Komisyonu “entegre” bir sanayi politikası arayışı içerisinde eski çatışmaları çözmeye çalışmıştır. Rekabet, ticaret, iç pazarlar, bölgeler, yenilikçilik, kaynak ve enerji politikaları işbirliği içerisinde olmalı ve 'daha geniş bir sanayi politikasına' erişmek için sinerji yaratmalıdır. Tüm yayımlanan belgeler arka planda ‘Akıllı, Kapsayıcı ve Sürdürülebilir Avrupa 2020 Stratejisi’ne atıfta bulunmaktadır. Üçüncü aşamada, 20/20/20 enerji hedeflerinden ve 2050 yılına yol haritasından kaynaklanan; daha çevreci bir sanayi politikası için baskı yapıldığı görülmektedir.¹¹¹

Avrupa Komisyonu'nun İç Pazar, Sanayi, Girişimcilik ve KOBİ'lerden sorumlu üyesi Elżbieta Bieńkowska Şubat 2019'da yaptığı açıklamada AB'nin tek Pazar sayesinde güçlü bir konumda olduğunu, ancak dijital dönüşüm nedeniyle birçok kişinin işlerini robotlara devretme ve şirketlerin lokasyonlarını değiştirecek olmasından çekindiğini belirtmiştir.¹¹² Ayrıca, yenileşme ve korumacılığın ülkelerin ve zor durumdaki sanayilerin etrafına duvarlar ördüğünü belirten Bieńkowska, bir yandan dijital dönüşümün teşvik edilmesi, yenilikçilik ve küreselleşme arasında bir dengeye ihtiyacının yanında, kuralların adil olması ve işlerin sürdürülebilir olmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır.¹¹³

¹¹⁰ Bu belgeler, “Geleceğimize Hazırlanmak: AB'de Anahtar Etkinleştirme Teknolojileri İçin Ortak Bir Strateji Geliştirmek” (COM (2009) 512 final), “Etki Değerlendirmesi, Enerji Yol Haritası 2050”, Brüksel, Komisyon Personeli Çalışma Raporu No. SEC (2011) 1565, “Kaynak Verimli Bir Avrupa: Avrupa 2020 Stratejisi Altında Amiral Gemisi Girişimi, Komisyondan Parlamenta, Konseye, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine ve Avrupa Bölgeler Komitesine Bir Bildiri”, No. COM(2011) 21 final, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0021:FIN:EN:PDF>, “Büyüme ve Ekonomik Toparlanma İçin Daha Güçlü Bir Avrupa Sanayisi, Sanayi Politikası Bildiri Güncellemesi”, Brüksel, No. COM (2012) 582 final, “Avrupa Rekabet Edebilirlik Raporu 2013: Bilgiye Dayalı Yeniden Endüstrileşmeye Doğru”, Brüksel, 2013, “Bir Avrupa Endüstriyel Rönesansı İçin”, Brüksel, No. COM (2014) 14, “Endüstriyel Ürünler İç Pazarına Yönelik Bir Vizyon”, Brüksel, No. COM(2014) 23 şeklindedir.

¹¹¹ Karl Aiginger, “Industrial Policy for a Sustainable Growth Path”, p. 376.

¹¹² Detaylı bilgi için bkz.: Deniz Ülke Arıboğan, **Duvar**, 4.bs., İstanbul, İnkilap, 2019, s. 68-75

¹¹³ Open Access Government, “Home: Open Access News: Government News: Europe: Moving toward a sustainable Common Industrial Policy”, February 8 2019, (Çevrimiçi) <https://www.openaccessgovernment.org/europe-common-industrial-policy/58817/>, 5 Mart 2019.

Aralık 2017’de AB Komisyonu tarafından gelecekteki AB sanayi politikası eylemi hakkında bağımsız önerilerde bulunmak üzere Endüstri 2030 üst düzey endüstriyel yuvarlak masa toplantısı yapılmıştır. Yuvarlak masa, küçük ve büyük işletmeleri, geleneksel ve bozguncu endüstrileri, sendikaları, inovasyon ve araştırma topluluklarını, ayrıca finans ve akademiye temsil eden 20 kişilik uzman grubu tarafından oluşturulmuştur. Bu grup 2019 yılında, 2030’a yönelik AB sanayi politikası stratejisinin geleceği hakkında tavsiyeler içeren bir rapor hazırlamıştır. Rapor AB sanayiinin 2030 vizyonunu; küresel bir lider olarak, topluma çevreye ve ekonomiye sorumlu bir şekilde değer katmak şeklinde ortaya koymuştur. AB’nin bu vizyon kapsamında, ileri teknolojileri kullanarak, çevreye ve biyolojik çeşitliliğe saygı duyarak, vatandaşlarına yatırım yaparak rekabet avantajını artırması beklenmektedir. Ayrıca, işbirliği ve ortak Avrupa değerlerini temel alan bu yeni endüstriyel modelin, Avrupa’yı dünyanın geri kalanı için bir rol model haline getirmesi amaçlanmaktadır. Endüstri 2030 vizyonu kapsamında AB sanayiinin yapısal dönüşümünün gerçekleşmesi için, entegre yaklaşım gerektiren, birbirine bağlı beş faktör tarafından desteklenmesi gereklidir (Bkz. Şekil 1.2).¹¹⁴

Şekil 1.2: Endüstri 2030 Vizyonu İçin Beş Temel Faktör

Kaynak: European Commission Directorate General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, **a.g.e.**, p. 14.

¹¹⁴ European Commission Directorate General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, “A vision for the European industry until 2030: Final Report of the Industry 2030 high level industrial roundtable”, **Publications Office of the European Union**, Luxembourg, 2019, p. 4-14.

1.5.1.2. Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikasının Kapsamı

Avrupa Birliği oldukça geniş bir politika yelpazesine sahiptir ve bu politikaları üç ana grupta sınıflandırmak mümkündür: Birinci grup Tek Avrupa Pazarı'nın düzgün bir şekilde işleyişini kolaylaştırmaya yarayan altı alandan oluşmaktadır. Bu alanlar, Rekabet Kuralları, Sanayi ve Rekabet Politikası, Vergi Uyum, Ulaştırma Politikası, Enerji Politikası ve Çevre Politikası'dır. İkinci grup, AB ekonomisinin ve toplumunun bazı yapısal yönlerini ele alan AB politikalarını kapsamaktadır. Bu politikalar ise, Tarım politikası, Balıkçılık Politikası, Ortak Bölgesel Politika ve Sosyal Politikadır. Üçüncü grup ise, AB'nin dış ilişkilerini kapsamaktadır. Bu gruptaki politikalardan en önemlisi AB üyesi devletler adına AB Komisyonu adına yürütülen, ana ortaklarla yürütülen Ortak Ticaret Politikasıdır. Diğer politikalar ise, AB'nin ticaret, yardım ve tercihli ticaret anlaşmaları konusunda AB'nin geliştirmekte olan dünya ülkeleri ile ilişkilerini düzenlemektedir.¹¹⁵

Sanayi, AB'nin ekonomik yapısında yüksek bir değere sahiptir. AB ihracatının yüzde 90'ından fazlası sanayi ürünlerinden oluşmakta ve sanayi sektörü 30 milyondan fazla kişiye iş sahası oluşturmaktadır. Sağlam ve hedef odaklı sanayi politikası oluşturulması, AB'deki büyüme ve refahı artırılmasında ve güvenli ve sürdürülebilir işlerin sağlanması hususunda AB'nin temel görevlerinden biridir. Sanayiye ilişkin yasal çerçeve, uzun süredir büyük ölçüde Avrupa düzeyinde belirlenmiştir.¹¹⁶

AB'nin sanayi politikası ile ilgili üç geniş görüşten söz edilebilir. Bunlardan ilki, sanayi politikasının ekonomik ve sosyal hedeflerle doğru orantılı olarak, çeşitli biçimlerdeki ekonomik devlet müdahalesi ile ilgili olduğudur. İkincisine göre, sanayi politikası hem sanayi girişimlerini, hem de işleyişi içerisindeki daha geniş ekonomik ve düzenleyici çerçeveyi hedeflemektedir; üçüncü görüş ise, piyasa odaklı yapısal düzenlemelerin kolaylaştırılması adına, sanayi politikasının odağının, bireysel

¹¹⁵ Ali M. El-Agraa, **The European Union Illuminated: Its Nature, Importance and Future**, New York, Palgrave Macmillan, 2015, pp. 100-101.

¹¹⁶ Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, *Moderne Industriepolitik*, (Çevrimiçi), <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Dossier/moderne-industriepolitik.html>, 14 Mayıs 2019.

girişimlerin pozisyonunu destekleyen özel önlemlerden, endüstriyel rekabet edebilirliği teşvik eden yatay önlemlere kaydığı yönündedir.¹¹⁷

Yapısal düzenlemenin genel politikaları arasında hem ticaretteki devlet engellerinin azaltılması hem de rekabet politikasının proaktif kullanımı yer almaktadır. Endüstriyel yapıların modernleşmesi piyasa ölçütleri, karşılaştırmalı üstünlük ve ölçek ekonomileri temelinde güçlendirilmekte; böylece ekonominin bir bütün olarak rekabet edebilirliğini artırılmaktadır. Bu bağlamda, bireysel girişimler, hatta tüm endüstriyel sektörler bile zarar görebilir veya yok olabilir. Ancak bu, bir ekonominin, uluslararası rakiplerine karşı kendi elinde tutabileceği sektörlerle odaklanmak için endüstriyel yapısını yeniden düzenlediği sürecin kaçınılmaz bir sonucudur.¹¹⁸

Tablo 1.4: Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikası ve Sanayiye Etki Eden Politikalar

Sanayiye Etki Eden İç Politikalar:			
İç Pazar	Parasal Politika	Ulaştırma Politikası	Çevre
↓	↓	↓	↓
Sanayi Politikası			
<u>Düzenleyici araçlar:</u>		<u>Bütçe araçları:</u>	
Şirketler için rekabet kuralları		Araştırma ve Geliştirme	
Anlaşmalar		Kobi'ler	
Hakim durum		Yapısal Fonlar	
Birleşme Kontrolü		Bölgesel Kalkınma Fonu	
Devlet yardımı kuralları		Sosyal Fon	
Blok muafiyeti		Topluluk Girişimleri	
Usul düzenlemesi		Uyum Fonu	
Sektöre özgü sorunlar		Sektöre özgü sorunlar	
Sanayiye Etki Eden Dış Politikalar: ↑			
Ticaret Politikası			

Kaynak: Michael Darmer, Laurens Kuyper, **Industry And The European Union: Analysing for Policies For Business**, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2000, s. 19.

Tablo 1.4'te Avrupa Birliği'nin sanayi politikasına etki eden iç politikalar iç Pazar, parasal politika ulaştırma politikası ve çevre olarak belirtilmiştir. 1985 yılında Komisyon tarafından yayımlanan Beyaz Kitap'ta açıkça belirtildiği üzere, büyük bir iç pazarın tamamlanması sanayi politikasının ilk ve öncelikli hedefidir. Çevre

¹¹⁷ Wolf Sauter, **Competition law and industrial policy in the EU**, Oxford, Clarendon Press, 1997, pp. 59-61.

¹¹⁸ Thomas Lawton, **European Industrial Policy and Competitiveness: Concepts and Instruments**, London, Macmillan Business, 1999, p. 13.

politikası açısından bakıldığında, kısa vadeli bir gözlemde, çevre normları ve çevre dostu üretim süreçlerinin yüksek maliyetler nedeniyle rekabeti azaltacağı görüşüne karşın, çevre dostu teknikler yatırım harcamaları ile ilgili olup, orta vadede maliyet tasarrufu yaratmaktadır. Sanayiye etki eden yegane dış politika olan ticaret politikası ise, AB'nin üçüncü ülkeler ile olan ekonomik ilişkilerinde dış ekonomik çıkarların sürekli içe dönük endüstriyel çıkarlarla çatıştığı bir alandır.¹¹⁹

Avrupa Birliği'nin sanayi politikasının yasal dayanağı ABIHA'nın Sanayi ile ilgili 173. Maddesidir. Bu maddeye göre temel hedefler:¹²⁰

- Sanayinin yapısal değişikliklere uyumunun hızlandırılması,
- Başta küçük ve orta büyüklükteki işletmeler olmak üzere, AB çapında işletmelerin kurulması ve gelişmesine yönelik elverişli bir ortamın teşvik edilmesi,
- İşletmeler arasında işbirliği yapılmasına yönelik elverişli bir ortamın teşvik edilmesi,
- Yenilikçilik, araştırma ve teknolojik gelişme politikalarının sınai potansiyelinden daha fazla yararlanılmasının teşvik edilmesi şeklindedir.

AB'nin sanayi politikası, malların serbest dolaşımı, dış ekonomik ilişkiler, enerji, sermaye, çevre, bilim ve araştırma, devlet yardımı ve rekabet, sosyal politika ve istihdam gibi diğer politikalarla örtüşen çok önemli bir yatay politika alanıdır. AB'nin sanayi politikasının benimsenmesi, işsizliğin önlenmesi, özellikle de gençlerin işsizliğinin önlenmesi için büyük önem taşımaktadır, çünkü sanayi istikrarlı bir ekonomik yapı sağlamak ve istihdamı artırmak için en önemli alan olarak kabul edilmektedir.¹²¹

¹¹⁹ Rainer Hellman, **Europäische Industriepolitik: Zwischen Marktwirtschaft und Dirigismus**, Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 1994, s. 53-66.

¹²⁰ T.C. Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkındaki Antlaşma, Ankara, 2011, s. 73.

¹²¹ Europäisches Parlament, Wirtschaft: Industrie-, Energie- und Forschungspolitik: Allgemeine Grundsätze der Industriepolitik der EU, (Çevrimiçi) <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/de/sheet/61/allgemeine-grundsätze-der-industriepolitik-der-eu>, 5 Ekim 2016.

AB'nin sanayi politikası, AB'nin akıllı büyüme, sürdürülebilir büyüme ve kapsayıcı büyüme stratejisinin bir parçası olarak tanımlanan sektörlere yönelik politika ve stratejileri de içermektedir. Sürdürülebilir büyüme, düşük karbona odaklanmış ve daha yeşil ve daha rekabetçi bir ekonomiye destek sağlamayı ve kaynakların verimli kullanımına kararlı bir şekilde odaklanmayı hedeflemektedir. Kapsayıcı büyüme, yüksek istihdam, düşük genç işsizliği, fırsatların teşvik edilmesi ve gençler için ayrı bir istihdam paketi oluşturma anlamına gelir.¹²²

AB sanayi politikasının öncelikleri arasında rekabet, yenilikçilik ve araştırma faaliyetlerinin teşvik edilmesi, sosyal açıdan sorumlu işletmelerin desteklenmesi, vasıflı işgücüne, enerjiye ve işletmelerin ve sanayinin hammadde gibi kaynaklara erişiminin sağlanması ve iyi işleyen bir iç pazarın oluşturulması yer almaktadır.¹²³

İmalat sanayinin rekabet gücü, AB'nin sürdürülebilir kalkınma stratejisinin temelidir. Sürdürülebilir kalkınma, temel olarak en dezavantajlı kişilerin ihtiyaçlarını karşılayan refahın teşvik edilmesini; çevre koruma, özellikle hayatın korunması için gerekli sistemleri; ekonomi ve çevrenin karar alma sürecine entegrasyonunu; sosyo-ekonomik kalkınmanın farklı aşamalarındaki ülkeler için farklı sorumlulukların üstlenilmesini; kamunun çevre ve kalkınma kararlarında önemini içermektedir.¹²⁴

Geleneksel sanayi politikası, sübvansiyonları, vergi indirimlerini, korumayı, düzenlemeyi ve kamu alımlarını kullanmaktadır. Sanayi ve rekabet politikası ayrıca deregülasyonu, eğitim reformunu, parasal yardımları, altyapı ve araştırmayı içermektedir. Zaman içerisinde, GATT / DTÖ ve AB'deki ticaret kuralları sıkışmış

¹²² Europäische Kommission, “Europa 2020: Prioritäten”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/priorities/index_de.htm, 20 Ekim 2016. Ayr. bkz.: Jale Tosun, Jugendarbeitslosigkeit und Beschäftigungspolitik in der EU, Aus Politik und Zeitgeschichte, 4-5, 2015, s. 12.

¹²³ European Commission, “Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs: Industry: Industrial policy”, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/growth/industry/policy_en, 9 Ekim 2016.

¹²⁴ James Meadowcroft, “Nationale Pläne und Strategien zur nachhaltigen Entwicklung in Industrienationen”, Ed. by: Martin Jänicke und Helge Jörgens, **Umweltplanung im internationalen Vergleich: Strategien der Nachhaltigkeit**, Unter Mitarbeit von Kristina Hahn und Claudia Koll, Berlin, Springer, 2000, s. 114.

ve sanayi ve rekabet politikası araçları tariflerden tarife dışı engellere (NTB) dönüşmüştür.¹²⁵

Avrupa Birliği, Avrupa ekonomisini yeniden sanayileştirme, ileri teknoloji sektörlerine yoğunlaşma, bürokrasiyi azaltma ve endüstri ile çevreyi uzlaştırma programı sürdürmektedir. Avrupa Birliği sanayi politikasının temeli, çeşitli bileşenleriyle 2020 Büyüme Stratejisi, İç Pazar Stratejisi ve Avrupa Komisyonu'nun 2014 yılında yayımlanan Sanayi Politikası Tebliği'dir. 2014 yılında yayımlanan tebliğ, sanayinin istihdam ve büyüme açısından öneminin anlaşılması ve tüm politika alanlarında endüstriyel rekabet edebilirlik konularında, AB üye devletlerine bir çağrı niteliğindedir. Komisyon, özellikle enerji, ulaştırma, uzay ve dijital iletişim ağları alanlarında rekabetçi bir sanayinin varlığına vurgu yapmaktadır. Komisyon bir yandan, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi'nden mevzuatın dönüştürülmesini ve kabul edilmesini, öte yandan, özellikle inovasyona, kaynak verimliliğine, yeni teknolojilere, becerilere ve yatırım sermayesine erişim yoluyla, endüstrinin modernleşmesini istemiştir. Ek olarak, hem AB düzeyinde, hem de ulusal ve bölgesel düzeylerde yasal çerçeveyi basitleştirmeye yönelik tedbirler ve idari makamların etkinliğini artırmak öngörülmüştür. Bu tedbirler, AB'yi iş dostu yapmaya yöneliktir. Diğer önemli konular, uluslararası standartların uyumlaştırılması, kamu alımları, etkili patent koruması ve iyi ekonomik diplomasi ile iç pazar dışındaki üçüncü ülkelere erişim ile ilgilidir.¹²⁶

1.5.1.3. Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikasının Hedefleri

AB sanayi politikası imalat sanayinde ve AB ekonomisinde bir bütün olarak büyüme ve rekabet edilebilirliği canlandırmayı hedeflemektedir. Sanayi, Avrupa ekonomisinin belkemiği olarak görülmesine rağmen, genel ekonomik performanstaki düşüşle birlikte, imalat sanayi; ihracat ve AR-GE içerisinde düşük bir paya sahip olmaya başlamıştır. İmalatın GSYİH'daki payının düşüşü 2008 küresel finansal krizinin ardından hızlı bir bozulmaya uğrayan dünya çapında bir eğilimdir. Üye

¹²⁵ Brian Ardy, "Industrial and competitiveness policy: the Lisbon Strategy", **The European Union Economics and Policies**, 9th edition, Ed. by. Ali M. El-Agraa, New York, Cambridge University Press, 2011, p. 214.

¹²⁶ Jürgen Türek, "Industriepolitik", **Jahrbuch der Europäischen Integration 2016**, Ed., Werner Weidenfeld und Wolfgang Wessels, Baden-Baden, 2016, s. 259.

lkeler arasında rekabet koşulları ve imalat sanayinin GSYİH'daki payı açısından ciddi farklılıklar vardır. Yani AB'de belirgin bölgesel farklılıklar mevcuttur.¹²⁷ Daha homojen bir AB ekonomik yapısının oluşturulması, ye ülkeler arasında rekabet koşullarının dengelenmesi, ye ülkeler arasında imalat sanayinin GSYİH'daki payının birbirine yakınlştırılması, kısacası *bölgesel farklılıkların en az indirilmesi adına* hangi yolların izleneceği belirlenmelidir. Burada karşımıza şu soru çıkmaktadır: Bölgeler ve ye devletler arası sosyo-ekonomik farklılıkların azaltılması için ne tür AB bölgesel politikaları uygulanmalıdır? Bölgeler arasında dengesiz kalkınmayı düzeltmek ve mevcut olan eşitsizlikleri önlemek için kullanılan güçlü bir araç Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'dur. Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu ve Balıkçılığın Yönlendirilmesi Mali Aracı kullanılan diğer araçlardan bazılarıdır.¹²⁸

AB sanayi politikası ile ilgili belirleyici olan, güçlü bir sanayi sektörünün ancak hem AB düzeyinde, hem de AB yesi ülkelerde uyumlu bir genel sanayi stratejisi uygulanmasıdır. Sektörel bir sanayi politikası, inovasyon, büyüme ve istihdamın teşvik edilmesine ek olarak, bürokrasi içinde uygulama metotları ve süreç yönetimi önemlidir. Büyüme stratejisinin politika alanları, araştırma ve teknoloji politikası, uzay politikası ve sanayi politikasıdır. Burada hakim olan durumlar, ABD, Japonya, Çin, BRICS lkeleri ve tüm Pasifik Bölgesi'nde yüksek teknolojili arz ve talep alanlarının dinamik gelişimi, ileri teknoloji büyüme ve rekabet stratejileri, Avrupalı sanayi şirketlerinin sanayi politikası duruşu ve ulusal ve Avrupa brokrasileridir. Buna ek olarak, Endüstri 4.0 ve yüksek teknoloji sektörleri odak noktasında bulunmaktadır.¹²⁹

¹²⁷ European Parliament, "EU Industrial Policy: Assessment of Recent Developments and Recommendations for Future Policies", 2015, p. 11, (evrimii) http://www.securepart.eu/download/ipol_stu-2015-536320_en150416142150.pdf, 10 Mayıs 2018.

¹²⁸ European Union, "EU Funding", (evrimii) https://europa.eu/european-union/about-eu/funding-grants_en, 20 Mart 2017.

¹²⁹ Jürgen Türek, **a.g.e.**, s. 259.

1.5.1.4. Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikasının Araçları

1.5.1.4.1. Gümrük Birliği

Gümrük Birliği, birlik dahilindeki ülkelerin kendi aralarında gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmanın yanı sıra, birlik dışındaki ülkelere ortak dış tarife ya da bir diğer ifadeyle ortak gümrük tarifesi uyguladığı bir uluslararası ekonomik entegrasyon türüdür.¹³⁰ Gümrük Birliğine katılan ülkeler, ticaret ve tarifelerle ilgili uluslararası müzakerelere tek bir benlikte katılırlar. Gümrük birliğinde tarife ve kotaların kaldırıldığı ve ortak bir dış tarife uygulandığı görülürken; faktör hareketliliği görülmediği gibi, iktisadi politikaların uygunluğu aranmaz ve iktisadi politikaların tekleştirilmesi mümkün değildir. Bu doğrultuda, gümrük birliğinin serbest ticaret ticaret bölgesinin bir sonraki aşaması, ortak pazarın bir önceki aşaması olduğunu söylemek doğrudur.¹³¹

Gümrük birliğine geçişle birlikte, ticari engellerin kaldırılmasının iki önemli etkisi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ara girdilerin ve nihai malların fiyatlarının etkilenmesidir. Bu, farklı sektörlerden farklı ürünlere olan talebi değiştirerek, ticaretin yaratılmasına ve ticaretin yönlendirilmesine yol açacaktır. Ticaretin yaratılması, tüm ülkelerde üretimde yeniden tahsise neden olacak ve verimlilik artışlarına ve üretimde buna bağlı bir genişlemeye yol açacaktır. İkili ticaretteki artış aynı zamanda üçüncü ülkelerle yapılan ticarete yaşanan yoğunluğu azaltabilir. Bu, ticaret saptırıcı etki olarak adlandırılmaktadır. Ticaret engellerinin kaldırılmasının ikinci sonucu, ticaret koşullarını, yani ithalat fiyatına göre ihracat fiyatını etkilemesidir. İhracat sübvansiyonlarının kaldırılması, özellikle bu ürünlerin arzını azaltacak ve dolayısıyla üretici fiyatlarını artıracaktır. Bu, ihracat sübvansiyonunu kaldıran ülkeler için ticari kazanca ve diğer ülkeler için ticaret kaybına neden olmaktadır. Buna karşılık, ithalat vergilerinin kaldırılması, mallarını o pazara ihraç eden ülkeler için ticaret koşullarını iyileştirecek, ancak kendi tarifelerini kaldıran ülkeler için ticari kayba neden olacaktır. Ticari açıdan bir iyileştirme olması her ne kadar bir ülkenin üretimini olumsuz etkilese de, ithal edilen mallara göre ürettiği

¹³⁰ Gabriele Clemens, Alexander Reinfeldt, Gerhard Wille, **Geschichte der europäischen Integration**, Paderborn, Schöningh UTB, 2008, s. 130.

¹³¹ Miroslav N. Jovanovic, **The Economics of International Integration**, Cornwall, Edward Elgar Publishing, 2006, pp. 22-23.

malın değerini yükseltmesi nedeniyle refahı artırabilir. Refahta yaşanan bu artış tüketim hacmine daha yüksek oranda yansiyacaktır.¹³²

Ekonomik meseleler, Avrupa Birliği'nin yaşamına ve çalışmalarına öncelik teşkil etmiştir. Kömür-çelik üretiminin birleştirilmesi ve gümrük birliğine geçilmesi aşamasından sonra ortak tarım politikası, döviz kuru istikrarı, tek pazar ve tek para birimi AB gündemini meşgul eden konular olmuştur. Bu konular ticareti, tarifeleri, piyasaları, para birimlerini, rekabeti ve emek hareketliliğini yoğun bir biçimde etkilemiştir.¹³³

Gümrük Birliği'ne ve dolayısıyla malların serbest dolaşımına dair AB yasaları ayrıca Avrupa Tek Pazarı'nın temelini oluşturmaktadır. Tek Pazarın yeni iş imkanları yaratmak, üretimde artış sağlamak, enflasyonu bir ölçüde azaltmak gibi önemli ekonomik etkileri mevcuttur.¹³⁴

AB, Gümrük Birliği'ni ortak bir dış tarife anlaşmasıyla 1968'de tamamlamıştır, ancak AB üyesi ülkeler arasındaki ticareti etkileyen, teknik standartlardaki ve kalite kontrollerindeki farklılıklar, farklı sağlık ve güvenlik standartları ve farklı dolaylı vergilendirme oranları dahilindeki tarife dışı engeller devam etmiştir.¹³⁵

1.5.1.4.2. Araştırma ve Geliştirmenin (AR-GE) Desteklenmesi

Teknolojik gelişim sanayinin yapısını ve gelir dağılımını etkileyen endojen bir faktör olup, sanayi yapısındaki ve gelir dağılımındaki değişiklikleri açıklamak ve gelecekte başka hangi değişikliklerin olabileceğini tahmin etmek için teknolojik ilerlemeyi şekillendiren güçleri ve teknolojinin işgücü piyasasının genel organizasyonu ile nasıl etkileşime girdiğini anlamamız gereklidir.¹³⁶

¹³² Arjan M. Lejour, Ruud A. de Mooij, Richard Nahuis, "EU Enlargement: Economic Implications for Countries and Industries", **CESifo Working Papers**, No. 585, Munich, 2001, pp. 13-14.

¹³³ John McCormick, **Understanding The European Union: A Concise Introduction**, 4.ed., New York, Palgrave Macmillan, 2008, p. 142.

¹³⁴ Pelin Öge Güney, Oktay Salih Akbay, "Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikası ve Türk Sanayisine Etkileri", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, 2008, s. 147-162.

¹³⁵ John McCormick, **a.g.e.**, p. 142.

¹³⁶ Daron Acemoğlu, "Technical Change, Inequality, and the Labor Market", **National Bureau of Economic Research**, Working Paper 7800, Cambridge, 2000, p. 8.

Teknolojik gelişim için gerekli olan AR-GE faaliyetlerinin önemi, 21. yy.'da yeni mal ve/veya üretim süreçlerinin ana kaynağı olarak, hem firmalar hem de ülkeler açısından giderek artmaktadır. AR-GE faaliyetleri neticesinde elde edilen yeni ürün ve/veya üretim süreçleri firmaların piyasa payını, rekabet gücünü ve etkinliğini artırmaktadır.¹³⁷

Avrupa Komisyonu tarafından 3 Mart 2010 tarihinde kabul edilen ve Lizbon Stratejisinin yerini alacak olan Avrupa 2020 Stratejisi belgesine göre, GYİH'nin %3'ünün Ar-Ge'ye ayrılması hedefinin gerçekleştirilmesi; özel sektörün Ar-Ge'ye yatırım yapması için koşulların iyileştirilmesi ve yenilikçilik takibi için yeni bir gösterge oluşturulması hedefi mevcuttur.¹³⁸

Devletlerin eylemleri, şirketlerin inovasyon davranışlarını üç farklı mekanizma ile etkilemektedir:¹³⁹

- Makroekonomik Politika: Rekabet politikası, piyasaların rekabetçi bir şekilde yapılandırılmasını sağlar ve bu nedenle rekabet baskısı şirketleri inovasyona zorlamaktadır. Ticaret politikası ise, yerli ürünlerin uluslararası rekabetle karşı karşıya kalmasını sağlamaktadır.
- Sektörel Politikalar: Sağlık politikası, ulaştırma politikası ve çevre politikası şirketleri ürün ve/veya süreçleri değiştirmeye zorlamaktadır.
- İnovasyon Politikası: Şirketlere inovasyon konusunda destek sağlamaktadır.

Piyasa ekonomisinde, devlet ile özel sektör arasındaki işbölümü, kamu malları ile özel mallar arasındaki ayırmadan kaynaklanmaktadır. Bu aynı zamanda teknoloji politikası için de geçerlidir. Temel araştırmanın sonuçları, herkes tarafından kullanılabilir olacak olup; kamu yararına bir durumdur. Temel araştırma, inovasyon için zemin hazırlar; özel buluş ve yeni teknolojik uygulamalara bir girdi oluşturur. Uygulamalı araştırma ve özel buluşlar, mülkiyet haklarının patent ve telif hakları ile tanımlanabileceği özel ürünlerdir. İki tür teknolojik bilginin formüle edilmesi zor

¹³⁷ Cemil Çiftçi, Türkiye İmalat Sanayiinde Ölçek Bazında Karlılık ve Temel Giderler İlişkisi: 1998-2009 Dönemi, **Sosyoekonomi**, 2/140211, 2014, s. 233.

¹³⁸ European Commission, **Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth**, Brussels, 2010, p. 8.

¹³⁹ Jörg Meyer Stamer, "Moderne Industriepolitik oder postmoderne Industriepolitiken?", **Friedrich-Ebert-Stiftung**, Berlin, 2009., s. 26.

olsa da, devlet ile özel sektör arasındaki işbölümü şu alanlara dayanmaktadır: Temel araştırmanın koşullarını tanımlamak, düzenlemek ve finanse etmek devletin rolü iken; yeni ürünler ve yeni üretim süreçlerinde uygulanabilecek bilgileri aramak özel sektörün görevidir. Yeniliklerin uygulanmasında, özel yatırımcının riskleri ve spesifik yeniliğin getirilerini değerlendirmesi gerekir. Eğer başarılı olunursa kar sağlanabilir; başarısız olunması durumunda ise maliyetlere katlanmak gerekir.¹⁴⁰

Temel araştırmayı düzenlemede, beklenen, genel olarak tanımlanmış, yararlar ve maliyetler karşılaştırılmalıdır; gelecek vaat eden net faydaya sahip araştırma hatları daha sonra pazar güçleri tarafından yönetilmelidir. Bu prosedür rekabet yoluyla organize edilmelidir ve araştırma gerektirmektedir. Hükümetler, hangi araştırma çizgilerinin izlenmesi gerektiğine karar verirken dikkatli olmalıdır. Bu uygulama aynı zamanda doğal olarak AB için de geçerlidir.¹⁴¹

Soğuk Savaşın sonunda sanayileşmiş devletler için 'güvenlik' kavramının anlamının değişmesi, AR-GE'nin öneminin giderek artacak şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ekonomik güç, ulusal refahın ana garantörü olarak askeri gücün yerini almıştır. Teknolojik ilerleme, kahramanlık daha kritik bir ulusal ekonomik güç kaynağı haline gelmiştir. Son kanıtlar ticari teknolojilerdeki yeniliğin askeri gücün daha önemli bir ön şartı haline geldiğini göstermektedir.¹⁴²

ABIHA'nın 173/1. Maddesi'nde “*yenilikçilik, araştırma ve teknolojik gelişme politikalarının sınai potansiyelinden daha fazla yararlanılmasının teşvik edilmesi*”¹⁴³ ibaresi yer almaktadır. Bu ibarenin, ilk başta bakıldığında biraz açık olmadığı görülmektedir ve araştırma politikasının sonuçlarının kullanılmasının sanayi tarafından teşvik edilmesi ya da daha açık bir şekilde sanayi potansiyelinin kullanımının inovasyon, araştırma ve teknoloji politikaları tarafından kullanılmasını ifade ettiği düşünülmektedir.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Horst Siebert, **The German Economy beyond the social market**, Princeton, Princeton University Press, 2005, s. 257.

¹⁴¹ A.e., s. 258.

¹⁴² John Peterson, “Research and Development Policy”, **The European Union and National Industrial Policy**, Ed. by., Hussain Kassim, Anand Menon, London, Routledge, 1996, p. 227.

¹⁴³ T.C. Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkındaki Antlaşma, Ankara, 2011, s. 73.

¹⁴⁴ Rainer Hellman, a.g.e., s. 17.

Herhangi bir seçilmiş sektöre yönelik olmayan, beşeri sermaye ve altyapıya yönelik yatırımlarla istikrarlı bir makroekonomik yapı sağlamaya yönelik olan *laissez-faire sanayi politikası* olarak adlandırılan pür ve ılımlı neoliberal yaklaşımlara göre, AR-GE desteği temel ve uygulamalı araştırma şeklinde rekabet öncesi düzeyde kullanılmaktadır. Buna karşın, *saldırgan sanayi politikası* olarak tanımlanan yapısalcı yaklaşıma göre, ekonomik faaliyetlerin yönlendirilmesi ve stratejik planlaması amaçlanırken, AR-GE desteklerinin rekabet öncesi düzeyin ötesine geçmesi mümkündür.¹⁴⁵

1.5.1.4.3. Ortak Ticaret Politikası

Birçok üçüncü ülke için en önemli ticaret ortağı konumunda bulunan AB'nin, ticaret politikası kararları alırken çok taraflı ve iki taraflı düzeyde 'Küresel Oyuncu' olarak büyük sorumluluğu bulunmaktadır ve ticaret politikası konusunda stratejik kararlar almıştır.¹⁴⁶

- Büyüme ve İstihdamın İtici Gücü Olarak Ticaret ve Yatırımlar: Avrupa Komisyonu, gelecek 10-15 yıl içerisinde küresel büyümenin yaklaşık yüzde 90'ının AB dışında gerçekleşeceğini belirtmiştir. AB, bu büyümeden iyi bir pay alabilmek için açık piyasalara ihtiyaç duymaktadır.
- Yeni Ticaret Politikası Konuları: Hizmetler, dijital ticaret, hammaddeler, yenilikçilik ve KOBİ'ler.
- Ticaret ve Yatırım Politikalarında Daha Fazla Şeffaflık: Transatlantik Ticaret ve yatırım Ortaklığı Müzakereleri'nde şeffaflık sağlanması, diğer AB kurumları, üye Devletler ve sivil toplum kuruluşları ile yakın işbirliği buna dahildir.
- Değer Temelli Bir Ticaret ve Yatırım Politikası: Avrupa Komisyonu, serbest ticaret anlaşmalarında gelecekteki yatırım koruma bölümlerinin tasarımı için reform planlarını sunmaktadır. Ticaret politikasında insan hakları ve demokrasi standartları özel bir öneme sahiptir.

¹⁴⁵ Alkan Soyak, "Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Sanayi Politikası Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım", *TMMOB, Ölçü Dergisi*, Aralık 2005, s. 61-62.

¹⁴⁶ Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, *Perspektiven für ein wirtschaftlich starkes Europa*, Berlin, 2017, s. 41.

- Küreselleşmeyi Şekillendirme Aracı Olarak Ticaret Politikası: Avrupa Komisyonu, çok taraflı yaklaşımın önemini ve ticaret politikasında DTÖ'nün önemini desteklemektedir. Aynı zamanda çok taraflı müzakerelerin canlandırılması için öneriler geliştirmektedir.

1.5.1.4.4. Eğitim Politikası

AB'nin, Avrupa 2020 Stratejisi çerçevesinde eğitimle ilgili, erken okulu bırakanların oranını %10'un altına düşürmek ve 30-34 yaşları arasındaki nüfusun üniversite diplomasına sahip olma oranının en az %40'a çıkarılması şeklinde hedefleri bulunmaktadır.¹⁴⁷ Ayrıca AB'nin sanayi ile eğitim arasında bir bağ kurabilmek adına mesleki eğitim ve öğretime odaklanan Leonardo da Vinci programı mevcuttur. Bu programın, mesleki eğitim, öğretmenler, eğitim kurumları, işletmeler, dernekler, sosyal ortaklar ile diyalog kurulması yoluyla hem öğrenme hem de öğretim ihtiyaçlarını ele alma amacı bulunmaktadır.¹⁴⁸

1.5.2. Avrupa Birliği'nin Rekabet Politikası

1.5.2.1. Avrupa Birliği'nin Rekabet Politikasının Tarihsel Gelişimi

Günümüzün Avrupa rekabet politikasının temeli, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması (ECSC)'dır. Bu anlaşma, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa kıtasının ekonomisini yeniden inşa etme çabalarının bir sonucu olarak imzalanmıştır. Yeniden yapılanmayı kolaylaştırmak için, Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman 9 Mayıs 1950'de Schuman Deklarasyonu'nda Fransa ve Almanya'nın kömür ve çelik üretiminin birleşmesini önermiştir. O dönemde, madencilik sektörü Alman ve Fransız ekonomisinin en önemli sektörü olarak görülmektedir. 18.4.1951'de ECSC Antlaşması Almanya, Fransa, İtalya ve Benelüks ülkeleri tarafından imzalanmıştır ve 23.7.1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Topluluğun amacı, kömür ve çelik için ortak pazar yoluyla üye devletlerde ekonomik

¹⁴⁷ Europäische Kommission, “Strategie Europa 2020”, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_de, 20 Haziran 2018.

¹⁴⁸ European Commission, “Leonardo da Vinci Programme”, (Çevrimiçi) https://eacea.ec.europa.eu/node/2784_de, 3 Temmuz 2018.

büyümeyi, istihdamı arttırmayı ve yaşam standartlarını yükseltmeyi sağlamaktır (ECSC'nin 1. ve 2. maddeleri). ECSC Antlaşmasının 4. Maddesine göre, tüm üye Devletler piyasayı korumak ve rekabetin bozulmasını önlemek için taahhütte bulunmuşlardır. Daha spesifik olarak, rekabetin korunmasının tekelleşme ve kartelleşmeyi azaltacağına, bunun da topluluğun nicelik ve niteliği artan ürün ve hizmetleri daha ucuza tüketebileceğine yönelik fikirler¹⁴⁹, ECSC'nin 60, 65 ve 66. maddelerinin pazar ayrımcılığını, kartelleri ve birleşmeleri yasaklayan kuralları ilan etmesine sebep olmuştur. Mevzuatın uygulanmasını izlemek için, Topluluğun üst ulusal yürütme organı olan ve Avrupa Adalet Divanı ve Avrupa Konseyi tarafından kontrol edilen Yüksek Otorite kurulmuştur.¹⁵⁰

1960'ların başlarında, Avrupa rekabet politikası kısıtlayıcı uygulamalar (veya kartel) politikası ile eşanlamlıdır. Bu aşamada, Avrupa Adalet Divanı'nın (ECJ) rolü azdı. Ancak bu kısa bir süre sonra değişecekti, ancak yasal kararlar yasayı “doldurmaya” başlamış ve kapsamlı bir politikanın ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.¹⁵¹

AB'nin rekabet politikasında ilk önemli derin gelişme 1980'li ve 1990'lı yıllarda tek Pazar programının yürürlüğe girmesi ile başlamıştır. Tek pazarın mimarlarının, etkili bir rekabet politikası oluşturmada rekabet politikasının merkezi bir rol oynayacağını kavramasının ardından, liberal, bütünleşik bir Avrupa pazarı yaratmada kararlı bir duruş oluşturulmuştur.¹⁵² 1985 yılında Komisyon tarafından yayımlanan İç Pazarın Tamamlanmasına dair Beyaz Kitap, 1992 yılına kadar tek bir büyük pazar elde etmenin rekabeti ve ticareti teşvik etmek için daha elverişli bir ortam yaratacağına vurgu yapmıştır.¹⁵³

¹⁴⁹ Kerem Can Sanlı, “Avrupa Birliği Rekabet Hukuku ve Politikası”, **Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz: Avrupa Birliği'ne Giriş**, Ed., Ayhan Kaya, İstanbul, Hiperlink Yayınları, 2013, s. 202.

¹⁵⁰ Jürgen E. Blank, “Wettbewerbspolitik in der Bundesrepublik Deutschland und der Europäischen Union”, 29. volkswirtschaftliches Segelseminar, Kaiserslautern, 2017, s. 8.

¹⁵¹ Michelle Cini, Lee McGowan, **Competition Policy in the European Union**, London, Macmillan Press, 1998, p. 22.

¹⁵² Dermot McCann, **The Political Economy of the European Union**, Cambridge, Polity Press, 2010, p. 49.

¹⁵³ Commission of the European Communities, Completing the Internal Market: White Paper from the Commission to the European Council, Brussels, 1985, p. 3.

1999 tarihli Avrupa Topluluğu Anlaşmasının 85. ve 86. Maddelerinin Uygulandığı Kuralların Modernizasyonu Hakkındaki Beyaz Kitap, Komisyonun 40 yıldan uzun bir süredir devam eden topluluk rekabet politikası konusunda yayımladığı en önemli politika belgesidir. Bu belge, Komisyon, ulusal tekelcilik karşıtı otoriteler ve ulusal mahkemeler arasında mevcut sorumlulukları yeniden düzenleye önerisinde bulunmuş; yasal ve kültürel bir reform yaşanmasına sebep olmuştur. Bu reformun bir parçası, Komisyonun AT Anlaşmasının 81 (3) maddesi uyarınca muafiyet verme konusundaki özel sorumluluğunun kaldırılmasıdır. Komisyon bu sorumluluğu diğer ulusal, idari tekelcilik karşıtı makamlarla paylaşmayı teklif etmemekte; bunun yerine, herhangi bir idari muafiyet kararının gerekliliğinin tamamen ortadan kaldırılmasını önermektedir. 81 (3) maddesinin doğrudan etkili olması gerektiği görüşündedir, böylece herhangi bir idari otorite veya mahkeme buna başvurabilir.¹⁵⁴

Maastricht'te imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması, 01.11.1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Üç sütunda incelenebilecek olan bu anlaşmanın birinci sütunu gümrük birliği, tek Pazar, tarım politikası, yapısal politika ve ticaret politikası vb. Avrupa Topluluğu alanları ile, ikinci sütun dış politika ve güvenlik politikası ile, üçüncü sütun ise yargı politikası ve iç politika ile ilgilidir.¹⁵⁵ Maastricht Anlaşması'nın 3. Maddesinin 3. Paragrafında yer alan *“Birlik bir iç pazar kurar. Birlik, dengeli ekonomik büyümeye ve fiyat istikrarına, tam istihdamı ve sosyal gelişmeyi hedefleyen rekabet edebilirliği yüksek bir sosyal pazar ekonomisine ve çevre kalitesinin yüksek düzeyde korunmasına ve iyileştirilmesine dayalı olarak, Avrupa'nın sürdürülebilir kalkınması için çalışır. Birlik, bilimsel ve teknolojik ilerlemeyi destekler.”*¹⁵⁶ ifadesi anlaşmanın 173. Maddesine paralel bir biçimde topluluk sanayisinin rekabetçiliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

¹⁵⁴ Claus D. Ehlermann, “The Modernization of EC Antitrust Policy: A Legal and Cultural Revolution”, **Robert Schuman Centre for Advanced Studies**, RSC No: 2000/17, San Domenico, 2000, p. 3.

¹⁵⁵ Gabriele Clemens, v.d., **Geschichte der europäischen Integration**, Paderborn, Schöningh UTB, 2008, s. 227-228.

¹⁵⁶ T.C. Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği: Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkındaki Antlaşma, Ankara, 2011, s. 3.

2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması'nın 101 – 109. Maddeleri arası bugünkü AB rekabet politikasının temellerini oluşturmaktadır. Anlaşma'nın 101. maddesindeki *alım veya satım fiyatlarını veya diğer alım satım koşullarını doğrudan veya dolaylı olarak düzeltmek; üretimi, pazarları, teknik gelişimi veya yatırımı sınırlandırmak veya kontrol etmek; pazarları veya tedarik kaynaklarını paylaşmak; diğer ticari taraflara farklı koşullar uygulamak; sözleşmenin kabulüne tabi sözleşmelerin yapılmasını sağlamak* ifadeleri iç pazarla uyumsuz olmalarından ötürü rekabet politikasını zedeleyici davranışlar olarak sayılmaktadır.¹⁵⁷

AB içerisindeki ekonomik ilişkilerin artan bağımlılığı nedeniyle, rekabet politikası konusunda ortak bir yasal dayanak vazgeçilmezdir. Rekabet politikasına dair konular, artan bir biçimde Avrupa rekabet kurumlarının idari alanına girmektedir. Buna Avrupa hukukunun güçlendirilmesi de eşlik etmektedir.¹⁵⁸

1.5.2.2. Avrupa Birliği'nin Rekabet Politikası Kapsamı

Liberal politik ekonomi yönetim sistemlerinde, ekonomik faaliyetleri verimli bir şekilde koordine etmek, piyasaların üstün gücüne olan inanca dayanır. Ekonominin etkin bir şekilde düzenlenmesi, devletin serbest piyasalar kurmasını ve korumasını gerektirir. Bu ne kadar iyi yapılırsa, ekonomi o kadar iyi işleyecektir. Bu tür bir düzenleme sisteminin merkezinde rekabet politikası vardır. Serbest ve açık rekabet, liberal piyasa ekonomilerinin etkin işleyişinin merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle, özel firmalar arasında rekabete aykırı anlaşmaların ve belirli faaliyetleri veya belirli aktörleri destekleyen devlet müdahalesinin kısıtlanmasının önlenmesine büyük önem verilmektedir.¹⁵⁹

AB rekabet politikasının temel amacı, piyasa mekanizmasının çökmeye karşı korunmasıdır. Bu koruma, rekabetçi pazar yapısının teşvik edilmesi ve rekabet karşıtı davranışlara karşı denetlemelerle gerçekleştirilir. AB rekabet politikasının başka bir düzeyde bulunmayan üç önemli karakteristik özelliği bulunmaktadır. Bu özelliklerden ilki AB'nin yalnızca rekabet sürecini desteklemekle kalmaması, aynı

¹⁵⁷ Foundation for EU Democracy, **The Lisbon Treaty: The Readable Version**, 3.ed., Denmark, 2009, pp. 87-92.

¹⁵⁸ Jürgen E. Blank, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁵⁹ Dermot McCann, **The Political Economy of the European Union**, Cambridge, Polity Press, 2010, s. 45.

zamanda AB üye ülkeleri arasında pazar entegrasyonunu teşvik etmesi ve korumasıdır. İkinci özellik, AB'nin rekabette yaşanan özel bozulmaları ele alarak üye ülkelerde özellikle devlet yardımları sonucu gerçekleşen piyasa sürecindeki bozulmaları da dikkate almasıdır. Bu özelliklerin her ikisi de AB rekabet politikasının, AB'ye üye ülkelerde *'çok düzeyli bir siyasal sistemde uygulama alanı bulunması'* şeklindeki üçüncü ayırt edici özelliğinden kaynaklanmaktadır. AB rekabet politikası kuralları uzun yıllar Avrupa Komisyonu tarafından merkezileştirilmiştir. Mayıs 2004'de, üye ülkeler arasındaki ulusal rekabet otoritelerinin uygulama ve koordinasyonuna dayanan merkezi olmayan bir sistem yürürlüğe girmiştir.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Wolf Sauter, “Competition Policy”, **The European Union Economics and Policies**, 9th edition, Ed. by. Ali M. El-Agraa, New York, Cambridge University Press, 2011, p. 197.

Tablo 1.5: AB Rekabet Politikasının Özeti

Anlasma maddesi veya düzenleme	Politika	Ortak şirket uygulamaları	Komisyon yetkileri	Komisyon eylemlerine örnekler
ABIHA 101	<i>Kısıtlayıcı uygulamalar (karteller)</i> İki veya daha fazla şirket tarafından yapılan rekabeti veya ticareti önleyici hem yatay (aynı sanayi içerisindeki) hem de dikey (tedarik zinciri boyunca) anlaşmaları yasaklamaktadır	Tek elden dağıtım ve tedarik. Fiyat sabitlemesi. Pazar paylaşımı	Şirketlerin küresel cirosunun %10'una kadar para cezası verilebilir.	1 Ocak 2008-28 Mart 2012 arasında toplam 7,5 Milyon Euro ceza verilmiştir. Bu süre zarfında en yüksek ceza, 2008 yılında 1,38 Milyon Euro ile dört araç camı üreticisi şirkete uygulanmıştır.
ABIHA 102	<i>'Hakim durum' maddesi</i> Şirketlerin hakim ticari durumları kötüye kullanan eylemlerinin yasaklanması	Yıkıcı fiyatlandırma ve benzer etkideki eylemler. Yazılım paketlemesi.	Durdurma ve iptal emirleri verebilir. Para cezası verebilir. Monopolün dağılmasını gerektirebilir (Bu durum hiç gerçekleşmemiştir).	Temmuz 2007'de <i>İspanyol</i> telekomünikasyon şirketi Telefónica, İspanya'da geniş bant internet erişimini konusunda hakim durumunu kötüye kullandığı gerekçesiyle 152 milyon Euro cezaya çarptırılmıştır. Telefónica tarafından temyize gidilmiştir, ancak ceza ABAD tarafından onanmıştır.

Düzenleme No. 139/2004	<i>Rekabetçi olmayan birleşmeler.</i> İç pazarda veya önemli bir kısmında rekabeti engelleyici etkideki şirket birleşmelerinin yasaklanması	Rekabetçi ticareti engelleyebilecek hakim durum yaratmaya çalışmak	Birleşmeden önce onaylama gerekir. Onay genellikle yalnızca şirketler bazı holdinglerini sattıklarında veya bazı ticari faaliyetlerini durdurduklarında verilir.	Birleşme yetkisinin reddine dair en ünlü karar iki Amerikan şirketi olan General Electric ve Honeywell arasındaki 2001 yılındaki birleşme isteğidir. Kasım 2011’de Amerikan şirketi Western Digital’in Hitachi Global Storage Technology’i satın alımı uygun görülmüştür. Onay Western Digital’in üretim varlıklarının bir kısmının satılmasına bağlıydı.
ABIHA 107 ve 108	<i>Onaylanmamış devlet yardımı</i> Yetkilendirilmemiş devlet yardımlarının yasaklanması	Şirketlerin yardım almalarına rağmen kendilerinin veya finansman sağlayan kuruluşun (genellikle ulusal hükümetler) yardımının açıklanmaması – örneğin uygun işletme vergi muafiyetleri	Devlet yardımını sonlandırabilir. Şirketlerin devlet yardımını geri ödemeleri gerekebilir.	Ocak 2012’de Komisyon birkaç ulusal posta operatörüne soruşturma açıldığını duyurdu. Bazı yardımlar kabul edildi, ancak Deutsche Post 500 milyon Euro’luk yardımı, Belgium BPost ise 417 milyon Euro’luk yardımı geri ödemek durumunda kaldı.

Kaynak: Laurie Buonanno, Neill Nugent, **Policies and Policy Processes of the European Union**, New York, Palgrave Macmillan, 2013, p. 158.

AB Rekabet Politikası açık, rekabetçi ve adil bir iç pazar oluşturmak amacıyla hareketle geniş anlamda kartellerin, hakim durum pozisyonlarının kötüye kullanımının, rekabete aykırı birleşmelerin ve iç pazarda onaylanmamış devlet yardımlarının önlenmesine odaklanmıştır.¹⁶¹

1.5.2.3. Avrupa Birliği'nin Rekabet Politikasının Hedefleri

AB rekabet hukunun merkezi hedefinin “tüketicilere fayda sağlama” olduğu şeklindeki geniş önermeden hareketle, AB rekabet politikası tüketici refahına odaklanarak rakiplerin değil, rekabetin korunması doğrultusunda bir sistem oluşturmuştur. Bu sistem, tüketici refahını iyileştirme konusundaki rekabet politikası uygulamaları önermelerini, önerilen bir müdahale şeklinin tüketicilere nasıl fayda sağlayacağı konusunda bir dereceye kadar dikkate almaya zorlamaktadır.¹⁶²

AB rekabet politikası, AB rekabet hukuku uygulamalarının hedeflerine ulaşması için teknokratik bir girişim olarak ortaya çıkmış olup; yönü zaman içerisinde, birbiriyle ilişkili kurumsal, yöntemsel ve esasa müteallik temel boyutlarla şekillenmiştir. AB rekabet politikası en üst düzeyde, bireysel ve kolektif rasyonaliteyi uzlaştırmayı amaçlayan bir politika alanı olarak kuramlaştırılabilir. Bu politika alanı bir yandan girişimcilerin karlarını maksimize etme amacı güderken; diğer yandan toplumun refahını en üst düzeye çıkarmaya yönelik çabaları içermektedir. Bu bağlamda, adil rekabete ve antitröst ilkelerinde ifade edilen ve bir dizi yasal test ve uygulama kuralları aracılığıyla uygulanan belirli adalet standartlarına atıfta bulunarak sosyal olarak kabul edilemez olarak değerlendirilebilecek uygulamalara sınırlandırmalar getirebilir.¹⁶³

Rekabetçi bir sanayi politikası kapsamında devletler tek tek şirketleri veya sektörlerle sübvansiyonlar sağlayarak, rakiplerine karşı avantajlı duruma gelmelerini sağlayabilir. Buradaki amaç temel ekonomik sektörleri korumak olup; sanayi politikası rekabetçi bir politika pozisyonu elde etmeyi veya sürdürmeyi

¹⁶¹ Laurie Buonanno, Neill Nugent, **a.g.e.**, p. 158.

¹⁶² William E. Kovacic, “Competition Policy in the European Union and the United States: Convergence or Divergence?”, **Competition Policy in the EU: Fifty Years on from the Treaty of Rome**, Ed. by. Xavier Vives, Oxford, Oxford University Press, 2009, p. 322.

¹⁶³ Damien Gerard, “Fairness in EU Competition Policy: Significance and Implications”, **Journal of European Competition Law & Practice**, Vol.: 9, Issue: 4, 20, p. 212.

amaçlamaktadır. Rekabet politikası açısından devlet müdahalesi ancak rekabetin bozulduğu durumlarda gerekli olmakla birlikte, sanayi politikası kapsamında hedeflere ulaşmak için devlet yardımlarının verildiği durumlar mevcuttur.¹⁶⁴

1.5.2.4. Avrupa Birliği'nin Rekabet Politikasının Araçları

Avrupa Birliği, 'tekelleşme karşıtı politikalar', 'rekabet karşıtı birleşmelerin kontrolü' ve 'devlet yardımları' eylem araçlarını kullanarak rekabete zarar veren davranışlara karşı tedbirler almakta ve tüketiciler ve toplumun rekabetçi yapısının devamını sağlamaktadır.

1.5.2.4.1. Tekelleşme Karşıtı Politikalar

Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Anlaşma'nın 101 ve 102. Maddeleri AB'nin tekelleşmeye karşı hükümlerini içermektedir. Kartel hükmü içeren 101. madde, şirketler tarafından yapılan rekabeti ve ticareti kısıtlayıcı anlaşmaları engellemiş olup, yalnızca üretim ve tedarik konusunda tüketiciye ve ekonomik gelişmeye fayda sağlayan durumlar kapsam dışında tutulmuştur. 102. Madde ise, hakim durumların kötüye kullanımını, adil olmayan fiyatlandırmayı ve rekabeti dezavantajı oluşturabilecek anlaşmaları engellemiştir.¹⁶⁵

Rekabet politikasının modernleşmesine kadar Komisyon, 101 ve 102. Madde eylemlerinin tümünden sorumluydu. Ulusal Rekabet Otoriteleri (NCAs), Mayıs 2004'ten bu yana anlaşma hükümlerini uygulama yetkisine sahiptir. İki düzey arasındaki iletişim ve bağlantı hem Rekabet Genel Müdürlüğü hem de devletlerin rekabet otoriteleri arasındaki doğrudan iş ilişkileri aracılığıyla, Rekabet Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen üye devletler rekabet ağı olan Avrupa Rekabet Ağı vasıtasıyla yönlendirilmektedir.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Jürgen E. Blank, Wettbewerbspolitik in der Bundesrepublik Deutschland und der Europäischen Union, 29. volkswirtschaftliches Segelseminar, Kaiserslautern, 2017, s. 4.

¹⁶⁵ Bkz.: EUR-Lex, "Treaty on the Functioning of the European Union: Articles 101 and 102", (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>, 20 Kasım 2018.

¹⁶⁶ Laurie Buonanno, Neill Nugent, **a.g.e.**, p. 160.

1.5.2.4.2. Rekabet Karşıtı Birleşmelerin Kontrolü

Adam Smith, serbest piyasa mekanizmasının işletilmesi hususunda, güçlü şirketler ve tekellerin büyümesine kesinlikle karşı çıktığı gibi; şirketlerin piyasa koşullarını kendi lehlerine çevirmek ve fiyatları yükseltmek amacıyla birlikte hareket edip, güçlerini kötü yönde kullanmalarından endişe duymaktadır.¹⁶⁷

Avrupa Komisyonu Rekabet Genel Müdürlüğü'nün (DG Competition) en çok duyurulan kararlarından bazıları birleşmelerin yasallığı konusunda olmuştur.¹⁶⁸ Verilen kararlar, çoğu zaman büyük firmalarla ilgili olması, binlerce insanın işini etkilemesi, hane halkı şirketlerini dönüştürmesi, finansal piyasalara değer kazandırması ya da kaybettirmesi ve sanayi patronlarına itibar kazandırması ya da kaybettirmesi açısından önemli bir tartışma konusu olmuştur. Örneğin, 2003 yılında Pfizer/Pharmacia birleşmesi dünyanın en büyük ilaç şirketini oluşturmak amacıyla (şartlı) biçimde onaylanmış; Pechiney/Alcan birleşmesi yine (şartlı) biçimde dünyanın en büyük alüminyum şirketini oluşturmak amacıyla onaylanmıştır. Bu birleşmeler ekonomik gücün çok büyük bir biçimde yayılmasını içermekte ve bu konuda Komisyon küresel düzeyde bir rol oynamaktadır.¹⁶⁹

Rekabet karşıtı birleşmeler, firmaları uluslararası pazarda daha etkin ve verimli hale getirdiği taktirde, Komisyon tarafından makul karşılanabilir. Örneğin, birleşme nedeniyle birleşmiş şirketin ürünlerinin fiyatları Avrupa'da artabilir; satılan birim sayısı ise uluslararası piyasalarda daha fazla olabilir. Ancak bu durumun Avrupa'nın karları ve istihdam üzerinde olumlu etkileri olacağından, Avrupalı tüketicilere ağır bir zarar vereceği düşünülmez.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Phil Thornton, **Büyük Ekonomistler**, 2. bs., Çev. Hande Koçak, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 16.

¹⁶⁸ Laurie Buonanno and Neill Nugent, **a.g.e.**, p. 158.

¹⁶⁹ Stephen Wilks, "Competition Policy", **Policy Making in the European Union**, 5. Ed., Ed. by.: Helen Wallace, William Wallace and Mark A. Pollack, Oxford University Press, Oxford, 2005, p. 120.

¹⁷⁰ Massimo Motta, Martin Peitz, "Challenges for EU Merger Control", **CRC TR 224 Discussion Paper Series**, University of Bonn and University of Mannheim, 2019, p. 9-10.

1.5.2.4.3. Devlet Yardımları

Devlet yardımları, bölgesel pazarın oluşturulmasına ve yönetilmesinde etkili olan AB Rekabet Politikasının önemli bir unsurudur. Diğer Rekabet Politikası unsurlarından farklı olarak devlet yardımları, direkt olarak işletme davranışları yerine, devletin yaklaşımını hedeflemek üzere tasarlanmıştır. AB, devlet yardımları ve dış boyutu küreselleşmeye bağlı değişikliklerden, özellikle de uluslararası ticaretin artan seviyesinden etkilenmiştir.¹⁷¹

AB devlet yardımı politikasının yasal dayanağı olan ABİHA'nın 107. Maddesinde: *Antlaşmalar'da aksine hüküm bulunmadıkça, bir üye devlet tarafından veya devlet kaynakları vasıtasıyla herhangi bir şekilde verilen ve belirli teşebbüsleri veya belirli ürünlerin üretimini kayırlarak rekabeti bozan veya bozma tehlikesi yaratan her türlü destek, üye devletler arasındaki ticareti etkilediği ölçüde, iç pazarla bağdaşmaz*¹⁷² hükmü bulunmaktadır. Bu hükümden de anlaşılacağı üzere, devlet yardımları AB içerisindeki ticareti etkileyici niteliğe sahiptir ve bu bağlamda AB devlet yardımı politikası, devlet yardımlarının toplum içi rekabet ve ticareti bozmamak için tasarlanmıştır.¹⁷³

AB Komisyonu, devlet yardımlarını ulusal kamu makamları tarafından yapılan girişimlere seçici bir şekilde verilen bir avantaj olarak tanımlamaktadır. Komisyon ayrıca AB'de devlet yardımı bulunabilmesini dört temel kriterin mevcut olmasına bağlamıştır:¹⁷⁴

- Devlet tarafından veya çeşitli şekillerde olabilen devlet kaynakları ile müdahale edilmiş olması (örneğin, hibeler, faiz ve vergi indirimi, teminatlar, bir şirketin tamamının veya bir kısmının devlet mülkiyeti veya temin edilen mal ve hizmetlerin tercihli şartlarda bulunması vb.),

¹⁷¹ Chad Damro, Terrence R. Guay, **European Competition Policy and Globalization**, New York, Palgrave Macmillan, 2016, p. 72.

¹⁷² T.C. Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkındaki Antlaşma, Ankara, 2011, s. 41.

¹⁷³ Chad Damro, Terrence R. Guay, **a.g.e.**, p. 74.

¹⁷⁴ European Commission, "Competition: State Aid: State Aid Control", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/competition/state_aid/overview/index_en.html, 12 Mayıs 2018.

- Müdahalenin, belirli şirketlere; sanayi sektörlerine veya belirli bölgelerde bulunan şirketlere yönelik olması örneğinden hareketle alıcıya seçici olarak bir avantaj sağlaması,
- Rekabeti bozması veya bozabilecek olması,
- Müdahalenin üye devletler arası ticareti etkilemesinin muhtemel olması.

Bu doğrultuda, AB Komisyonunun 2012 yılında başlattığı Devlet Yardımı Modernizasyonu'nun;¹⁷⁵

- Rekabetçi bir iç pazar dahilinde; sürdürülebilir, akıllı ve kapsayıcı bir büyümeyi teşvik etmek;
- Üye devletlerin devlet yardımı uygulamalarında işbirliğini güçlendirirken, Komisyon'un önceki incelemelerinde, iç pazarda en büyük etkiye sahip olan vakalara odaklanmak;
- Kuralları düzenlemek ve daha hızlı kararlar vermek şeklinde amaçları olduğu söylenebilir.

¹⁷⁵ Vincent Verouden, "EU State Aid Control: The Quest for Effectiveness", **European State Aid Law Quarterly**, Vol.: 14, No: 4, 2015, p. 462.

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANYA'DA UYGULANAN SANAYİ POLİTİKALARI

2.1. Almanya'da Uygulanan Sanayi Politikalarının Tarihsel Gelişimi

2.1.1. 1945 Öncesi Dönem

19. yy Alman ekonomik tarihi açısından kabaca üç döneme ayrılabilir. İlk dönem yy'ın başından 1833'de Zollverein'in (Alman Kömür Birliği) kurulmasına kadar süren dönemdir. Bu dönemde bilhassa İngiltere, Fransa ve Belçika'daki iktisadi değişimlerin önemi kavranarak, modern sınai düzene geçişin fikri ve hukuki altyapısı oluşturulmuştur. 1870'lere kadar olan dönem kasıtlı bir taklit ve ödünç alma politikası¹ ile sanayi, ulaştırma ve maliye alanlarında modern bir yapının temelleri atılmıştır. 1870 sonrası dönemde ise, Almanya nihayetinde kıta Avrupa'sının sınai lideri konumunda olan bir ülke olmuştur.²

19. yy'ın sonlarında ve 20. yy'ın başlarında Alman iktisadi sisteminde 'bireysel kapitalizmden' 'örgütlü kapitalizme' bir geçiş yaşanmıştır. Puhle'ye göre, *"örgütlü kapitalizm, temel olarak bireysel ekonomik sektörlerin (tarım, sanayi, hizmetler ve üçüncül sektör) yanı sıra, devlet gücünün düzenleyici, idari ve bir dereceye kadar hizmet veren kurumlarının birbirine yakın bağlantısıyla tanımlanan bir ekonomik, sosyal ve politik etkileşim sistemidir."*³ Örgütlü kapitalizme geçişle birlikte rekabet ortadan kalkmamış, ancak endüstriyel yoğunlaşma ve kartelleşmenin görüldüğü farklı biçimler almıştır.⁴

¹ Ha-Joon Chang, ekonomik kalkınma ile kültür arasında bir bağlantı kurmuş ve Almanların 19. yy'daki "taklit" politikaları ile bugünkü gelişmekte olan ülkeler arasındaki benzerlikten söz etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Ha-Joon Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, 6.bs., Çev. Emin Akçaoğlu, Ankara, Efil Yayınevi, 2015, s. 320-332.

² Tevfik Güran, **İktisat Tarihi**, İstanbul, Acar Matbaacılık, 1995, s. 145.

³ Hans-Jürgen Puhle, "Historische Konzepte des entwickelten Industriekapitalismus: Organisierter Kapitalismus und Korporatismus", **Geschichte und Gesellschaft**, 10. Jahrg., H: 2, 1984, s. 166.

⁴ Ludwig Pohle, **Kapitalismus und Sozialismus**, 4. Auflage, Ed. Georg Halm, Berlin, Verlag von Julius Springer, 1931, s. 298.

1870’li yılların başında önde gelen sanayi ülkesi İngiltere’de yıllık demir üretimi 6,5 milyon tona ulaşmış iken; Almanya’nın yıllık demir üretimi İngiltere’nin dörtte biri oranında 1,6 milyon tonda, Fransa’da ise 1,2 milyon tonda kalmıştır. 1913 yılında ise, Alman İmparatorluğu yıllık demir üretimini 1870 yılına kıyasla yaklaşık 10 katına çıkararak, 1913 yılı itibarıyla 9,8 milyon ton yıllık demir üretimi yapan İngiltere’nin önüne geçmiştir; Fransa ise yalnızca 4,7 milyon ton yıllık demir üretimi yapabilmektedir. Keza yıllık çelik üretiminde 1890 yılında 3,6 milyon ton üretimle 2,2 milyon üretime sahip Almanya’nın önünde bulunan İngiltere, 1913 yılında 6,9 milyon ton yıllık çelik üretimi ile yıllık çelik üretimini 18,6 milyona çıkaran Almanya’nın oldukça gerisinde kalmıştır. İlgili yıllardaki veriler bir yandan Almanya’nın sanayi dalları üzerinden ekonomik refah inşa etme çabaları yansıtmakta, diğer yandan ise, sınai genişlemenin dinamiklerinin Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik dengeyi etkilediğini yansıtmaktadır.⁵

Birinci Dünya Savaşı’ndan önceki yıllarda, standart fiyatlar belirleme ve bir endüstri ya da ticaret kapsamında rekabetten kaçınma arzusu, genel olarak, üreticileri ve satıcıları karteller, sendikalar ya da tröstler oluşturmaları için harekete geçiren ana sebep olmuştur. Savaş sırasındaki ticaret kombinasyonlarının sayısındaki büyük artış, savaş zamanındaki koşullardan kaynaklanan bir takım diğer düşüncelerden kaynaklanmaktadır. Almanya’daki hammadde sıkıntısı ve uygun ikamelerin bulunması zorunluluğu, savaştan önce yabancı ülkelere hammadde temini savaştan önce bazı endüstrilerde daha yakın bir iş birliğini teşvik etmekteydi. Bu nedenle, kalay kaplamalı çelik, lehimleme için kalay, bakır ve gazölçerler için antıman⁶ ikamelerine olan ihtiyaç, bu sektörde var olan üç örgütü Metal Dağıtım Ofisini’ni gaz sayacı üreticilerinin kullanımı için birleştirmeye ve düzenlemeye teşvik etmiştir. Yakıt kıtlığı ve bunun sonucunda fabrikaların kapatılması diğer sanayilerde tedarik korumak ve mevcut kömür miktarının eşit şekilde dağıtılması için kartelleşmeye yol açmıştır. Devlet otoritelerinin sürekli kontrolüne karşı ortak çıkarları koruma çabası,

⁵ Volker R. Berghahn, **Europe in the Era of Two Wars: From Militarism and Genocide to Civil Society 1900-1950**, Princeton, Princeton University Press, 2006, s. 8-9.

⁶ Antıman, kullanımı Tunç çağına uzanan Kurşun ve kalay alaşımlarını sertleştirmek için kullanılan bir metaldir. Günümüzde akü imalatı, bazı askeri malzemelerin yapımı, ulaşım ve makine imalat sektörü gibi alanlarda kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, “Antıman”, (Çevrimiçi) <http://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/antıman>, 5 Mart 2018.

Almanya’da savaş sırasında gönüllü kartellerin oluşması konusunda teşvik edici olmuştur. Ticaret ve sanayide büyük zahmetlere katlanılarak elde edilen tüm değerlerin devlet otoriteleri tarafından yok edilmesi kartel çıkarlarına aykırı bir durum oluşturmuş olup; gönüllü kartellerin bir kenara itildiğine dair bir algı yaratmıştır.⁷

Endüstriyel yoğunlaşma ve kartelleşme, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında meydana geldiği şekilde şirketleri esnek ve yavaş hale getirebileceğinden ötürü, üstün bir endüstriyel performans için mutlak ön şart olarak görülmemelidir. Bununla birlikte, Alman sanayii bir bütün olarak (bazı istisnalar haricinde) dünya pazarında oldukça rekabetçi bir yapıya sahipti. Endüstriyel yoğunlaşma ve kartelleşmenin sebeplerinden biri, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen ve özellikle madencilik ve demir-çelik üretimindeki şirketlere, fiyatları, üretimi ve satışları düzenleme zorunluluğu getiren durumdu. Bankalar kredilerini ve yatırımlarını koruma çabalarıyla bu süreçte aktif rol oynamışlardır.⁸

1924-1928/9 döneminde yaşanan endüstriyel yoğunlaşma ve kartelleşmeyi geniş anlamda rasyonalizasyon kapsamında değerlendirmek doğru olacaktır. Rasyonalizasyon, Taylorizm ile ilişkilendirilen işlerin yeniden düzenlenmesini ve bilimsel yönetim süreçlerini, Fordizm ile ilişkilendirilen standardizasyon ve uzmanlık süreçlerini ve ayrıca finansal birleşme ve fiyat kontrolü yönündeki endüstriyel kombinasyon hareketini kapsamaktadır.⁹ Ayrıca rasyonalizasyon, rekabetin sıkıntılı ve savurgan boyutlarının ortadan kaldırılması ya da sınırlandırılması amaçlanmaktadır. Karteller ve sendikalar büyük ölçekli üretim ile maliyet tasarrufu sağlamayı veya dikey birleşimlerle entegrasyon için düşünülmüş olsalar da; bu endüstriyel örgütlenme biçimleri maliyetleri azaltmaktan çok, karı korumayı amaçlamışlardır. 1920’lerin ortalarında 2500 kartelin varlığından dolayı, teknik rasyonalizasyondan kaynaklanan maliyet düşüşleri her durumda fiyatların yeterli şekilde düşmesine neden olmamıştır. Rekabeti güçlendirmek için bazı yasal çabalara rağmen, enflasyon sonrası yıllar güçlü ve kapsamlı bir kartelleşme ve

⁷ William Notz, “Cartels During the War”, *Journal of Political Economy*, Vol. 27, No. 1, 1919, s. 2.

⁸ Hans- Joachim Braun, *The German Economy in the Twentieth Century: The German Reich and the Federal Republic*, London, Routledge, 1990, p. 20.

⁹ Doreen Warriner, *Combines and Rationalisation in Germany: 1924-1928*, London, P. S. King, 1931, p. 29.

yoğunlaşma dönemiydi. Bu dönemde göze çarpan durumlar, büyük kimya firmalarının birleşimi olan IG Farbenindustrie'nin (1925) ve kömür, demir ve çelik üreten Vereinigte Stahlwerke'nin (1926) kurulması olmuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda, bu dönemde yaşanan Alman rasyonalizasyon hareketi “fiyatlar yükselirken maliyetleri düşürme sanatı” olarak adlandırılabilir.¹⁰

Almanya'nın 1871-1914 dönemindeki ekonomik gelişimine bakıldığında, başarılı sonuçların ortaya çıktığı olduğu görülmektedir. Bu dönemde, Almanya'nın sanayi üretimi altı kat artarken; Fransa sanayi üretimini yalnızca üç katına, İngiltere ise, iki katına çıkarabilmiştir. 1870–1913 arasında Alman çelik üretimi on kattan fazla artmıştır. 1870 yılına gelindiğinde erken sanayileşme aşaması sona ermiş ve 1870–1913 döneminde yaşanan gelişmelerle “tarım devleti” yerini “sanayi devletine” bırakmıştır. 1871'de Alman nüfusunun yüzde 49'u hala tarım sektöründe istihdam edilirken, bu oran 1907'de yüzde 35,2'ye gerilemiştir. Aynı dönemde, sanayi sektöründe istihdam edilenlerin oranı yüzde 31'den yüzde 40'a yükselmiştir. Almanya'da tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş konusunda toplumsal anlaşma sağlanması kolay olmamış; Birinci Dünya Savaşı çıktığında henüz sanayi toplumuna geçiş tamamlanamamıştır. Bu dönemde hala eski feodal dönemin kalıntıları mevcuttur ve diplomasi konusunda önemli konumların çoğu, devlet bürokrasisi ve silahlı kuvvetler, geleneksel yönetici elitlerin üyelerine bırakılmıştır.¹¹

Alman '*ağır sanayi politikası*' her ne kadar tarımla birlikte başarılı bir korumacı dış ticaret politikası ile entegre olmak istese de; Alman sanayisi dünya pazarındaki payını hızla artırmıştır. Bu, özellikle tekstil ürünleri başta olmak üzere geleneksel tüketim malları sanayilerinin aksine, kimyasal, elektrik, optik ve yüksek hassasiyetli mühendislik endüstrileri olan '*yeni sanayiler*' için geçerlidir. Bu 'yeni', bilim temelli sanayiler büyük ölçüde uygulamalı bilim ve teknolojinin Alman üniversitelerinde ve özellikle Teknoloji Enstitüleri'nde (Technische Hochschulen) gelişmesine bağlıydı. Bununla birlikte, yüksek bir teknik eğitim standardı ve devlet araştırma ve geliştirme enstitülerinin kurulması, yeni endüstrilerin hızlı bir şekilde

¹⁰ Karl Hardach, **The Political Economy of Germany in the Twentieth Century**, Berkeley, University of California Press, 1980, p. 33.

¹¹ Hans- Joachim Braun, **a.g.e.**, p. 19.

genişlemesi için yalnızca bir ön şarttı.¹² Diğer bir önemli faktör, ekonominin ağırlık merkezinin tarımdan sanayiye kaydırılması sırasında, büyük Alman bankalarının girişim ve sermaye yoğunluklarının önemli bir bölümünü sanayiye aktardıkları, endüstriyel yoğunlaşma ve endüstriyel büyümeye yardımcı bir devlet politikasıydı.¹³

Almanya, İngiltere'yle mukayese edildiğinde, sanayileşmeye geç başlamanın dezavantajını, avantaja çevirme konusunda başarılı olmuştur. Elektrik, kimyasallar, otomobiller, makineler ve bazı tekstil dallarına odaklanarak yeni sanayilerin oluşturulmasına fırsat tanıyan Almanya, 1880 yılında dünya çelik üretiminin %15'ine sahipken, bu oran 1913'de %24'e yükselmiş; İngiltere'nin aynı yıllardaki payı ise, %31'den %19'a düşmüştür.¹⁴

1913 yılına gelindiğinde Almanya sanayide İngiltere'yi yakalamış ve dış ticarete neredeyse İngiltere ile aynı düzeye ulaşmıştır. Ancak, bu dönemde İngiltere hala dünyanın önde gelen ticaret ülkesiydi. İngiltere'nin sermaye ihracatı, tekstil ve tekstil makineleri ihracatı hala Almanya'dan fazladır.¹⁵

Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışı ile birlikte yeni ürünler geliştirmede ve savaş için mal temininde hükümet ve sanayi "endüstriyel simbiyoz"¹⁶ kavramının kullanımını haklı göstermek adına beraber çaba sarfetmişlerdir. Çağdaş gözlemciler savaş "sosyalizmi"nden bahsetse de, bu, tarihi gerçeklerden ziyade bir ideolojiyi yansıtmaktadır. Devlet ve ordu savaş üretiminde 1914'ten önceki dönemde yaptıklarından daha büyük bir rol oynamasına rağmen, kapitalist sistemin dönüşümü gerçekleşmemiştir.¹⁷

¹² A.e., s. 20.

¹³ Jacop Riesser, **The German Great Banks and Their Concentration in Connection with the Economic Development of Germany**, Wastington, Government Printing Office, 1911, p. 88.

¹⁴ Helmut Böhme, **Prolegomena zu einer Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Deutschlands in 19. und 20. Jahrhundert**, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1968, s. 97.

¹⁵ Hans- Joachim Braun, a.g.e., p. 22.

¹⁶ Chertow, endüstriyel simbiyozu, atık malzemelerin, enerjinin, suyun ve diğer ürünlerin bir işletmeden diğerine geçişi olarak tanımlamıştır. Endüstriyel simbiyoz önemli çevresel etkiler barındırmaktadır. Detaylı bilgi için bkz.: Marian R. Chertow, "Industrial symbiosis: Literature and Taxonomy", **Annual Review of Energy and the Environment**, Vol: 25, 2000, pp. 313-337.

¹⁷ Hans- Joachim Braun, a.g.e., p. 26.

Birinci Dünya Savaşı, devlet planlama ve idaresinin gelişimini hızlandırmıştır. Almanya silah ve mühimmat temini için halkın emeğini ve sanayi ve tarımdaki kaynaklarını harekete geçirmiş, örgütlemiş ve merkezileştirmiştir.¹⁸ Tablo 2.1’de Almanya’nın 1913-1918 yılları arasında çeşitli sanayi dallarındaki istihdamının yüzdelik değişimleri verilmiştir. Tablodan anlaşılabacağı üzere, işgücü büyük oranda kimya sanayiine ve mühendislik alanlarına kaydırılmıştır; savaş sanayii istihdamında %44’lük bir artış, barış sanayilerinde istihdamında ise, %40’lık bir azalma yaşanmıştır.

Tablo 2.1: Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Almanya’nın Sanayi İstihdamındaki Değişimler (1913-1918, 10’dan fazla çalışana sahip işletmeler)

Sanayi Dalı	İstihdamdaki değişim (%)
Kimya sanayii	+170
Mühendislik (elektrik mühendisliği dahil)	+49
Ağaç işleri sanayii	+13
Metal işleme	+8
Madencilik	-5
Deri sanayii	-17
Kağıt yapımı ve işlenmesi	-20
Gıda sanayii	-24
Baskı sanayii	-31
Giyim sanayii	-32
İnşaat	-57
Savaş sanayii	+44
"Barış sanayileri"	-40

Kaynak: Wolfram Fischer, “Bergbau, Industrie und Handwerk 1914–1970”, **Handbuch der deutschen Wirtschafts und Sozialgeschichte**, Bd. 2, Ed. by., Hermann Aubin, Wolfgang Zorn, Klett-Cotta, Palgrave Macmillan, 1976, s. 800.

Birinci Dünya Savaşı sırasında vasıfsız ve yarı vasıflı işçilerin, gençlerin ve kadın işçilerin istihdamda daha fazla pay sahibi olması, işgücünün farklı bileşiminden ötürü işçilerin üretkenliğinde yüzde 20 oranında azalma yaşanmasına neden olmuştur. Yetersiz beslenme ve reel ücretlerin düşüşü nedeniyle işçi performanslarında düşüş görülmüş; bu da düşük üretkenliğe neden olmuştur. İşçilerin

¹⁸ Franz F. Wurm, **Wirtschaft und Gesellschaft in Deutschland 1848-1948**, 2. Auflage, Leske Verlag + Budrich GmbH, Opladen 1975, s. 181.

moralinin savaşın son aşamasında bozulması ve savaşın devamına karşı artan bir direnç de bunda rol oynamıştır.¹⁹

Almanya’da savaş sırasında sanayinin bir bütün olarak ele alınmış olmasına rağmen, verimlilik azaldığı, ancak önemli verimlilik artışları yaşanan sanayi dallarının da bulunduğu görülmüştür. Örnekler, rasyonelleştirilmiş bir üretim ve standardizasyon sistemi ortaya koyan mühendislik, elektrik ve kimya sanayiidir. Üretim akışındaki ve organizasyonundaki değişiklikler ve modern tezgahların kullanımı yarı vasıflı işçilerin, kadın işçilerin ve gençlerin istihdamının artmasına sebep olmuştur. Bu değişiklikler yukarıda bahsedilen 1920’lerdeki rasyonalizasyon için temel oluşturmuştur.²⁰

Tablo 2.2’de 1850-1959 yılları arasındaki Net Milli Gelirin İktisadi Alanlara Göre Yapısı (1913 fiyatlarıyla) verilmiştir. Sanayi ve el sanatlarının 1910/13 döneminde %40,9 olan payı 1925/29 döneminde %44,6, 1930/34 döneminde ise, %38,9 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemlerde ticaret, bankacılık ve sigortacılığın net milli gelirden aldığı payda ise ciddi bir artış gözlemlenemezken, sanayi ve el sanatlarının gerisinde kaldığı görülmektedir.

Tablo 2.3’de ise, 1850-1959 yıllarında emek verimliliğinin (üretim endeksi/istihdam endeksi) gelişimi verilmiştir. Sanayi kolları arasından gaz, su, elektrik temininin 1875-1913 döneminde emek verimliliği konusunda en fazla artışı sergilediği; inşaat sektörünün ise aynı dönemde en düşük verimlilik artış oranına sahip olduğu görülmektedir.

¹⁹ Wolfram Fischer, **a.g.e.**, s. 801.

²⁰ Jürgen Kocka, **Facing Total War: German Society 1914-1918**, London, Berg, 1984, p. 33.

Tablo 2.2: Almanya’da 1913 Fiyatlarıyla Net Milli Gelirin İktisadi Alanlara Göre Yapısı

Dönem	Tarım, Ormanlık, Balıkçılık	Madencilik	Sanayi ve el sanatları	Ulaştırma	Ticaret, Bankacılık, Sigortacılık	Ev hizmetleri	Diğer hizmetler (Savunma dahil)	İnşaat	Toplam (Milyar Mark)
1850/54	45,2	0,8	20,4	0,7	7	9,8	13,2	2,9	9 555
1855/59	44,3	1,2	21,5	1,0	7,2	9,2	12,7	2,9	10 575
1860/64	44,9	1,3	22,5	1,2	7,3	8,0	11,9	2,9	12 134
1865/69	42,4	1,7	25,1	1,6	7,6	7,2	11,1	3,3	13 609
1870/74	37,9	2,0	29,7	2,1	8,1	6,5	10,4	3,3	15 678
1875/79	36,7	2,1	30,7	2,4	8,1	5,8	10,3	3,9	17 745
1880/84	36,2	2,7	29,8	3,1	8,2	5,5	10,2	4,3	18 717
1885/89	35,3	2,8	31,3	3,3	8,5	4,8	9,6	4,4	21 490
1890/94	32,2	2,8	34,0	3,8	8,7	4,2	9,7	4,6	24 770
1895/99	30,8	2,9	35,6	4,2	9,0	3,6	9,2	4,7	29 678
1900/04	29,0	3,2	36,6	5,0	9,2	3,0	9,1	4,9	34 037
1905/09	26,0	3,5	38,4	5,8	9,5	2,7	9,0	5,1	39 527
1910/13	23,4	3,7	40,9	6,4	9,1	2,4	9,0	5,1	45 590
1925/29	16,2	3,3	44,6	7,0	10,1	1,9	12,1	4,8	49 643
1930/34	20,5	2,9	38,9	6,1	10,2	1,7	14,2	5,5	46 192
1950/54	10,6	3,1	51,9	7,0	9,5	0,9	13,7	3,3	46 678
1955/59	8,2	2,7	57,2	6,6	10,2	0,7	11,3	3,1	64 733

Kaynak: Walther G. Hoffmann, *Das Wachstum der Deutschen Wirtschaft Seit Der Mitte Des 19. Jahrhunderts*, Berlin-Heidelberg, Springer Verlag, 1965, s. 33.

Tablo 2.3: Almanya’da Sanayideki Emek Verimliliği Artışları (1850-1959, %)

İktisadi alan	1850-1913	1875-1913	1950-1959
Taş ve toprak sanayii		1,2	6,0
Metal üretimi	3,1	2,4	3,7(c)
Metallerin işlenmesi	3,0	2,2	
Kimya sanayii	.	2,3	4,5
Tekstil sanayii	2,5	2,1	5,5
Deri üretimi	1,5	2,2	3,3
Giyim sanayii ve deri işleme	1,6	1,6	6,3
Ağaç işleme	1,5(a)	1,6	1,4
Kağıt üretimi ve işlenmesi	.	3,5(b)	2,9
Yiyecek ve içecek sanayii	1,2	0,9	2,5
Gaz, su, elektrik temini	.	3,6(b)	6,9
İnşaat sektörü	0,7	-0,5	4,5
Toplam	1,8	1,6	4,4

(a) 1855-1913, (b) 1882-1913, (c) Metal üretimi ve metallerin işlenmesi beraber hesaplanmıştır.

Kaynak: Walther G. Hoffmann, *a.g.e.*, s. 69.

Kartelleşme, endüstriyel yoğunlaşma ve geniş anlamda rasyonalizasyon emek üretkenliğini artırmış, aynı zamanda aşırı kapasite yaratmıştır. Buna ek olarak, savaştan önce görülen ve Avrupa sanayi uluslarının durgunluğunun ekonomik nedenlerinden biri olan sermaye malları sanayileri ve tüketim malları sanayileri arasındaki büyümedeki eşitsizlik artmıştır.²¹

1919 yılında Alman sanayi üretimi 1913-1931 yılları arasındaki en düşük seviyesine gerilemiştir. Bunun nedenleri, 1919'un ortalarına kadar Almanya'nın dış ticaretinin abluka altına alınmış olması, yetersiz hammadde tedariki, bölge ve sanayi kapasitesinin kaybı ve neredeyse tüm ticaret filosunun ve demiryolu haddeleme stokunun yaklaşık yüzde 20'sinin müttefiklere teslim olmasından dolayı yaşanan nakliye sorunlarıdır. 1920'nin başında, Almanya'daki iç politik durum düzeldiğinde, sanayi üretimi hızla yükseldi ve 1922'de zirveye ulaşmıştır. Buna rağmen, ulaşılan seviye 1913 seviyesinin hala yüzde 29 aşağısındadır. 1922 sonbaharında, Almanya'daki sanayi patlamasında azalma yaşanmış ve ardından yaşanan durgunluk Ruhr'un Fransız ve Belçika birlikleri tarafından işgal etmesi ve Alman pasif direnişi ile yoğunlaşmıştır. 1923 yazında, sanayi üretimi savaş öncesi seviyesinin sadece üçte ikisine erişmiştir.²²

1923 yazında üretici mallarının üretimi, tüketim malları endüstrisindeki üretimden oldukça hızlı olarak yaklaşık yüzde 50 azalmıştır. 1924 ile 1928 arasında, üretici malların ve sermaye malları endüstrilerinin savaş ve enflasyon sırasında edindikleri geniş kapasiteler daha verimli kullanılmıştır.²³

1924'ten 1929'a kadar "nispi istikrar" döneminde, 1926'da yaşanan kesinti rağmen sanayi üretimi istikrarlı bir şekilde büyümüştür. Bu dönem, konsantrasyon, kartelleşme ve rasyonalizasyon dönemi olarak nitelendirilmektedir. Dünya ekonomik krizi sırasında, Almanya'da madencilik de dahil olmak üzere sanayi üretimi yüzde 42 oranında azalmış ve 1932'de 1913

²¹ Dietmar Petzina and Werner Abelshauser, "Zum Problem der relativen Stagnation", **Industrielles System und politische Entwicklung in der Weimarer Republik**, Vol.: 1, Ed. by., Hans Mommsen, Dietmar Petzina, Bernd Weisbrod, Düsseldorf, Droste Verlag, 1982, s. 68.

²² Wolfram Fischer, **a.g.e.**, s. 803-804.

²³ Hans- Joachim Braun, **a.g.e.**, p. 50.

rakamının yalnızca yüzde 73'ü seviyesinde gerçekleşmiştir.²⁴ Özellikle üretici malları sanayii ve tüketim malları sanayii dallarında çeşitli sanayilerdeki büyüme rakamları önemli ölçüde farklılık göstermektedir. 1918'den 1919'a kadar üretici malları sanayilerinin üretiminde, bazı sektörlerde savaşla ilgili aşırı üretim sona ermiştir yarı yarıya azalma yaşanmıştır, çünkü bazı sektörlerde savaşla ilgili aşırı üretim sona ermiştir, oysa tüketim malları sanayii önceki seviyelerinde kalmıştır. 1919'dan 1920'ye kadar üretici malı sanayi üretimi iki katına çıkarken, tüketici malı sanayi üretimi yalnızca yüzde 69 artmıştır.²⁵

Tablo 2.4: Almanya'nın Sanayi Dallarında Saat Başına Üretim Çıktısı Artışı
(1926-1930, %)

Sanayi Dalı	Üretim çıktısı artışı (%)
Metal işleme	25
Madencilik	18
Kerestecilik ve ağaç işleri	16
Demir sanayii	15
İnşaat	15
Kimya sanayii	13
Taş ve toprak	10
Kağıt ve baskı	10
Gıda	10
Tekstil	9
Deri	5
Alman sanayii toplam	17

Kaynak: Wolfram Fischer, **a.g.e.**, s. 805.

Tablo 2.4'te 1926-1930 yıllarında Almanya'nın sanayi dallarındaki saat başına üretim çıktısı artışı verilmiş. Tabloya göre 1926-1930 döneminde en fazla üretim çıktısı artışının %25 ile metal işleme sanayiinde görüldüğü, onu %18 ile madenciliğin izlediği görülmektedir.

1929 yılındaki Büyük Buhran meydana gelmeden önce, Almanya tüketim malları sanayiinde bir dönüm noktasına ulaşmıştı.²⁶ 1928 yılından itibaren Almanya, giderek artan bir kredi kıtlığı ile karşı karşıya gelmişti. ABD'nin sermaye ithalatı,

²⁴ Walther G. Hoffmann, **a.g.e.**, s. 393.

²⁵ Dietmar Petzina and Werner Abelshauser, **a.g.e.**, s. 69.

²⁶ Fritz Blach, **Der schwarze Freitag: Inflation und Wirtschaftskrise**, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1985, s. 76.

ABD'deki borsa patlaması ve yüksek faiz oranları nedeniyle daralmıştı. Almanya'daki stok yatırımı ile ilgili olumsuz durum sorunu daha da derinleştirmiştir.²⁷

Büyük Buhran'ın farklı nedenleri arasında Almanya'da öne çıkanlar şunlardır: Kısmen savaşın bir mirası olarak istikrarsız bir uluslararası ekonomi; tazminat ve savaş borcu nedeniyle dış ekonomik dengesizlikler; çelik üretimi, mühendislik ürünleri, otomobiller, elektrikli eşya ve optik gibi sektörlerde aşırı kapasite; enflasyonla mücadelede bir araç olarak deflasyonist eğilimler; yabancı sermaye çekmek ve yatırımcıların güvenini korumak veya elde etmek; menkul kıymetlerde aşırı spekülasyon; kısa vadeli kredilerin uzun vadeli yatırımı; karşılık gelen mal transferi olmadan uluslararası para transferi, dahası, 1920'lerin sonlarında ve 1930'ların başlarında hükümet politikalarının durumu düzeltmek için hiç uygun olmaması.²⁸

Almanya'da 1929 yılından itibaren tüketim malları sanayiinde bir durgunluk görülmüştür ancak bu, kamu finansmanı ile gerçekleştirilen konut inşaatlarındaki artışla ve mühendislik, elektrik ve demir-çelik sanayilerindeki olumlu üretim ve ihracat rakamları ile kısmen telafi edilmiştir.²⁹ 1929 sonbaharında, neredeyse tüm sanayi ülkelerinde genel bir ekonomik çöküntü yaşandığı ve çöküşün birkaç yıl süreceği ortadaydı. 1929 ve 1930'da kriz Birinci Dünya Savaş sonrası yıllardan önemli ölçüde farklılık göstermemiştir. 1931 yılına kadar, 1920, 1924 ve 1925 yıllarında olduğu gibi ekonominin kendi başına toparlanacağına dair umut vardı. Ancak, bilhassa işsizlik oranlarındaki yüksek artış bu krizin önce yaşananlardan farklı bir doğası olduğunu gözler önüne sermiştir.³⁰

²⁷ Peter Temin, "The beginning of the depression in Germany", **The Economic History Review**, Vol.: 24, No:2, 1971, pp. 240-241.

²⁸ Derek H. Aldcroft, **From Versailles to Wall Street: 1919-1929**, Massachusetts, Peter Smith Pub., 1983, p. 282.

²⁹ Gerd Hardach, "Zur politischen Ökonomie der Weimarer Republik", **Die Zerstörung der Weimarer Republik**, 2. ed., Ed. by., Reinhard Kühnl, Gerd Hardach, Cologne, Pahl-Rugenstein, 1979, s. 27-28.

³⁰ Friedrich-Wilhelm Henning, **Das industrialisierte Deutschland 1914 bis 1972**, Paderborn, Schöningh, 1974, s. 96.

Bu dönemde, Almanya'daki ekonomik koşulların bozulmasının nedenlerini uluslararası ekonomik ilişkilerin parçalanması, Özellikle korumacılığın ve rekabetçi devalüasyonların eşlik ettiği uluslararası ticaret ve bankacılığın gerilemesi ve Alman sanayisinin yüksek derecede tekelleşmesi şeklinde belirtmek uygundur. Kurumlar, fiyatları düşürmek yerine üretimi azaltma ve çalışanları işten çıkarma eğilimindeydiler. 1932 depresyon yılında Almanya'da sanayi üretimi savaş öncesi seviyesinin yaklaşık yüzde 30 altındaydı. 1929'dan 1932'ye kadar tüketim malı üretimi yüzde 18, üretici malı üretimi yüzde 52 kadar azalmıştır.³¹

Sanayide yaşanan işsizlik sorunu büyük problemleri beraberinde getirmiştir. 1929 yılında 1,9 milyonu bulan işsiz sayısı, 1932 yılında 5,6 milyona, 1933 yılının Mart ayında ise, 6 milyona ulaşmıştır. Ayrıca, 1932 yılının Temmuz ayında kayıt dışı işsizlerin sayısının 1,8 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir.³² Şubat 1933 itibari ile istihdam edilenlerin %24,1'inin kısa süreli çalışmalardan oluşması başka bir problem teşkil etmektedir. Büyük bir işsiz ordusunun bulunması 1930'dan itibaren ücretlerin düşürülmesine neden olmuştur. 1929 ve 1932 arasında reel ücretler yüzde 16 oranında azalmıştır. Devlet memurlarının işsizlik korkusu bulunmamasına rağmen, reel ücretleri krizden ve hükümet politikalarından etkilenerek %25-28 oranında düşmüştür.³³

Nasyonal Sosyalist ekonominin hüküm sürdüğü dönemde, 1933-1939 yılları arasında, özellikle de 1936'daki Dört Yıllık Plan'dan sonra yeniden silahlanmanın etkisiyle Almanya, başta kimya, demir-çelik ve makine sanayileri başta olmak üzere çeşitli sanayi kollarında önemli gelişme kaydetmiştir. Tüketim malları üreticileri ve ihracata bağlı olan dallar daha az başarılı olmuştur. Silahlanma ve savaş hazırlığına büyük ölçüde dahil olan sanayi dalları mevcut olsa bile, sanayi ile devlet arasında her zaman ortak çıkarlar söz konusu olmamıştır. Örneğin, BRABAG'ın (Lignite-Benzin Şirketi, Braunkohle-Benzin AG) kamuya duyurduğu durumda, hükümet, sentetik yakıtların ve yağlama maddelerinin üretimini finanse etmek için gönülsüz olan linyit üreticilerini zorlamıştır. Linyit üreticileri, selüloz sanayiine benzer şekilde zorunlu

³¹ Gerd Hardach, *a.g.e.*, s. 26-30.

³² Albin Gladen, *Geschichte der Sozialpolitik in Deutschland: Eine Analyse ihrer Bedingungen, Formen, Zielsetzungen und Auswirkungen*, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1974, s. 97-101.

³³ Fritz Blaich, *a.g.e.*, s. 68-71.

bir ortaklığa (Pflichtgemeinschaft) zorlanmıştır. Demir-çelik sanayicilerinin Salzgitter bölgesinde madencilik kapasitelerini artırmayı reddetmesinin ardından, Nasyonel Sosyalist yetkili Paul Pleiger, Nasyonel Sosyalist hükümetin amaçlarını gerekirse özel sermaye olmadan sürdüreceği konusunda demir-çelik şirketlerini uyarmıştır.³⁴

Tablo 2.5: Alman Ekonomisinin Kurtarılması (1932-1938, %)

	1928	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
GSMH (RM)	89,5	57,6	59,1	66,5	74,4	82,6	93,2	104,5
GSMH (1928 fiyatlarıyla)	89,5	71,9	73,7	83,7	92,3	101,2	114,2	126,2
Milli Gelir (Milyar)	75,4	45,2	46,5	52,8	59,1	65,8	73,8	82,1
Sanayi üretimi (1928=100)	100	58	66	83	96	107	117	122
İşsizlik (Milyon)	1,4	5,6	4,8	2,7	2,2	1,6	0,9	0,4

Kaynak: Richard J. Overy, *The Nazi Economic Recovery 1932-1938*, 2. ed., New York, Cambridge University Press, 1996, p. 24.

Tablo 2.5'te Almanya'nın Büyük Buhran'ın ardından ekonomik olarak kurtarılma yıllarındaki istatistikleri verilmiştir. 1932-1938 yılları arasında ekonomide bir iyileşme yaşandığı GSMH'nın, milli gelirin ve sanayi üretiminin düzenli olarak arttığı; işsizliğin ise düzenli olarak azaldığı görülmektedir. 1928 yılında 89,5 RM olan GSMH'nın 1938 yılında 104,5 RM; 1928 yılında 1,4 milyon olan işsiz sayısının, 1938 yılında 0,4 milyon olduğu görülmektedir.

Nasyonel Sosyalist ekonomi politikası, istihdamı teşvik etmek ve silahlanmayı güvence altına almamanın yanı sıra, sanayi sektöründe özerkliğe sahip olmayı kendine üçüncü hedef olarak belirlemişti. Birinci Dünya Savaşı ekonomik savaşa karşı korunmanın güçlü silahlı kuvvetler kadar önemli olduğunu net bir şekilde göstermiştir. 1936 yılındaki Dört Yıllık Planın amacı, Almanların kendi kendine yeterliliklerini arttırmak ve devletin ekonomik müdahalesinin mümkün olduğunca koordinasyonunu sağlamaktır. Bu plan, yöntemleri belirtmeden hedefleri belirten ya da kazanımları için bir zaman çizelgesi sunan, sadece ekonominin bazı sektörlerine ilişkin, toplam planlama yerine kısmi planlamaya vurgu yapan, kendine has bir yöntemi olan bir plandır. Kamu sektörü ve özel sektör ekonomide iş birliği yapacaktır. Devlet, sübvansiyonlar vererek ya da satış ya da kar teminatı vererek,

³⁴ Matthias Riedel, *Eisen und Kohle für das Dritte Reich: Paul Pleigers Stellung in der NS-Wirtschaft*, Göttingen, Musterschmidt, 1973, s. 252.

özel iş adamlarını kendi amaçlarına çekecek ya da belirli bir üretim dalından sanayicilere, belirli bir görev üstlenmeleri için zorunlu ortaklıklar (Pflichtgemeinschaften) kurma emri verecekti. Bir istisna olarak, yalnızca özel sektörün imkân ve kabiliyetlerinin ötesindeki durumlarda, devlet firmaları kurulacaktı. Almanya'nın sanayi tabanını güçlendirmek için kapasitelerin artırılması; teknik rasyonalizasyonun artması; endüstriyel üretimin merkezden uzaklaştırılması; ve hammaddelerde kendi kendine yeterlilik sağlanması şeklinde dört amacın peşine düşülmüştür.³⁵

Tablo 2.6: Almanya'da Dört Yıllık Plan Çerçevesinde Seçilmiş Malların Üretimi (1938-1942)

Ürün	Planlanan (Bin Ton)	1938 yılında üretilen (Bin Ton)	1942 yılında üretilen (Bin Ton)	1942 yılında planın gerçekleşmesi (%)
Mineral yağ	13,830	2,340	6,260	45
Alüminyum	273	166	260	98
Magnezyum	36	13	30	83
Sentetik	120	5	96	80
Sentetik lifler	-	53,4	119,3	-
Selüloz	146.5	154	300	206
Patlayıcılar	223	45	300	135
Çelik	24,000	22,656	20,480	80
Kurşun	218.5	185.2	148.9	68
Bakır	75.9	68.8	41.1	54

Kaynak: Dietmar Petzina, *Die deutsche Wirtschaft in der Zwischenkriegszeit*, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1977, s. 137.

Tablo 2.6'da Almanya'da Dört Yıllık Plan çerçevesinde seçilmiş malların üretimi, plan hedeflerinin gerçekleştirilmesi doğrultusunda açıklanmıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere, selüloz ve patlayıcı ürünlerinde plan hedeflerinin aşıldığı; mineral yağların ve bakırın ise plan hedeflerinin gerçekleştirilmesi hususunda en başarısız ürünler olduğu söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk üç yılı genellikle, Büyük Britanya ve ABD'nin "derinlemesine silahlanmasının" aksine, Alman "enine silahlanmasına" dayanan Blitzkrieg dönemi olarak nitelendirilmektedir. Temel sanayilerin kapsamlı gelişimi

³⁵ Karl Hardach, *a.g.e.*, s. 69.

sonrası Almanya’da silah üretimi genişlemiş ve derinlemesine silahlanmaya fırsat vermiştir. Bu tür savaş hazırlığı, araştırmaların yoğun olarak yapıldığı ve yeni silahların geliştirilmesine yönelik bir topyekün savaş hazırlığıdır.³⁶

Alman sanayiinin 1942'ye kadar üretken gücü İkinci Dünya Savaşı için mümkün ve gerekli ölçüde kullanılmamıştır. Büyük Britanya, 1940 yazından bu yana bütün gücünü arttırırken, Hitler ekonomik çabalara daha fazla ihtiyaç bulunduğu inancında değildi. Savaşın ilk üç yılında Alman silah sanayiinin şaşırtıcı derecede düşük çıktısı, hammadde ve emek sıkıntısı nedeniyle değil, politik ve askeri düşük taleplerden kaynaklanmıştır.³⁷

İkinci Dünya Savaşı sırasında “devlet” ve “sanayi” arasında bir ayrım yapmanın pek kolay olmadığı söylenebilir. İkisinin de çıkarlarının benzer olmasından ötürü hem devlet memurlarının hem de sanayicilerin temsil edildiği kurumlar geliştirilmiştir. Reichswerke Hermann Göring, genel bir holding şirketi altında yeniden örgütlenmiştir. Doğuda madencilik ve demir-çelik sektöründe benzer gelişmeler yaşanmıştır. 1941'in başında Pleiger, Berg- und Huettenwerksgesellschaft Ost (Doğu Madencilik ve Demir-Çelik Şirketi) adında bir demir-çelik tekeli kurmuştur. Bu şirket yerel işgücünü madenlerinde ve demir-çelik işlerinde çalışmaya zorlamış; vasıflı personeli zorunlu olarak doğuya kaydırmıştır. Petrol sanayiinde, Kontinentale Öl, tekstilde **Ostfasergesellschaft** (Doğu Tekstil Elyaf Şirketi) tekel olmuştur. 1930'ların sonundan itibaren Alman sanayiinin önemli bir parçasının Nasyonal Sosyalist Hükümeti desteklemek adına ekonomik ve politik olarak doğuya doğru genişlediği ortadadır.³⁸

Savaş sırasında “devlet” ve “sanayi” arasındaki ayrım giderek bulanıklaşmış; Alman sanayiciler idari işlevleri üstlenmişler, devlet tarafından kurulan komitenin üyeleri olmuşlardır. Bölgesel bazda, ekonomik danışmanlar (Gauwirtschaftsberatern) ile birlikte ekonomi odaları (Gauwirtschaftskammern) gelişmiştir. Devlet düzeyinde, endüstri ve federasyonları tarafından finanse edilen araştırma kurumları, Reich Ekonomik İşler Bakanlığı için siyasi kararların

³⁶ Hans- Joachim Braun, **a.g.e.**, p. 110.

³⁷ Franz F. Wurm, **a.g.e.**, s. 262.

³⁸ Hans- Joachim Braun, **a.g.e.**, pp. 111-113.

temellerini belirlemiştir. Nasyonel Sosyalist hükümet tarafından endüstriyel özerkliğin bazen bozulduğu doğru olsa da, İkinci Dünya Savaşı boyunca Almanya'nın “göreceli özerklik” alanına sahip olduğu söylenebilir.³⁹

Tablo 2.7: Almanya’da Kamu Borçlarının Gelişimi (1938-1942, Milyar RM)

	Uzun vadeli borç	%	Kısa vadeli borç	%	Toplam	Yıllık artış
31 Aralık 1939	26,96	65,6	14,13	34,4	41,10	13,86
31 Aralık 1940	43,04	56,7	32,79	43,3	75,84	34,74
31 Aralık 1941	64,23	51,4	60,63	48,6	124,87	49,03
31 Aralık 1942	87,62	47,7	95,97	52,3	183,59	58,72
31 Aralık 1943	110,3	43,6	143,2	56,4	253,5	69,9
31 Aralık 1944	131,8	37,9	216,3	62,1	348,1	94,6
31 Mart 1945	138,4	37,6	229,7	64,4	368,1	-
21 Nisan 1945	41,3	36,4	246,6	63,6	387,9	-

Kaynak: Willi A.Bölcke, “Kriegsfinanzierung im internationalen Vergleich”, **Kriegswirtschaft und Rüstung 1939–1945**, Ed. by., Friedrich Forstmeier, Hans-Erich Volkmann, Düsseldorf, Droste, 1977, s. 52.

Almanya’da kamu borçlarının gelişimini gösteren Tablo 2.7’ye göre, 1939-1945 yılları arasında kamu borçları düzenli olarak artış gösterdiği; 1939 yılı sonunda 41,10 Milyar RM olan toplam kamu borcunun İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda, 21 Nisan 1945 tarihinde 387,9 Milyar RM’ye ulaştığı görülmektedir. 1939 yılı sonunda kamu borçlarının %65,6’sı kısa vadeli borçlardan, %34,4’ü uzun vadeli borçlardan oluşurken; 21 Nisan 1945 tarihi itibari ile kamu borçlarının %41,3’ü uzun vadeli borçlardan, %63,6’sı ise kısa vadeli borçlardan oluşmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda, Almanya’nın büyük ölçüde artan toplam parasal sermayesinin, ülkenin maddi varlıklarının 1938 ile 1945 arasında 415’ten 190 milyar RM’ye düşmesiyle keskin bir biçimde tezat oluşturmuştur. Savaşın ardından, tarım ve sanayi binaları için %25, taşınır tarımsal varlıklar ve konut mülkleri için %50, özel maddi zenginlikler için %60 ve taşınır sanayi mülkleri için %75 oranında değer kaybı olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁰

³⁹ Hans-Erich Volkmann, “Zum Verhältnis Von Großwirtschaft und Ns-Regime Im Zweiten Weltkrieg”, **Zweiter Weltkrieg und sozialer Wandel: Achsenmächte und besetzte Länder**, Ed. by., Waclaw Dlugoborski, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1997, s. 93.

⁴⁰ Karl Hardach, **a.g.e.**, s. 85-86.

2.1.2. 1945-1980 Dönemi

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları Almanya açısından oldukça yıkıcı olmuş; savaş süresince üç milyonu sivil olmak olmak üzere, yaklaşık sekiz milyon Alman hayatını kaybetmiş; dört milyondan fazla Alman yaralanmış ve savaş kamplarında milyonlarca asker esir olarak tutulmuştur. Savaşın sonunda Almanya'da ekonomik hayatın tamamen durma aşamasına geldiği söylenebilir. Ülkenin büyük bir kısmı tahribata uğramış, bu nedenle konutların durumu felakete dönüşmüş; yaklaşık 3,4 milyon ev ya da apartment yıkılmış ve kalan konutların da yüzde 30'u ciddi şekilde hasar görmüştü. Eski Alman devletinin doğusundan gelen mülteciler ve sürgünler konut bulmakta zorlanmışlardır. Bunun dışında Alman ulaştırma sistemi, savaşın son aylarında büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Sonuç olarak, Alman ekonomisi bir dizi bölgesel alt ekonomiye dağılmıştır. Kömür sıkıntısı nedeniyle ağır bir enerji krizi durumu daha da kötüleştirmiştir.⁴¹

1945-1948 yılları arasında gelecekteki ekonomik düzenin nasıl olması gerektiği konusunda yoğun bir tartışma yaşanmıştır. Bir yandan Nasyonal Sosyalistler tarafından 1936 yılında uygulamaya konan ve İkinci Dünya Savaşı süresince büyük ölçüde genişleyen merkezi iktisadi düzenin sürdürülmesini isteyen taraf; diğer tarafta ise, sosyal piyasa ekonomisinin temsilcileri yer almıştır. Yeni ekonomik model konusunda belirleyici olan, 20 Haziran 1948'deki ekonomik ve parasal reform olmuştur. O ana kadar kullanılmış olan, ancak yüksek enflasyondan etkilenen para birimi Reichsmark Deutsche Mark'a dönüştürülmüştür. Aynı zamanda savaş borçları iptal edilmiştir. Para biriminin değişmesiyle birlikte geçerli olan yönetim hükümleri birçok alanda kaldırılmıştır. Bir anlamda "*Alman ekonomik mucizesi*" gerçekleşmeye başlamıştır.⁴²

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ilk olarak savaşın zararlarının ortadan kaldırılmasına ve ekonomiyi yeniden canlandırmaya öncelik verilmiştir. Burada temel nokta, Batı Almanya'da sanayinin yeniden oluşturulmasıdır. O yıllarda

⁴¹ Hans- Joachim Braun, **a.g.e.**, p. 144.

⁴² Christian Watrin, "Ordnungs- und wirtschaftspolitische Aspekte der Marktwirtschaft - Das Beispiel Deutschland", **Sozialistische Marktwirtschaft Soziale Marktwirtschaft: Theorie und Ethik der Wirtschaftsordnung in China und Deutschland**, Ed. by., Peter Koslowski, Yunquan Chen, Heidelberg, Physica Verlag, 1996, s. 82.

bugünkü güçlü, yapısal değişimi teşvik eden unsurları barındıran, yaratıcı sanayi politikasının temelleri atılmıştır. Bu sanayi politikasının temelinde sermaye yoğun, ihracat odaklı, nispeten yüksek teknik **know-how**'un (bilgi birikimi) yer aldığı firmalar, firma merkezlerinin savaş sonrası doğudan batıya taşınması, yatırım teşviklerinin hedeflenmesi ve sanayi kurulacak alanların tedarik edilmesi yatmaktadır.⁴³

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yeniden yapılanma döneminde, madencilik sektöründeki ücretlerin yüksek olmasının güvenli geleceği sembolize etmesinden dolayı Almanya'nın farklı bölgelerinden genç erkekler madencilik ve çelik üretiminde istihdam edilmek üzere Ruhr'a yönelmiştir. Yapı malzemelerine olan yüksek talep nedeniyle, kömür ve çelik üretimi, "ekonomik mucize" olarak adlandırılan, 1950'lerin üssel ekonomik büyümesi için bir temel teşkil eden yeniden yapılanma sürecinde **Top- Renner** (en çok sevilen) olarak kabul edilmiştir.⁴⁴ Bu çerçevede, madenciliğin ekonomik istikrarının 1957-1958 yıllarındaki çöküşü birçok maden işçisi için sürpriz olmuştur. Birçok maden işçisinin maaş kesintileri ve çalışmayan vardiyalar ile emeklerinin istismar edilmesi özellikle Nasyonal Sosyalist sistemin çöküşünden sonraki ilk yıllarda bir dönüm noktasıdır. Aynı zamanda, kömür madenlerinde yapılan çalışmalar, kömür ocağının kötü durumundan dolayı tehlikeli ve yorucu olmuştur.⁴⁵

Almanya'da kaynakların kapsamlı bir hedeflemeye konu olması, 2. Dünya Savaşı'nı takip eden on yıl boyunca sınırlı kalmıştır. Bunlara en açık örnek, Marshall Plan Fonlarının **Kreditanstalt für Wiederaufbau** (Yeniden Yapılanma Bankası) aracılığıyla ağırlıklı olarak çelik ve kömür endüstrisi, taşımacılık ve konut sektörüne

⁴³ Frank Gerlach, Astrid Ziegler, "Vom Sorgenkind zum Musterknaben: Zum neuen Bild der Industrie und Industriepolitik in Deutschland", **Starkes Europa nur mit Produktion und Industrie**, Ed. by., Gerlach, Frank, Marc Schietinger, Astrid Ziegler, Marburg, Hans-Böckler Stiftung-Schüren Verlag, 2015, s. 32.

⁴⁴ Julia Kopp, "Vom Herz der deutschen Industrialisierung zum Kulturartefakt: Das Zechensterben im Ruhrgebiet", **1964: Das Jahr, mit dem "68" begann**, Ed. by., Robert Lorenz, Franz Walter, Bielefeld, Transcript Verlag, 2014, s. 277.

⁴⁵ Werner Abelshauser, **Wirtschaftsgeschichte der Bundesrepublik Deutschland 1945–1980**, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1983, s. 110.

hızlı bir şekilde ekonomiyi yeniden başlatmak ve sektörün temel koşullarını yeniden sağlamak amacıyla hedeflenmesi konusunda olmuştur.⁴⁶

Tablo 2.8: Almanya’da İktisadi Alanlara Göre Yatırım Yapısı ve ERP (European Recovery Program) Kredilerinin Dağılımı (1949-1956)

İktisadi Alanlar	Gayri safi sabit sermaye oluşumu	Verilen ERP Kredileri	ERP Kredilerinin Gayri safi sabit sermaye oluşundaki payı (%)
	1949-1956 Milyon DM		
Enerji Tedarikçisi Şirketler	17 160	1 346,810	7,8
Haberleşme ve Ulaşım	23 835	1 314,243	5,5
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	13 420	433,454	3,2
Sanayi (İnşaat ve enerji harici)	62 655	1 982,982	3,2
Madencilik	11 110	717,145	6,5
Temel Mallar ve Üretim Malları Sanayii	22 570	717,859	3,2
Tüketim Malları Sanayii	7 510	150,680	2,0
Yatırım Malları Sanayii	15 620	291,361	1,9
Gıda Sanayii	5 855	105,937	1,8
Konut Sektörü	50 500	586,523	1,2
Diğer Sanayiler	35 405	179,528	0,5
Kamu Yönetimi	23 050	-	-
Ekonomi, Toplam	226 025	5 843,540	2,6
Toplam Sanayi Ekonomisi (Kamu yönetimi olmadan)	202 975	5 843,540	2,6

Kaynak: Egon R. Baumgart, *Investitionen und ERP-Finanzierung: Eine Untersuchung über die Anlage-Investitionen als Wachstumsdeterminante des Wirtschaftsprozesses in der Bundesrepublik Deutschland und die wirtschaftspolitische Einflussnahme durch Investitionsfinanzierung aus dem ERP-Sondervermögen in empirischer Sicht von 1949 bis 1956*, DIW Sonderhefte, N.F. (56), Reihe A: Forschung, Berlin, 1961, s. 46.

Tablo 2.8’de 1949-1956 yılları arasındaki iktisadi alanlara göre yatırım yapısı ve ERP kredilerinin dağılımı verilmiştir. 1950’lerde kademeli olarak azalan ticaret ve sermaye akımları üzerindeki devlet kontrolleri, seçici bir iç müdahale aracı olarak kullanılırken⁴⁷; bu dönemde verilen en yüksek ERP kredileri 1 982,982 DM ile sanayi (İnşaat ve enerji harici) sektöründe, 1 346,810 DM ile enerji tedarikçisi

⁴⁶ Sigurt Vitols, “German Industrial Policy: An Overview”, *Industry and Innovation*, Vol.:4, Issue:1, 1997, p. 18.

⁴⁷ Wolfgang Neumann, Henrik Uterwedde, *Industriepolitik: Ein deutsch-französischer Vergleich*, Wiesbaden, Springer Fachmedien, 1986, s. 44.

şirketlere ve 1 314,243 DM ile haberleşme ve ulaşım alanlarında gerçekleşmiştir. ERP kredilerinin gayri safi sabit sermaye oluşumundaki payı incelendiğinde ise, enerji tedarikçisi şirketlerin % 7,8 ile ilk sırayı aldığı, madencilik sektörünün % 6,5 ile, haberleşme ve ulaşımın ise % 5,5 ile onu izlediği görülmektedir. Sanayi (İnşaat ve enerji harici) sektörünün gayri safi sabit sermaye oluşumundaki payı ise % 3,2'dir.

Keynesyen ekonomik yönetim politikalarının benimsenmesiyle devlet müdahalesi, sektörel korumacılıkla sınırlı kalmamış; makroekonomik parametreleri koordine etmeye yönelik kasıtlı girişimler biçimini almıştır. Ancak maliye politikası yoluyla talep yönetimi olarak kullanılan klasik Keynesçilik araçlarının ekonomik aktörlerin davranışları üzerinde dolaylı bir etki yarattığı düşünülmektedir. Bu tür dolaylı kontrollerin nihayetinde yetersiz olduğu tespit edildiğinde, devletler makroekonomik parametrelerin büyük ilgi alanlarındaki organizasyonlardan da etkilendiğini ve dolayısıyla destekleriyle daha etkili bir şekilde idare edilebileceklerinin farkına varmaya başladı. Bu aşamada, sektörel korporatizm altında hazırlanan örgütlenme kalıpları yeni bir işlevsel öneme sahip olmaktadır. Makroekonomik koordinasyon stratejisinin uygulamaya konmasıyla birlikte, çıkar grupları, hükümet ve idare ile örgütsel bağlantılar kurmuşlarsa ve örgütsel yapıları, uyum politikalarının etkili bir şekilde uygulanmasına izin verecek şekilde ise, sürece dahil olma eğilimindedir.⁴⁸

Karl Schiller makro-ekonomik devlet müdahalesini ekonomik süreç içerisine dahil etmiştir. John Maynard Keynes'den kuvvetli bir şekilde etkilenmiş, hem piyasa ekonomisinin sürdürülmesini hem de devlet müdahalesini “mümkün olduğu kadar çok rekabet edebilmek, mümkün olduğu kadar planlama” ilkesine göre savunmuştur. Ona göre, yatırım, gelir ya da tüketimi etkileyen devlet müdahalesi şeklindeki makro kararlar, ekonomik ve finansal politika ile alınmalı; fiyatların belirlenmesi şeklindeki mikro kararlar ise, piyasaya ve mikroekonomik rekabete bırakılmalıdır. Schiller, “talep yönetimi” olarak da adlandırılabilir kavramını “aydınlatılmış sosyal pazar

⁴⁸ Gerhard Lehmanbruch, “Concertation and the structure of corporatist networks”, **Order and Conflict in Contemporary Capitalism**, Ed. by., John Goldthorpe, Oxford, Clarendon Press, 1984, p. 64.

ekonomisi olarak” görüyordu. Schiller tarafından hedeflenen genel ekonomik amaçlara ulaşılabilirse rekabetin sınırlandırılmasına izin verildiği anlamına gelen “uygulanabilir rekabet”dir. Bu nedenle, Federal Alman endüstrisinin yoğunlaşma oranının 1960'ların ortalarından sonra önemli ölçüde artması şaşırtıcı değildir.⁴⁹

Tablo 2.9: Almanya’da Seçilmiş Sanayi Kollarının Toplam Sanayi Brüt Katma Değerindeki Payı (1960-1980, %)

Sanayi Dalı	1960	1970	1980
Kimyasal, madeni yağ işleme, plastik	9,2	14,6	16,4
Yapı ve inşaat, cam	4,9	5,1	4,4
Demir-çelik üretimi	10,4	8,3	7,1
Mühendislik	14,1	13,4	11,5
Hassas cihaz mühendisliği, optik	1,7	1,8	2,3
İş makineleri, bilgisayarlar	0,3	0,7	1,4
Karayolu taşıtları	7,0	9,5	10,6
Ağaç, kağıt, baskı	9,2	8,6	8,0
Tekstil, giyim	7,7	6,0	4,5
Genel ve lüks gıda endüstrisi	15,0	12,0	12,0
Diğerleri	13,1	10,6	10,3

Kaynak: Hans- Joachim Braun, **a.g.e.**, p. 229.

Tablo 2.9’da 1960-1980 döneminde seçilmiş sanayi kollarının toplam sanayi brüt katma değerindeki payı verilmiştir. Tabloya göre, kimyasal, madeni yağ işleme, plastik sanayi dalının 1960 yılında % 9,2 olan toplam sanayi brüt katma değerindeki payının, 1980 yılına gelindiğinde % 16,4’e eriştiği; karayolu taşıtlarının ise, 1960 yılında % 7,0 olan toplam sanayi brüt katma değerindeki payının, 1980 yılına gelindiğinde % 10,6’ya ulaştığı görülmektedir. İlgili sanayi dallarının toplam sanayi brüt katma değerindeki paylarındaki artışın, uzmanlaşma ve yoğunlaşmanın bir neticesi olduğu düşünülmektedir.

Almanya’da sanayi politikası bir yandan, federal hükümetin ekonomik politika ilkelerine rehberlik eden tam entegrasyon gerektiren düzenleyici politikalara uyması gerekirken; öte yandan, endüstriyel politika uygulamasının, ekonomik etkinlik, politik uygunluk ve sosyal adalet ile ilgili daha pragmatik düşüncelerden etkilendiği henüz erken bile olsa dikkat çekicidir. 1960’ların sonlarından itibaren artan tartışmalar, devletin sanayi politikası konusunda daha aktif bir rolünün ve

⁴⁹ Hans- Joachim Braun, **a.g.e.**, pp. 183-184.

Alman federal pazar ekonomisinin düzenleyici yöneliminin uyumluluğuna odaklanmıştır. Tartışma aynı zamanda Batı Alman ekonomisinde, 1970'lerin başından beri sürekli olarak görülen, zayıf ekonomik gelişme dönemlerinde daha belirgin olan yapısal zayıflıkların tanınmasıyla da güçlenmiştir.⁵⁰

Alman Federal Hükümeti, 1968'den önce sanayi politikası ile ilgili hedeflerini açıkça belirtmemiştir. 1960'lı yılların ortalarına kadar hükümetin ekonomi politikası ile ilgili açıklamış olduğu düşünceler, düzenleyici bir yaklaşımla belirlenmiş ve ekonomiyi istikrara kavuşturma arzusundadır. Batı Almanya için hakim olan temel varsayımlar, sanayi politikasının “sosyal piyasa ekonomisinin” düzenleyici ilkelerine entegre edilmesi gerektiğine dayanmaktadır. Temel ve tanımlayıcı ilkeleri özel mülkiyet, girişimcilik özgürlüğü, serbest piyasa ekonomisi ve ekonomik gelişmelerin piyasaya uyumu olmuştur. Devletin, bazı sosyal gruplar için piyasadaki gelişmelerden doğabilecek sosyal dezavantajları ve uyuşmazlıkları yumuşatma yükümlülüğü yoluyla bir sosyal bileşeni bulunmaktadır.⁵¹

Alman Federal Hükümetinin, 1960'lı yılların ortalarına kadar rekabet politikası meseleleri dışında ekonomiye müdahale etme konusunda isteksiz olduğu ve piyasanın kendi kendini düzenleyici gücüne güvendiği söylenebilir. 1960'lı yılların ortalarından; sosyal hizmet harcamalarının arttığı, yüksek vergilerin konduğu 1980'lerin başlarına kadar olan açık bütçe dönemi, sistematik bir *anti-konjonktürel politika yürütülmesi girişimleri ile tarif edilmektedir. Bu girişimler, 1970'lerde ve 80'li yılların başlarında ekonominin yapısını iyileştirmeye yönelik bir politika olarak uygulanan ‘Yapısal Politika’ (Strukturpolitik) ile tamamlanmıştır.*⁵²

1962'de hükümet, 1972'de Araştırma ve Teknoloji Federal Bakanlığı'na dönüşen Bilimsel Araştırma Bakanlığı'nı kurmuştur. Hükümet politikası, diğer

⁵⁰ Stefan Grüner: “Ensuring economic growth and socioeconomic stabilization: Industrial policy in West Germany, 1950–1975”, **Industrial Policy in Europe after 1945: Wealth, Power and Economic Development in the Cold War**, Ed. by., Christian Grabas, Alexander Nutzenadel, New York, Palgrave Macmillan, 2014, pp. 86-87.

⁵¹ **A.e.**, p. 89.

⁵² Grosser Dieter, “Das Verhältnis von Staat und Wirtschaft in der Bundesrepublik Deutschland”, **Der Staat in der Wirtschaft der Bundesrepublik**, Ed. by., Grosser Dieter, Opladen, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 1985, s. 47.

lkelerle olan teknolojik açığı kapatmayı ve inovasyon için yeni teşvikler yaratmayı hedeflemiştir. Bu stratejik sanayi politikasının odak noktası, araştırma ve teknoloji politikası ve doğrudan ve dolaylı destek önlemleriyle mikroelektronik ve havacılık sanayiinin teşvik edilmesi olmuştur. Bu destek, 1974 ve 1984 yılları arasında 2.028 milyar DM'dan 4.055 milyar DM'ye çıkmıştır.⁵³

Tablo 2.10: Batı Almanya Ekonomisinin Reel Büyümesi (1951-1980, %)

Yıl	%	Yıl	%
1951	10,4	1966	2,9
1952	8,9	1967	-0,2
1953	8,2	1968	7,3
1954	7,4	1969	8,2
1955	12,0	1970	5,8
1956	7,3	1971	3,0
1957	5,7	1972	3,4
1958	3,7	1973	5,1
1959	7,3	1974	0,4
1960	9,0	1975	-2,7
1961	5,4	1976	5,8
1962	4,0	1977	2,7
1963	3,4	1978	3,3
1964	6,7	1979	4,5
1965	5,6	1980	1,8

Kaynak: Volker R. Berghahn, **Modern Germany: Society, Economy and Politics in the Twentieth Century**, 2. ed., New York, Cambridge University Press, 1987, p. 262.

Batı Almanya Ekonomisinin 1951-1980 yıllarındaki reel büyümesinin verildiği Tablo 2.10'da 1967 ve 1975 yılları haricinde Almanya'nın reel olarak büyüdüğü en fazla büyümenin ise % 12 ile 1955 yılında görüldüğü sylenabilir.

⁵³ Wilfried Feldenkirchen, "Germany: The Invention of Interventionism", **European Industrial Policy: The Twentieth-Century Experience**, Ed. by., James Foreman-Peck, Giovanni Federico, Oxford University Press, Oxford, 1999, p. 103.

Tablo 2.11: Almanya'da Sektörlerin GSYİH'ye Katkısı
(1950-1969, 1962 fiyatları ile)

	1950-1954			1955-1959			1960-1964			1965-1969		
	Milyar DM	%	Yıllık ortalama değişim (%)	Milyar DM	%	Yıllık ortalama değişim (%)	Milyar DM	%	Yıllık ortalama değişim (%)	Milyar DM	%	Yıllık ortalama değişim (%)
1. Tarım ve Ormancılık	75,0	8,0	+3,6	81,5	6,0	+2,3	93,1	5,2	+2,2	98,2	4,4	+1,9
2. Sanayi	449,2	48,1	+11,8	711,6	52,1	+7,1	982,8	54,3	+6,1	1260,4	56,0	+4,6
2.1. Enerji, Madencilik	54,3	5,8	+4,9	70,0	5,1	+4,1	83,7	4,5	+3,7	94,3	4,2	+1,8
2.2. İnşaat	70,1	7,5	+12,7	106,9	7,8	+5,3	139,7	7,7	+5,7	172,4	7,7	+2,5
2.3. İmalat Sanayi	324,8	34,8	+12,8	534,8	39,2	+7,8	759,3	42,0	+6,5	993,8	44,2	+5,3
3. Hizmet	410,2	43,9	+6,5	571,8	41,9	+6,2	732,5	40,5	+4,5	891,3	39,6	+3,8
3.1. Ticaret, Ulaşım	184,5	19,8	+6,6	269,2	19,7	+7,0	352,8	19,5	+4,7	426,6	19,0	+3,7
3.2. Bankacılık, Sigortacılık	21,2	2,3	+12,3	30,4	2,2	+4,6	40,7	2,2	+6,6	54,5	2,4	+6,0
3.3. Diğer	92,2	9,9	+8,3	134,5	9,9	+7,0	174,6	9,7	+4,5	215,0	9,6	+3,8
3.4. Devlet	87,9	9,4	+3,8	108,7	8,0	+4,5	135,6	7,5	+4,8	165,3	7,4	+3,7
3.5. Özel Haneler	24,4	2,6	+3,7	29,0	2,1	+3,0	28,8	1,6	-0,6	29,9	1,3	+1,3
GSYİH	934,4	100	+8,7	1364,9	100	+6,4	1808,3	100	+5,2	2250,0	100	+4,2

Kaynak: Werner Glasstetter, *Die Wirtschaftliche Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland im Zeitraum 1950 bis 1975: Befunde und Aspekte*, Berlin – Heidelberg, Springer-Verlag, 1977, s. 33-37. İlgili verilerden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 2.11’de 1950-1969 yılları arasında Almanya'da Sektörlerin GSYİH'ye Katkısı (1962 fiyatları ile) mutlak değer (Milyar DM), sektörel paylar (%) ve yıllık ortalama değişim oranları (%) olarak verilmiştir. İlgili dönemlerin tümünde sanayi sektörü GSYİH’den yaptığı katkı itibari ile en önemli sektör olarak görülmektedir. Sanayi sektörünün 1950-1954 yılları arasında GSYİH’ye katkısı 449,2 Milyar DM, GSYİH içerisinde aldığı pay %48,1 olarak gerçekleşmiş iken; 1965-1969 yılları arasında GSYİH’ye katkısı 1,26 Trilyon DM, GSYİH içerisinde aldığı pay ise %56 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi sektörü içerisinde en önemli paya sahip olan imalat sanayi, 1950-1954 yılları arasında GSYİH’ye 324,8 Milyar DM ve %34,8’lik katkı

sağlarken; 1965-1969 yılları arasında GSYİH'ye 993,8 Milyar DM ve %44,2'lik katkı sağlamıştır.

Tablo 2.12: Almanya'da İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı (1882-1980, %)

	Alman İmparatorluğu				Alman Federal Cumhuriyeti (BRD)			
	1882	1907	1925	1939	1950	1960	1970	1980
Toplam (Milyon)	19	28,1	32	35,7	23,5	26,1	26,6	26,2
Tarım (%)	43	35	31	25	22	14	9	6
Sanayi (%)	34	40	41	41	45	48	49	44
Üçüncül (Hizmet) Sektör (%)	23	25	28	34	33	38	42	50

Kaynak: Wolfgang Neumann, Henrik Uterwedde, **Industriepolitik: Ein deutsch-französischer Vergleich**, Wiesbaden, Springer Fachmedien, 1986, s. 28.

Tablo 2.12'ye göre, Almanya'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra köklü bir yapısal değişiklik olduğu gözlemlenmektedir. 1950'li yıllardan sonra tarımın istihdamdaki payında ciddi bir azalma görülmektedir. 1980 yılına gelindiğinde ise üçüncül (hizmet) sektörün istihdamdaki % 50'lik payı ile lider sektör haline gelirken, sanayi sektörü % 44 ile üçüncül (hizmet) sektörünü takip etmiştir.

Tablo 2.13: Almanya'da Sanayi Yapısının Gelişimi (1950-1980)

	İstihdam								Brüt Katma Değer*			
	1950		1960		1970		1980		1950	1960	1970	1980
	1000 kişi	%	1000 kişi	%	1000 kişi	%	1000 kişi	%	%	%	%	%
1. Tarım	4 819	24,1	3 581	13,7	2 562	8,5	1 436	5,5	9,1	4,5	3,3	2,6
2. Madencilik, Enerji	729	3,6	747	2,9	551	2,1	502	1,9	6	4,7	3,9	3,9
3. Sanayi	6 339	31,7	9 624	36,9	10 117	38,1	9 005	34,3	31,4	33,5	37,2	34,6
Temel Mallar ve Üretim Malları	-	-	2 354	9	2 432	9,2	2 194	8,4	-	9,1	11,3	10,6
Yatırım Malları	-	-	3 573	13,7	4 340	16,3	4 170	15,9	-	12,5	15,2	15,3
Tüketim Malları	-	-	2 710	10,4	2 361	8,9	1 726	6,6	-	6,6	6,6	6
Gıda Maddeleri	-	-	987	3,8	984	3,7	915	3,5	-	5,2	4,7	4,1
4. İnşaat	1 321	6,6	2 126	8,2	2 319	8,7	2 092	8	7,1	8,2	7,2	6,1
5. Üçüncül (Hizmet) Sektör	6 767	33,9	9985	38,3	11 311	42,6	13 190	50,3	46,4	49,1	48,5	52,7
Toplam	19 975	100	26 063	100	26 560	100	26 225	100	100	100	100	100

* 1950: 1962 fiyatlarına göre sektörlerin gayri safi yurtiçi hasılaya katkıları; 1960-1980: 1976 fiyatlarıyla sektörlerin Brüt Katma Değerdeki payları

Kaynak: Wolfgang Neumann, Henrik Uterwedde, **a.g.e.**, s. 28.

Almanya’da 1950-1980 yılları arasında sanayi yapısının gelişimini gösteren Tablo 2.13 incelendiğinde, sanayi sektörünün 1960 yılında toplam istihdamın %36,9’unu oluşturduğu, bu oranın 1970 yılında % 38,1, 1980 yılında ise % 34,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 1950 yılında %31,4 olan sanayinin brüt katma değeri ise, düzenli bir artışla 1980 yılında %34,6 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi sektörü içerisinde yatırım mallarının önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Yıllar itibari ile, hem sanayi sektörü istihdamı bazında hem de toplam istihdam içerisinde yatırım malları ilk sırada yer almıştır. Brüt katma değer içerisinde de yatırım malları 1960’daki % 12,5, 1970’deki % 15,2, 1980’deki % 15,3’lük payıyla lider durumdadır.

Tablo 2.14: Almanya’da İmalat Sanayinin Gelişimi (1950-1969, 1962 fiyatları ile)

	1950-1954			1955-1959			1960-1964			1965-1969		
	Milyar DM	%	Yıllık ortalama değişim (%)	Milyar DM	%	Yıllık ortalama değişim (%)	Milyar DM	%	Yıllık ortalama değişim (%)	Milyar DM	%	Yıllık ortalama değişim (%)
Kimyasal ve Madeni Yağ İşleme	26,2	2,8	+16,5	55,3	4,1	+16,2	103,5	5,7	+11,1	175,4	7,8	+10,9
Taş, Toprak, İnce Seramik	18,0	1,9	+13,4	28,3	2,1	+6,4	40,2	2,2	+6,3	50,1	2,2	+3,4
Demir ve Demir Dışı Metaller	36,4	3,9	+7,7	63,7	4,7	+9,0	85,9	4,7	+3,4	100,0	4,4	+3,8
Çelik, Makine ve Araç Yapımı	59,3	6,4	+15,8	104,3	7,6	+8,2	157,9	8,7	+7,9	205,0	9,1	+4,8
Elektroteknik, Basit Makineler, EBM	37,1	4,0	+15,4	71,6	5,3	+10,7	109,8	6,1	+7,3	147,5	6,6	+5,6
Ahşap, Kağıt, Baskı Endüstrisi	41,3	4,4	+11,4	56,0	4,1	+2,3	69,4	3,8	+4,5	86,4	3,8	+4,6
Tekstil Sanayii	22,4	2,4	+13,5	31,2	2,3	+3,4	37,3	2,1	+3,7	43,4	1,9	+2,7
Deri ve Giyim Sanayii	24,9	2,7	+10,3	32,5	2,4	+2,1	38,1	2,1	+4,4	43,0	1,9	+0,9
Gıda Sanayii	59,2	6,3	+11,6	92,0	6,7	+7,6	117,3	6,5	+5,0	143,1	6,4	+3,3
İmalat Sanayii	324,8	34,8	+12,8	534,8	39,2	+7,8	759,3	42,0	+6,5	993,8	44,2	+5,3

Kaynak: Werner Glasstetter, a.g.e., s. 34-38. İlgili verilerden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 2.14’de Almanya’da İmalat Sanayinin 1950-1969 yılları arasında (1962 fiyatları ile) gelişimi verilmiştir. İlgili dönemlerde çelik, makine ve araç yapımı ile gıda sanayiinin öncü imalat sanayi dalları olduğu görülmektedir. Çelik, makine ve araç yapımı, imalat sanayiine 1950-1954 döneminde 59,3 Milyar DM ve % 6,4’lük katkı sağlarken; 1965-1969 döneminde 205 Milyar DM ve %9,1’lik katkı sağlamıştır. Gıda sanayii ise, imalat sanayiine 1950-1954 döneminde 59,2 Milyar DM ve % 6,3’lük katkı sağlarken; 1965-1969 döneminde 143,1 Milyar DM ve % 6,4’lük katkı sağlamıştır.

Tablo 2.15: Almanya’da Bağımlı Çalışmalardan Sağlanan Brüt Gelir
(1950-1969, 1962 fiyatları ile)

	1950-1954			1955-1959			1960-1964			1965-1969		
	Milyar DM	%	Yıllık ortalama değişim (%)	Milyar Mark (DM)	%	Yıllık ortalama değişim (%)	Milyar DM	%	Yıllık ortalama değişim (%)	Milyar DM	%	Yıllık ortalama değişim (%)
1. Tarım ve Ormancılık	13,1	4,1	+5,0	15,3	2,8	+1,6	14,0	1,6	+0,6	15,3	1,2	+1,4
2. Sanayi	173,9	54,3	+13,0	302,7	55,8	+10,1	499,5	57,1	+10,5	707,8	55,0	+5,7
2.1. Enerji, Madencilik	23,1	7,2	+9,3	32,4	6,0	+5,5	36,2	4,1	+3,0	40,1	3,1	+0,4
2.2. İnşaat	26,0	8,1	+15,3	46,8	8,6	+10,1	84,1	9,6	+13,3	118,2	9,2	+2,6
2.3. İmalat Sanayi	124,9	39,0	+13,2	223,6	41,2	+10,9	379,2	43,4	+10,6	549,5	42,7	+6,8
3. Hizmet	133,1	41,6	+12,9	224,4	41,4	+10,5	361,0	41,3	+10,7	563,1	43,8	+8,2
3.1. Ticaret, Ulaşım	54,3	17,0	+12,4	91,5	16,9	+10,8	144,8	16,6	+10,4	217,5	16,9	+6,6
3.2. Bankacılık, Sigortacılık	6,1	1,9	+19,7	11,9	2,2	+12,0	21,7	2,5	+12,9	38	3,0	+11,9
3.3. Diğer	10,7	3,4	+16,4	21,1	3,9	+13,5	37,7	4,3	+12,0	56,2	4,4	+6,6
3.4. Devlet	50,3	15,7	+11,7	80,7	14,9	+9,5	129,5	14,8	+11,1	212,8	16,5	+9,6
3.5. Özel Haneler	11,7	3,7	+13,6	19,2	3,5	+9,0	27,2	3,1	+6,9	38,7	3,0	+8,0
Brüt Gelir	320,2	100	+12,6	542,5	100	+10,0	874,4	100	100	1286	100	+6,7

Kaynak: Werner Glasstetter, **a.g.e.**, s. 139-141. İlgili verilerden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

1950-1969 yılları arasında Almanya’da Bağımlı Çalışmalardan Sağlanan Gelire (1962 fiyatları ile) dair Tablo 2.15 incelendiğinde, Tarım ve Ormancılık sektörünün aldığı payda düzenli bir gerileme yaşandığı; hizmet sektörünün 1950-

1954 yılları arasındaki payının %41,6'dan, 1965-1969 yılları arasında %43,8'e çıktığı görülmektedir. Sanayi sektörünün elde ettiği paylardaki değişim ile imalat sanayinin elde ettiği paylardaki değişim arasında bir paralellik gözlemlenmektedir. 1950-1954 yılları arasında sanayi sektörünün toplam brüt gelirden sağladığı pay % 54,3 iken, imalat sanayinin aldığı pay % 39'dur. 1965-1969 döneminde sanayi sektörünün aldığı pay % 55'e, imalat sanayinin payı ise % 42,7'ye çıkmıştır. 1960-1964 yılları arasında sanayi sektörü yıllık ortalama % 10,5'lik artışla, toplam brüt gelirden aldığı payı % 57,1'e yükseltmiş, imalat sanayi ise, yıllık ortalama % 10,6'lık artışla, % 43'lük bir pay elde etmiştir. 1965-1969 yılları arasında ise, sanayi sektörü yıllık ortalama % 5,7 büyüyüp ve payını % 55'e getirirken, imalat sanayi yıllık ortalama % 6,8'lik artışla % 42,7'lik bir paya sahip olmuştur.

Tablo 2.16: Almanya'da Girişimcilik Faaliyetlerinden ve Servetten Sağlanan Brüt Gelir (1950-1969, 1962 fiyatları ile)

	1950-1954			1955-1959			1960-1964			1965-1969		
	Milyar DM	%	Yıllık ortalama değişim (%)	Milyar Mark (DM)	%	Yıllık ortalama değişim (%)	Milyar DM	%	Yıllık ortalama değişim (%)	Milyar DM	%	Yıllık ortalama değişim (%)
1. Tarım ve Ormancılık	40,9	18,3	+7,1	53,4	14,8	+6,1	67,7	13,0	+4,7	75,0	10,5	+0,8
2. Sanayi	97,3	43,6	+15,6	163,5	45,2	+9,3	230,4	44,2	+4,6	308,0	43,1	+7,3
2.1. Enerji, Madencilik	5,8	2,6	+55,1	15,6	4,3	+13,8	22,5	4,3	+2,9	29,7	4,2	+7,2
2.2. İnşaat	9,0	4,0	+16,9	18,5	5,1	+13,6	32,7	6,3	+9,9	46,0	6,4	+7,4
2.3. İmalat Sanayi	82,6	37,0	+13,4	129,5	35,8	+8,2	175,1	33,6	+3,9	232,2	32,5	+7,3
3. Hizmet	84,9	38,1	+8,9	144,8	40,0	+11,1	222,7	42,8	+8,2	331,7	46,4	+8,1
3.1. Ticaret, Ulaşım	51,7	23,1	+7,1	85,3	23,6	+10,7	119,2	22,9	+5,5	154,1	21,6	+4,9
3.2. Bankacılık, Sigortacılık	4,6	2,1	+8,9	7,7	2,1	+10,8	12,1	2,3	+7,0	17,6	2,5	+6,2
3.3. Diğer	28,6	12,8	+12,2	51,8	14,3	+11,7	91,4	17,5	+12,2	160,0	22,4	+11,7
3.4. Devlet	X	X	X	X	x	X	X	X	X	X	X	x
3.5. Özel Haneler	X	X	X	X	x	X	X	X	X	X	X	x
Brüt Gelir	223,2	100	+11,4	361,7	100	+9,5	520,7	100	+6,1	714,6	100	+7,0

Kaynak: Werner Glasstetter, **a.g.e.**, s. 142-144. İlgili verilerden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

1950-1969 yılları arasında Almanya’da Bağımsız Çalışmalardan Sağlanan Gelire (1962 fiyatları ile) dair Tablo 2.16 incelendiğinde, imalat sanayinin aldığı payda düzenli bir gerileme yaşandığı; imalat sanayinin 1950-1954 yılları arasındaki %37’lik payının, 1965-1969 yılları arasında % 32,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 2.17: Sanayileşmiş Ülkelerde GSYİH’nın ve İmalat Sanayinde Üretimin Yıllık Büyüme Oranı (1953-1963, Üstel Büyüme Oranları)

	GSYİH’nın Yıllık Büyüme Oranı (%)	İmalat Sanayinde Üretimin Yıllık Büyüme Oranı (%)
Japonya	9,6	13,6*
İtalya	5,6	8,2
Batı Almanya	6,0	7,3
Avusturya	5,4	6,2
Fransa	4,9	5,6
Hollanda	4,5	5,5**
Belçika	3,6	5,1
Danimarka	4,1	4,9
Norveç	3,9	4,6
Kanada	3,6	3,4
Birleşik Krallık	2,7	3,2
ABD	3,1	2,6

* İmalat Sanayi Üretim Endeksi

** Sanayi Üretiminde GSYİH (Madencilik dahil)

Kaynak: Nicholas Kaldor, **Causes of the Slow Rate of Economic Growth of the United Kingdom: An Inaugural Lecture**, London, University of Cambridge Press, 1966, p. 5.

Tablo 2.17’de 1953-1963 yılları arasında Sanayileşmiş Ülkelerde GSYİH’nın ve İmalat Sanayinde Üretimin Yıllık Büyüme Oranı verilmiştir. İlgili yıllarda, GSYİH’nın Yıllık Büyüme Oranı açısından Batı Almanya %6 ile Japonya’nın ardından ikinci sırada yer almış; İmalat Sanayinde Üretimin Yıllık Büyüme Oranı açısından ise Batı Almanya % 7,3’lük bir orana sahip olmuştur.

Tablo 2.18: Almanya'da Sektörlere ve Seçilmiş Dallara Göre İhracatta Uzmanlaşma* (1967-1979)

	1967	1973	1979
A. Sektörler			
1. Tarım	10,4	15,4	16,8
2. Enerji	35,4	25,3	18,3
3. Hammaddeler ve Üretim Malları	126,1	127,0	135,4
4. Yatırım Malları	162,5	156,6	152,0
5. Dayanıklı Ev Eşyaları	138,5	129,0	111,4
6. Otomobiller, Demiryolu Araçları	195,2	182,5	189,4
7. Tüketim Malları	107,9	102,5	106,7
8. Gıda Maddeleri	26,8	42,4	62,4
B. Seçilmiş Dallar			
1. Demir ve Çelik	101,5	95,5	90,0
2. Cam	110,4	98,2	102,1
3. Temel Kimyasal Maddeler	117,3	103,9	107,4
4. Kimyasal Nihai Ürünler	139,3	135,7	130,4
5. Makineler	138,9	137,4	124,0
6. Şirketler İçin Elektrik Teçhizatı	117,8	110,7	105,3
7. Gemi ve Uçak Yapımı, Silah ve Teçhizat	32,4	43,8	42,9
8. Tekstil ve Giyim	54,7	62,5	66,4
9. Deri ve Ayakkabı	54,6	42,0	43,3
10. Kauçuk ve Plastik	128,7	137,2	132,4

* Ölçüm değeri olarak uzmanlaşma endeksi kullanılmıştır: Bu oran hesaplanırken:

- Bir ürünün (dalın) Almanya'nın toplam ihracatındaki payının ve bir ürünün (dalın) dünya ihracatındaki payına oranı (*100) dikkate alınmıştır.
100'ün üzerinde bir sayı, ilgili dal için Almanya'nın kısmi uzmanlaşmasını gösterir; sayı ne kadar yüksekse, uzmanlaşma o kadar güçlüdür.

Kaynak: Wolfgang Neumann, Henrik Uterwedde, **Industriepolitik: Ein deutsch-französischer Vergleich**, Wiesbaden, Springer Fachmedien, 1986, s. 33.

Tablo 2.18 incelendiğinde 1967-1979 yılları arasında Almanya'nın en çok uzmanlaştığı sektör otomobiller ve demiryolu araçları olurken, en az uzmanlaştığı sektör tarım olmuştur. Seçilmiş dallara göre bakıldığında, en çok uzmanlaşma kimyasal nihai ürünlerde görülürken, en az uzmanlaşma gemi ve uçak yapımı, silah ve teçhizat dalında görülmüştür.

2.1.3. 1980-2018 Dönemi

1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında, Alman Federal Hükümeti'nin ekonomi politikası önlemleri temel olarak kamu borçlarını azaltmayı, işletmelerin ve daha yüksek gelirlerin vergi yükünü azaltmayı, devletin sosyo-politik amaçlı harcamalarını azaltmayı ve enflasyonla mücadeleyi hedefliyordu. Bu çabaların umut verici başarıya ulaşmaması, sosyal-liberal koalisyonun sona ermesine neden olmuştur. Helmut Kohl'un Ekim 1982'de açıkladığı hükümet protokolünün önemli noktalar; *“daha az devlet, daha fazla pazar”*, *“kabuk bağlayan yapılardan kurtularak daha fazla hareketlilik sağlamak”*, *“daha fazla girişim”* ve *“daha fazla rekabet”* olarak göze çarpmaktadır. 1982'de hükümet değişikliği ile bağlantılı olarak ekonomi politikasında gerçek bir değişiklik olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Bazı gözlemciler Keynesyen ekonomi ve müdahale politikalarından vazgeçilmesini ve Bretton Woods sisteminin çöküşünü esas dönüm noktası olarak tanımlarken; diğerleri artan işletme karlarına ve düşen ücretlere atıfta bulunarak 1982/83 yıllarını belirleyici bir dönüm noktası olarak görmektedir. Nitekim ilerleyen zamanda, kamu borçlarının azaltılması, enflasyonist baskıların üstesinden gelinmesi ve ölçülü büyümeye geri dönülmesi gibi hedeflere ulaşılmıştır. Ancak, işsizliğin azaltılması konusunda yeni reçeteler başarısız olmuştur. İşsizlik oranı dramatik bir biçimde artmış ve 1980'li yılların sonuna dek yaklaşık %9'da kalmıştır. Sanayi toplumundan hizmet toplumuna geçişle bağlantılı olan bu yapısal sorun basit neoliberal politikalarla çözülememiştir.⁵⁴

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile birlikte planlı ekonomiden piyasa ekonomisine doğru yaşanan dönüşüm, daha sonradan yanıltıcı olacağı anlaşılan ümitlerin doğmasına neden olmuştur. Başlangıçta Doğu Alman ekonomisinin yeniden birleşmesinin ve yeniden örgütlenmesinin karşılıklı olarak pekiştirici olacağı varsayımı yapılmıştır. Ancak bu beklentiler karşılanamamış; bunun yerine, her iki devletin politik entegrasyonunu Doğu Almanya'daki ekonomik çöküş izlemiştir. Bu noktada, Doğu ve Batı Alman sanayilerinin yeniden birleşme öncesindeki ve

⁵⁴ Werner Bürner, “Informationen zur politischen Bildung: Deutschland in den 70er/80er Jahren, (Heft 270): Wirtschaftliche Entwicklung in der Bundesrepublik”, **Bundeszentrale für politische Bildung**, (Çevrimiçi) <http://www.bpb.de/izpb/9748/wirtschaftliche-entwicklung-in-der-bundesrepublik?p=all>, 17 Ağustos 2018.

sonrasındaki istihdam yapıları DDR planlı ekonomisinin tasfiyesi ve piyasa ekonomisi ilkelerinin uygulamaya konması neticesinde çarpıcı bir şekilde değişmiştir. Büyük şirketler iki yıl içerisinde ağırlıklı olarak küçük ve orta büyüklükteki şirketlere dönüşmüştür ve Doğu Alman nüfusu üzerinde 1930'lı yılların küresel ekonomik krizlerin etkileriyle karşılaştırılabilir olan derin bir ekonomik ve sosyal uyum krizini beraberinde getirmiştir.⁵⁵

Sachs ve Warner iktisadi olarak dışa açıklığın tanımını yapmışlar ve dışa açıklığın ekonomik performans üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmışlardır. Onlara göre bir ülkenin kapalı bir ticaret politikasına sahip olması için aşağıdaki özelliklerden birine sahip olması yeterlidir;⁵⁶

- Ticaretin yüzde 40'ını veya daha fazlasını kapsayan, tarife dışı engeller,
- Ortalama yüzde 40 veya daha fazla tarife oranları,
- 1970'lerde veya 1980'lerde ortalama olarak resmi döviz kuruna göre yüzde 20 veya daha fazla değer kaybettiği bir karaborsa döviz kuru,
- Sosyalist bir ekonomik sistem (Kornai tarafından tanımlandığı şekilde⁵⁷),
- Büyük ihracatlardaki devlet tekeli.

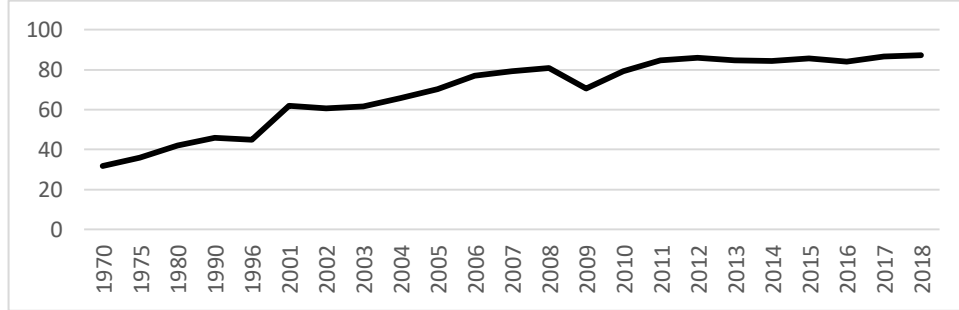
⁵⁵ Bernd Martens, “Dossier: Lange Wege der Deutschen Einheit: Wirtschaftlicher Zusammenbruch und Neuanfang nach 1990”, **Bundeszentrale für politische Bildung**, (Çevrimiçi) <https://www.bpb.de/geschichte/deutsche-einheit/lange-wege-der-deutscheneinheit/47133/zusammenbruch?p=all>, 18 Ağustos 2018.

⁵⁶ Jeffrey D. Sachs, Andrew Warner, “Economic Reform and the Process of Global Integration”, **Brookings Papers on Economic Activity**, 1, 1995, p. 22.

⁵⁷ Kornai sosyalist ekonomiyi, mevcut olan fiziksel faktörlerin üretim artışını engellediği, kaynak kısıtlı bir ekonomi olarak tanımlamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Janos Kornai, **Contradictions and Dilemmas: Studies on the Socialist Economy and Society**, The MIT Press, Cambridge, 1986, pp. 9-10; Janos Kornai, **The Socialist System: The Political Economy of Communism**, New York, Oxford University Press, 1992.

Grafik 2.1: Almanya'nın Ticari Açıklık Derecesi

(1970-2018, GSMH'nın yüzdesi olarak)

Kaynak: The World Bank, “World Bank national accounts data: Trade (% of GDP)”, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS>, 10 Ağustos 2019.

Grafik 2.1’de Almanya’nın 1970-2018 yılları arasında ticari açıklık oranı verilmiştir. Küreselleşme sürecinin etkilerinin yansımalarının bir sonucu olarak; bu dönemde Almanya’da en düşük ticari açıklık oranı 1972 yılında %30,8 olarak görülmüş; en yüksek seviyesine ise %87,1 ile 2018 yılında ulaşmıştır. Almanya’nın 1970-2018 döneminde ortalama ticari açıklık oranı ise % 55,5 olarak gerçekleşmiştir. Ticari açıklığın artmasının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir.

Tablo 2.19: Avrupa Topluluğundaki Ulusal Ekonomilerde Açıklık Derecesi

(1991, GSMH’nın yüzdesi olarak)

	İhracat	İthalat
Belçika	74,4	71,3
Danimarka	35,8	29,9
Fransa	22,7	22,4
Almanya	33,7	27,8
Yunanistan	20,7	30,1
İrlanda	63,5	56,3
İtalya	20,3	20,1
Lüksemburg	97,8	101,4
Hollanda	56,4	50,7
Portekiz	32,0	42,2
İspanya	17,1	20,2
Birleşik Krallık	23,8	24,2
Toplam	23,8	27,1

Kaynak: Peter Coffey, “The Economic and Monetary Union and the Euro”, **Europe-Toward The Next Enlargement**, Ed. by., Peter Coffey, New York, Springer Science+Business Media, 2000, p. 2.

1991 yılı itibariyle Avrupa Topluluğundaki Ulusal Ekonomilerde Açıklık Derecesini inceleyen Tablo 2.19'a göre, Almanya 1991 yılında GSMH'sının yalnızca %33,7'yi ihraç, %27,8'ini ise ithal eden bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.

1995 yılında ücretlerde keskin bir artış yaşanması, Meksika Pesosu krizi, ihracatta sağlanan artışın durması ve bunlara eşlik eden Alman Markı'nın ciddi biçimde değer kazanması neticesinde yaşanan resesyon yeni bir iktisadi döngünün başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bu iktisadi döngünün bitiş noktası ise 1997/98 yıllarındaki yavaşlamadır. Dönem sonunda yaşanan Asya krizi yaşanan yeni bir dışsal şoktur. 1995/98 iktisadi döngüsü, Almanya'nın başlangıcı ve sonu harici olaylar tarafından belirlenmesinden ötürü 1990'lı yıllardaki genel durumu ile oldukça benzerlik göstermektedir.⁵⁸

Ortaylı (2018)'nin tarifiyle; günümüzde *“Almanya artık 19. Asırdaki icatçı, inatçı mühendislerinin yükselttiği bir sanayi ülkesi değil; yaşlı nüfuslu, ama halen nitelikli teknisyenlerin sürüklediği, bazı dallarda rakipsiz bir sanayi devidir”*⁵⁹ ve güçlü bir sanayi tabanına sahip açık bir ekonomik sisteme sahip olup; GSYİH'sinin yaklaşık yarısını ihraç etmektedir.⁶⁰ Alman ekonomisi ayrıca, sosyal korumanın ve devletin baskın rol oynadığı bir ekonomidir. Alman ekonomisi açıklığı (serbest piyasasının hakim olması) nedeniyle, hem dünya ürün pazarlarındaki yoğun rekabetten, hem de uluslararası faktör piyasalarında⁶¹ bulunan sermaye hareketliliğinden ve teknolojiden etkilenmiştir. Bu nedenle, Almanya'da alınan ekonomik kararlar, ülkenin dünya ekonomisinde rekabet edebilme ihtiyacına yöneliktir. Bu, 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana Almanya için temel bir ekonomik yasa olmuştur. Rekabetçiliğe yönelik düzenlemelerin yanında, Alman ekonomisinin birçok alanında özellikle bireyi korumaya yönelik uygulamalar mevcuttur. Örneğin, işsizleri korumaya yönelik bir sosyal güvenlik sistemi, sağlık sistemi, hemşirelik bakımı, emeklilik aylığı ve sosyal yardımlar mevcuttur.

⁵⁸ European Commission Directorate General for Economic and Financial Affairs, “Germany's growth performance in the 1990's”, **European Economy: Economic Papers**, Brussels, 2002, p. 6.

⁵⁹ İlber Ortaylı, **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 32.bs., İstanbul, Kronik, 2018, s. 181.

⁶⁰ 1990'lı yıllardan bu yana sürekli artış eğiliminde olan bu oran 2017 yılı için yaklaşık % 47'dir. Detaylı bilgi için bkz.: The World Bank, “Exports of goods and services (% of GDP)”, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?end=2017&locations=DE&start=1960>, 3 Ağustos 2019.

⁶¹ Burada faktör piyasaları olarak kastedilen, üretim faktörlerinin alınıp satıldığı piyasalardır.

GSYİH'nın dörtte biri "sosyal harcamalara" tahsis edilmiştir.⁶² İstihdam edilenler de, sosyal ortaklar, sendikalar ve işveren birlikleri tarafından müzakere edildiği üzere, hem işleri hem de ücret gelirleri bakımından korunmaktadır. Almanya'nın işgücü piyasası ciddi bir biçimde düzenlenmiştir. Sosyal taraflar yasal düzenlemelerden dolayı güçlü bir konuma sahiptir ve normları ve nominal ücretleri belirleme haklarına sahiptir. Ayrıca, kişiler Alman sistemindeki kurumsal yönetim biçimleri ile rekabetin etkilerine karşı korunmaktadır.⁶³

Hükümetin diğer alanlarda da Alman ekonomisi üzerinde güçlü bir etkisi mevcuttur. GSYİH'nın yarısı (sosyal güvenlik de dahil olmak üzere) buna nüfuz etmektedir. Tüm bu alanlarda, fikir birliği yönetim sisteminde merkezi bir rol oynamaktadır. Hükümetin kendisi, federal devletler arasında paylaşılan vergi gelirleri ile (dağıtıcı federalizm) ve iki meclis odasıyla⁶⁴ federal bir devlet olarak örgütlenmiştir. Pek çok yasa her iki odanın da anlaşmasını gerektirir, bu yüzden burada da fikir birliği gerekmektedir.⁶⁵

2018 yılı itibari ile, 83 milyona yaklaşan nüfusu, yaklaşık 4 trilyon ABD \$'ı GSYİH'si ile AB içerisindeki en büyük ulusal ekonomiye sahip olan Almanya, dünya GSYİH sıralamasına göre dördüncü sırada yer almaktadır. Almanya, AB GSYİH'sinin yaklaşık beşte birini, Euro bölgesi üretiminin ise yaklaşık üçte birini sağlamaktadır (2018 verileri).⁶⁶ Alman ekonomisinin yapısal gücü, Almanya'nın AB organları ve AB genel politikaları üzerinde olan etkilerini artırmaktadır.⁶⁷

⁶² Detaylı bilgi için bkz.: OECD, "Social Expenditure, Aggregated data", (Çevrimiçi) https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG, 3 Mart 2019.

⁶³ Horst Siebert, **The German Economy beyond the social market**, Princeton, Princeton University Press, 2005, p. 1.

⁶⁴ Bunlardan birisi, Federal Devletler'i temsil eden Federal Konsey'dir.

⁶⁵ Horst Siebert, **a.g.e.**, p. 2.

⁶⁶ 2018 yılı itibari ile Almanya'nın GSYİH'si 3,997 trilyon ABD \$'ı, Euro bölgesi toplam GSYİH'si 13,669 trilyon ABD \$'ı, AB toplam GSYİH'si ise, 18,7499 trilyon ABD \$'dır. Detaylı bilgi için bkz.: The World Bank, World Bank national accounts data, Gross domestic product 2018, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>, 23.08.2019.

⁶⁷ Can Büyükbay, **Avrupa Birliği, Almanya ve Türkiye: İlişkilerde Temel Değerler ve Dönüşen Stratejiler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 50.

Almanya'nın 2018 yılında kişi başına düşen GSYİH'si cari değerlerle 48 195 ABD \$ olup; AB ortalamasının, Fransa, İtalya ve Birleşik Krallık gibi ülkelerin üzerinde olup, Danimarka, Finlandiya ve Avusturya gibi daha az nüfusa sahip ülkelerden nispeten daha düşüktür.⁶⁸ Hiç şüphesiz ki Almanya zengin sanayileşmiş ülkeler kategorisine dahil olan bir ülkedir.

Tablo 2.20'de Almanya'nın 2009-2018 yılları arasındaki temel ekonomik göstergeleri, 'ekonomik büyüme', 'nüfus ve işgücüne katılım', 'gelir' ve 'dış ticaret' alt başlıkları altında verilmiştir. Ekonomik krizin etkisiyle 2009 yılında sabit fiyatlarla %-5,6 ekonomik büyüme performansı sergileyen Almanya akabinde 2018 yılının sonuna dek pozitif olarak büyümüş ve 2018 yılı itibariyle cari fiyatlarla yaklaşık 4 Trilyon ABD \$'ı GSYİH'ye, 48 300 ABD \$'ı seviyesinde kişi başına düşen GSYİH'ye sahip olmuştur. 2018 yılı itibariyle yaklaşık 82,9 milyon nüfusa sahip olan Almanya'da işsizlik oranları ilgili yıllarda kontrol altında tutularak 2018 yılı itibariyle %3,7 seviyesinde tutulması sağlanmıştır. Tablodan ortaya çıkan bir çarpıcı nokta, Almanya'nın ilgili yıllarda sürekli dış ticaret fazlası vermesi olmuştur. 2008 yılında 139 Milyar Euro olan dış ticaret fazlası, 2018 yılı itibariyle 227 milyar Euro olarak gerçekleşmiştir.

⁶⁸ 2018 yılında kişi başına düşen GSYİH, Fransa'da 41 463 ABD \$'ı, İtalya'da 34,318 ABD \$'ı, Birleşik Krallık'ta 42 931 ABD \$'ı, Danimarka'da 60 595 ABD \$'ı, Finlandiya'da 49 960 ABD \$'ı, Avusturya'da 51 512 ABD \$'ı düzeyindedir. Detaylı bilgi için bkz.: The World Bank, "World Bank national accounts data: GDP per capita (current US\$)", (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd>, 23 Ağustos 2019.

Tablo 2.20: Almanya'nın Temel Ekonomik Göstergeleri (2009-2018)

Temel Ekonomik Göstergeler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ekonomik Büyüme										
Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH)										
Sabit fiyatlarla büyüme (%)	-5,6	4.1	3.7	0.5	0.5	1.9	1.7	1.9	2.2	1.4
Cari fiyatlarla (Milyar ABD \$)	3 418	3 417	3 758	3 544	3 753	3 891	3 376	3 478	3 677	3 998
Kişi başına düşen (ABD \$)	41 732	41 785	46 810	44 065	46 530	48 042	41 323	42 232	44 469	48 300
Nüfus ve İşgücüne Katılım										
Nüfus (1 000)	81 902	81 777	80 275	80 426	80 646	80 983	81 687	82 349	82 657	82 885
İşgücü (1 000)	41 957	42 017	41 700	41 807	42 204	42 457	42 781	43 297	43 473	43 401
İşsizlik (%)	7.7	7	5.8	5.4	5.2	5	4.6	4.1	3.8	3.7
Gelir										
Gayri safi milli hasıla (GSMH)	3 495	3 484	3 853	3 627	3 837	3 967	3 438	3 537	3 753	3 872
Dış Ticaret										
İhracat (Cari fiyatlarla-Milyar Euro)	803	951	1 061	1 092	1 088	1 123	1 193	1 204	1 279	1 317
İthalat (Cari Fiyatlarla-Milyar Euro)	664	797	903	899	890	910	949	955	1 031	1 090
Dış Ticaret Dengesi (Milyar Euro)	+ 139	+ 154	+ 158	+ 193	+ 198	+ 213	+ 244	+ 249	+ 248	+ 227

Kaynak: Statistisches Bundesamt, “Wichtige gesamtwirtschaftliche Größen: Wichtige gesamtwirtschaftliche Größen in Milliarden Euro, Veränderungsrate des Bruttoinlandsprodukt (BIP)”, (Çevrimiçi) <https://www.destatis.de/DE/Themen/Wirtschaft/Volkswirtschaftliche-Gesamtrechnungen-Inlandsprodukt/Tabellen/inlandsprodukt-gesamtwirtschaft.html>, 1 Mart 2019.; Statistisches Bundesamt, “Gesamtentwicklung des deutschen Außenhandels ab 1950 ”, 2019, p. 2, (Çevrimiçi) https://www.destatis.de/DE/Themen/Wirtschaft/Aussenhandel/Tabellen/gesamtentwicklung-aussenhandel.pdf?__blob=publicationFile, s. 2, 1 Mart 2019; The World Bank, “Germany”, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/country/germany>, 1 Mart 2019 verilerinden yararlanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Almanya’da oluşturulan ekonomi politikasının temelinde, yapılan değişikliklerin ve uyumun piyasa mekanizmasının yönlendirmesine bırakıldığı bir sistem yatmaktadır. Ancak bu tutumun devlet müdahalesinin olmamasıyla karıştırılmaması gereklidir. Ekonomik ve yapısal politika araçlarının kullanımıyla ilgili durum dikkate alındığında, sektörel müdahaleler konusunda yatay önlemlerin alındığı görülmektedir. Yatay önlemler, yapısal politikalar veya sanayi politikası anlayışının genel çerçevesine göre değil, bireysel müdahaleler şeklinde hareket etmektedir.⁶⁹

Almanya, Avrupa’da nispeten geç bir dönemde sanayileşen ülkelerden biri olmasına rağmen, araştırma ve geliştirme (AR-GE) ve yenilikçiliğe önem vermiş ve gelişim göstermiştir. Yeni teknolojilerin kullanılmasıyla, Almanya katma değeri yüksek ürünler üretmektedir.⁷⁰

Almanya’da sanayi politikasının, belirli sanayilerin ve teknolojilerin hedef alınarak bütünsel gelişim planının bir parçası olarak tasarlandığı düşüncesi doğru olmadığı gibi, sanayi politikası genel ekonomi politikasının oluşumunda özel bir rol almamıştır. Sanayi politikası, daha ziyade görece üstünlüğü olan farklı ekonomik faaliyetlere odaklanılarak geliştirilmiştir. Sanayi politikası, her bir ekonomik faaliyetin genel ekonomik planın bir parçası olarak sayılması yerine, bu ekonomik faaliyetlerdeki sorunlarla ayrı ayrı ilgilenilmesi üzerine tasarlanmıştır.⁷¹

Alman sanayii, vergi mevzuatı, doğrudan veya dolaylı sübvansiyonlar gibi konularda hükümet politikalarını yönlendirmek amacıyla, BDI (Alman Sanayileri Federasyonu) başta olmak üzere çeşitli düzeylerde desteklenmektedir. Bu noktada sürekli bir diyalogdan ve girişimci grupların lobi faaliyetlerinden söz edilebilir. Elektro-mobilite⁷², yenilenebilir enerji, dijital ekonomi vb. gibi odaklanılan belirli

⁶⁹ Sigurt Vitols, **a.g.e.**, p. 16.

⁷⁰ Osman N. Kocatürk, **Türkiye’nin Sanayi Stratejisi**, İstanbul, Kumsaati, 2009, s. 197.

⁷¹ Georg Erber, Industrial Policy in Germany after the Global Financial and Economic Crisis, **SSRN Electronic Journal**, 2016, p. 1.

⁷² Elektro-mobilite, Alman hükümeti ve Ulusal Elektrikli Hareketlilik Geliştirme Planı’nın (NEP) tanımına göre, bir elektrik motoru tarafından çalıştırılan ve enerjilerini öncelikle elektrik şebekesinden alan tüm sokak araçlarını kapsamaktadır. Başka bir deyişle, haricen şarj edilebilen araçları kapsamaktadır. Detaylı bilgi için bkz.: Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und nukleare Sicherheit, “Was ist Elektromobilität? Welche Fahrzeuge zählen dazu?”, (Çevrimiçi)

sektörlerin temsilcileri, devlet yetkilileri ve sendika temsilcileri arasında kurumsal bir diyalog için forumlar vardır. Oluşturulan forumlar farklı paydaşlar arasındaki faaliyetleri koordine etmeyi hedeflemektedir, ancak hükümetin merkezi bir plan amacına göre belirlediği belirli faaliyetleri yönetme yetkisine sahip değildir.⁷³

Verimlilik artışı genel anlamda, yaşam standartlarının yükseltilmesinin ana faktörü olarak görülmektedir. Politika reformları, kıt kaynakların kullanımının ve özellikle becerilerin optimize edilmesine ve daha yüksek verimlilik sağlanmasında belirleyici olacaktır.⁷⁴ Alman hükümeti ekonomik büyüme ve üretkenlik ile bunun yanı sıra uluslararası rekabetçiliği artırma amaçlarından hareketle, sektörel odaklı sanayi politikalarını ele almanın yanı sıra, Endüstri 4.0 ve Dijital Gündem gibi Genel Amaçlı Teknolojileri hedeflemektedir.⁷⁵ Endüstri 4.0 çalışmamızda detaylı olarak incelenecek olup; 2014-2017 dönemi için belirlenen Dijital Ajanda sistematik bir yapılandırmayı gerektirmekte ve kişileri merkezi olarak konumlandıran “büyüme ve istihdam”, “erişim ve katılım” ve “güven ve güvenlik” stratejik hedeflerini içermektedir.⁷⁶ Dijital Ajanda çerçevesinde yedi temel eylem alanı belirlenmiştir. Bu eylem alanları;⁷⁷

- Dijital altyapılar,
- Dijital ekonomi ve dijital iş,
- Yenilikçi devlet,
- Toplumdaki dijital ortamları şekillendirmek,
- Eğitim, araştırma, bilim, kültür ve medya,
- Toplum ve ekonomi için güvenlik, koruma ve güven,
- Dijital Gündemin Avrupa ve uluslararası boyutları şeklindedir.

<https://www.erneuerbar-mobil.de/faq/was-ist-elektromobilitaet-welche-fahrzeuge-zaehlen-dazu>, 20 Kasım 2018.

⁷³ Georg Erber, **a.g.e.**, p. 1.

⁷⁴ OECD, “The Future of Productivity”, **Joint Economics Department and the Directorate for Science, Technology and Innovation Policy Note**, 2015, p. 1.

⁷⁵ Georg Erber, **a.g.e.**, p. 21.

⁷⁶ Bundesregierung, **Digitale Agenda 2014-2017**, Ed., Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Bundesministerium des Innern, Bundesministerium für Verkehr und digitale Infrastruktur, Berlin, 2014, s. 2-3.

⁷⁷ **A.e.**, s. 1.

Dijital Ajanda'nın içeriğini “Altyapı”, “Bilim ve Eğitim”, “Ekonomi”, “Güvenlik” ve “Kamu Yönetimi” açısından değerlendirmek gerekirse;⁷⁸

- **Altyapı:** Genişbant genişlemesinin Almanya tarafından yeterince sağlanmadığı, güvenli olan ve böylece diğer tüm alanlar için temel sağlayan, fiber optik altyapısının evlere kadar önemli yatırımlar yapılmasını gerektirdiği ortadadır. Akıllı elektromobilité altyapısı ile birlikte hareketlilik ve sayısallaştırma olanaklarının değerlendirilmesi gereklidir.
- **Bilim ve Eğitim:** Büyük veri (big data), bulut bilişim ve şehirlerin geleceği gibi konuları ele alan araştırma faaliyetlerine olumlu yaklaşırlken; oluşturulacak İnternet Enstitüleri'nin önemine vurgu yapılmıştır.
- **Ekonomi:** Oluşan piyasa baskısı nedeniyle ekonominin dijitalleýe odaklanması gerekliliğine, Alman DigA'sının, Fransa ve Hollanda gibi ülkelere ve ayrıca AB'ye kıyasla dijital tek piyasaya odaklanmamasının önem vermemesinin dikkat çekiciliğine vurgu yapılmıştır. Bununla birlikte, birçok uzman, Almanya'nın standardizasyon için uluslararası müzakerelere daha fazla dahil olması gerektiği konusunda hemfikirdir. Dijital para birimleri ve blockchain altyapısına dayanan diğer uygulamalar gibi gelecekteki konular yine Dijital Ajanda'da yer almamaktadır.
- **Güvenlik:** Güvenlik diğer tüm konularla yakından bağlantılı olup; çoğu zaman uzmanlar tarafından doğrudan altyapıyla ilişkilendirilmiştir. Güvenlik konusunun temel olarak, dijital işlerin önündeki bir engel olduğundan şikayet edilse de, üzerinde hassasiyetle durulması gerekir. Ayrıca uluslararası veri koruma düzenlemesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır.
- **Kamu Yönetimi:** Kamu yönetimi konusundaki ana eleştiriler, yetkililerin bütünsel ağ oluşturma eksikliğinin yanı sıra yetkililerin

⁷⁸ Marc Van Dyck, “Entwicklungsperspektive für die Digitale Agenda: Ergebnisse einer Expertenbefragung zur Halbzeit der 18. Legislaturperiode des Deutschen Bundestags”, **Monographie am The Open Government Institute**, Ed., Jörn von Lucke, Friedrichshafen, 2016. s. 88-91.

zayıf dijital niteliği ile ilgilidir. Açıklık ve şeffaflık hususlarına özel vurgu yapılırken, “açık hükümet”, “açık veri”, “açık yenilikçilik ve açık kaynak” kavramları üzerinde durulmuştur. Dijital halka arzların geliştirilmesinde daha fazla vatandaşlık yönelimi gereklidir.

Son yıllarda ekonominin küreselleşmesi, Alman sanayi üretim modelinin tüm yönlerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Birincisi, başta otomotiv ve mühendislik sektörlerinde olmak üzere birçok sektörde ihracat azalması ve doğrudan yabancı yatırımın birçok küresel pazarın açılmasında baskın bir strateji haline gelmesi; ikincisi, Alman şirketlerinin mevcut ürünlerine uyarlamalar yapması, yurtdışı pazarlarda başarılı olmak için düşük maliyet ve teknoloji seviyelerine sahip yeni gelişen pazarlara yönelik yeni ürünler geliştirmeleri şeklinde olmuştur. Bu değişikliklerin, stratejik değişikliklerle ve üretimin yeniden taşınmasıyla, Almanya'daki kurumsal strateji, üretim organizasyonu, sanayi yapıları ve işgücü piyasaları üzerinde önemli bir etkisi vardır.⁷⁹

Tablo 2.21 ve Tablo 2.22’de 1991-2018 yılları arası Almanya’da sektörlere göre brüt katma değer ve sektörlerin brüt katma değer payları verilmiştir. İlgili tablolara göre, sektörlerin toplam brüt katma değerinin 1991 yılında 1 Trilyon 437 Milyar Euro seviyesinde iken, 2018 yılında 3 Trilyon 53 Milyar Euro seviyesine çıktığı görülmektedir. Sanayi sektörünün (inşaat hariç) 1991 yılında 444,7 Milyar Euro olan brüt katma değeri, 2018 yılında 786,9 Milyar Euro seviyesine çıkmıştır, ancak sanayi sektörünün 1991 yılında %30,9 olan brüt katma değer payı, 2018 yılında %25,8’e gerilemiştir. Aynı durum sanayi içerisinde imalat sanayii için geçerlidir. Sanayi içerisinde imalat sanayiinin brüt katma değeri 1991 yılında 394 Milyar Euro iken, 2018 yılında bu değer 705,8 Milyar Euro’ya çıkmış iken, sanayi içerisinde imalat sanayiinin brüt katma değer payı 1991 yılındaki % 27,4’lik düzeyinde 2018 yılında %23’e gerilemiştir.

⁷⁹ Gary Herrigel, “Globalization and the German industrial production model”, **Journal for Labour Market Research**, Vol.: 48, Issue: 2, 2015, p. 147.

Tablo 2.21: Almanya’da Sektörlere Göre Brüt Katma Değer
(1991-2018, Cari Fiyatlarla, Milyar €)

	Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	Sanayi* (İnşaat hariç)	Sanayi İçerisinde İmalat Sanayi	İnşaat	Ticaret, Ulaşım, ve Turizm	Finans ve Sigorta- cılık Faaliyetleri	Gayri-menkul ve Konut	Kamu Hizmeti, Eğitim ve Sağlık	Bilgi ve İletişim, İşleme Hizmetleri ve Diğer Hizmetler*	Toplam
1991	16,8	444,7	394,0	85,6	232,4	71,8	120,9	227,9	237,0	1.437,0
1992	16,4	451,3	398,9	102,0	241,0	72,4	140,9	253,1	263,4	1.540,5
1993	16,0	428,5	374,7	107,9	247,5	81,9	157,8	266,3	280,2	1.586,1
1994	17,0	437,6	382,9	116,6	260,8	81,6	173,5	278,5	286,9	1.652,4
1995	18,0	449,1	391,7	117,2	272,5	81,1	188,3	292,8	301,9	1.720,8
1996	19,1	445,4	387,8	111,1	273,5	86,1	195,9	303,6	311,9	1.746,6
1997	19,3	455,8	399,3	106,9	281,9	89,2	199,8	308,5	323,6	1.785,0
1998	18,8	471,6	413,7	102,4	294,0	86,5	202,1	313,1	341,0	1.829,7
1999	18,9	472,5	415,9	101,1	293,1	101,1	200,7	320,0	354,7	1.862,0
2000	20,2	492,5	438,7	97,6	305,8	84,3	209,9	325,7	373,3	1.909,2
2001	22,7	500,6	447,0	92,6	322,3	87,7	219,6	334,0	390,5	1.969,9
2002	18,9	497,6	441,4	89,2	327,9	94,7	227,0	347,2	395,8	1.998,3
2003	17,4	501,2	445,4	85,3	331,9	99,2	226,6	351,3	392,3	2.005,1
2004	20,6	522,4	460,5	82,8	334,7	111,5	228,5	356,8	400,2	2.057,6
2005	15,8	531,8	467,4	80,3	343,0	109,9	233,7	360,3	407,3	2.082,1
2006	16,9	569,3	500,9	82,8	355,0	109,8	243,1	364,5	423,4	2.165,0
2007	18,7	603,2	530,1	87,3	370,0	103,6	259,7	370,1	448,8	2.261,4
2008	20,6	601,6	518,7	91,2	380,4	94,9	271,0	383,1	461,7	2.304,7
2009	16,2	522,5	439,8	91,3	373,3	104,8	266,2	399,8	433,1	2.207,2
2010	16,7	600,4	515,2	99,8	370,5	106,3	267,3	414,4	446,2	2.321,7
2011	20,0	635,7	556,0	106,5	387,0	101,7	281,6	428,9	466,6	2.428,1
2012	19,4	650,1	563,3	111,0	386,9	108,4	278,6	442,8	481,4	2.478,6
2013	24,8	652,5	570,4	113,0	395,4	108,5	289,9	458,4	500,0	2.542,7
2014	25,7	681,8	601,4	120,0	417,9	109,4	293,4	476,4	522,0	2.646,6
2015	19,9	710,1	630,7	125,8	440,4	111,6	302,4	493,0	542,3	2.745,5
2016	21,1	747,8	666,3	133,9	456,2	113,1	308,3	512,3	555,1	2.847,8
2017	25,5	772,5	690,2	144,3	478,4	113,3	316,2	531,3	573,2	2.954,7
2018	23,2	786,9	705,8	160,4	496,0	112,6	324,7	555,3	594,0	3.053,1

* Sanayi: İmalat Sanayi, madencilik, taşocakçılığı, enerji ve su; Diğer hizmetler: Ev hizmetleri, kültür, eğlence vd.

Kaynak: Statistisches Bundesamt, “Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen: Bruttowerschöpfung nach ausgewählten Wirtschaftsbereichen in jeweiligen Preisen” (Çevrimiçi), <https://www.destatis.de/DE/Themen/Wirtschaft/Konjunkturindikatoren/Volkswirtschaftliche-Gesamtrechnungen/vgr210.html>, 15 Nisan 2019; Das Institut der deutschen Wirtschaft, “Deutschland in Zahlen: Volkswirtschaft, Bruttowertschöpfung nach Wirtschaftsbereichen”, (Çevrimiçi)

<https://www.deutschlandinzahlen.de/tab/deutschland/volkswirtschaft/entstehung/bruttowertschoepfung-nach-wirtschaftsbereichen>, 15 Nisan 2019.

Tablo 2.22: Almanya’da Sektörlerin Brüt Katma Değer Payları
(1991-2018, Cari Fiyatlarla, %)

	Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık	Sanayi* (İnşaat hariç)	Sanayi İçerisinde İmalat Sanayi	İnşaat	Ticaret, Ulaşım ve Turizm	Finans ve Sigortacılık Faaliyetleri	Gayri-menkul ve Konut	Kamu Hizmeti, Eğitim, Sağlık	Bilgi ve İletişim, İşletme Hizmetleri ve Diğer Hizmetler*	Toplam
1991	1,2	30,9	27,4	6,0	16,2	5,0	8,4	15,9	16,5	100,0
1992	1,1	29,3	25,9	6,6	15,6	4,7	9,1	16,4	17,1	100,0
1993	1,0	27,0	23,6	6,8	15,6	5,2	9,9	16,8	17,6	100,0
1994	1,0	26,5	23,2	7,1	15,8	4,9	10,5	16,9	17,4	100,0
1995	1,0	26,1	22,8	6,8	15,8	4,7	10,9	17,0	17,5	100,0
1996	1,1	25,5	22,2	6,4	15,7	4,9	11,2	17,4	17,8	100,0
1997	1,1	25,5	22,4	6,0	15,8	5,0	11,2	17,3	18,1	100,0
1998	1,0	25,8	22,6	5,6	16,1	4,7	11,0	17,1	18,7	100,0
1999	1,0	25,4	22,3	5,4	15,7	5,4	10,8	17,2	19,0	100,0
2000	1,1	25,8	23,0	5,1	16,0	4,4	11,0	17,1	19,6	100,0
2001	1,2	25,4	22,7	4,7	16,4	4,5	11,1	17,0	19,8	100,0
2002	0,9	24,9	22,1	4,5	16,4	4,7	11,4	17,4	19,8	100,0
2003	0,9	25,0	22,2	4,3	16,6	4,9	11,3	17,5	19,6	100,0
2004	1,0	25,4	22,4	4,0	16,3	5,4	11,1	17,3	19,4	100,0
2005	0,8	25,5	22,4	3,9	16,5	5,3	11,2	17,3	19,6	100,0
2006	0,8	26,3	23,1	3,8	16,4	5,1	11,2	16,8	19,5	100,0
2007	0,8	26,7	23,4	3,9	16,4	4,6	11,5	16,4	19,9	100,0
2008	0,9	26,1	22,5	4,0	16,5	4,1	11,8	16,6	20,0	100,0
2009	0,7	23,7	19,9	4,1	16,9	4,7	12,1	18,1	19,6	100,0
2010	0,7	25,9	22,2	4,3	16,0	4,6	11,5	17,8	19,3	100,0
2011	0,8	26,2	22,9	4,4	15,9	4,2	11,6	17,7	19,2	100,0
2012	0,8	26,2	22,7	4,5	15,6	4,4	11,2	17,9	19,4	100,0
2013	1,0	25,7	22,4	4,4	15,6	4,3	11,4	18,0	19,7	100,0
2014	1,0	25,8	22,7	4,5	15,8	4,1	11,1	18,0	19,7	100,0
2015	0,7	25,9	23,0	4,6	16,0	4,1	11,0	18,0	19,7	100,0
2016	0,7	26,3	23,4	4,7	16,0	4,0	10,8	18,0	19,5	100,0
2017	0,9	26,1	23,4	4,9	16,2	3,8	10,7	18,0	19,4	100,0
2018	0,8	25,8	23,1	5,3	16,3	3,7	10,7	18,2	19,2	100,0

* Sanayi: İmalat Sanayi, madencilik, taşocakçılığı, enerji ve su; Diğer hizmetler: Ev hizmetleri, kültür, eğlence vd.

Kaynak: Das Institut der deutschen Wirtschaft, “Deutschland in Zahlen: Volkswirtschaft, Bruttowertschöpfungsanteile nach Wirtschaftsbereichen”, (Çevrimiçi)
<https://www.deutschlandinzahlen.de/tab/deutschland/volkswirtschaft/entstehung/bruttowertschoepfung-anteile-nach-wirtschaftsbereichen>, 15 Nisan 2019.

Tablo 2.23: Almanya’da GSYİH’nin Oluşumu (1991-2018)

	İstihdam edilenler (1.000)	Verimlilik: Çalışan başına reel GSYİH (Endeks: 2010=100)	Saat bazında çalışan başına çalışma saatleri	Çalışanların çalışma hacmi (Milyar saat bazında)	Verimlilik: Çalışma saati başına reel GSYİH (Endeks: 2010=100)	Reel GSYİH (Zincirlenmiş hacim: 2010=100)
1991	38.790	83,6	1.553,5	60,3	74,8	79,0
1992	38.283	86,3	1.564,7	59,9	76,6	80,5
1993	37.786	86,6	1.541,6	58,3	78,1	79,8
1994	37.798	88,7	1.537,3	58,1	80,2	81,7
1995	37.958	89,8	1.528,0	58,0	81,7	83,1
1996	37.969	90,6	1.510,5	57,4	83,3	83,8
1997	37.947	92,3	1.499,6	56,9	85,5	85,4
1998	38.407	93,0	1.493,6	57,4	86,5	87,1
1999	39.031	93,3	1.478,7	57,7	87,7	88,8
2000	39.917	94,0	1.452,0	58,0	89,9	91,4
2001	39.809	95,8	1.441,9	57,4	92,3	93,0
2002	39.630	96,2	1.430,9	56,7	93,5	93,0
2003	39.200	96,6	1.424,7	55,9	94,2	92,3
2004	39.337	97,4	1.422,2	55,9	95,2	93,4
2005	39.326	98,1	1.411,3	55,5	96,6	94,1
2006	39.635	100,9	1.424,7	56,5	98,5	97,5
2007	40.325	102,4	1.424,4	57,4	100,0	100,7
2008	40.856	102,2	1.418,4	58,0	100,2	101,8
2009	40.892	96,4	1.372,7	56,1	97,6	96,1
2010	41.020	100,0	1.389,9	57,0	100,0	100,0
2011	41.577	102,3	1.392,8	57,9	102,1	103,7
2012	42.061	101,6	1.375,0	57,8	102,7	104,2
2013	42.319	101,5	1.362,7	57,7	103,5	104,7
2014	42.672	102,6	1.367,1	58,3	104,3	106,7
2015	43.069	103,4	1.368,1	58,9	105,0	108,6
2016	43.638	104,0	1.358,6	59,3	106,4	110,7
2017	44.271	104,8	1.356,3	60,0	107,4	113,1
2018	44.841	105,5	1.362,3	61,1	107,6	115,3

Kaynak: Das Institut der deutschen Wirtschaft, “Deutschland in Zahlen: Entstehung des Bruttoinlandsprodukts”, (Çevrimiçi)
<https://www.deutschlandinzahlen.de/tab/deutschland/volkswirtschaft/entstehung/entstehung-des-bruttoinlandsprodukts>, 20 Nisan 2019.

Tablo 2.23’teki veriler doğrultusunda, Almanya’da 1991 yılından 2018 yılına gelindiğinde istihdam edilenlerin sayısının 38,7 milyondan 44,8 milyona; hem Çalışan başına reel GSYİH açısından hem de çalışma saati başına reel GSYİH’nin

görece düzenli olarak artarak 2018 yılında maksimum düzeye ulaştığını söylemek mümkündür. Reel GSYİH de görece düzenli olarak artarak 2018 yılında en yüksek düzeyine ulaşmıştır.

Tablo 2.24: Almanya'nın Büyük Sanayi Dalları (2018)

Dallar	İşletme Sayısı	Ciro (Milyar Euro)	İstihdam edilenler (Bin)
Motorlu Taşıt Sanayii	1 357	428	851
Makine Sanayii	3 343	262	1 085
Metal Sanayii	8 994	231	956
Kimya ve İlaç Sanayii	2 050	203	463
Elektrik Sanayii	4 183	184	748
Gıda Sanayii	6 119	179	608

Kaynak: Statistisches Bundesamt, “Beschäftigte und Umsatz der Betriebe im Verarbeitenden Gewerbe: Deutschland, Jahre, Wirtschaftszweige (WZ2008 Hauptgruppen und Aggregate)”, (Çevrimiçi) <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online/logon?sequenz=tabelleErgebnis&selectionname=42271>, 25 Nisan 2019 verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 2.24’te 2018 yılında Almanya’nın büyük sanay, dalları verilmiştir. İşletme sayısı açısından metal sanayii 8 994 ile ilk sırada yer alırken, onu 6 119 işletme sayısı ile gıda sanayii izlemektedir. Ciro açısından motorlu taşıt sanayii 428 milyar Euro ciro ile ilk sırada yer alırken, onu 262 milyar Euro ciro ile makine sanayii izlemiştir. İstihdam edilenlerin sayısı açısından ise, yaklaşık 1 milyon 85 bin kişiye istihdam sağlayan makine sanayii ilk sırada yer almakta, onu yaklaşık 956 bin kişiyi istihdam eden metal sanayii takip etmektedir.

Almanya Federal Ekonomik İşler ve Enerji Bakanı Peter Altmaier, Şubat 2019’da "2030 Ulusal Sanayi Stratejisi" taslağını sunarken, ilk defa, tutarlı ve temel düşünceler odaklı ulusal ve Avrupa çağında bir sanayi stratejisi geliştirildiğini “*Almanya’nın güçlü ve başarılı bir sanayi temeli mevcuttur. Bu, bu şekilde kalmalı ve bunu genişletmeliyiz*” sözleriyle belirtmiştir. "Ulusal Sanayi Stratejisi 2030" un amaçları;⁸⁰

- *Ekonomik aktörlerle birlikte, ekonomik kaynakların korunmasına ve geri kazanılmasına katkıda bulunmak, tüm ilgili alanlarda ulusal,*

⁸⁰ Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, **Nationale Industriestrategie 2030: Strategische Leitlinien für eine deutsche und europäische Industriepolitik**, Berlin, 2019, s. 4.

Avrupa çapında ve küresel düzeyde teknolojik yeterlilik, rekabet edebilirlik konularında öncü olmak ve sanayi liderliği elde etmek,

- *Almanya'nın ekonomik performansını bir bütün olarak güvence altına almak, bununla birlikte çalışanların işlerinin ve refahının uzun vadeli olarak garanti altına almak ve artış sağlayabilmek,*
- *Sanayi sktrnn brüt katma değerinin 2030 yılına kadar Almanya'da yüzde 23'den yüzde 25'e, AB düzeyinde ise yüzde 20'ye çıkarabilmek,*
- *Hedeflere ulaşmak serbest piyasa koşulları içerisinde serbest özel girişimler tercih edilmesi; hükümet müdahalesi seçeneğinin yalnızca diğer tüm seçenekler yetersiz olduğunda, istisnai, geçici ve temel öneme sahip durumlarda tercih edilmesi,*
- *Pazar temelli süreçlerde başkalarının keyfi müdahalelerine kesin olarak karşı çıkılması, ulusal ekonomik çıkarların sürekli korunması ve Almanya'nın ve Avrupa Birliği'nin uzun vadede herkes için daha fazla pazar ve daha fazla refah sağlayabilen bir Küresel Sosyal Piyasa Ekonomisinin ortaya çıkmasına katkıda bulunması şeklinde belirtilebilir.*

2.2. Almanya'da Uygulanan Farklı Sanayi Politikası Yaklaşımları

2.2.1. Ekolojik Sanayi Politikası

Birçok ekonomik faaliyet, sera gazı emisyonları, kirlilik ve gürültü emisyonları, toprak ve su tüketimi, sınırlı kaynakların kullanımı veya atık ve atık su üretimi ile birlikte çevreyi etkilemektedir. Piyasa fiyatlarının kendi başına ekolojik zararları yansıtmada yetersiz oluşu, piyasaların, ekonomik faaliyetlerin evre üzerindeki olumsuz etkilerini yansıtmakta başarısız olmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, ekolojik bir sanayi politikası oluşturmanın amacı, sanayi faaliyetlerinin evre üzerindeki olumsuz etkilerinin hesaba katılmasından geçmektedir. Bu nedenle, hükümetler, çevresel zararın maliyetlerini özümseyen kurallar oluşurmaktan ve uygulamaktan sorumludur. Dışsal maliyetlerin özümsenmesi, üreticilerin olumsuz çevresel etkilerden kaçınması için teşvikler sağlamaktadır. Bu nedenle ekolojik

sanayi politikası düzenleyici araçlar ve daha çevreci davranışlar için teşvikler yoluyla çevresel açıdan sürdürülemez olan her türlü davranışın bireyler, tüketiciler ve toplum için maliyetli olmasını sağlamalıdır. Bu sayede, diğer etkileri daha da kötüleştiren çevresel bozulmanın dikkate alınması, piyasa çıktılarının sosyal optimum⁸¹ yönünde düzeltilmesine yardımcı olacaktır.⁸²

Sanayi, iklim değişikliğinin ekonomik sonuçlarının üstesinden gelinmesinde, kaynak ve enerji verimliliğini artırılmasında ve yenilenebilir enerji kullanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Biyoekonomi, endüstriyel süreçlerde biyo-bazlı hammaddelerle ve dolayısıyla petrolden geleceğe dönük bir şekilde sürdürülebilir bir ekonomiye dayanmaktadır. Çevre koruma, bir yandan göz ardı edilmemesi gereken bir maliyet faktörü olmakla birlikte, diğer yandan da yeni pazar fırsatları da sunmaktadır. Alman sanayisi, özellikle makine ve tesisat mühendisliği, ölçme, kontrol ve düzenleme teknolojisi ile elektrik mühendisliği, potansiyel çevre ve iklim koruma ürünlerinin ihracatı konusunda uluslararası alanda lider konumdadır. Bu nedenle Alman sanayisi bir yandan, bu gelişmeden özel bir şekilde yarar sağlayabileceği gibi, diğer yandan da know how (bilgi birikimi) sayesinde bu zorlukların üstesinden gelme konusundaki önemli bir katkıda bulunabilir. BMWi, pazar ve teknolojik odaklı bir çerçeve oluşturarak, Federal Hükümetin sürdürülebilirlik stratejisini uygulamada sanayinin özel önemini vurgulamaktadır.⁸³

Sürdürülebilir sanayi, 21. yy'daki temel konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Alman ekonomisi makroekonomik göstergelerde sağladığı başarılarla birlikte, sürdürülebilir sanayi hedefleri doğrultusunda sanayinin yapısını yeniden düzenleme zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Bu zorunluluğun gerekçesi, zaman içinde sadece iklim değişikliğinin zorluklarına ve enerji ve kaynak verimliliğine duyulan ihtiyaçlara uyum sağlayan ekonomilerin, kalıcı ve müreffeh bir geleceğe sahip

⁸¹ Sosyal optimum, sosyal refahı en üst düzeye çıkaran fayda olanakları sınırındaki noktadır. Sosyal optimum, sosyal planlamacının kaynakları bölüşürmesi sırasında politika araçları üzerinde kısıtlamalar olmamasına bağlıdır. Bkz.: Oxford Reference, “Overview: Social Optimum”, (Çevrimiçi) <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100515332>, 20 Nisan 2018.

⁸² Alexander S. Kritikos v.d., “The Social-Ecological Market Economy in Germany: General characteristics, main features and current challenges of a unique and successful economic system”, **Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH**, Hamburg, 2018, p. 26.

⁸³ Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, “Moderne Industriepolitik”, (Çevrimiçi) <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Dossier/moderne-industriepolitik.html>, 14 Mayıs 2019.

olacağı gerçeğidir. 2050 yılına gelindiğinde, sanayi ülkelerinin CO₂ emisyonlarını 1990'lara göre yüzde 80-95 oranında düşürmek zorunda kalacakları öngörülmektedir. 2050 yılında dünya nüfusunun 9 milyara ulaşacağı tahmin edilmekte ve yaşanacak olan nüfus artışı bunu daha da zorlaştıracaktır.⁸⁴

Avrupa'nın, kimya, enerji, ilaç, malzeme, gıda ve tarım endüstrisinde kullanılmak üzere ticari olarak önemli moleküller üretmek için biyolojik sistemleri (örneğin, mikrobiyal hücreler, hayvan veya bitki hücreleri, enzimler) kullanan bir üretim şekli olan biyo-imalatla dünya lideri olma hedefi bulunmaktadır. Avrupa bu doğrultuda, uygun arazileri ve tarımıyla, fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltan ve çevre dostu yeni ekonomik aktiviteyi teşvik eden, ticari olarak önemli moleküllerin üretimi için bölgeye özel hammaddeler ve süreçler geliştirecektir. Çünkü, gelişmiş bir biyoekonominin, ekonomik büyümenin çevre sorumluluğu ile birleştirilebileceği bir gelecek fırsatı sunduğu bilinmektedir.⁸⁵

'Yeşil sanayi politikası' olarak adlandırılan ekolojik sanayi politikası Almanya'da uzun bir geçmişe ve genel nüfus düzeyinde yüksek düzeyde bir desteğe sahiptir. Emisyon kontrolü düzenlemeleriyle sanayi kirliliği ile mücadelede ilk girişimler, 1960'ların başlarına dayanmaktadır. Siyasi açıdan güçlü ve etkili bir yeşil partinin yükselişi, başta ağır bir şekilde nükleer karşıtı bir platforma dayanan 1980'lerin başında başlamıştır. Çevresel ve enerji ajandalarının nispi ağırlığı zamanla değişmiştir: Birincisi 1980'lerin çoğunda ve 1990'ların başında egemen olmuş, daha sonra ülkenin enerji sisteminin gerekli bir dönüşümü veya geçişi teması çok önemli hale gelmiştir.⁸⁶ Almanya'nın 1994'te değiştirilen Temel Kanunu, çevre yönetimini ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için anayasal bir temel sunmaktadır. Ulusal ve uluslararası vaatlerin bir sonucu olarak, bir dizi nicel çevresel hedef kabul edilmiştir. Bu hedeflerden bazıları, Federal Hükümet'in yıllık ekonomik raporunda yer alan Çevre Barometresi ile izlenmektedir. Bu tasarımı (örneğin biyoçeşitliliği

⁸⁴ Matthias Machnig, "Ecological industrial policy as a key element of a sustainable economy in Europe", Berlin, **Friedrich Ebert Stiftung**, 2011, p. 1.

⁸⁵ European Commission, "Re-Finding Industry: Report from the High-Level Strategy Group on Industrial Technologies", **Conference Document**, 2018, p. 26.

⁸⁶ International Institute for Sustainable Development, Germany's Green Industrial Policy Stable Policies – Turbulent Markets: The costs and benefits of promoting solar PV and wind energy, Research Report, 2014, p. 5.

kapsayacak şekilde) sağlam bir şekilde oluşturma ve iyileştirme çabaları devam etmelidir. Daha geniş kapsamlı bir reformun bir parçası olarak, Almanya vergi sisteminin çevre ile ilgili bileşenlerini güçlendirmiştir. Ekolojik vergi reformu, yönlendirme kapasitesi sınırlı olmasına rağmen doğru yönde önemli bir adımdır. Reform çevresel performansın artırılmasını ve istihdamın teşvik edilmesini hedeflemektedir. Enerji fiyatlarındaki artışın, enerji yoğunluğunda ve genel olarak daha iyi kaynak verimliliğinde düşüşler sağlaması muhtemeldir. Eko-vergilerin çevresel rehberlik işlevi, özellikle tanınan ayrıcalıklar gözden geçirilerek güçlendirilmelidir. Rekabeti teşvik amacıyla tanınan istisnalar hafifletilmelidir. Son zamanlarda kabul edilen iklim koruma programı, entegre, sektörler arası bir yaklaşımın olumlu bir örneğidir.⁸⁷ 2006 yılında Federal Çevre Bakanlığı tarafından sunulan önergeye göre;⁸⁸

- Devlet, stratejik alanlara ve öncü piyasalara odaklanarak sanayi politikasında öncü bir rol oynamalı,
- Teknolojik gelişmeyi belirli amaçlar ve vizyonlar açısından yönlendirmek için temel ölçütlerin geliştirilmesi,
- İnovasyonu teşvik etmek için akılcı bir düzenleyici çerçevenin geliştirilmesi,
- İhracat potansiyelinin maksimize edilmesi,
- Kamu alım politikası ve piyasaya lansman programlar aracılığıyla yenilikçi teknolojilerin piyasaya sunulmasının hızlandırılması,
- Şirketler için inovasyon finansman yapısının iyileştirilmesi,
- Piyasa yönelimi ve desteği sağlamak için teknolojik projelerin desteklenmesi,
- Federal Hükümet düzeyinde (“Sanayi kabinesi” içerisinde birim işbirliği dahil) yeni bir kurumsal diyalog yapısının oluşturulması gereklidir.

⁸⁷ OECD, “Environment Programme: Environmental Performance Review of Germany”, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/environment/country-reviews/2378661.pdf>, p. 2, 20 Mayıs 2019.

⁸⁸ Benjamin Mikfeld, “Ecological Industrial Policy: A Strategic Approach for Social Democracy in Germany”, **Friedrich Ebert Stiftung: International Policy Analysis**, 2011, p. 3.

Çevre ekonomisi kapsamında faaliyet gösteren işletmeler küresel pazarlarda faaliyet göstermekte olup; Almanya dışındaki büyümenin büyük bir bölümünü oluşturmaktadırlar. İhracat tarafında aktif olmasalar bile, sık sık iç pazardaki uluslararası şirketlerle rekabet etmektedirler. özellikle Alman çevre ekonomisinin büyüme ve gelişme fırsatları, gelecekte ihracata büyük ölçüde bağlı olmaya devam edeceğinden dolayı, çevre ekonomisinin performansı uluslararası standartlarla ölçülmelidir. Almanya'nın inovasyon konusunda güçlü olan "yeşil ihracat endüstrisi", uzun yıllardır başarılı olmuştur ve makine ve otomotiv sanayilerinin yanında öncü olarak yer alması beklenmektedir.⁸⁹

Tablo 2.25: Çevre Politikaları Açısından Yenilik Odaklı Politika Araçları ve Temel Yenilik Aşamaları

Araç	Aşama		
	Buluş	Pazara giriş	Yayılma
İnovasyonla ilgili genel politika araçları			
Teknoloji gelişimini teşvik etme amaçlı programlar	Yüksek teknoloji stratejisi		
İş çevrelerinin geliştirilmesi, teknoloji transferi	PRO INNO InnoNet		
Yenilikçiliği teşvik etmek için çevre ile ilgili politika araçları			
Vergiler ve harçlar			Ekolojik vergi reformu
Ticari haklar			AB emisyonları ticaret sistemi
Finansal destek önlemleri			Yenilenebilir enerji kaynakları kanunu (EEG)
Borçlar kanunu			Çevresel borçlar kanunu
Düzenleyici kanun			Binalarda ısıtma ve enerji verimliliği yönetmeliği
Gönüllü taahhütler			Alman endüstrisi tarafından iklim değişikliği bildirimi
Çevresel Yönetim Sistemleri			EMAS, ISO 14001
Ürün etiketleme			Blue Angel (Mavi Melek)
Yeşil kamu alımları			Hükümet Satın Alımları

Kaynak: OECD, “Environmental Performance Reviews: Germany”, **OECD Publishing**, 2012, p. 85.

Almanya'nın ekonomik faaliyetlerin olumsuz çevresel etkilerini azaltmaya yönelik uygulamaya koyduğu politika önlemleri mevcuttur. Prensip olarak, herhangi bir çevre politika önleminin bir dereceye kadar yenilikçi bir yapıya yol açması beklenmektedir. Bunun nedeni, hükümetlerin göreceli girdi fiyatlarını etkilemesi veya

⁸⁹ Paul J.J.Welfens, “Überwindung der Banken- und Finanzkrise: Optionen der Wachstums- bzw. Wirtschaftspolitik”, **Zukunftsfähige Wirtschaftspolitik für Deutschland und Europa**, Ed. by. Paul J.J.Welfens, Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2011, s. 23.

çevre kaynaklarının kullanımıyla ilgili fırsat maliyetlerini değiştirmesi durumunda, firmaların üretim teknolojilerinde iyileşme sağlamaları için teşviklerin değişmesidir. Daha doğrusu, piyasalar genellikle çevresel kaynakları fiyatlandıramadığı için, birçok çevresel varlığın fiyatı büyük ölçüde devlet düzenlemeleri tarafından oluşturulmaktadır. Devlet düzenlemesinin sıklığına bağlı olarak, kirliliğin fırsat maliyetlerindeki değişiklik, bazı üretim faktörleri için artan maliyete ve dolayısıyla bu faktörlerin kullanımından tasarruf sağlayacak şekilde yenilik yapmaya teşvik edilmesine neden olur.⁹⁰ Tablo 2.25’de Almanya’da çevresel yenilikçiliği amaçlayan başlıca politikaların sečilmiř örnekleri verilirken; hem çevre politikaları hem de genel inovasyon politikaları sıralanmıştır.

2.2.2. Endüstri 4.0

Endüstri 4.0, Almanya’nın pazarda öncü olduğu Alman stratejik girişimlerinin adı ve en modern üretim çözümleridir. Almanya, ilk kez 2011 yılında Hannover Fuarı’nda gündeme gelen Endüstri 4.0 ile, bir yandan imalat sanayiinde dijitalleşmenin en yüksek seviyeye çıkarılması ve üretimin yüksek teknoloji ile yapılabilmesi anlayışı kapsamında üretimde insan emeğinden kaynaklanan hataların minimize edilmesini, üretimde esnekliğin sağlanmasını ve üretimin hızlandırılmasını amaçlarken, diğer yandan dünyada ucuz emek gücü ve vergi kolaylıkları nedeniyle Çin ve diğer Uzakdoğu ülkelerinin elde ettikleri rekabet üstünlüğünü ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.⁹¹

Alman sanayii, dijital dönüşümden yararlanmak için çok uygun koşullara sahip bir sanayidir. Ekonomik çıktının yaklaşık yüzde 23’ünün (AB düzeyinde yaklaşık yüzde 16) sanayi kotasından elde edilmesiyle, bilgi-yoğun ürünlerin ihracatta önemli bir pay almasıyla ve sanayi dallarında dünya pazarında liderliğe sahip olunmasıyla, Almanya Endüstri 4.0’ın gerektirdiği dijital dönüşüm sürecinde öncü olabilir. Akademik ve akademik olmayan alandaki yüksek düzeyli eğitim ve işletmeler ve bilim arasında genellikle çok iyi işleyen ağların kurulması, dijital rekabetin devamı için iyi bir temel oluşturmaktadır. Ancak gelecek nesil ürünlerin

⁹⁰ OECD, “Environmental Performance Reviews: Germany”, **OECD Publishing**, 2012, p. 85.

⁹¹ Mahfi Eğilmez, **Tarihsel Süreç İçerisinde Dünya Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2018, s. 186-187.

akıllı hizmetlerle donatılması için önemli olan, bugün kendi alanlarında dünya liderleri arasında bulunan şirketlerin, sistem bilgilerini ve ürünlerinin ürettiği verileri kullanmalarıdır.⁹²

2.2.2.1. Kapsamı

Küreselleşme ve ağ iletişimin gittikçe artması ile birlikte, dünyanın süreç hızlarında iyileşme yaşanmaktadır. Artan uluslararası rekabet, ürünlere olan talepte kısmen yüksek varyanslı ve yüksek maliyet baskılı şiddetli bir dalgalanma yaratmaktadır. Bu durum çoğu şirketin eylem alanını daha dinamik, öngörülemeyen ve çalkantılı hale getirmiştir. Sanayi dalları birleşmekte, müşteriler daha aktif olarak düşünmekte ve eyleme geçmekte ve rakipler atağa geçmektedir. Ürünlerin kısalmış yaşam döngüleri, teknoloji ve ürün yeniliklerinin artmasına yol açmaktadır. Geleneksel fabrika düzeninin bu gereklilikleri karşılayamaması nedeniyle, fabrikalar ve üretim dünyası “Entegre Sanayi” olarak da adlandırılan Dördüncü Sanayi Devriminin eşiğinde bulunmaktadır.⁹³

Dördüncü endüstriyel devrimi ifade etmek için kullanılan Endüstri 4.0 terimi, yeni bir örgütlenme düzeyini ve tüm değer zincirinin ürünlerin yaşam döngüsü üzerinden yönlendirilmesini içermektedir. Bu döngü, gittikçe artan bireyselleştirilmiş müşteri isteklerine yöneliktir ve ürün geliştirmeye, üretim taleplerine, bir ürünün nihai müşteriye teslimine ve ilgili hizmetler dahil geri dönüşümüne dek olan fikirlere dayanmaktadır. Burada temel dayanak, değer yaratma sürecine dahil olan tüm kurumların ağları aracılığıyla tüm ilgili bilgilere gerçek zamanlı olarak erişilmesinin yanısıra; sistemin, verilerden zamanın herhangi bir noktasında optimal değer akışını üretme yeteneğidir. Endüstri 4.0 aracılığı ile, insanların, nesnelerin ve sistemlerin bağlantısı yoluyla maliyet, kullanılabilirlik ve kaynak tüketimi gibi farklı kriterlere göre optimize edilebilecek dinamik, gerçek zamanlı, optimize edilmiş ve kendi

⁹² Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, **Industrie 4.0 und digitale Wirtschaft: Impulse für Wachstum, Beschäftigung und Innovation**, Berlin, 2015, s. 13.

⁹³ Johann Soder, “Use Case Production: Von CIM über Lean Production zu Industrie 4.0”, Ed. by. Birgit Vogel-Heuser, Thomas Bauernhansl, Michael ten Hompel, Handbuch **Industrie 4.0 Bd. 1: Produktion, 2. Auflage**, Berlin, Springer Vieweg, 2017, s. 3.

kendini düzenleyen, işletmeler arası düzeyde değer yaratma ağları oluşturulması amaçlanmaktadır.⁹⁴

Endüstri 4.0 ile birlikte bilginin artan önemi ile hammadde, emek, zaman, mekan, sermaye ve diğer girdilere olan ihtiyaç azaltılarak “akıllı” fabrikalar geliştirilmektedir.⁹⁵ Bu noktada, Alman sanayiinin endüstriyel dijitalleşme konusunda uygun bir yapıya sahip olması, Alman şirketlerinin, özellikle ağ bağlantılı makine mühendisliği ve sensör teknolojisinde iyi durumda bulunmasına ve yüksek kaliteli sanayi ürünleri pazarındaki rakipsiz ihracat gücüne dayanmaktadır.⁹⁶ Bununla birlikte, Endüstri 4.0, şirketler için yalnızca teknolojik veya BT ile ilgili bir yaklaşımı gerekli kılmayacaktır. Değişen teknoloji, yeni iş ve kurumsal modeller geliştirme ve daha fazla çalışan katılımını kolaylaştırma imkânı sağlayan geniş kapsamlı organizasyonel etkilere de sahip olacaktır. Almanya, Programlanabilir Mantık Denetleyicilerin (PLC'ler) üretim teknolojisine entegrasyonu yoluyla daha esnek, otomatize edilmiş üretim sağlayarak ve aynı zamanda işgücüne olan etkiyi sosyal ortaklığa dayalı bir yaklaşımla yöneterek, 1980'lerin başında Üçüncü Sanayi Devrimi'ni (“Endüstri 3.0”) başarıyla uygulamıştır. Güçlü endüstriyel temeli, başarılı yazılım endüstrisi ve semantik (anlamsal) teknolojiler alanındaki know-how (bilgi birikimi), Almanya'nın Industrie 4.0'ı uygulamak için son derece iyi bir konumda olduğu yönünde bir işarettir.⁹⁷ Buna karşın, yatırımların büyük bir kısmının büyük şirketlere yönelmesinin yanında, çalışanların büyük çoğunluğunun küçük ve orta ölçekli işletmeler tarafından istihdam edilmeleri küçük ve orta ölçekli işletmelerin soyutlama, karmaşıklık ve ağ oluşturma düzeyleri üzerinde soru işaretleri yaratmaktadır.⁹⁸

⁹⁴ Frank Högbe, Wilfried Kruse, “Verwaltung 4.0 als Beitrag zur Wertschöpfung am Standort Deutschland 4.0 – Bedeutung einer weiterentwickelten Wirtschaftsförderung 4.0”, **Industrie 4.0: Herausforderungen, Konzepte und Praxisbeispiele**, Ed., Stefan Reinheimer, Wiesbaden, Springer Vieweg, 2017, s. 149.

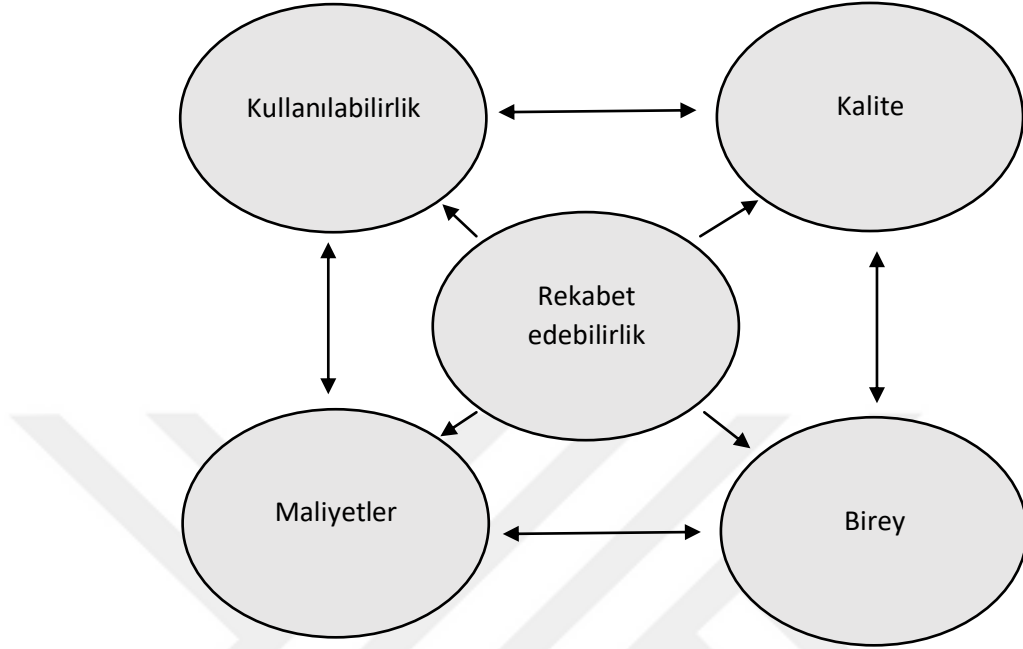
⁹⁵ Alvin Toffler, Heidi Toffler, **Yeni Bir Uygarlık Yaratmak**, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, İnkılap, 1996, s. 62.

⁹⁶ Enzo Weber, “Industrie 4.0: Wirkungen auf den Arbeitsmarkt und politische Herausforderungen”, **Zeitschrift für Wirtschaftspolitik**, Vol.: 65, Issue: 1, 2016, s. 67.

⁹⁷ Hennig Kagermann, Wolfgang Wahlster and Johannes Helbig, **Recommendations for Implementing the Strategic Initiative INDUSTRIE 4.0: Final report of the Industrie 4.0 Working Group**, München, 2013, s. 16-17.

⁹⁸ Enzo Weber, **a.g.e.**, s. 67.

Şekil 2.1: Endüstri 4.0'ın Rekabetçi Faktörleri

Kaynak: Bodo Wiegand, **Der Weg aus der Digitalisierungsfalle: Mit Lean Management erfolgreich in die Industrie 4.0**, Wiesbaden, SpringerGabler, 2018, s. 4.

Küresel rekabet, kaynak maliyetlerindeki belirsizlikler, bilgi teknolojilerindeki üstün gelişmeler ve bireylerin değişen tutumu, işletmeleri atık olmaya ve verimliliği artırıcı, rekabetçiliği teşvik edici, inovasyon, planlama, tasarım, uygulama ve yönetim temelli “akıllı üretim” yapmaya yönlendirmektedir.⁹⁹ Endüstri 4.0 ile amaçlanan işletmelerin kullanılabilirlik, kalite, maliyetler ve birey olan dört rekabetçi faktörünü aynı anda optimize ederek, rekabet edilebilirliği sürdürülebilir kılmaktır (Bkz. Şekil 2.1). Bir firmanın diğer firmalar ile karşılaştırıldığında rekabet edebilir durumda olması, üretim sürecindeki etkinliğe ve verimliliğe bağlıdır.¹⁰⁰ Dijital yetenekler tarafından güçlendirilen yeni teknolojiler, şirketlerin AR-GE, pazarlama, satış ve dağıtım kanallarında etkin ve verimli olmasını sağlayarak üretim sürecinin öncesinde, üretim sürecinde ve üretim sürecinin

⁹⁹ Gürçan Banger, **Endüstri 4.0 ve Akıllı İşletme**, Ankara, Dorlion Yayınları, 2016, s. 147-149.

¹⁰⁰ Osman Küçükahmetoğlu, **Rekabet Edebilirlik: Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 2000, s. 23.

sonrasında kalite, hız ve fiyat açısından inovatif rakipler karşısında avantajlı olmasını sağlayacaktır.¹⁰¹

Endüstri 4.0, 19. yy'da ilk sanayi devrimi için olduğu gibi, üretim süreçlerinde ciddi bir değişikliği ifade etmektedir. Mevcut süreç, malların, şirketlerin bilişim teknolojileri (BT) yapılarının, idarelerinin, endüstriyel hizmetlerin, nesnelerin internetinin (IoT) sanayi üretimi içerisindeki dijitalleşmesinin bir adım daha ilerlemesini içermektedir. Bu ilerleme, sanayi üretiminin temellerini küresel düzeyde değiştirecektir.¹⁰²

Endüstri 4.0 ile yaşanan değişikliklerden üreticilerin beklentileri şu şekilde açıklanabilir:¹⁰³

- **Dijital Performans Yönetimi:** Dijital performans yönetimi, minimum kaynak gereksinimi ve basit, hızlı bir şekilde sunulabilir çözümleri nedeniyle dijital üretime katkı sağlayabilir. Uygulama mevcut yalın yönetim süreçlerini hızlandırır ve daha gelişmiş dijital teknolojilerin temelini oluşturan dijital yetenek ve veri odaklı bir yapı oluşturmaya yardımcı olur.
- **Tahmine Dayalı Bakım:** Tahmine dayalı bakım, veri kullanılabilirliği, makine öğrenme teknolojisi ve bulut teknolojisi konularında önemli bir ilerleme sağlanması ile farklı veri kümelerini birleştiren ve karmaşık derin öğrenme algoritmaları kullanan öngörücü bakım yaklaşımını mümkün kılmaktadır. Şirketler tahmine dayalı bakımda başarılı olmak için, ilgili bakımın derin bakım uzmanlığı ve bilgisi, güçlü ileri analitik bilgisi ve uygun değişim yönetimi yetenekleri şeklinde üç bileşene ihtiyaç duymaktadırlar.
- **Verim, Enerji ve Ürün Optimizasyonu:** Süreç kontrol sistemleri verilerinin maliyet verileri gibi diğer verilerle entegre edilmesi şirketlerin verim, enerji ve ürünleri optimize etmelerine yardımcı

¹⁰¹ Klaus Schwab, **Dördüncü Sanayi Devrimi**, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, Optimist, 2017, s. 59-61.

¹⁰² Jürgen Turek, Industriepolitik, Jahrbuch der Europäischen Integration 2016, s. 259-260.

¹⁰³ McKinsey&Company, "Industry 4.0 after the initial hype: Where manufacturers are finding value and how they can best capture it ", **McKinsey Digital**, 2016, pp. 14-15.

olmaktadır. Üreticilerin, mevcut verileri doğru yazılımla birleştirerek ilerleme kaydettikleri görülmektedir. Ek olarak, şirketler doğru algoritmaları oluşturmak için gerekli bilgi donanımını sağlamak zorundadırlar.

- **İleri Düzey Otomasyon:** Neredeyse tüm şirketler için, hem mavi yakalı hem de beyaz yakalı çalışan gerektiren işlerde otomasyon kullanımını artırma konusunda hala büyük bir potansiyel mevcuttur. Mavi yakalı gerektiren işler açısından, endüstriyel robotiğin maliyetinde azalma yaşanması, sensör teknolojisinin yaygınlaşması, yapay zeka alanındaki gelişmeler yaşanması ile önümüzdeki yıllarda robotların potansiyelinin daha karmaşık sistemlerde ve durumlarda kullanımının benimsenmesi, otomasyonun erişilebilirliğinin ve potansiyel değerinin artması beklenmektedir. Beyaz yakalılar açısından da tedarik zinciri sürecindeki talep planlama ve sipariş yönetimi gibi fonksiyonlarda optimizasyon potansiyelinin çok fazla olduğu bilinmektedir.
- **Dijital Kalite Yönetimi:** Yeni başlayan üreticiler, servis bilgilerinin kaydedilmesine ve saklanmasına yardımcı olan dijital dokümantasyon sistemlerinin uygulanması ile daha yüksek verimlilik, hataları geri izleme yeteneği ve geri çağırımlardan elde edilen maliyet azaltma şeklinde önemli avantajlar elde edebilirler.

2.2.2.2. Etkileri

Endüstri 4.0'ın tasarımlara, süreçlere, operasyonlara ve hizmetlere dair ürün ve üretim sistemlerini önemli ölçüde değiştirecek olmasından ötürü, dijital dönüşümdeki gelişmeler ve artan bağlantı gücü kuruluşlara yeni zorluklar getirecektir. Endüstri 4.0'ın ayrıca, sanayi ve pazarlar üzerinde önemli bir etkisi olacak, tüm ürün yaşam döngüsünü etkileyecek, yeni bir üretim ve iş yapma yolu sağlayacak, süreçleri iyileştirecek ve şirketlerin rekabet gücünü artıracak yönetim

şekillerinin, gelecekteki işlerin ve yeni iş modellerinin oluşturulması hususunda daha fazla sonuca yol açması beklenmektedir.¹⁰⁴

Endüstri 4.0'ın etkileri, ekonomik etkiler, ekolojik etkiler ve sosyal etkiler olmak üzere üç alt başlık halinde incelenecektir

2.2.2.2.1. Ekonomik Etkiler

Endüstri 4.0'ın üretimi oldukça esnek ve verimli hale getireceği öngörülmektedir. Ayrıca, kaynak verimliliğinin ve etkinliğinin de artacağı öngörülmektedir. Endüstri 4.0 sayesinde bireyselleştirilmiş ürünleri seri üretilen bir ürünün maliyeti ile imal etmek mümkün olacaktır. Endüstri 4.0 ile, geleneksel yöntemlerin aksine hem az miktarda hem de karmaşık olan ürünler uygun maliyetli olarak üretilebilirler. Endüstri 4.0 ayrıca, Smart Data (akıllı veri) sayesinde tahminlerin daha önceden ve çok daha iyi yapılmasını sağlayarak, ekonomik krizlere veya altyapı arızalarından kaynaklanan bozulmalara karşı direnç oluşturmakta ve yenilenme kapasitesini artırmaktadır.¹⁰⁵

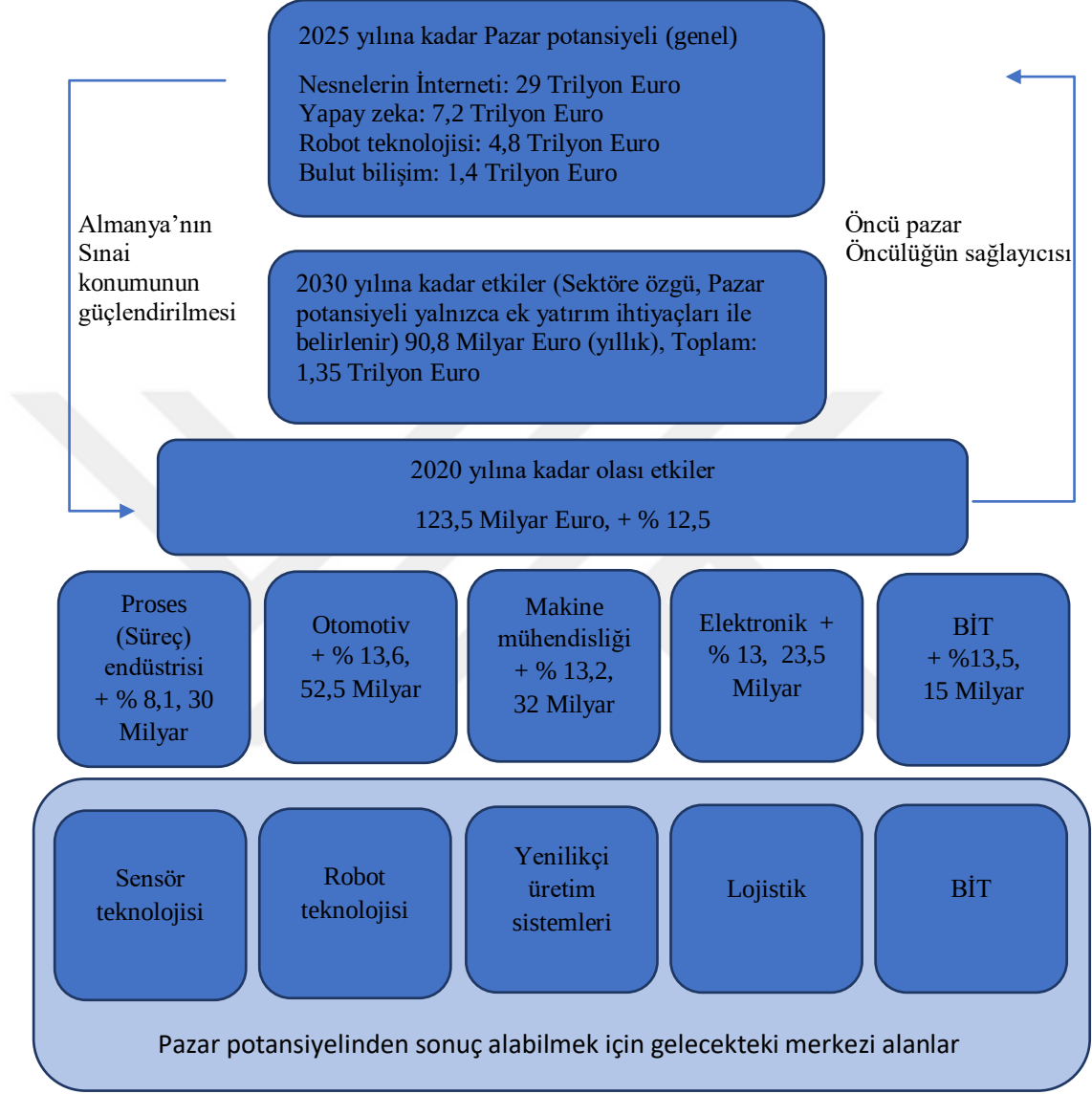
Almanya'da büyük sanayi işletmelerinin, küçük şirketlere göre daha yüksek bir dijitalleşme derecesine sahip oldukları görülmektedir. Bunun nedeni olarak, dijitalleşmenin ilk yatırım maliyetinin çok yüksek olması ve bu maliyetin daha sonraki maliyet tasarrufları ile karşılanamaması gösterilebilir. Ayrıca, dijitalleşmenin ağ iletişim maliyetlerinin çok yüksek olması, Endüstri 4.0'ın getireceği rekabet avantajının sağlanmasını ancak tek el benzeri bir pozisyonun elde edilmesine bağlamaktadır. Bu, Endüstri 4.0 uygulamasında firmalara daha düşük fiyat belirleme esnekliği ve kendi piyasasını tedarik edebilme şansı sunmaktadır.¹⁰⁶

¹⁰⁴ A. C. Pereira, F. Romero, "A review of the meanings and the implications of the Industry 4.0 concept", **Procedia Manufacturing**, Vol.: 13, 2017, p. 1212.

¹⁰⁵ Henning Kagermann, "Chancen von Industrie 4.0 nutzen", Ed. by. Birgit Vogel-Heuser, Thomas Bauernhansl, Michael ten Hompel, Handbuch **Industrie 4.0 Bd. 4: Allgemeine Grundlagen**, 2. Auflage, Springer Vieweg, Berlin, 2017, s. 239.

¹⁰⁶ Florian W. Bartholomae, "Ökonomische Auswirkungen der Digitalisierung auf den internationalen Wettbewerb und die internationale Arbeitsteilung", **Volkswirtschaftliche Diskussionsbeiträge**, Universität der Bundeswehr München, 2018, s. 8.

Şekil 2.2: Endüstri 4.0'ın Beklenen Ekonomik Etkileri

Kaynak: Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, **Industrie 4.0: Volks-und betriebswirtschaftliche Faktoren für den Standort Deutschland- Eine Studie im Rahmen der Begleitforschung zum Technologieprogramm AUTONOMIK für Industrie 4.0**, Berlin, 2015, s. 8.

Şekil 2.2'de gösterildiği üzere, Endüstri 4.0 ile amaçlanan dijital dönüşüm neticesinde, Almanya'nın üretimde ve mühendislikte geleneksel olarak güçlü olan konumunu korumak ve makine ve teçhizatındaki yatırımlarını garanti altına almaktır. Almanya'nın geleneksel olarak güçlü olan mühendisliği otomasyon ve

fabrika alanlarını da içermekte olup; Alman sanayii Endüstri 4.0'ın gelişmesinde önemli bir role sahiptir.¹⁰⁷

Endüstri 4.0, Almanya'da sürdürülebilir iktisadi üretim için çok önemli bir faktördür. Endüstri 4.0 ile amaçlanan daha az hammadde ve enerji ile daha fazla miktarda üretim yapabilmektir. Endüstri 4.0, şirketlerin daha fazla üretim, enerji ve kaynak verimliliği ile verimli bir üretim süreci elde etmelerine yardımcı olacaktır.¹⁰⁸

2.2.2.2.2. Ekolojik Etkiler

BİT yoluyla akıllı ağ bağlantısı, kaynakların daha verimli ve daha özenli kullanılmasını sağlamaktadır. Örneğin, akıllı bir fabrikada, makinelerdeki start-stop işlevleri gibi akıllı işlemler, fabrikanın enerji tüketimini önemli ölçüde azaltır. Hataların daha önceden tespit edilmesi ile atıklar önemli ölçüde azaltılmaktadır. Lojistikte akıllı iletişim ağları sayesinde yol kullanıcılarının rotaları ve kapasite kullanımları daha verimli hale gelir. Ürünlerin kaynak tüketimine ilişkin kapsamlı şeffaflık içeren çeşitli gerçek ve sanal verilerin yaygınlaşması, ürünlerin yaşam döngüsü analizlerinde ve geri dönüşümde kaynak optimizasyonu için yararlı sonuçlar doğurmaktadır.¹⁰⁹

2.2.2.2.3. Sosyal Etkiler

Dördüncü Sanayi Devrimi ile insanların yaşam kalitesi artmaktadır. Endüstri 4.0, çalışanların işlerini güvence almasının, kaynak tüketimini azaltmasının ve kentsel bölgelerin yeniden sanayileşmesini sağlamasının yanı sıra, daha iyi bir iş kalitesi sağlamaktadır. BİT, iş-yaşam dengesini iyileştirecektir. Akıllı fabrikadaki işler için belirlenmiş ve uyarlanmış sosyal ağlar ve sosyal medya ile her bir birey kendi uygunluğuna göre iş dünyasının merkezine dönecektir. Öte yandan, çalışanlar “makine operatörleri” olarak daha az kullanılmaktadır; ancak verimlilik ve esneklik arasındaki doğru dengeyi sağlamak için daha ziyade deneyimli çalışanlar, karar

¹⁰⁷ Henning Kagermann v.d., **Industrie 4.0 im globalen Kontext: Strategien der Zusammenarbeit mit internationalen Partnern**, Acatech Studie, München, Herbert Utz Verlag, 2016, s. 37.

¹⁰⁸ PWC, **Industrie 4.0: Chancen und Herausforderungen der vierten industriellen Revolution**, 2014, s. 19.

¹⁰⁹ Henning Kagermann, “Chancen von Industrie 4.0 nutzen”, Ed. by. Birgit Vogel-Heuser, Thomas Bauernhansl, Michael ten Hompel, Handbuch **Industrie 4.0 Bd. 4: Allgemeine Grundlagen**, 2. Auflage, Berlin, Springer Vieweg, 2017, s. 240.

verici ve koordinatör rollerinde kullanılmaktadır. Aynı zamanda, çalışma ortamı daha disiplinlerarası hale gelmekte, bireysel çalışan için iş içeriğinin çeşitliliği artmakta, mesleki eğitimlerin süresi kısalmaktadır.¹¹⁰

Endüstri 4.0 ile birlikte robotlar ve bilgisayarlar tarafından yönlendirilen üretim ve hizmet alanları bir yandan işçi hakları, işçi sağlığı, çalışma saatleri, tatiller, yaşam koşulları gibi sosyal sorunları ortadan kaldırırken, milyonlarca insanın işsiz kalması neticesinde birçok sosyal sorunu da beraberinde getireceği ortadadır.¹¹¹

Bunların yanında, Endüstri 4.0 müşterilerin akıllı ürün özelliklerine adapte olabilirliğine dair bakış açısını değiştirerek tüketiciler ile üreticiler arasındaki ilişkileri değiştirdiği gerçeği yadsınamaz. Talep tarafında, müşteriler, edindikleri ve verilen bilgi ve ürünlerin teknik durumunun kalitesi ve güvenilirliğinin önemi konusundaki farkındalıklarını artıracaklardır. Talep tarafında, müşteriler edindikleri ve verilen bilgi ve ürünlerin teknik durumunun kalitesi ve güvenilirliğinin önemi konusundaki farkındalıklarını artıracaklardır. Bu, bilgilerin gerçek zamanlı olarak toplanmasını ve analiz edilmesini etkileyecektir ve sonuç olarak, müşterilerin değer yaratmaya yönelik yeni yaklaşımlarını etkileyecektir. Bu müşterilerin, ürünlere bağlı yeni teknolojilere nasıl adapte olacağı sorusunu akla getirmektedir.¹¹²

2.3. Almanya’da Uygulanan Sanayi Politikalarının Temel Politika Alanları İle İlişkisi

2.3.1. Almanya’da Sanayi Politikası-Rekabet Politikası İlişkisi

Almanya, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren bilim ve teknolojiye dünya standartlarında bir statü kazanmasıyla birlikte endüstriyel bir güç merkezi haline gelmiştir. O zamandan bu yana yenilik odaklı bir ekonomi oluşturan Almanya’da rekabet avantajına sahip sanayi kollarının fazla olması, Almanya’ya uluslararası rekabette güçlü bir konum getirmiştir. Alman şirketleri genellikle

¹¹⁰ A.e., s. 240.

¹¹¹ Deniz Ülke Arıboğan, **Duvar**, 4.bs., İstanbul, İnkilap, 2019, s. 73-74.

¹¹² Vasja Roblek, Maja Meško, and Alojz Krapež, “A Complex View of Industry 4.0”, **SAGE Open**, April-June 2016, s. 7. Ayrıca bkz.: Raul Espejo, Gandolfo Dominici, “Cybernetics of Value Cocreation for Product Development”, **Systems Research and Behavioral Science**, Vol.:34, Issue:1, 2017, s. 24-40.

maliyet yerine farklılaşma temelinde rekabet etmektedirler.¹¹³ Almanya, 2018 yılı itibariyle, ABD, Çin ve Japonya'nın ardından dünyadaki dördüncü en büyük GSYİH'ye sahiptir ve kendisini kısa bir sürede “Avrupa'nın hasta adamı” ndan “ekonomik süperstar” a dönüştürebilmiştir. Bu ekonomik dönüşümün sebebi, 2000’li yılların başlarındaki “Hartz reformları” olarak adlandırılan işgücü piyasası reformlarının uygulamaya konmasına ve Euro bölgesi bağlamındaki ticaret dengesine odaklanmaktadır. Ancak bu noktada, Almanya’nın ihracatına yardımcı olan işgücü piyasasının yeniden yapılandırılması ve rekabet gücünün artırılması üzerinde durulmalıdır.¹¹⁴

Devletin rekabet politikası konusunda gözetici rol oynadığı Almanya’da, Hermann Adam, Walter Eucken’in düşüncelerinden hareketle, rekabet politikası konusunda düzenleyici devlet ilkelerinin şu şekilde olması gerektiğini savunmuştur:¹¹⁵

- Tekellerin, rekabet politikası önlemleriyle zamanında engellenmesi gerekir. Teknik nedenlerden dolayı bir tekelin kaçınılmaz olduğu yerlerde (örneğin demiryolları), bağımsız bir tekeli denetleme otoritesinin tekeli kontrol etmesi gerekir.
- Milli gelir adaletsiz bir şekilde dağılmış ise, devletin kademeli vergilendirmesi ile geliri düzenlemesi gerekir.
- Bir şirketin hesaplamalarına yalnızca şirket içi maliyetler dahil edilmemelidir; aksine üretim dışı maliyetlerinin (örneğin çevresel zararlar) dikkate alınması gereklidir.
- Satıcılar piyasalarda kural dışı tepki gösterdiklerinde, (örneğin işçiler, işgücü piyasasında ücretler düşerken daha fazla çalıştıklarında) devlet bu davranışı asgari ücret veya fiyatla sınırlandırmalıdır.

¹¹³ Michael E. Porter, **Competitive Advantage of Nations**, New York, The Free Press, 1990, p. 746.

¹¹⁴ Christian Dustmann v.d., “From Sick Man of Europe to Economic Superstar: Germany’s Resurgent Economy”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol: 28, No:1, 2014, p. 168.

¹¹⁵ Hermann Adam, **Wirtschaftspolitik und Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland: Eine Einführung**, 3. Auflage, Opladen, Leske + Budrich, 1995, s. 43.

Almanya'daki etkin rekabetin günümüzdeki yasal dayanağı Rekabet Kısıtlamalarına Karşı Yasa'dır. Rekabet Kısıtlamalarına Karşı Yasa öncelikle Federal Kartel Bürosu ve Eyalet Kartel Büroları tarafından uygulanmaktadır.¹¹⁶ Rekabet Kısıtlamalarına Karşı Yasa diğer yasa ve düzenlemelerle bağlantı ve uyumluluk içermektedir. 9 Haziran 2017 tarihinde güncellenerek yürürlüğe giren yasa, kanunların dijital pazarlara uyarlanmasını, yeni birleşme kontrol eşliğini, ebeveynlere ait sorumlulukların tanıtılmasını ve rekabet yasalarının uygulanmasında tekelcilik karşıtı ihlallerin önemli rol alması içermektedir.¹¹⁷

Federal Ekonomi ve Enerji Bakanlığı tarafından 2017 yılında 'Dijital Platformlar' başlığıyla yayımlanan Beyaz Kitap'a göre; sanayi, yeni fırsatları yakalama ve yeni büyüme alanlarına nüfuz etmek için birçok fırsat sunan şirketlerle birlikte geniş olanaklara sahip bir durumda olup; bununla birlikte rakipler daha esnek, daha hızlı ve daha iyi hale geldikçe de başarısızlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle, yerleşik pazarlarda daha fazla verimlilik elde etme amacıyla hareket eden işletmelerin, yeni dijitalleştirilmiş ürünler ve iş modelleri geliştirmede daha da hızlı olmaları giderek daha önemli hale gelmektedir.¹¹⁸

2.3.2. Almanya'da Sanayi Politikası-Ticaret Politikası İlişkisi

Tarihsel süreç içerisinde Almanya'daki ticaret politikası uygulamalarının sanayi politikaları etkileme boyutları Tablo 2.26'da verilmiştir:

Tablo 2.26: Almanya'nın Ticaret Politikasını Etkileyen Gelişmeler

Dönem	Gelişmeler
1910-1913	İhracatın GSYİH'nın yüzde 18'ini oluşturduğu Almanya, yüzyılın başında dünyanın ikinci büyük ihracatçısı konumundadır. Sanayi kartelleri dış ticareti etkilerken, gümrük tarifeleri birincil ürünleri özellikle dış rekabetten korumaktadır.

¹¹⁶ Meinrad Dreher, Julia Körner, "Germany", **Antitrust for Small and Middle Size Undertakings and Image Protection from Non-Competitors**, Ed. by., Pranvera Kellezi, Bruce Kilpatrick, Pierre Kobel, Berlin-Heidelberg, Springer Verlag, 2014, p. 130.

¹¹⁷ Mayer Brown LLP, "Revised German Antitrust & Competition Law", Legal Update, 2017 (Çevrimiçi), <https://www.mayerbrown.com/-/media/files/perspectives-events/publications/2017/06/revised-german-antitrust--competition-law/files/get-the-full-report/fileattachment/legalupdate-revised-german-antitrust-law.pdf>, 15 Mayıs 2018.

¹¹⁸ Federal Ministry for Economic Affairs and Energy, **White Paper: Digital Platforms: Digital regulatory policy for growth, innovation, competition and participation**, Berlin, 2017, s. 17.

1914-1918	İngiliz ablukaları ve Alman denizaltıları nakliyei engellemekte ve ticareti zorlaştırmaktadır.
1919-1932	1920'li yılların sonunda ihracat GSYİH'nın yüzde 15'ine düşmüştür. Hitler, Mein Kampf adlı çalışmasında "Nihayet savaş öncesi dönemin sömürgecilik ve ticaret politikasına son veriyoruz ve geleceğin bölgesel politikasına geçiyoruz." şeklindeki satırlarıyla Nazilerin özgüven hedefini önceden belirtmiştir.
1933-1944	Nazi rejimi, sanayi politikası ve yakındaki devletlerle hammadde takasları yoluyla otarşiyi (ekonomik olarak kendi kendine yeterliliği) hedeflemektedir. Ticaret odaklı büyümeden uzaklaşmanın, küresel depresyon ile birleşmesi, ticaretin 1930'ların sonunda GSYİH'nın yüzde 6'sına düşmesine neden olmuştur. Savaş başladığında, işgal altındaki bölgeler hammadde ve emek için kullanılmıştır.
1945-1949	İşgal hükümetinin Nazi'nin otarşı politikalarını durdurmasına rağmen, Avrupa'daki bozuk altyapı ve aksayan ekonomi ticaret fırsatlarını sınırlandırmıştır. Marshall Planı, yavaş yavaş canlanan Avrupa ekonomisine Almanya'nın yeniden entegre olmasına yardımcı olmuştur. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır.
1950-1956	Almanya, Avrupa Birliği'nde gelecekte bir serbest ticaret düzenlemesi olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğuna katılmıştır. Avrupa'da ve dünyada giderek artan açık ticaret, Almanya'nın hızla büyüyen ihracat ekonomisine yardımcı olmuştur. Uzun sürecek olan sürekli dış ticaret fazlası dönemi başlamıştır. Almanya aynı zamanda GATT'a taraf olmuştur.
1957-1970	Almanya, 1957'de, Roma'nın Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğunun kurulmasına katkı sağlayarak Almanya'nın ihracat ekonomisini geliştirmiştir. Almanya'nın ünlü mühendislik cesareti, ekonomik mucizeyi harekete geçiren yüksek kaliteli sanayi ürünleri ihracatı yapılmasını sağlamıştır. İhracat 1970 yılında GSYİH'nın yüzde 17'sinden yüzde 24'e yükselmiş; ticaret fazlası 1990'a kadar sürecektir.
1971-1980	İhracat 1980 yılında yüzde 27'ye yükselmiş; ancak petrol şokları, petrol ithalatının etkisi ve başta çelik olmak üzere yerel sanayi üzerindeki olumsuz etkiler nedeniyle ödemeler dengesini zorlamaktadır. Almanya'nın makine ve kimyasal madde gibi geleneksel sektörlerinden bazılarının rekabet edebilirliğini yitirdiğinin ilk işaretleri alınmış; bunlar sübvansiyonlarla karşılanmıştır.
1981-1990	Almanya, 1980'li yılların ortalarında büyük ticaret fazlasına sahip ve dünyanın en büyük ihracatçısı konumunda bir ülke olmuştur. Ekonomi giderek hizmetler sektörüne yönelmiş; ancak imalat sanayii önemini korumuştur.
1991-1999	Doğu ile Batı Almanya'nın yeniden birleşmenin ardından Almanya'nın büyük ticaret açığı mevcut olmuştur. Küreselleşme, Almanya'nın çelik, makine ve kimyasallardan oluşan temel ihracatının farklı lokasyonlarda ucuza üretilebileceğinden ötürü endişe yaratmıştır. Karmaşık güvenlik yasaları, genellikle yabancı mallara yönelik istenmeyen bir engeldir. 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur.
2000-2003	Almanya, kısmen bazı ihracat kazanımları sayesinde, ancak çoğunlukla iç talepte devam eden azalmadan kaynaklanan ithalattaki düşüşe bağlı olarak bir ticaret fazlası kaydetmiştir. Euro'nun 2002-2003'te dolara karşı yükselmesi, Alman ihracatını daha pahalı hale getirmiş ve ticaret fazlasının kısa sürmesinden endişe edilmiştir. 2001 yılında, dünyadaki ticaret engellerini azaltma, böylece küresel ticaretin artmasını sağlama amacıyla DTÖ kapsamında Doha Kalkınma Gündemi oluşturulmuştur.
2004-2015	Avrupa Komisyonu, 2007 yılında yeni pazar erişim stratejisi oluşturmuştur. 2013 yılında AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) müzakerelerinin başladığını duyurmuştur. 2015 yılında AB yeni ticaret stratejisini tanıtmıştır; aynı yıl AB ve Kanada CETA'yı (Kapsamlı Ekonomik ve Ticaret Anlaşması) imzalamıştır.

Kaynak: Public Broadcasting Service (PBS), “Trade Policy: Germany”, (Çevrimiçi) https://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/lo/countries/de/de_trade.html, 1 Haziran 2019; Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, “Handelspolitik”, (Çevrimiçi) <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Dossier/handelspolitik.html>, 1 Haziran 2019 bilgilerinden derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Almanya’nın sektörel uzmanlaşma konusunda oldukça ileri düzeyde bulunduğu otomotiv sanayii açısından durum değerlendirmesi yapıldığında, otomotiv sektöründeki şirketler için dış pazarlara erişimin şart olduğu görülmektedir. Almanya’nın otomotiv sektöründeki büyümesi ABD pazarı dışında, çoğunlukla Doğu Avrupa, Asya, Latin Amerika ve diğer eşik ülkelerindeki pazarlarda artan motorlaştırma seviyelerinde gerçekleşmektedir. Almanya 2018 yılı itibariyle dünya pazarlarına toplamda yaklaşık 4 milyon araç ihraç ederken; bunun yaklaşık 2,46 milyonunu Avrupa pazarları oluştururken, geriye kalan kısım diğer pazarlara ihraç edilmiştir. Buna ek olarak, birçok ülke sürekli olarak şirketleri yerel üretim tesisleri kurmaya desteklemek, hatta zorlamak adına düzenlemeler yapmaktadır. unlar arasında yüksek ithalat vergileri, ve tarife dışı ticari engeller yer almaktadır. Bütün bunlar Almanya'dan yapılan ihracatın giderek zorlaştığı anlamına gelmektedir.¹¹⁹

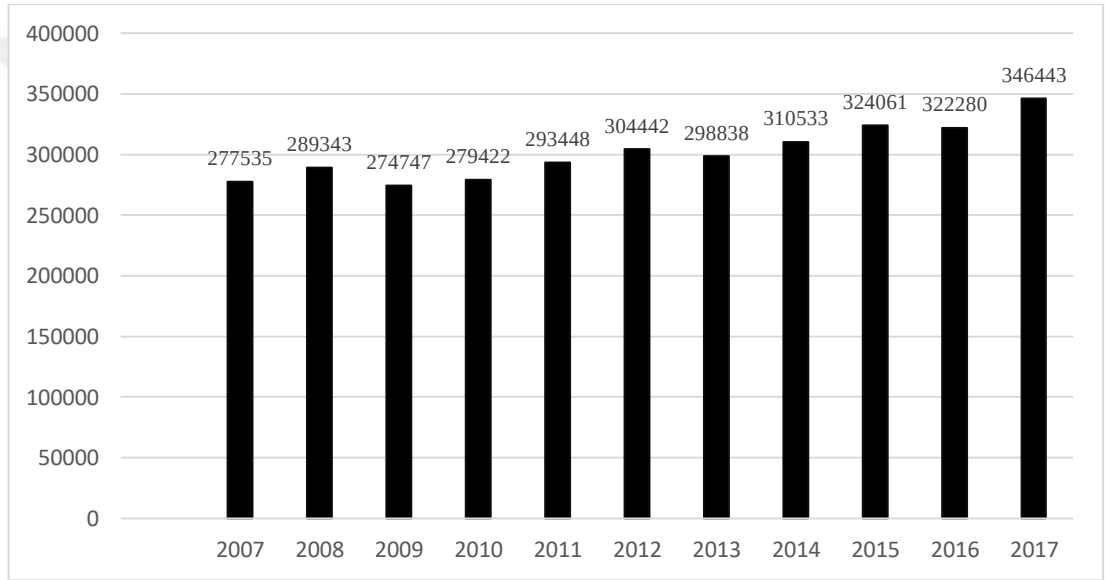
2.3.3. Almanya’da Sanayi Politikası-İnovasyon Politikası İlişkisi

Sanayinin, hem Avrupa’da hem de dünyada refah ve iktisadi başarı sağlayabilmesi, rekabetçi olabilmesine bağlıdır. Bu, modern bir sanayi politikasının oluşturabileceği inovasyon dostu çerçeve koşullarını gerektirir. Bununla birlikte, Federal Alman Hükümetin bağlı olduğu uluslararası pazarlarda adil bir rekabet ortamına ve nitelikli işgücü talebini güvence altına almak için geleceğe yönelik bir politikaya sahip olmak da önemlidir. Almanya’da yer alan şirketlerin yenilikçi gücünü güçlendirmek için, gelecekteki itici güçlerin belirlenmesi önemlidir. İnovasyon süreçlerinin teşvik edilmesi için Almanya ile ilgili tüm önde gelen pazarlara ve önemli teknolojilere odaklanılmalıdır. Bunlar arasında makine ve tesisat mühendisliği, mikroelektronik, üretim teknolojisi, malzeme teknolojisi, biyoteknoloji ve nanoteknoloji, enerji ve çevre teknolojisi, mobilite ve lojistik, sağlık ve tıp teknolojisi ve bilgi ve iletişim teknolojisi sayılabilir. Teknolojik dönüşüm ve sürekli

¹¹⁹ Verband der Automobilindustrie (VDA), “Economic Policy and Infrastructure: Trade”, (Çevrimiçi), <https://www.vda.de/en/topics/economic-policy-and-infrastructure/trade/importance-of-trade-policy-for-industry-and-for-germany-as-an-industrial-location.html>, 20 Haziran 2019.

artan bilgi ve bilgi alışverişi hız kesmeden devam etmektedir. Bilgi üretimi ve araştırma ağırlıklı mal ve hizmetlerin üretimi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin daha da gelişmesinden önemli ölçüde etkilenir. Karmaşık üretim süreçleri dijital olarak kontrol edilebilir hale gelmektedir. Sanayide olduğu gibi, politika da yeni zorluklara açıkça ve esnek bir şekilde tepki verilebildiği ölçüde, Almanya bir yenilik ve üretim merkezi olarak gelecekte de için kalıcı ve çekici olacaktır.¹²⁰

Grafik 2.2: Almanya’da İmalat Sanayiinde AR-GE Alanında
İstihdam Edilenlerin Sayısı*

*İmalat sanayiinde tam zamanlı istihdam edilenler baz alınmıştır.

Kaynak: Statistisches Bundesamt, “Anzahl der Beschäftigten* in Forschung und Entwicklung im Verarbeitenden Gewerbe in Deutschland von 2007 bis 2017” (Çevrimiçi) <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/242318/umfrage/personal-im-verarbeitenden-gewerbe-in-deutschland/>, 3 Eylül 2019.

Grafik 2.2’de Almanya’da 2007-2018 yılları arası imalat sanayiinde AR-GE alanında istihdam edilenlerin sayısı verilmiştir. 2007 yılında 277 535 olan imalat sanayii AR-GE personeli sayısı 2017 yılında 346 443 kişi düzeyine çıkmıştır. Bu veri imalat sanayii işletmelerinin yenilik ve üretim merkezi olarak algılanmasının doğal bir sonucudur.

¹²⁰ Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, “Moderne Industriepolitik”, (Çevrimiçi) <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Dossier/moderne-industriepolitik.html>, 14 Mayıs 2019.

Almanya, sanayi ve teknoloji politikaları konusundaki temel araştırmalarını beş kurum üzerinden yönetmektedir: 2001 yılında kurulan Helmholtz Ulusal Araştırma Merkezleri Derneği araştırma kurumlarının en büyüğü olup; 2018 yılı itibariyle 40 000 çalışana sahip olup; enerji, dünya ve çevre, sağlık, havacılık, uzay ve taşımacılık, maddeler ve kilit teknolojiler alanlarında kullanılan 3,8 milyar Euro finansal bütçeyi yönetmektedir.¹²¹ 1911 yılında kurulan Max Planck Topluluğu, 2017 yılı itibari ile yaklaşık 24 000 çalışana ve 1,7 milyar Euro bütçeye sahip olup, doğa bilimleri ve sosyal bilimlerde araştırmalar yürütmektedir.¹²² 1990 yılında kurulan Leibniz Topluluğu 2018 yılı itibariyle yaklaşık 20 000 çalışana ve 2 milyar Euro bütçeye sahiptir.¹²³ 1951 yılında kurulan Alman Araştırma Cemiyeti (Deutsche Forschungsgemeinschaft), 2017 yılındaki yaklaşık 3 milyar Euro'luk bütçesi ile bireysel araştırmacıların ve araştırma gruplarının araştırmalarını finanse etmektedir.¹²⁴ 1949 yılında kurulan Fraunhofer Enstitüsü, Avrupa'nın en büyük uygulamalı bilimler araştırma ve geliştirme organizasyonu olup; 2018 yılı itibariyle yaklaşık 26 000 çalışana ve 2,6 milyar Euro bütçeye sahiptir.¹²⁵

2.3.4. Almanya'da Sanayi Politikası-Eğitim Politikası İlişkisi

Alman eğitim sistemi, ekonomik açıdan, ekonomik kalkınmanın gerektirdiği becerileri öğretme konusunda önemli bir görev üstlenmiştir. Teknik ilerleme ve büyüyen uluslararası iş bölümü, teknik gereksinimlere neden olmakta; Alman eğitim sistemi ise teknik gereksinimleri “ikili” (dual) mesleki eğitim sistemi ile karşılamaktadır.¹²⁶

¹²¹ Helmholtz-Gemeinschaft, “Annual Report 2018: Highlights, Figures, People”, (Çevrimiçi) https://www.helmholtz.de/fileadmin/user_upload/04_mediathek/18_Helmholtz_Geschaeftsbericht_ENGLISCH_epaper.pdf, pp. 43-44, 01 Mart 2019.

¹²² Max-Planck Gesellschaft, “Homepage: About us: Profile and vision: Facts and Figures”, (Çevrimiçi) <https://www.mpg.de/facts-and-figures>, 1 Mart 2019.

¹²³ Leibniz-Gemeinschaft, “Über Uns: Über Die Leibniz-Gemeinschaft”, (Çevrimiçi) <https://www.leibniz-gemeinschaft.de/ueber-uns/ueber-die-leibniz-gemeinschaft.html>, 1 Temmuz 2019.

¹²⁴ Deutsche Forschungsgemeinschaft, “DFG im Profil: Zahlen und Fakten: Statistik: Finanzen”, (Çevrimiçi) https://www.dfg.de/dfg_profil/zahlen_fakten/statistik/finanzen/index.html, 1 Mart 2019.

¹²⁵ Fraunhofer-Gesellschaft, “Startseite: Über Fraunhofer: Profil / Struktur: Zahlen und Fakten”, (Çevrimiçi) <https://www.fraunhofer.de/de/ueber-fraunhofer/profil-struktur/zahlen-und-fakten.html>, 1 Mart 2019.

¹²⁶ Detlef Radke, **The German Social Market Economy: An Option for the Transforming and Developing Countries?**, London, Frank Cass, 1995, p. 29.

“İkili” (dual) sistem, uygulamalı meslek okullarında pratik, şirkete dayalı eğitim ve teorik öğretimi birleştiren, kamu tarafından düzenlenmiş biçimde, mesleki eğitim amaçlı uygulanmaktadır. Çıraklık, çıraklığın türüne göre iki ila üç buçuk yıl arasında sürmektedir. 1969 tarihli Mesleki Eğitim Kanunu'nun (Berufsbildungsgesetz) yürürlüğe girmesinden bu yana, çıraklık eğitim standartları sendikalar ve sektörel işveren sendikaları arasında pazarlık edilmekte ve Federal Mesleki Eğitim Ajansı (Bundesinstitut für Berufsbildung) tarafından bağlayıcı olarak ilan edilmektedir. Bir çıraklık sözleşmesi işverenin yeterli eğitim sağlaması konusunda zorlayıcı olup; genç çıraklar, yalnızca resmi olarak tanınmış standartlara göre eğitilebilir. Eğitim programlarının denetimi ve final sınavlarının yönetimi, Sanayi Odaları ve Esnaf Odaları tarafından genel eğitim standartları baz alınarak yerel düzeyde yapılmaktadır. Eğitim sistemi, işverenlerin (Mittelstand¹²⁷ da dahil olmak üzere) nitelikli işgücüne katılması ve erişmesi için düşük maliyetli fırsatlar sunan bir kamu kaynağıdır.¹²⁸

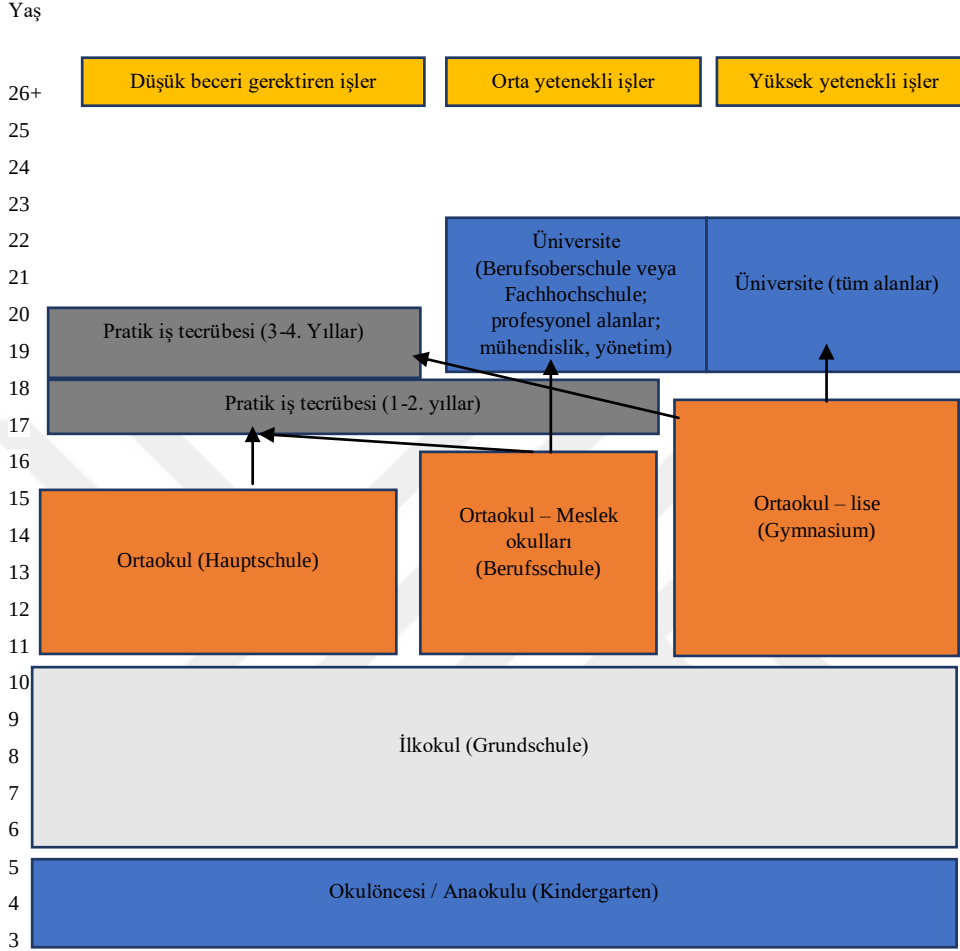
Almanya’da Endüstri 4.0 vizyonunun mevcut müfredata dahil edildiği ve bu vizyonu başta mühendislik eğitimine uyarlama konusunda yeni çalışma modüllerini beraberinde getirdiği görülmektedir. Mevcut derslerin modül özellikleri açıkça belgelenmiş ve Endüstri 4.0 ile kesişim alanları belirlenmiştir. Ayrıca, dersler laboratuvardaki uygulamalı çalışmalar ile bağlantılıdır. Öğrencileri yetiştirmek için Endüstri 4.0 ile ilgili dersler için öğretim materyalleri hazırlanmaktadır. Teorik ve pratik birimleri bir araya getiren müfredat, öğrencilerin Endüstri 4.0 ile ilgili temalar hakkında temel bilgileri edinmelerini ve laboratuvar aşaması için uygulamalı alıştırmalar sağlamak için gerçek iş vakaları deneyimlemeleri oluşturmaktadır. Öncelikle, imalatla ilgili tüm mühendislik programlarının müfredatı bu şekilde uyarlanmalıdır, ancak bilgisayar bilimi / mühendisliği veya malzeme bilimi / mühendisliği gibi programlar da seçmeli dersler veya Endüstri 4.0 ile ilgili çalışma yöntemleri geliştirilmelidir.¹²⁹

¹²⁷ Mittelstand, Almanya’da KOBİ’leri ifade etmek için kullanılan sözcüktür.

¹²⁸ Wolfgang Streeck v.d., “Die Rolle der Sozialpartner In der Ausbildung und beruflichen Weiterbildung in der Rudesrepublik Deutschland”, **CEDEFOD Dokument**, Berlin, 1987, s. 20.

¹²⁹ Selim Coşkun, Yaşanur Kayıkcı, Eray Gençay, “Adapting Engineering Education to Industry 4.0 Vision”, MDPI Conference Paper, 2019, s. 5.

Şekil 2.3: Günümüzde Alman Eğitim Sistemi

Kaynak: Murat Yülek, **Ulusların Yükselişi: İmalat, Ticaret, Sanayi Politikası ve Ekonomik Kalkınma**, İstanbul, Kronik, 2019, s. 274.

Sanayileşmiş Alman ekonomisini desteklemekte olan Alman eğitim sisteminin günümüzdeki durumu Şekil 2.3’de gösterilmiştir. Almanya’da altı ila on beş yaş arası okula gitmek zorunlu olup, ücretsizdir. İlköğretim (Grundschule) mezunu öğrenciler okul başarıları ve kişisel özelliklerine göre, üst düzey bir akademik veya teknik öğretim hedefleyenler Gymnasium’da; kısmi olarak daha düşük bir akademik yoğunluğa sahip ve meslek yüksek okullarına (Fachhochschule/ Technische Hochschule) yönlendiren Realschule’de veya ortaöğretimin ardından daha az nitelikli işlere yönlendiren Hauptschule’de öğrenim görmektedirler.¹³⁰

¹³⁰ Murat Yülek, **Ulusların Yükselişi: İmalat, Ticaret, Sanayi Politikası ve Ekonomik Kalkınma**, s. 274.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN SANAYİ POLİTİKALARI

3.1. Türkiye’de Uygulanan Sanayi Politikalarının Tarihsel Gelişimi

3.1.1. 1945 Öncesi Dönem

Osmanlı Devleti ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, Yükselme Dönemi’nde (15. ve 16. yy.) oldukça iyi durumda bulunmasına rağmen, 18. yy.’da dünya ekonomisindeki yerini yavaş yavaş kaybetmeye başlamış ve bu kayıp 20. yy.’da giderek belirgin hale gelmiştir.¹

Tablo 3.1: Osmanlı Devleti’nin Dünya Ekonomisindeki Yeri

	1500	1600	1700	1820	1870	1913	1923
Dünya Nüfusu (Bin)	438.428	556.148	603.490	1.041.708	1.275.732	1.792.925	1.863.466
Osmanlı Devleti’nin Nüfusu (Bin)	6.300	7.900	8.400	10.074	11.793	15.000	13.877
Osmanlı Devleti’nin Nüfusu / Dünya Nüfusu (%)	1.4	1.4	1.4	1	0.9	0.8	0.7
Dünya’nın GSYİH’si (Milyon \$)	248.321	331.344	371.058	693.502	1.109.684	2.733.190	3.000.000
Osmanlı Devleti’nin GSYİH’si (Milyon \$)	3.780	4.740	5.040	6.478	9.729	18.195	9.882
Osmanlı Devleti’nin GSYİH’si / Dünya’nın GSYİH’si (%)	1.5	1.4	1.4	0.9	0.8	0.6	0.3
Dünya’da Kişi Başı Gelir (\$)	566	596	615	666	870	1.524	1.525
Osmanlı Devleti’nde Kişi Başı Gelir (\$)	600	600	600	643	825	1.213	712
Osmanlı Devleti’nde Kişi Başı Gelir / Dünya’da Kişi Başı Gelir (%)	106	101	98	97	95	79	47

Kaynak: Angus Maddison, **The World Economy: Historical Statistics**, Vol.:2, Development Centre Studies, OECD Publishing, Paris, 2008 verilerinden derlenmiştir.

Tablo 3.1 incelendiğinde, 18. yy. sonrası Osmanlı Devleti’nin dünya ekonomisi içerisinde aldığı payın düştüğü görülmektedir. Bununla beraber, 1913 ve 1923 verileri incelendiğinde savaşların Türkiye ekonomisi üzerinde yarattığı sarsıcı

¹ Mahfi Eğilmez, **Tarihsel Süreç İçerisinde Dünya Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2018, s. 169.

etki açıkça görülecektir. 1913-1923 yılları arası Osmanlı Devleti'nin GSYİH'si ve Osmanlı Devleti GSYİH'sinin Dünya GSYİH'si içerisindeki payı yaklaşık yarı yarıya düşmüştür.

Cumhuriyet Dönemi'nin sanayi politikaları konusunda daha iyi bir değerlendirme yapabilmek adına, Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki ekonomik durumunun iyi bilinmesi gereklidir. Osmanlı Devleti, kapitülasyonlar ile yerli sanayinin önüne set çekmiş²; gümrük anlaşmaları ile iç pazarı yabancılara açık hale getirmiş, üretici vergi öderken ithal mallar gümrük bedeli olmaksızın ülkeye giriş yapmış ve tüm bunlar Osmanlı Devleti'nin üretim ve sanayileşmeyle ilgilenememesine sebep olmuştur.³

Osmanlı Devleti'nde sanayileşmenin, devlet koruması altında 18. yy'den itibaren dokuma tezgâhları ile başladığı görülmektedir. Bir yandan büyük sanayi işletmeleri kurulmaya çalışılırken, diğer yandan Mühendishane-i Hümayunlar ve sanayi mektepleri yoluyla bilim ve teknikte çağdaş ülkeler düzeyine erişilmeye çalışılmıştır. Ancak ortaya çıkan siyasal ve ekonomik sorunlar nedeniyle, Osmanlı Devleti, 1838 yılında İngiltere ile Baltalimanı Serbest Ticaret Anlaşması'nı imzalamış ve bu anlaşmanın neticesinde, Osmanlı pazarları yabancı tüccarların denetimine geçmiş, Osmanlı sanayicisinin ve esnafının faaliyetleri azalmış ve durma noktasına gelmiştir.⁴ Baltalimanı Serbest Ticaret Anlaşması, kapitülasyonların olduğu gibi devam etmesini, İngiliz tüccarların ortaklarına Osmanlı tebaası ile aynı hakların tanınmasını, İngiliz tüccarların ve ortaklarının serbest alım satım yapmasını, İngiliz tüccarlarının iç ticarete imtiyazlı yerli tüccarlardan daha fazla vergi ödememesini, Türk tüccarının yurt içi dolaşımında eyaletten eyalete mal satışından %12 vergi verdiği noktada, ithalatta %3 ithal resmi ve %2 vergi ödenmesini ve yurt içi dolaşımında vergi alınmamasını içermektedir. Ayrıca, ihracat mallarında iskelede %9 vergi ve %3 harç alınacaktır. Özetle, İngilizler, zaten ucuza mal ettikleri ürünleri Türk tüccarlardan % 14 daha ucuza satabileceklerdir. Bu anlaşma ve 1838-1841 yılları arasında diğer Avrupa ülkeleri ile yapılan anlaşmalar neticesinde diğer

² Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977, s. 13.

³ Güngör Uras, **Sanayileşecektik Büyüyecektik N'oldu Bize**, İstanbul, Doğan Kitap, 2017, s. 38.

⁴ Osman N. Kocatürk, **Türkiye'nin Sanayi Stratejisi**, İstanbul, Kumsaati, 2009, s. 15.

lkelerden yapılan ithalatla rekabet edemeyen Osmanlı imalat sektörü çökmeye mahkum duruma gelmiştir.⁵

Osmanlı Devleti'nde 19. yy'ın ikinci yarısında imalat sanayiinde hareketliliğin olduğu dört ana bölge bulunmaktadır. Birinci bölgeyi, Selanik ve Makedonya kırsal kesimi oluşturmaktadır. Bu bölgede, ynl dokuma, yönlü iplik üretimi ve pamuklu dokuma üretimi ağırlık kazanmıştır. İkinci bölgeyi, çeşitli tekstil ürünlerinin üretiminin grldğu Batı Anadolu teşkil etmektedir. nc bölge, Samsun ile Trabzon arasında yer alan bir grup kasaba olup, buralarda pamuklu ve ynl dokuma üretimi yapılmaktadır. Dördüncü ve kuvvetle muhtemel en mühim bölge, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'dir. Buralarda, ipekli ve ipekli-pamuklu dokumacılığa odaklanılmıştır.⁶

Tanzimat reformlarından önce, Osmanlı askeri ve sivil hiyerarşisinde yer alanların kendilerine has kılık kıyafetleri, Osmanlı tekstil imalatçılarına yabancı rakipleri karşısında belirli bir korunma sağlamaktadır. 1826 yılında II. Mahmud tarafından çıkartılan kıyafet yönetmeliği Osmanlı imalatılarını Avrupalı imalatçılarla rekabet etme zorunluluğunda bırakmıştır. Devletin, gelir ihtiyacı nedeniyle imalatçılar üzerine ağır vergi yükü koyması da yabancı mallar ile rekabeti olanaksız kılan bir durumdur. Sadece 1850'li yıllarda İzmir'de bulunan 18 dokuma imalathanesinin 16'sının aşırı vergiler nedeniyle oluşan rekabet güçlüğü sonucu kapandığı tahmin edilmektedir. Benzer bir durum 19. yy. ortasında Halepli tüccarlar için geçerlidir. Halep bölgesinin dışında üretilen ipekli-pamuklu dokuma ürünlere, sadece % 3 gümrük vergisi ve % 2 satış sırasında vergi uygulanırken, bölgede üretilen ürünlere ipekten alınan gümrük vergileri ve yabancı üretim iplik ve boyalardan alınan ithalat vergileri dâhil olmak üzere, çeşit çeşit çok ağır vergiler uygulanmaktadır. Bu da halkın ucuz ithal mallar satın almasına sebebiyet vermektedir.⁷

⁵ Kahraman Emmioğlu, **Türkiye'nin Sanayileşme Serüveni**, İstanbul, Truva Yayınları, 2010, s. 144-146.

⁶ Donald Quataert, **Sanayi Devrimi ağında Osmanlı İmalat Sektörü**, 4. bs., ev. Tansel Güney, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 14.

⁷ **A.e.**, s. 17-19.

19.yy sonlarında Manchester Okulu⁸,nun getirdiği fikirler çerçevesinde insanların niteliklerinin ve bu doğrultuda servet birikimlerinin eşit olamayacağı öngörülmüştür. Servetin eşit olarak dağıtılması, yoksulluğu da beraberinde getireceğinden dolayı, servet dağılımını ekonominin genel işleyişine bırakmak uygun olacaktır. Anadolu’da bu iktisat doktrini etkili olmuştur. Meşrutiyet rejimi ticarete serbest rekabet kurallarını benimsemesine rağmen, ticaretin gayrimüslimlerin elinde olması ve rekabeti keskinleştirmek isteyen tarafın Batı sermayesi ve burjuvazisi olması rekabet konusunda Osmanlı’nın geri kaldığını göstermektedir.⁹

1908 yılında İttihat Terakki Cemiyeti’nde bir arada bulunan ihtilalcilerin ve 1922’de Kemalist görüşün devraldıkları Osmanlı ekonomik yapısını “yarı sömürgeleşmiş” olarak nitelendirmek mümkündür. Bu “yarı sömürgeleşmiş” ekonomik yapı, dünya ekonomisi içerisinde hammadde ihracatçısı, sınai ürün ithalatçısı konumdadır. Sanayi devriminin sürükleyici sektörü olan tekstil ürünleri bakımından Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyıl başlarında kendi kendine yeterli iken, yüz yıl sonra iç tüketimin % 80-% 90’ı ithal malı iplik ve kumaşlardan sağlanıyordu. Sınai geriliğin tipik bir belirtisi olarak Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk sanayileşme hamlesinde “üç beyazlar” sloganının kullanılması olarak gösterebiliriz. Bunlar, bir sanayi kolu olan tekstil dışında, esasen birer tarımsal ürün olan un ve şekerdir. Bu dönem boyunca Amerika ve Avrupa rekabetinin karşısında ezilen yerli değirmenciler karşımıza çıkmaktadır.¹⁰

Yapılan sayımlar, 1913 yılında Osmanlı Devleti’nde kamuya ve özel sektöre ait bulunan fabrikalarda yaklaşık 36 000 kişinin istihdam edildiğini göstermektedir. Devletin işlettiği fabrikalar *sui generis*¹¹ bir nitelik taşımaktadır. Bu fabrikalar devletin ihtiyaçlarına karşılamaya yönelik kurulmuşlardır ve desteklenip, korunmaktadırlar.¹²

1908-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti’nin ekonomik yapısı, tarıma dayalı, sanayide çok geri, dış ticarete dışa bağımlı niteliklerini büyük ölçüde

⁸ Manchester Okulu Serbest ticareti vurgulayan klasik iktisadi düşünce okullarından biridir.

⁹ Güngör Uras, **a.g.e.**, s. 40-44.

¹⁰ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908 - 2009**, 22.bs., Ankara, İmge Kitapevi, 2016, s. 20.

¹¹ Latince bir ifade olup, kendine has özellikleri olan anlamına gelen bir hukuk terimidir.

¹² Donald Quataert, **a.g.e.**, s. 17.

korumuş; ancak kötü koşullara rağmen bazı gelişmeler kaydetmiştir. 1915 sayımlarında saptandığı üzere toplam sınai işletme sayısı 255 olup, bunların 72'si yani % 28'i 1908 yılı sonrasında kurulmuştur. Ancak sanayi kesimi son derece ilkel bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Osmanlı ekonomisinin büyük ölçüde sanayisiz bir ekonomi olarak kabul edilebilir ve toplum sınai ürün tüketimini temel olarak ithalat yoluyla karşılamaktadır.¹³

Tablo 3.2: Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Milli Gelir
(Cari Fiyatlarla, Milyon Lira)

	1907	1913	1914
Tarım, Ormancılık, Balıkçılık	113,9	104,2	130,6
Madencilik	1,7	1,6	1,1
İmalat	22,3	25,5	24,4
İnşaat	6,2	6,4	4,4
Ulaştırma	6,9	7,3	6,8
Ticaret	18,9	21,7	18,3
Mali Kuruluşlar	2,2	2,7	2,6
Kamu Hizmetleri	13,7	17,7	18,8
Ev kiralari	7,4	6,6	6,6
Serbest meslek hizmetleri	10,2	10,2	11,3
Yurtiçi gelir	203,4	203,7	225
Dış dünya	-1,5	-1	-1
Milli gelir	201,9	202,7	223,9
Net milli üretim	210	212,4	231,6
Aşınma-eskime	9,2	9,1	9,5
GSYH	219,2	221,4	241,1

Kaynak: Yakup Kepenek, *Türkiye Ekonomisi*, 30. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2017, s. 26.

Osmanlı Devleti'nin 1907, 1913 ve 1914 yıllarına dair milli gelirinin sektörel dağılımını gösteren Tablo 3.2 incelendiğinde, tarıma dayalı ekonomik yapının bir göstergesi olarak, sanayi sektörü 1907 yılında % 11'lik, 1913 yılında % 12'lik, 1914 yılında % 11'lik pay almaktadır.

¹³ Korkut Boratav, *a.g.e.*, s. 32-33.

Tablo 3.3: Osmanlı Devleti’nde Sanayi Müesseselerinin Sektörlere ve Mülkiyete Göre Dağılımı (1915)

Grup No.	Sanayi Nev'i	Müessese Sayısı	Mutasarrıfları		
			Hükümet	Anonim Şirket	Özel Kişi
1	Gıda Sanayii	75	1	8	66
2	Toprak Sanayii	17	1	5	11
3	Deri Sanayii	13	1	1	11
4	Ağaç Sanayii	24			24
5	Dokuma Sanayii	73	18	10	45
6	Kırtasiye Sanayii	51	1		50
7	Kimya Sanayii	11		4	7
	Toplam	264	22	28	214

Kaynak: Gündüz Ökçün, “Osmanlı Sanayii 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiki”, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Cilt: 4, Ankara, 1997, s. 16.

Osmanlı Devleti’nde Osmanlı Devleti’nde 1915 yılında Sanayi müesseselerinin sektörler ve mülkiyete göre dağılımını gösteren Tablo 3.3 incelendiğinde, sanayide bulunan toplam 264 işletmenin yalnızca 22’sinin (%8.3) hükümetin elinde bulunduğu görülmektedir. Hükümetin elinde bulunan toplam 22 sanayi müessesesinin 18’i dokuma sanayiine aittir. Toplam 73 dokuma sanayi müessesesinin 18’i (%24.7) hükümete aittir. Özel kişilere ait sanayi müesseselerinin mülkiyetlerinin birçoğu yabancıların ve azınlıkların elinde bulunmaktadır.

Tablo 3.4: Osmanlı Devleti’nde Sektörlere Göre Üretim Değeri (1913-1915)

Grup No.	Sanayi Nev'i	Üretim ve İmalat		Tüme Oranla (%)	
		1913 (Kuruş)	1915 (Kuruş)	1913	1915
1	Gıda Sanayii	531 895 512	459 644 490	70.3	68.2
2	Toprak Sanayii	2 683 843	13 382 456	0.3	1.9
3	Deri Sanayii	62 577 319	31 983 117	8.3	4.8
4	Ağaç Sanayii	5 920 096	11 062 825	0.8	1.6
5	Dokuma Sanayii	90 787 522	100 266 904	11.9	14.9
6	Kırtasiye Sanayii	46 185 177	37 541 277	6.1	5.6
7	Kimya Sanayii	16 997 286	16 935 693	2.3	2.6
	Toplam	757 046 755	670 816 762	100	100

Kaynak: Gündüz Ökçün, a.g.e., s. 27.

Tablo 3.4'te, 1913 ve 1915 yılları için sektörlere göre üretim değerleri verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin sanayi imalatının 1913'de % 70.3'ü, 1915'de ise %68.2'si gıda sanayine aittir. Gıda sanayi imalatını, tüm imalatın 1913'de %11.9'unu, 1915'de ise % 14.9'unu teşkil eden dokuma sanayi izlemektedir. Sanayi imalatında en düşük paya sahip sektörler ise, 1913'de % 0.3'lük ve 1915'de % 1.9'luk paylar ise toprak sanayii ve 1913'de % 0.8'lik 1915'de % 1.6'luk paylar ile ağaç sanayiidir.

Sınai işletme mülkiyetinin neredeyse tamamının azınlıkların ve yabancıların elinde bulunması birikim sürecini engelleyicidir. Osmanlı hükümeti ülke sanayisini dış rekabete karşı koruyacak güçte bulunmamaktadır ve örgütlü bir sanayi kredi yapısı geliştirilememiş durumdadır. Bu şartlar altında Osmanlı'nın kamu teşebbüsleriyle ve askeri ihtiyaçları karşılamak üzere sanayi işletmeleri kurması, sanayinin gelişmesini sağlayacak tedbirler alması ve bilhassa son yıllarında sanayiye teşvik etmesi sanayileşme yolunda yeterli olmamıştır. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan adeta *sanayileşme özlemidir*.¹⁴ Türkiye'nin daha sonra Lozan görüşmelerinde karşısına çıkan iki ana sorundan birisi, geri ödemeleri askıya alınmış Osmanlı dış borçlarının akıbeti olacakken, bir diğeri ise, Birinci Dünya Savaşı yıllarında askıya alınan ticaret anlaşmalarından kaynaklanan serbest dış ticaret politikaları olacaktır.¹⁵

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden üretimin büyük bir bölümünün hava koşullarına bağlı olduğu tarıma dayalı, sanayinin zayıf olduğu, kapitülasyonların ve dış borçların ülkeyi zorladığı bir ekonomik yapı devralmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılında milli gelir 570 milyon dolar, kişi başına düşen milli gelir 48 dolar, ihracat 51 milyon dolar, ithalat 87 milyon dolar, GSYİH içerisinde sanayinin payı ise % 11'dir. Bunun yanında, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden devraldığı Düyun-u Umumiye borcu, GSYİH'nin yaklaşık %65'ine tekabül eden 370 milyon dolar seviyesindedir.¹⁶

¹⁴ Yakup Kepenek, **a.g.e.**, s. 20-21.

¹⁵ Yalın Alpay, Emre Alkin, **Olaylarla Türkiye Ekonomisi: Yirminci Yüzyıl Türkiye Ekonomi Tarihi**, İstanbul, Hümanist, 2017, s. 37.

¹⁶ Mahfi Eğilmez, **Kendime Yazılar**, 4. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2019, s. 211.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, sanayi sektörünün gelişme stratejilerine öncelik verilmiş olup, özel sektörün serbest piyasa koşullarında sanayileşmesi için gerekli adımların atılmasına özen gösterilmiştir.¹⁷

Mustafa Kemal Atatürk'ün *“İktisadiyatımıza önem vermek zorundayız”* sözünde belirttiği, tarımın ihmal edilmeden sanayileşmeye önem verilmesi ve ekonomik gelişmenin sanayileşme ile sağlanmasıdır. Atatürk sanayileşme ile ilgili düşüncesini ayrıca şu sözleri ile belirtmiştir: *“Sanayileşme en ileri ve gelişmiş Türkiye'ye ulaşmak için en kısa yoldur. Vatan savunması buna bağlıdır.”*¹⁸

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, Türkiye'nin iktisadi alanda ilk kararları 1922-1923 yıllarında Lozan Barış Konferansı sırasında alınmıştır. Lozan Barış Konferansı'nda, bir yandan Osmanlı'dan alınan iktisadi miras tanımlanırken, diğer yandan Türkiye Cumhuriyeti'nin dış iktisadi ilişkileri konusunda kararlar alınmıştır. Yapılan iktisadi düzenlemeleri üç ana başlıkta toplamak mümkündür: Birinci ana başlık, kapitülasyonların kaldırılmasıdır. İkinci ana başlık, Osmanlı Devleti'nin 19. yy. süresince değiştiremediği serbest ticaret anlaşmalarının sona erdirilmesidir. Yapılan düzenleme ile, 1916 yılında İttihat ve Terakki hükümeti tarafından belirlenen ve savaş yıllarında enflasyon sebebiyle ortalama % 13'e inmiş olan gümrük tarifeleri 1929 yılına kadar değiştirilemeyecek, ancak 1929 yılından itibaren Türkiye kendi gümrük tarifelerini kendi başına belirleyebilecektir. Üçüncü ana başlık ise, Osmanlı dış borcunun 1928 yılına kadar uzayan müzakereler sonucunda yeniden yapılandırılması ile ilgilidir ve Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı borçlarının 85 milyon altın liraya ulaşan % 67'lik kısmını devralmıştır.¹⁹

¹⁷ Deniz Züngün, “An Analysis on Export-Oriented Growth Model: Based on Turkish Manufacturing”, **International Conference “Risk in Contemporary Economy”**, 8. ed., Galati, 2012, p. 17.

¹⁸ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi: Cumhuriyeti'in İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm**, 13. bs., İstanbul, Beta Basım, a.g.e., s. 253.

¹⁹ Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, 7. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 175-176.

Lozan Barış görüşmelerinin kesintiye uğradığı bir dönemde, 17 Şubat 1923'de İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde sanayi kesimi 24 madde ile, gümrükler vasıtasıyla sanayinin dış ticaretten korunması; makine ve teçhizat ithalatında vergi muafiyeti sağlanması; Teşvik-i Sanayi Yasası'nın yeniden düzenlenmesi; sanayi bankası kurulması; sanayi eğitimi ve sanayi odalarının düzenlenmesi şeklindeki kendilerine özgü sorun ve isteklerini bir bütünlük içinde dile getirmişlerdir.²⁰ İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde özel teşebbüse dayanan bir kalkınma modeli benimsendiği belirtilmelidir. Ancak, azınlıkların girişimlerinin mevcut olmaması ve aynı güce haiz özel sektörün ortada bulunmaması, 1920'li yıllardaki iktisat politikalarının temel yaklaşımının, *özel sektör lehine ve özel sektörü güçlendirmek amacıyla sınırlı bir devlet müdahaleciliği* şeklinde tanımlanabilir ve *sanayileşme ve devlet eliyle bir girişimci sınıf yaratılması* gayesi dönemin iktisat politikalarını yönlendirmiştir.²¹

Meşrutiyet sonrasında *milli iktisat* olarak nitelendirilen ve 19. yy.'daki Alman sanayileşmesi örnek alınarak oluşturulan iktisat politikaları,²² 1923 yılı sonrasına da yansımıştır. *Milli iktisat* doktrininin korumacı ve dolayısıyla sanayileşmeyi destekleyici yaklaşımı bu dönemde Lozan Anlaşması ile gümrük politikasına konan engeller yüzünden geniş bir uygulama alanı bulamamıştır.²³ Lozan Anlaşması'nda Türkiye, Cumhuriyet hükümetinin beş yıl süre ile kapitülasyon döneminde belirlenen ve iç pazarı dışa açan gümrük uygulamasını kabul etmek durumunda kalmıştır.²⁴

Gümrük politikalarına getirilen sınırlamalar dışında, bu dönemde özel sanayi yatırımlarını özendirici uygulamalar yer almaktadır. 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş ve kuruluş kanunuyla Osmanlı devletine ait Hereke İpek Dokuma, Feshane Yün İplik, Bakırköy Mensucat ve Tosya Çeltik fabrikaları olmak üzere dört sınai işletme devralınmıştır. Bu bankanın kendi eliyle sınai tesis kurmasına izin verilmemiştir; devraldığı tesisleri uygun şartlarda özel sektöre aktarması amaçlanmış ve esas olarak özel sanayi ve maden işletmelerini kredi ve iştiraklerle desteklemesi öngörülmüştür. Aynı yıl, şeker fabrikaları için özel teşvik ve imtiyazlar getiren bir

²⁰ Yakup Kepenek, *a.g.e.*, s. 31-33.

²¹ Şevket Pamuk, *a.g.e.*, s. 181.

²² Erik J. Zürcher, *Turkey: A Modern History*, 3. ed., I.B. London, Tauris, 2004, s. 125.

²³ Korkut Boratav, *a.g.e.*, s. 39-40.

²⁴ Güngör Uras, *a.g.e.*, s. 121.

kanun getirilmiş; buna dayanarak kurulan Alpullu ve Uşak şeker fabrikaları, sonradan üretimden daha karlı gördükleri şeker ithalatına yönelmeyi tercih etmişlerdir. Dönemin sanayi sermayesini ilgilendiren bir diğer uygulaması, 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu'dur. Bu kanun, sınai yaptırımlara ve sınai işletmelere çok geniş ve cömert muafiyet, imtiyaz ve teşvikler sağlamaktadır.²⁵ Bu kanun ile amaçlanan, milli sanayinin teşvik edilmesi, yeni sanayi kuruluşlarının kurulması ve Türk halkının toplu girişimlerde bulunmasına imkan vermektir.²⁶ Türk hükümeti bu kanunla, yerli kapitalistleri ulusal bir sınıf olarak kabul ederek, onların özel servet birikimlerini teşvik etmek istemiş ve özel firmalara kimi devlet tekelleriyle işbirliği yapmalarını sağlayacak düzeyde işbirliği yapma hakkı vermiştir. Hükümetin bu iyi niyetli politikası özel sektörü teşvik açısından gayet iyi işlerken; bazı yerel iş insanları önceden edindikleri bilgiler sayesinde durumu istismar etmişler, önceden yabancı malları ithal edip, stoklamışlar ve milli ekonomiye zarar vermişlerdir.²⁷ 1929'da gümrük saptama serbestisinin sağlanmasıyla, yerli sanayi dış rekabet karşısında korunur hale gelmiştir. Sanayi ve Maadin Bankası, 1932 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiş, kamuya ait işletmeleri özel sektöre devretmemiş, lakin 16 özel sermayeli girişimle ortak olmuştur. Girişimlerin özel sektör ortaklarının sermaye taahhütlerine yerine getirememesi sonucu banka icraatlarına son vermiş ve görevini 1932'de Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası'na devretmiştir. Bu kuruluşların da başarısızlıkları üzerine 1933'de yerlerine Sümerbank'a devretmiştir. 1930-1939 dönemine dair alt değinileceği üzere, Sümerbank “devletçi” modelin temel bir organizasyonu şeklinde faaliyetlerde bulunmuştur.²⁸

²⁵ Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 47-48.

²⁶ Orhan Türkdoğan, **Türk Sanayi Toplumu: Sanayi Sosyolojisine Giriş**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2015, s. 383.

²⁷ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 6. bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 2007, s. 119.

²⁸ Yakup Kepenek, **a.g.e.**, s. 44-45.

Tablo 3.5: Türkiye’de Sanayi Sayımı Sonuçları (1927)

Sanayi Grupları	Müessese Sayısı	Çalışanlar Sayısı	Motor kuvveti ile çalışan müesseseler	4 ve daha yukarı işçi çalıştıran müesseseler
Sanayi istihraciye	556	18 932	45	339
Ziraat sanayi	28 439	110 480	1 279	6 255
Dokuma sanayi	9 353	48 025	244	2 459
Kereste ve mamulleri	7 896	24 264	380	1 352
Kâğıt ve karton sanayi	348	2 792	117	176
Maden sanayi	14 752	33 866	427	1 564
Bina inşaatı sanayi	2 877	12 345	31	1 245
Kimya sanayi	697	3 107	94	197
Muhtelif sanayi	16	455	10	10
Muhtelif ve belirsiz sanayi	311	2 589	195	86
Toplam	65 245	256 855	2 822	13 683

Kaynak: Haluk Cillov, İktisadi İstatistiklerimizde 50 Yıllık Gelişmeler, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt:30, Sayı: 1-4, 1970, s. 30.

Tablo 3.5 incelendiğinde, 1927’de Türkiye’de faaliyet gösteren sınai işletmelerin yaklaşık %4’ünde motor kullanılmakta olup, yaklaşık % 96’sı ile el sanatlarıyla meşgul küçük işletmelerdir. Aynı zamanda, sınai kuruluşların sadece % 21’i 4 ve daha fazla işçi çalıştırmakta olup, büyük çoğunluğu küçük kuruluşlar teşkil etmektedir. Ayrıca, bu dönemde Türkiye’nin ekonomik yapısının tarıma bağlı bulunmasından dolayı, sınai kuruluşların yaklaşık % 44’ü tarımsal faaliyetlerde bulunmakta ve çalışanlar da ağırlıklı olarak buralarda istihdam edilmektedir.²⁹ Cumhuriyet’in ilk yıllarında sanayinin tarım ürünlerini işleme, madencilik ve dokuma alanlarına yöneldiği ve bu açıdan sanayileşmenin ilk aşamasında olduğu görülebilir. İşyeri başına istihdam edilen kişi sayısının oldukça düşük olduğu ve sanayinin ilkel bir yapıda olduğu sonuçlarını çıkarmak mümkündür.³⁰

1926 yılında, Türkiye’nin dünya ekonomisi içinde uluslararası uzmanlaşmanın klasik biçimine uygun bir yer kapladığı görülmektedir. Toplam ihracatın % 60-72’sini tütün, kuru üzüm, pamuk, incir, fındık, yün, afyon, yumurta oluşturmaktayken, ithalatın çok büyük bir bölümünü ise sınai tüketim malları

²⁹ Haluk Cillov, **a.g.e.**, s. 30.

³⁰ Yakup Kepenek, **a.g.e.**, s. 45.

oluşturmaktadır. Özetle, Türkiye, dünya ekonomisine temel olarak hammadde ihraç edip, sınai tüketim malı ithal ederek katılmaktadır.³¹

1923-1929 döneminde sanayi gelişme hızı yıllık %10,2 gibi küçümsenmeyecek bir ortalama ulaşmıştır. Ancak, 1920'li yıllarda sanayi, milli gelirim öncü bir sektörü olabilecek boyutlar taşımıyordu; dönem ortalaması olarak GSMH içindeki payı sadece %11'dir. Gerçekleşen yüksek büyüme hızı, dinamik bir sanayileşme temposunu değil, yeniden inşa sürecini yansıtmaktadır. Savaş yıllarında fabrika üretimi büyük ölçüde hammadde tıkanmaları nedeniyle sarsılmıştır; Anadolu'da bulunan küçük sanayi ve el sanatları ise erkek nüfusun cephelelerde bulunması nedeniyle gerilemiştir. 1927 Sanayi Sayımı'na göre, imalat sanayinde çalışan 237.000 işçinin %46'sı, yani 190.000'i, 4'den az işçi çalıştıran işyerlerinde istihdam edilmektedir. Bu verilere, Sayımın kapsamadığı evlerdeki (çeşitli el dokumalarını içeren) sınai üretim de eklendiğinde, bu dönemde istihdam açısından geleneksel el zanaatları, el tezgâhları ve küçük sanayinin sınai faaliyetlerin büyük bölümünü oluşturduğu görülmektedir.³²

Temel tüketim ihtiyaçlarının çok büyük bir kısmının ithalatla karşılanması, ithalat yerine yerli malların üretimi (ithal ikameci sanayileşme) politikasına yönelme konusunda belirleyici olmuştur. Devletçilik yönelimindeki bu politika, siyasal bağımsızlığın ardından ekonomik bağımsızlık kazanılması yönünde etkilidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi alanında uygulanan politikalar, sınırlı bir korumacılık ve kamu ortaklıkları gibi yöntemlerle özel sanayiye geliştirmeye yönelik olup; bu yıllarda Türkiye'nin sanayileşmesinin bir gereği olarak değişik sanayileşme politikaları şartlara göre sınıanmıştır.³³ Uygulanan ekonomik modeller ve tercihler sonucunda, devlet eliyle sermaye birikimi yaratılıp, elde edilen tasarrufların yatırımlara yönlendirilmiştir.³⁴

³¹ Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 50.

³² **A.e.**, s. 51-52.

³³ Yakup Kepenek, **a.g.e.**, s. 46.

³⁴ Erdem Koç, Mahmut Can Şenel, Kadir Kaya, Dünyada ve Türkiye'de Sanayileşme I - Strateji ve Temel Sanayileşme Sorunları, **Mühendis ve Makina**, Cilt: 59, Sayı: 690, 2018, s. 8.

1929 yılının sonlarına doğru Batı dünyasında genişlemeye başlayan Büyük Buhran'dan ciddi olarak etkilenen Türkiye, iktisat politikasında değişikliğe giderek, özel kesime yapılan teşviklerin etkili olamadığı politikalardan, devletçi politikalara geçiş yapmıştır.³⁵ Devletçi politikalar, Atatürk'ün deyimiyle “*Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş ve Türkiye'ye has bir sistem*” olup; devletin tüm altyapı (yollar, barajlar, sulama kanalları, elektrik vb.) işletmelerini tamamlaması ve kendi olanaklarıyla büyük sanayi merkezlerini faaliyete açması; özel sektöre bırakılan işlerin, coğrafi bölge planlamasına göre devlet tarafından denetimini, köy ve kentlerde her türlü kooperatifin kurulmasını kapsamaktadır. Bu noktada, devlet özel mülkiyet ve ekonomik teşebbüs hakları tanırken, tarım ve sanayi kaynaklarının verimlilik ve kâr oranlarının artırılması hususunda denetim gücünü kullanacaktır.³⁶

1930-1939 döneminde uygulanan korumacı ve devletçi iktisat politikaları ile yerel bir sanayi oluşturulması ve bu sanayinin ithal ikameci politikalarla temel tüketim maddelerini üretmesi amaç edinilmiştir.³⁷ Bir başka deyişle, 1929 yılının sonlarından itibaren, Büyük Buhran'ın yaşanmasının ardından Türkiye ekonomisi dışa kapanmış ve devlet eliyle milli bir sanayileşme çabası içerisine girmiştir. Bu yıllar, ilk sanayileşme dönemi olarak nitelendirilebilir.³⁸

1930-1938 dönemindeki devletçilik uygulamasını temel olarak dört dönemde incelemek mümkündür:³⁹

- 1932 yılında müdahaleci yasaların ardı ardına çıktığı ve kamu kesiminin yaygınlaştığı dönem,
- 1932-1934 yıllarında özel kesimi kuvvetlendirici önlemlerin alındığı dönem,
- 1935-1937 yıllarında devlet müdahaleciliğinin “planlı ekonomi” biçiminde yayıldığı dönem,
- 1937-1938 yıllarında devletçiliğin önemini kaybettiği dönem.

³⁵ Mahfi Eğilmez, Erkan Kumcu, **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**, 24. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2018, s. 252-253.

³⁶ Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, s. 163.

³⁷ Yalın Alpay, Emre Alkin, **a.g.e.**, s. 51.

³⁸ Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 59.

³⁹ Orhan Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 141.

Lozan Anlaşması gereğince, 1929 yılına kadar gümrük tarifelerinde değişiklik yapmak mümkün olmayıp; daha sonrasında korumacılık anlayışına geçileceği öngörülmektedir. 1929 yılında bir taraftan ithalat üzerindeki kısıtlamalar, diğer taraftan dış borç ödemelerinin başlayacağı beklentisi döviz talebinin artmasına sebep olmuş ve küçük bir bunalım yaratmıştır. 1929 yılının Ekim ayında yeni gümrük rejiminin uygulamaya konmasının ardından ithal mallarına uygulanan ortalama gümrük tarifeleri % 13'ten % 46'ya çıkmıştır.⁴⁰

1933 yılında, başta tekstil olmak üzere nihai malların ithalatına uygulanan gümrük vergileri %80'i, şeker ithalatına uygulanan vergiler %200'e ulaşmıştır. Ancak, makine ve hammadde ithalatına uygulanan vergiler düşük tutulmaktadır. Ticaret rejiminin giderek ikili anlaşmalara ve kliring-takas⁴¹ benzeri düzenlemelere kaydırılması da ithalat kısıtlamalarını ve ekonominin içe kapanma eğilimini perçinlemiştir. Böylelikle, 1929 yılından itibaren ithalat ve ihracatın ekonomi içindeki payı gerilemeye, bir başka ifade ile ekonomi içe kapanmaya başlamıştır (Bkz. Tablo 3.6). Tarım sektörünün zarar gördüğü bu noktada, korumacılık önlemleri sayesinde imalat sanayii gelişmeye ve yerli üretimin gittikçe artan bir bölümünü karşılamaya başlamıştır. Büyük ölçekli sanayi teşebbüslerinin mevcut olmaması, farklı bölgelerde bulunan, tekstil, un, cam, deri işleme gibi alanlarda faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki imalathanelerin bu katı korumacılık önlemlerinden yararlanmalarını sağlamıştır.⁴²

⁴⁰ Şevket Pamuk, **a.g.e.**, s. 186.

⁴¹ Kliring-takas, malın malla değişimine dayanan, ithalatçıların ithal ettikleri malların bedelini kendi ulusal para cinsinden ortak bir kuruluş olan Kliring Ofisi'ne ödedikleri, burada biriken paranın ihracatçıların paralarının ödemesinde kullanıldığı gelişmiş bir ticaret sistemidir.

⁴² Şevket Pamuk, **a.g.e.**, s. 186-187.

Tablo 3.6: Türkiye’de Sanayi İle İlgili Ekonomik Göstergeler (1930-1938)

	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Nüfus (Milyon)	14,5	14,8	15,1	15,4	15,7	16	16,4	16,6	17
GSMH(Milyon ABD \$)	1217	1244	1348	1206	1397	1481	1437	1770	1798
GSMH Yıllık Ortalama Artışı (%)	2,2	8,4	-10,6	15,9	6	-3	23,2	1,6	10
Fert Başına GSMH (ABD \$)	84	84	89	78	89	92,5	87,6	106,6	105,7
Sanayinin GSMH'daki Payı (%)	14,9	13,7	17,3	17,7	19,1	19,5	15,8	16,9	18,2
Sanayinin Ortalama Yıllık Artışı (%)	12,7	14,2	17,8	19	13,8	-0,1	-3,4	10,3	15,7
İthalat Yıllık Ortalama Artışı (%)	-43,5	-14,3	-31,6	9,7	31,1	20,3	4,2	22,9	30,7
İthalat (Milyon ABD \$)	70	60	41	45	59	71	74	91	119
İhracat Yıllık Ortalama Artışı (%)	-5,3	-15,5	-20	20,8	25,8	4,1	23,7	15,9	5,5
İhracat (Milyon ABD \$)	71	60	48	58	73	76	94	109	115
İhracat/GSMH (%)	5,8	4,8	3,6	4,8	5,2	5,1	6,5	6,1	6,4
İhracat/İthalat (%)	101	100	117	129	123,7	107	127	119,7	96,63
Toplam İç Borç Stoku (Milyon ABD \$)	-	-	-	117	165	190	198	238	273
Toplam Dış Borç Stoku (Milyon ABD \$)	-	-	46,5	89,3	182	189	197	163	146,4
Toplam Borç Stoku (Milyon ABD \$)			46,5	206,3	317	379	395	401	419,4
Toplam Borç Stoku/GSMH (%)			3,5	17,1	22,9	25,6	27,5	22,7	23,3
Yıllık Ortalama Döviz Kuru (TL/ABD \$)	2,12	2,12	2,12	1,71	1,33	1,26	1,26	1,26	1,28

Kaynak: Kahraman Emmioğlu, a.g.e., s. 249.

Türkiye’nin sanayi politikasında 1930’lu yıllardaki değişikliğin bir yansıması ve devletçilik politikasının temeli olarak, 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) uygulamaya konmuştur. Toplam ithalatın % 44’lük bir kısmının yerli üretim ile sağlanmasını öngören BBYSP’nin ilkeleri şu şekilde belirtilebilir:⁴³

- Temel ham maddeleri ülke içerisinde yetişen veya temini kısa sürede mümkün olan sanayi dalları ele alınmıştır.
- Ele alınan sanayiler önemli düzeyde sermaye ve teknik güce gereksinim duyduğundan devlet veya milli kuruluşlar tarafından kurulması gereklidir. Oluşturulan sanayi, tarım için de uygun şartlar meydana getirecektir.
- Kurulacak olan sanayi, (kükürt, gülyağı ve sünger harici) ülkenin üretim kapasitesi ve tüketimiyle bağdaşmaktadır.

⁴³ Afet İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972, s. 16.

1934-1938 yılları arasında uygulamaya konan BBYSP, Türkiye'nin SSCB'den sonra dünyada planlama uygulama koyan ilk ülke olması açısından özgünlük taşımaktadır. 1930'lı yıllarda meydana çıkan devletçilik ilkesi perspektifindeki bu yeni anlayış, ilerleyen yıllarda Batı'da "karma ekonomi" olarak tanımlanmış olsa da, Türkiye'ye özgü nitelikler taşımış ve 1980'li yıllara kadar Türkiye'de uygulanan "denetimli karma ekonomi" modelinin genel çerçevesini oluşturmuştur.⁴⁴

Türkiye'nin sanayi politikası planlamasında birinci aşamayı oluşturan BBYSP uygulaması normal seyrinde ilerlerken; başarılı uygulamanın oluşturduğu güven ve ortaya çıkan zorunluluklar 1936 yılında itibaren İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP)'nin hazırlanmasını gerektirmiştir. İBYSP hem içerdiği konular, hem de gerektirdiği sermaye ve ülkede meydana getireceği sosyal ve ekonomik devinim açısından BBYSP'nına göre daha kapsamlı bir mahiyettedir. BBYSP yaklaşık yirmi fabrika tesisi içermekte iken, İBYSP kapsamında yüzü aşkın fabrika tesisi kurulması öngörülmüştür.⁴⁵

İBYSP çerçevesinde madencilik, maden kömürü ocakları, mıntaka elektrik santralleri, ev mahrukatı sanayii ve ticareti, toprak sanayii, gıda maddeleri sanayii ve ticareti, kimya sanayii, mihaniki sanayii ve denizcilik alanlarında sanayi teşebbüsleri teklif edilmiş olup;

- BBYSP'nında olduğu gibi iktisadi yapı ve şartlara uygunluk gösteren büyük sermayeye ve teknik güce ihtiyaç duyan ve yerli ham madde içeren sanayi ele alınmış,
- İç tedavülü az olan, ancak dış tüketim potansiyeli taşıyan madenlerin hem ham madde, hem de yarı mamul olarak ihracata uygun hale getirilerek bu ihracat mallarının değerli hale getirilmesi ve yeni ihracat kaynakları yaratılması amaçlanmış,

⁴⁴ Gülten Kazgan, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 6. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 49.

⁴⁵ Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973, s. 3-4.

- Tarım ve hayvancılıktaki geniş potansiyelden faydalanarak halkın geniş kesiminin büyük kazanç sağlaması düşünülmüş,
- Kömür havzalarındaki üretimin gelişmesi ve rasyonalize edilmesi, milli savunma için çok gerekli bir ihtiyaç olan yakıt meselesinin esasları tespit edilmiş,
- Hem ülkenin, hem de büyük şehirlerde kurulacak olan sanayinin enerji ihtiyaçlarına cevap verebilmek üzere iki büyük elektrik santrali kurulması ve böylecek milli savunma ve iktisat açısından elverişli sanayi merkezleri oluşturulması düşünülmüş,
- Makine sanayiinde bir başlangıç oluşturmak üzere, BBYSP kapsamında kurulmakta olan Karabük demir-çelik fabrikalarının yarı mamul maddelerini işleyecek fabrikalar teklif edilmiştir.⁴⁶

Her iki sanayi planı için de büyük sermaye ve güçlü tekniğe ihtiyaç duyan sanayi dallarında özel teşebbüs ve sermayeye yer verilmemiş olup, bunların plan dışında kalan alanlardaki faaliyetleri serbest bırakılmıştır.⁴⁷ İBYSP İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine uygulanamamış ve yerine İktisadi Savunma Planı hazırlanmış ve uygulamaya konmuştur.

1930-1939 dönemi Türkiye'nin sanayileşme anlamında ilk önemli adımlarını attığı yıllar olarak değerlendirilmelidir. Büyük Buhran'ın yaşanmasının ardından 1930-1932 yılları arasında Türkiye ekonomisi sınırlı bir daralma içine girmiş; 1933-1939 döneminde ise ortalama büyüme %8,3'e çıkarak, 1930-1939 yılları arasındaki ortalama büyüme hızının %5,6 olmasını sağlamıştır. Büyük Buhran, özellikle tarım üzerinde olumsuz bir etki yaratmış ve %5,6'lık ortalama büyüme hızı 1923-1929 yılları arasındaki %10,3'lük ortalama büyüme hızının gerisine düşmüştür. Büyük Buhran'ın yaşanmasının ardından dünyanın içinde bulunduğu ekonomik durum açısından değerlendirildiğinde bu dönemdeki büyümenin bir başarı olarak sayılması yerinde olacaktır. 1930-1939 döneminde sanayinin yıllık ortalama büyüme hızı

⁴⁶ A.e., s. 5-8.

⁴⁷ A.e., s. 8.

%11,4'tür. 1923-1929 döneminde sanayide gerçekleşen %7,5 oranındaki artış atıl sanayi kapasitesinin yeniden üretime katılmasından kaynaklanırken, 1930 sonrasındaki büyüme, kapasite genişlemesini izlemesi bakımından önemlidir. 1929 yılında cari fiyatlarla milli hasılanın %9,9'unu oluşturan sanayi kesiminin payı 1939'da %18,3'e çıkmıştır. Bu değişim sabit (1938'e ait) fiyatlarla %11'den %18'edir. Bu, bize sanayileşme konusunda hızlı bir yapısal değişimin gerçekleştiğini göstermektedir.⁴⁸ Buna karşın, 1930'lu yıllarda toplam devlet yatırımlarının yalnızca dörtte birinin ve GSYİH'nın %2'sinin sanayileşmeye tahsis edilmiş olması devletçilik dönemindeki sanayileşmenin kısıtlı kaldığını göstermektedir.⁴⁹

1930-1939 döneminde gerçekleştirilen sanayileşme, öncelikli olarak tekstil ve gıda sanayileri olarak nitelendirilebilecek hafif sanayiye dayalı olup, bunu yatırım malı ve ara mal üreten sanayi kollarının kuruluşu izlemiştir.⁵⁰ Kumaştan tekstile kadar birçok tüketim malı üreten Sümerbank gibi büyük “ekonomik devlet kuruluşları” ve madencilik faaliyetleri yürüten Etibank (Hititbank) bu dönemde kurulmuştur.⁵¹ Metalurji, bilhassa demir-çelik, kağıt ve kimya sanayi kollarında ilk modern tesisler de bu yıllarda kurulmuş; inşaat malzemesi ve çimento üretiminde büyük aşamalar kaydedilmiştir. Makine ve teçhizat yatırımlarındaki ortalama yıllık artış hızı % 10 civarındadır.⁵²

Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı sırasında silahlı bir tarafsızlık politikası izlemiş olması, ülkeyi savaşın sıcak savaşın yıkıcı etkisinden korumuş olsa da, savaş ekonomisinin dışında kalmak mümkün olmamıştır. 1930'lu yıllarda uygulanan devletçilik politikasının bir gereği olarak azalan ithalat hacmi, savaş yıllarında milli gelirin % 3'ünün altına inmiş ve ülke ekonomisinin oldukça zor bir dönem yaşamasına sebep olmuştur.⁵³

⁴⁸ Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 71-72.

⁴⁹ Şevket Pamuk, **a.g.e.**, s. 190.

⁵⁰ Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 73.

⁵¹ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 121.

⁵² Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 73.

⁵³ Şevket Pamuk, **a.g.e.**, s. 199.

Tablo 3.7: Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ekonomik Göstergeleri ve Dış Ticareti (Milyon ABD \$)

Yıllar	Büyüme Hızı (%)	Enflasyon (%)	Dış Ticaret		
			İhracat (Milyon ABD \$)	İthalat (Milyon ABD \$)	Fark
1939	6,9	4,8	99,6	92,3	7,1
1940	-4,9	22,7	80,9	50,0	30,9
1941	-10,3	40,7	91,1	55,3	35,8
1942	5,6	92,1	126,1	112,9	13,2
1943	-9,8	74	196,7	155,3	35,8
1944	-5,1	22,8	177,9	126,2	51,7
1945	-15,3	54,1	168,3	97,0	71,3
1946	31,9	104,4	214,6	118,9	95,7
1947	4,2	1,1	223,3	244,6	-21,3
1948	15,9	7,5	196,8	275,4	-78,8
1949	-5,0	8,0	247,8	290,2	-42,4
1950	9,4	-10,2	263,4	285,6	-22,2

Kaynak: Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)**, 7. bs., Ankara, İmaj Yayınevi, 2004, s. 123-133.

Tablo 3.7 incelendiğinde, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında 1942 yılındaki % 5,6'lık büyüme dışında her yıl ekonomik küçülme yaşadığı görülmektedir. % 5,6'lık büyümenin yaşandığı 1942 yılında enflasyon % 92,1 ile bu dönemdeki en yüksek seviyesine ulaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında dış ticaret fazlası vermiştir. Bunun nedeni olarak, savaş yıllarında daralan ithalat hacmi, Türk ihracat mallarına olan dış talebin artması ve fiyatların yükselmesi gösterilebilir. Bilhassa Türk silah sanayinde önemli bir ara malı olan krom ihracatından yüksek döviz elde edilmiş ve Türkiye bu dönemde önemli altın ve döviz rezervleri biriktirmiştir.⁵⁴ Savaşın sona ermesinin ardından, 1946 yılında % 31,9'luk bir büyüme gerçekleşmesine rağmen, % 104,4'lük yüksek bir enflasyon görülmüştür. 1946 yılından 1950 yılına kadarki dönemde büyüme hızında azalma yaşanmasına rağmen, enflasyon oranlarında da azalma yaşanmış ve 1950 yılında - % 10,2'lik negatif enflasyon görülmüştür. Savaş sonrası dönemde yapılan devalüasyon, ihracat artışı beklentilerini beraberinde getirirken, ithalatta artış daha fazla gerçekleşerek, 1947-1950 yıllarında dış ticaret açığına sebebiyet vermiştir.

⁵⁴ A.e., s. 124.

Makine, teçhizat ve diğer yatırım malları ithalatının imkansızlaştığı bu dönemde, planlı ve devletçi sanayileşme ortamı yok olmuş ve yatırımlar ertelenmiştir. İthalat hacmi düşerken, Türkiye'nin ihraç etmeyi onayladığı hammadde ve gıda maddelerine olan talebin artması sebebiyle Türkiye bu yıllarda dış ticaret fazlası vermiş olup, Merkez Bankası altın rezervlerini artırmıştır.⁵⁵ Ancak, savaş yıllarında ithalatın, dolayısıyla hammadde, ara malı ve yatırım malı biçimindeki üretim girdilerinin daralmış olması, tüm üretken sektörlerde ve milli gelirde gerileme yaşatmıştır. 1940-1945 döneminde sınai üretim yıllık ortalama % 5,5 düşmüştür. Devlet sanayiinde gerilemenin, özel sektöre göre daha az olduğu görülmektedir.⁵⁶

3.1.2. 1945-1980 Dönemi

1950 sonrası Türkiye'de, devletçilik karşıtı bir ekonomi programı yürütmüş ve sanayi yerine tarımın, kamu kesimi yerine özel kesimin tercih edildiği liberal bir dönem başlamıştır.⁵⁷

Bu kapsamda liberal döneme geçişle birlikte uygulanan ekonomi politikalarını şu alt başlıklarda toplamak uygundur:⁵⁸

- Tarımın makineleşmesi konusunda teşvik politikaları uygulanması,
- Kredi imkanlarının artırılması ve bu amaçla para arzının genişletilmesi,
- İthalata sınır konması ve yerli sanayinin korunması,
- Altyapı yatırımlarına öncelik verilmesi,
- Dış yardımların alınması ve bu yardımların kalkınma amacıyla kullanılması.

1947 yılında hazırlanan Türkiye Kalkınma Planı resmi olarak uygulamaya konmamış olsa bile, özel sektörün rolünün, tarım, ulaştırma ve enerji sektörlerinin öneminin arttığı ve devletçi-korumacı sanayileşme modelinin terkedildiğini gösteren

⁵⁵ Şevket Pamuk, **a.g.e.**, s. 200.

⁵⁶ Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 88-89.

⁵⁷ Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s. 270.

⁵⁸ Mahfi Eğilmez, Erkan Kumcu, **a.g.e.**, s. 255.

bir belgedir. Mayıs 1947 ve Mart 1950’de yabancı sermayeye konan sınırlamalardaki ilk gevşetmeler yapılmış; 1951’de Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu, 1954’de ise Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu kabul edilmiştir. 1950 yılından sonra yaklaşık üç yıl boyunca Türkiye gümrük tarifeleri dışındaki koruma önemlerinin büyük bölümünü kaldırmıştır.⁵⁹

Türkiye, 1951 yılında uluslararası ticareti, haklar ve sorumluluklar açısından düzenleyen çok taraflı bir anlaşma olan GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)’a taraf olmuştur. Anlaşma 1953 yılında imzalanmıştır. Türkiye, GAAT’a taraf olmakla gümrükleri indirmeyi, ithalat tahditlerinden, ithal ikamesi politikalarından vazgeçmeyi, ihracatta sübvansiyon uygulamasına son vermeyi kabul etmiştir. GATT’ı kurumsallaştırmak amacıyla 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü kurulmuştur. Türkiye GATT’a taraf, Dünya Ticaret Örgütüne üye olmakla kendi isteğiyle geniş ölçüde sanayileşmesine, ihracatına fren getirmiştir. GATT kuralları sadece mal ticaretini kapsamaktayken, DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) mal ticaretinin yanında, hizmetler ticareti ve ticari nitelikteki fikri mülkiyet haklarını da kapsamaktadır.⁶⁰

Bu dönemdeki genel kanıya göre, Türkiye, ağır sanayi sektöründe çaba sarfetmemeli, tarıma ve tarımsal sanayilere rotasını çevirmeli, hafif metal, inşaat malzemeleri, deri, orman ürünleri sanayi, çimento, seramik, tekstil ve konfeksiyon, el sanatları vb. hafif sanayi alanlarında etkinlik göstermeliydi. Türkiye’nin Marshall Yardımları kapsamında özellikle tarımsal üretim konusunda aldığı yardımlar bu konuyu daha net bir biçimde açıklamaktadır.⁶¹

1950’li yılların ikinci yarısından itibaren, sanayileşmenin “itici gücü” olan devlet tarafının temsil ettiği *devletçi* modele kamu kesiminin nicel boyutları tarafından benzeyen; ancak, devlet tarafının özel sektöre destek niteliğinin ön plana çıkması nedeniyle ondan ayrılan yeni bir “karma ekonomi” anlayışı yerleşmiştir.⁶² Özel sektörün önemli bir gelişme gösterdiği bu dönemde, kamu kesimine ait sanayi

⁵⁹ Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 100-102.

⁶⁰ Güngör Uras, **a.g.e.**, s. 15-16.

⁶¹ Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s. 271.

⁶² Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 111.

kuruluşları da büyüdüğü için sanayi sektöründe kamu kesiminin payında azalma olmamıştır. Özel sektör yatırımları spekülative alanlara kaymış ve kamu sektörünün sabit sermaye yatırımlarındaki nispi payı, % 50 düzeyinden % 60 düzeyine çıkmıştır.⁶³

Tablo 3.8: Türkiye’de 1950-1960 Döneminde "Büyük" Sınai İşletmelerin Yapısı

Çalışan Başına Bin TL Olarak Cari Fiyatlarla						
		İşyeri Başına Çalışanlar	Yıllık Ücret	Üretim Değeri	Katma Değer	Yatırımlar
1950	Kamu Sektörü:	738,2	1,840	12,229	5,629	0,561
	Özel Sektör:	35,6	1,070	12,013	3,419	0,407
1955	Kamu Sektörü:	605,6	3,028	21,674	9,915	2,351
	Özel Sektör:	34,9	1,962	20,792	6,495	1,054
1960	Kamu Sektörü:	584,4	6,507	54,368	27,388	2,810
	Özel Sektör:	32,8	4,718	44,050	14,004	1,601

Kaynak: Yakup Kepenek, a.g.e., s. 111.

Tabloda 3.8’de görüldüğü üzere, 1950-1960 döneminde işyeri başına çalışan sayıları kamu kesiminde giderek azalmaktadır. Bu dönemde kurulan kamu sınai işletmelerinin, daha önce kurulanlarla karşılaştırıldığında, küçük ölçekli oldukları sonucu çıkabilir. Dönem boyunca hem kamu kesimi hem de özel kesim için, yıllık ücretler, üretim değeri ve katma değer bakımında düzenli bir artış görülmüştür.

Kamu kesimi yatırımları, ulaştırma ve haberleşme altyapısı, ara ve yatırım malları sanayi alt sektörleri, özel kesim tüketim malları sanayisi, özellikle dayanıklı tüketim malları sanayisine yönelik olmuştur. Devlet, alt yapıyı geliştirerek özel sektör için dışsal ekonomi oluşturmıştır. Şeker, tekstil, tarım ürünleri sanayi, demir çelik, enerji, makine imalatı ve inşaat malzemeleri alanlarında önemli üretim artışları sağlanmıştır.⁶⁴

Bu dönemde, dış ticaret politikasının serbestleşmeye yönelik olmasından dolayı, iç pazara dayalı bir sanayileşme programı yerine, dış pazara dönük ve tarıma,

⁶³ Rıdvan Karluk, a.g.e., s. 271.

⁶⁴ A.e., s. 271.

madenciliğe, alt yapı yatırımlarına ve inşaat sektörüne öncelik veren bir kalkınma anlayışına önem verilmiştir.⁶⁵

1950-1959 döneminde uygulanan temel ekonomi politikası araçları içerisinde teşvik politikası ilk sırayı alırken, kur politikası ve ithal ikamesi politikası da etkin olarak kullanılmıştır.⁶⁶

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra ekonominin bir plana bağlanması fikrinden hareketle, planlama bir kurum olarak 1961 Anayasası'na girmiş ve 1961 yılında çıkarılan bir yasa Devlet Planlama Teşkilatı (bugünkü adıyla T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı) kurulmuş ve kalkınma planlarını hazırlamak ve yürütmekle görevlendirilmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1962 yılında yetişmemiş ve bu yıl için bir yıllık bir program hazırlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) 1963 yılında yürürlüğe konmuştur ve bu plan 15 yıllık uzun vadeli bir planın ilk aşamasını oluşturmaktadır.⁶⁷

1961 yılında Türkiye'de çok daha liberal bir anayasanın ortaya çıkışının ardından iktisadi alanı düzenlemek adına, yüksek korumalı ithal ikameci bir sanayi kurulmuş ve bu dönemde hem kapitalistler, hem de sendikalar önem kazanmıştır. Aynı zamanda milyonlarca Türk sanayi işçileri ve akrabaları olarak Avrupa'ya göç etmiştir.⁶⁸

Yurt dışından satın alınan malların, ülke içinde üretilmesini esas alan ithal ikameci sanayileşme politikası, Türkiye'de uygulama alanı bulduğu yıllarda dünyada pekçok az gelişmiş ülke tarafından denenmiş olup; başarı sağlayabilmesi için,

- Sanayi yatırımlarını özendirici teşvik paketlerinin hazırlanmış,
- Bebek sanayi, dış rekabetten yüksek gümrük duvarlarıyla korunmuş,
- İç talebi karşılamaya yönelik üretim yapan yerli sanayinin gelişmesi için gelir ve ücret politikaları düzenlemeleriyle iç talebin canlandırılmış,

⁶⁵ Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 96.

⁶⁶ Mahfi Eğilmez, Erkan Kumcu, **a.g.e.**, s. 255.

⁶⁷ Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s. 272.

⁶⁸ Erik J. Zürcher, **a.g.e.**, s. 5.

- Yerli sanayinin ihtiyaç duyduğu ara mallarının ucuz temini için, aşırı değerli kur politikası izlenmiştir.⁶⁹

Tablo 3.9: Üretim değerleri bakımından imalat sanayiinin birleşimi

	AET-ABD Ortalaması (1967)	Latin Amerika Ortalaması (1967)	Türkiye (1972)
Tüketim Malları	% 20	% 39	% 46,6
Ara Malları	% 35	% 36	% 39,4
Yatırım Malları	% 45	% 25	% 14
İmalat Sanayii Toplamı	%100	% 100	% 100

Kaynak: Erol Manisalı, “Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Sanayileşme Politikaları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt:31, Sayı: 1-4, 1971, s. 61.

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve diğer bazı şartlara göre, imalat sanayii içinde ait kesimler değişik oranlarda mevcuttur. Genellikle gelişmiş sanayi ülkelerinde tüketim mallarının payı düşük, buna karşın yatırım mallarının payı yüksektir. Tablodan 3.19’da görüldüğü gibi gelişmiş Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri ve ABD ile gelişmekte olan Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri arasında en temel fark, tüketim malları sanayii ile yatırım malları sanayiinde görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde yatırım malları sanayiinin imalat sanayii içindeki payı yüksek, buna karşılık tüketim malı sanayiinin payı düşüktür. Azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ise tam tersi bir durum mevcuttur. Bunun sebebi, sanayileşmiş ülkelerin sınıî üretimin her alanına yayılmış bir sınıî gelişmeye erişmiş olmalarıdır. Bihassa yatırım malı sanayileri, sürükleyici bir sektör vasfıyla sınıî gelişmeye imkan sağlayan sağlayan üretim alanlarıdır.⁷⁰

Türkiye’de 1963 yılı sonrası uygulanan beş yıllık kalkınma planı dönemlerinde “sanayiye dayalı büyüme” temel amaçlardan birini teşkil etmektedir. Sanayi politikası Türkiye’de de bağımsız bir politika alanı olarak düşünülemeyeceği gibi; sanayi politikasının, dış ticaret, yatırım, enerji, teknoloji, kalite iyileştirme, çevre, işgücü, KOBİ ve rekabet alanındaki politikalarla kesişen alanları mevcuttur.⁷¹

⁶⁹ Zeynel Dinler, **Bölgesel İktisat: Genel Olarak ve Türkiye’de Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklarının Ortaya Çıkışı ve Azaltılmasına Yönelik Politikalar**, 9. bs., Bursa, Ekin Kitabevi, 2012, s. 412-413.

⁷⁰ Erol Manisalı, **a.g.e.**, s. 61-62.

⁷¹ Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s. 272.

Türkiye'nin plan dönemi, “kamu kesimi için zorunlu, özel sektör için kılavuz” bir modeldir. Belirlenen hedefler ve kullanılacak olan araçlar kamu kesimi için zorunlu olup, özel sektör için yol gösterici niteliktedir.⁷²

BBYKP çerçevesinde 1963-1967 döneminde %7'lik kalkınma hızı hedeflenmiş olup; tarım sektöründe öngörülen yıllık ortalama %4,2'lik düşük büyüme öngörüsü sebebiyle, sanayide yıllık ortalama büyümenin %12,9 seviyesinde gerçekleşmesi ve kalkınmanın sanayi sektörü üzerinden sağlanması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, sanayide kuruluş yerlerinin belirlenmesi aşamasında toplam verimlilikle birlikte bölgelerarası kalkınma dengesinin gözetilmesi, gerekli alanlarda kredi desteklerinin artırılması, hızlı amortisman sisteminin devreye sokulması, istihsal vergisinin yerli üretim oranını değiştirecek düzeyde değişikliği ve İhracat Geliştirme Merkezi'nin araştırmaları ile sanayi ürünlerinin ihracatının teşkil edilmesi şeklinde sanayiye teşvik edici politikalardan yararlanılması amaçlanmıştır. Ayrıca, milli gelir artışı sağlayacak ve refah düzeyini artıracak alanlarda ithal ikameci politikalardan ve mukayeseli maliyet üstünlüklerinden yararlanılarak; uluslararası fiyat avantajı sağlayacak sanayi alanlarında üretime devam edilmesi öngörülmüştür. BBYKP rekabet politikası açısından ele alındığında ise; yerli üretimde istenilen düzeye ulaşılmasının ithalat korumacılığını, yerli mal fiyatlarının optimum düzeyde tutulma amacının denetlemeli rekabet malları ithalatını, tekeli durumların fiyat politikasına olumsuz etkileri tekelleşme karşıtı tedbirleri beraberinde getirmiştir.⁷³

1962-1966 döneminde yıllık ortalama % 6,5 oranında bir gelişme hızı sağlanmış olması, 1968-1972 yılları için uygulamaya konan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP) çerçevesinde, yıllık ortalama % 7'lik, bu plan dönemi sonunda toplam yaklaşık % 40'lık bir kalkınma hızının hedeflenmesine neden olmuştur. İBYKP, hızlı bir ekonomik gelişmenin yanında, ekonomide önemli bir yapısal değişikliği barındırmaktadır. Bu plan kapsamında, sanayi sektörünün ekonominin en hızlı gelişen sektörü olması ve GSMH içerisindeki payının 1967 yılında % 16,3'ten 1972 yılında % 20,5 e yükselmesi, bunun yanında sanayi dışı sektörlerin tamamının yıllık ortalama % 5,4 gelişirken, GSMH içerisindeki

⁷² Mahfi Eğilmez, Erkan Kumcu, **a.g.e.**, s. 256.

⁷³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967**, Ankara, 1963, s. 205-206.

paylarının % 83,7' den % 79,5' e düşmesi öngörülmektedir. Bu sayede uzun vadede daha hızlı ve istikrarlı bir gelişme elde edilmesinin mümkün olacağından bahsedilmektedir.⁷⁴ İBYKP'nın ilk Plan'a göre sanayileşme konusuna daha fazla önem verdiği görülmektedir. İthal ikamesi yoluyla sanayi malının yerli üretimine önem verilmiş, bu üretimin maliyeti, fiyatı, rekabet şansı, kalitesi ve uzun dönemde gelişmeye tesirine değinilmemiştir. Sanayileşme ve sanayi üretimindeki artışın önemine varılmıştır. Toplumsal ve ekonomik gelişmenin temel şartı olan sanayileşme, hem milli gelir içerisinde sanayi kesiminin payının artmasını, hem de sanayide yapısal değişim yaşanmasını amaçlamaktadır. Çünkü, kalkınma planlarının temel stratejileri doğrultusunda üretim ve gelir yaratan her ekonomik faaliyet, aynı düzeyde ekonomik gelişmeyi sürdürülebilir kılıcı bir niteliğe sahip değildir.⁷⁵

BBYKP'nda dayanıklı tüketim mallarının ithal ikamesi amacı mevcuttur. Ara ve yatırım mallarının ithal ikamesi, kamu sektörü tarafından sağlanmış, özel sektör İBYKP ve ÜBYKP'de dayanıklı tüketim malları üretimine yoğunlaşmıştır. Bu noktada, özel sektör ile kamu sektörü arasında doğal bir işbölümü gerçekleşmiştir. DBYKP, sınai mal ihracatına önem veren bir Plan olmuş, ancak bu gelişme sanayileşmede strateji değişikliğine sebep olmamıştır. Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde 1980 yılına kadar ithal ikameci bir sanayileşme politikası izlenmiştir ve hükümetler dengeli bir sanayileşme stratejisini uygulamaya koymuşlardır. BBYKP ve 15 Yıllık Vizyonda tarım ve sanayi arasında dengeli bir gelişme öngörülmüş ve Türkiye'de uzun süreli gelişmenin daha ziyade sanayileşme yönünde olacağı belirtilmiştir. Fakat sanayi sektöründeki gelişmenin tarım sektöründeki gelişmeye bağlı olduğuna da vurgu yapılmıştır. Buradan dengeli bir sektörel gelişme politikası izlendiği anlaşılabılır. İBYKP, sanayi sektörünü ekonominin sürükleyici sektörü olarak gören ve bu bağlamda kamu kesiminin ara ve yatırım malları üretimine yönelmesini, ekonomik gelişmenin sanayileşmeye dayandırılmasını, sanayileşme için teşvik önlemlerinin alınmasını, kaynak tahsisinde sanayi kesimine öncelik tanınmasını öngörmüştür.⁷⁶

⁷⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972**, Ankara, 1968, s. 65-67.

⁷⁵ Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s. 273.

⁷⁶ **A.e.**, s. 274.

Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kurumlar, düşük büyüme performansını kötü ekonomi politikaları ile ilişkilendirmekte ve başta GOÜ olmak üzere geri kalmış ülkelere bir dizi reform dayatmaya çalışmaktadır. Birinci ve İkinci Washington Uzlaşması çerçevesinde hazırlanan liste de bu kapsamda değerlendirilmelidir. Bu reformlar, kamu sektörünün küçültülmesi, esnek döviz kurları ve sermaye hesabı serbestisi yoluyla makroekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik olduğu gibi; özelleştirme, kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi gibi daha mikroekonomik hedefleri de içermektedir (Bkz. Tablo 3.11).⁷⁷

Washington Uzlaşması, 1970’li yıllarda gelişmekte olan ülkelerdeki sanayileşmenin Batılı ülkelerin pazar kaybına yol açması sonucu, sanayileşmiş Batı ülkelerinin ortak hareketi olarak, 1980 yılında başlayan, 2002 yılından sonra tümüyle uygulanan ve ana hedefi, gelişmekte olan ülkelerdeki sanayileşme hamlesine engel olmak, kurulu sanayi tesislerinin özelleştirilmesini sağlamak, mal ve para dolaşımındaki sınırlamaları kaldırmak olan ilkeleri içermektedir.⁷⁸

⁷⁷ Daron Acemoğlu, James A. Robinson, **Ulusların Düşüşü**, 34. bs., Çev. Faruk Rasim Velioğlu, İstanbul, Doğan Kitap, 2018, s. 423.

⁷⁸ Güngör Uras, **a.g.e.**, s. 16-18.

Tablo 3.10: Washington Uzlaşması Çerçevesinde Neoliberal İktisat Politikaları

Birinci Washington Uzlaşması	Eleştiri Konuları	İkinci Washington Uzlaşması
1. Maliye Disiplini	1. Piyasanın sorunlu varsayımları	11. Ortaklaşa Yönetim
2. Kamu Harcamalarının Yeniden Düzenlenmesi	2. Krizler ve büyümenin gerçekleşmemesi	12. Yolsuzluğa Karşı Önlemler
3. Vergi Reformu	3. Her ülkeye aynı reçete	13. Esnek İşgücü Piyasaları
4. Finansal serbestleştirme	4. Reçetenin tek parça halinde uygulanması	14. DTÖ Anlaşmaları
5. Tek Tip ve Rekabetçi Döviz Kuru	5.Devlet ve piyasa arasındaki karşılıklı ilişki	15. Finansal Kurallar ve Standartlar
6. Ticaret Serbestleştirilmesi Sermaye Yatırımlarına Açıklık	6. Finansal serbestliğin yol açtığı zararlar	16. “İhtiyatlı” Sermaye Hesapları Açılması
8. Özelleştirme	7. Kurumların ihmali	17. Aracı olmayan döviz kur rejimi
9. Deregülasyon	8. Yoksulluk ve Gelir Dağılımı	18. Bağımsız merkez bankası/Enflasyon hedeflemesi
10. Mülkiyet Haklarının Güvence Altına Alınması		19. Sosyal Güvenlik Ağları
		20. Yoksulluğu Azaltma Hedefi

Kaynak: Cengizhan Yıldırım, Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980’den Sonraki Evrimi, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:7, Yıl:7, Sayı:2, 2011, s. 18; Dani Rodrik, Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform, **Journal of Economic Literature**, Vol.: 44, Issue: 4, 2006, s. 978.

1970’li yıllarda sanayi sektörü yüksek koruma duvarları dahilinde iç pazara dönük üretimini sürdürmüştür. İhracatın GSYİH içindeki payının %3,5 düzeyinde olduğu bu dönemde; sanayi ürünlerinin GSYİH içindeki payı da %2’nin altındadır. Böylelikle 1970’li yıllar Türkiye ekonomisinde üretimin en fazla içe dönük olduğu dönemdir. Bu sebepten ötürü, sanayi etkin olamamış ve uluslararası rekabete katılamamıştır. Nihai tüketim malları ile başlayan sanayileşme süreci daha ileri teknolojilere gereksinim duyan ara malları yönünde gelişmemiştir.⁷⁹

1973-1977 yıllarında uygulamaya konan ÜBYKP, 1973-1995 yıllarını kapsayan 22 yıllık kalkınma stratejisinin ilk adımını oluşturmuştur. ÜBYKP, 1970’li yıllarda Türk sanayiinin AET’ye entegre olması hedefi doğrultusunda bir yaklaşım sunmuş olup; Batının sanayileşmiş ülkelerinden oluşan AET içerisinde sanayi sektöründe rekabet ortamına hazırlanmayı ve yatırımları büyük ölçekli işletmelere yönlendirmeyi zorunlu tutmuştur. AET’ye entegre olmanın üretimde ara ve yatırım

⁷⁹ Şevket Pamuk, **a.g.e.**, s. 242.

mallarına ağırlık vermeyi gerektirdiği inancından hareketle tasarlanan plan, ağır sanayilere öncelik vermekte, sanayi yapısının değiştirilmesi ve hızlı büyümenin sağlanması için kamu kesimine öncelik verilmesi gerektiğini belirtmektedir, ancak özel sektörü de daha fazla teşvik etmiştir. Planın nihai amacının kalkınma ile sınırlı kalmayıp, örnek olarak İtalya alınıp gelişmiş Batı'yı yakalama olduğu savunulabilir.⁸⁰

1979-1983 yıllarında uygulamaya konan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP) sanayi politikasını, teknoloji politikası, istihdam ve yatırım politikalarıyla bir bütün olarak ele almış; bazı sanayi sektörlerine kendi teknolojisini üreten ve geliştiren bir kimlik kazandırılması amaçlanmıştır. Plan çerçevesinde Sanayinin ileri bir gelişmişliğe ulaşabilmesi amacıyla, AR-GE çalışmalarının üretime dönük ve sanayi ile organik bir ilişki içinde yapılandırılması, bu amaçla araştırma ve geliştirme harcamalarına daha büyük kaynakların tahsis edilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin teknoloji üretiminde geçireceği evreleri gözönünde tutan ileri teknolojilerin benimsenmesine imkân sağlayan bir «sınai fikri mülkiyet hakları» yasası çıkarılması ve bu yasanın uluslararası bazı anlaşmalarla etkisinin azaltılması amacı belirtilmiştir.⁸¹

Tablo 3.11: Türkiye’de Uygulanan Kalkınma Planları Kapsamında GSYİH’nın Sektörel Dağılımı

Plan Dönemi	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYİH
Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)	35,0	17,5	47,5	100,0
İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)	29,5	20,9	49,6	100,0
Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)	24,1	22,7	53,2	100,0
Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	23,4	22,6	54,0	100,0

Kaynak: Heidrun Czock v.d., **Türkei-Sozialkunde: Wirtschaft, Beruf, Bildung, Religion, Familie, Erziehung**, Opladen, Leske+Budrich, 1991, s. 35.

Tablo 3.11’e göre, Türkiye’de ilk dört Kalkınma Planının uygulanması neticesinde, sanayi sektörünün GSYİH içinde aldığı payda artış görülmüştür.

⁸⁰ Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s. 274-275.

⁸¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983**, Ankara, 1979, s. 275-276.

BBYKP son uygulama yılı olan 1967’de pay % 17,5 iken, İBYKP’nin sonunda bu oran % 20,9’u bulmuş, ÜBYKP sonunda ise % 22,7’ye erişmiştir. Özetle, ilk üç Planın uygulanması neticesinde sanayi sektörünün GSYİH içindeki payında artış olmuştur. Sanayi sektöründeki büyüme hızları, Plan hedeflerinin kısmen gerisinde kalmış olmasına rağmen oldukça yüksek olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.12: Türkiye’nin Başlıca Kalkınma Göstergeleri (1950-1976)

Yıllık Ortalama Artış Hızı						GSMH'de Pay (%)			(%)	
(Sabit Fiyatlarla)										
Dönem	Nüfus(1)	GSMH	Tarım	Sanayi	Genel Fiyat Düzeyi	Yatırım	İç Tasarruf	Kaynak Dengesi(2)	İhracat/ İthalat	Dış Borç Servisi/ İhracat
1950-1953	2.78	11.3	12.2	10.5	4.0	11.3	8.8	-2.5	61.9	9.6
1954-1958	2.85	4.1	3.0	9.3	13.3	13.9	12.2	-1.7	86.8	31.0
1959-1961	-	3.1	-1.5	5.2	8.6	15.4	12.4	-3.0	70.5	28.5
1963-1967	2.46	6.7	3.7	10.6	5.2	16.2	16.3	0.1	68.1	37.9
1968-1972	2.52	6.6	3.6	9.9	10.2	19.3	18.2	-1.1	62.2	27.7
1973-1976	2.50	7.0	3.3	10.0	19.0	21.5	17.0	-4.5	37.0	23.6

(1) Nüfus artış hızı, sayım yılları olan 1950-1975 döneminin her beş yılı aralığındaki yıllık ortalama hızdır.

(2) Kaynak dengesi, yatırım/GSMH ile iç tasarruf/GSMH arasındaki farktır.

Kaynak: Gülten Kazgan, a.g.e., s. 76.

Tablo 3.12 incelendiğinde, Türkiye’de devletçi politikalardan vazgeçildiği dönemin başında (1950-1953) yıllık ortalama % 11.3’lük bir reel GSMH artışı gerçekleşmiş olup, aynı dönemde sanayi üretim ise yıllık ortalama %10.5 artmıştır. Liberal politikaların bir gereği olarak, dış dünyayla entegrasyonu artırmayı amaçlayan Türkiye’de kısa vadeli dış borçlara dayanarak tüketim malı ithalatı eğiliminde artış olmuş ve olumlu göstergelerde olumsuzlaşma görülmüştür. 1954-1958 dönemindeki yıllık ortalama % 13.3’lük yüksek enflasyon oranıyla gerçekleşen yıllık ortalama reel GSMH artışı % 4.1, yıllık ortalama sanayi üretim artışı ise % 9.3 olmuştur. 1959-1961 döneminde ise, göstergeler daha da kötüleşerek, yıllık ortalama reel GSMH artışı % 3.1, yıllık ortalama sanayi üretim artışı ise % 5.2 olarak gerçekleşmiştir. BBYKP kapsamında 1963-1967 dönemi için % 7 olarak hedeflenen kalkınma hızı yıllık ortalama % 6,7 olarak gerçekleşmiş, tarımdaki % 4,2’lik düşük

büyüme öngörüsü yıllık ortalama % 3,7 olarak gerçekleşmiş, sanayide ise yıllık ortalama % 10,6'lık büyüme ile 12,9'luk büyüme hedefinin gerisinde kalmıştır. İKYKP kapsamında 1968-1972 dönemi için öngörülen yıllık ortalama % 7'lik kalkınma hızı % 6,6 olarak gerçekleşme ile plan hedefinin kısmen gerisinde kalmıştır.

Türkiye'de ithal ikameci sanayileşmenin iktisat politikalarına davga vurduğu ve yerli üretimin yabancıların rekabetinden çeşitli dış ticaret araçları kullanılarak korunmaya çalışıldığı bu dönemde, toplam ihracatta sınai ürünlerin payı 1960'lı yıllarda % 13 - 18 arasında iken, bu pay 1970'li yıllarda % 20 – 39 arasındadır.⁸²

Bu dönemde sanayi sektörü milli gelir artışına tarım sektöründen daha fazla katkı yapmıştır. Yıllık ortalama sınai büyüme hızı % 9,6 iken, tarımın yıllık ortalama büyüme hızı % 3,9'dur. Bu hızlı büyüme hızına rağmen, cari fiyatlarla sanayinin milli gelirden aldığı pay, dönem boyunca neredeyse değişmemiş olup; dönem ortalaması olarak %18'ler civarında kalmıştır. Sabit fiyatlarla yapılan bir hesaplama dönemin başı ile sonu arasında sanayinin payının yaklaşık 4 puan arttığını göstermektedir. Bu iki veri arasındaki farkın bir nedeni, bu dönemde tarımsal fiyatların sınai fiyatlara nazaran daha hızlı artmasıdır. Sanayinin aktif nüfustan aldığı payın oldukça düşük olduğu bu dönemde, sanayileşme sürecinin istihdam yaratmada yetersiz kaldığı, çalışanların geçimlerini üretken olmayan işlerle sağladığı ve kentleşmenin sanayileşmenin önüne geçtiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu döneme dair yapılabilecek saptamalardan biri, en hızlı büyüyen üretim kolları dayanıklı tüketim malları ve ara-malları olduğudur. Yatırım malları üreten sanayi kollarının toplam sanayi içindeki payı 1963-1980 yıllarında % 8,4'den %7,5'e düşmüştür; işçi sayısı ise % 12,2'den % 9,9'a düşmüştür. Sanayinin dışa bağımlılığı süregelmektedir. Ancak 1970'lerin sonlarında Türkiye'de ara-malı ve yatırım mallarının imalat sanayi içindeki payının % 50'yi bulması önemli bir gelişmedir. İkinci saptama, devletin yaygın tüketim malları üzerinde etkisine dair olup; 1960'lı yıllarda hala yaygın tüketim mallarına odaklanan devlet, 1980'e gelindiğinde ara-mallara yönelmiştir. Üçüncü saptama ise, bu dönemde sanayide kamu kesiminin daralması yönündedir. Hem istihdam hem de üretim bakımından kamu kesiminin

⁸² A.e., s. 273; Korkut Boratav, a.g.e., s. 124-125.

payı 1963'ten 1980'e % 45 civarından % 36'ya düşmüştür. Bu dönemde, ekonominin artan dışa bağımlılığı aşırı ithal ikamesinden değil, yetersiz ve yanlış ithal ikamesinden kaynaklanmaktadır. İthal ikameci-korumacı politikaların etkisiyle de sanayi tarımdan çok daha hızlı büyümüştür.⁸³

3.1.3. 1980 – 2018 Dönemi

Türkiye'deki sanayi politikası tartışmalarında, 1980 yılında başlayan ekonomik reformların yapıldığı dönem ile, 1980 öncesi dönem arasında bir ayrım yapmakta yarar görülmektedir. Türkiye, 1980 sonrası önceden izlediği yüksek oranda korunan, bu nedenle ticaret korumasının sanayi politikasının önemli bir unsuru olduğu “ithal ikame sanayileşme” stratejisini terkederek⁸⁴; 24 Ocak 1980'de alınan kararlar sonucu ihracata dışa kapalı devletçi politikaların son bulduğu, ekonominin tümüyle dışa açıldığı, ihracata dayalı sanayileşme stratejisine geçiş yapmıştır.⁸⁵ 1980 sonrası uygulanan politikalara genel olarak bakıldığında; ihracat öncülüğündeki dengelenme süreci ile istikrar sağlanması ve Türkiye ekonomisinin serbestleşmesi şeklinde iki temel amaç taşıdığı söylenebilir. Burada, serbestleşmeden kasıt; sınai ürün fiyatlarının serbest bırakılması, faiz oranı reformu ile finansal piyasaların denetiminin kaldırılması, ticaretin aşamalar halinde serbestleşmesi ve ödemeler dengesinin sermayeler hesabının kısmi olarak denetiminin kaldırılmasıdır.⁸⁶

1980 öncesindeki dışa kapalı ekonomik yapı ve ithal ikameci sanayileşme stratejisi doğrultusunda 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye'nin yaptığı ithalat, yıllık ithalat programları ve tarifeler, tarife benzeri vergiler, ek vergiler, ithalat yasakları, kotalar, kambiyo kontrolleri gibi çeşitli ticari sınırlamalar tarafından düzenlenmiştir.⁸⁷ Bu, yeni kurulan sanayilerin uzun süre gümrük ve diğer eş etkili vergilerle korunmasını, sanayinin iç piyasa için üretim yapma rahatlığını, iç piyasada

⁸³ Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 132-137.

⁸⁴ İzak Atiyas, Ozan Bakış, “Structural Change and Industrial Policy in Turkey”, **Emerging Markets Finance and Trade**, Vol.: 51, Issue: 6, p. 1219.

⁸⁵ Güngör Uras, **a.g.e.**, s. 12.

⁸⁶ Merih Celasun, “Fiscal Aspects of Adjustment in the 1980s”, **The Political Economy of Turkey: Debt, Adjustment and Sustainability**, Ed. by., Tosun Arıcanlı, Dani Rodrik, New York, Palgrave Macmillan, 1990, p. 40.

⁸⁷ Arzu Akkoyunlu-Wigley, Sevinç Mihci, “Effects of Customs Union with European Union on the Market Structure and Pricing Behaviour of Turkish Manufacturing Industry”, **Applied Economics**, Volume: 38, Issue: 20, p. 5.

rekabetin bulunmamasını, tekelci üretim yapısını beraberinde getirmiştir. Bu sanayileşme anlayışı, ölçek ekonomilerinden yararlanmayan küçük ölçekli işletme birimleri oluşturmuş; düşük kapasite kullanımına neden olmuş; eski teknolojiyle yapılan ve rekabetin eksik olduğu düşük ve kalitesiz üretim sağlamış; yerli girdi payını artırmayı amaçlamış, fakat aynı zamanda uzmanlaşmadan uzak üretim sistemi oluşturmuş; pazarlarda tekelleşme yaratmış; aşırı korumanın sağladığı rahatlıkla etkinlikten uzaklaşmaya neden olmuş; yüksek maliyetler oluşturmuş ve dış pazardan soyutlamıştır. Ayrıca, Türkiye’de ithal ikamesi politikasının uygun bir şekilde uygulanamamış olması negatif ithal ikamesine sebebiyet vermiş ve ithalattaki bağımlılıkta artış meydana getirmiş; döviz sıkıntıları oluşturmuş ve üretimde kapasite kullanım oranı % 50 seviyesinin altına düşmüştür.⁸⁸

1980 sonrası uygulanan ihracata dayalı sanayileşme stratejisi dış ticareti teşvik edici mahiyette olup; Türk sanayiini ithal malları ile rekabet etme durumunda bırakmış, bu da Türk sanayicilerini daha ucuz ve kaliteli mallar üretmeye mecbur etmiştir.⁸⁹ Bu durum, sanayi ürünleri ihracatı açısından kısa sürede olumlu sonuçlar vermiştir. 1980-1987 döneminde yıllık reel ihracat artışı %24 seviyesinde gerçekleşmiş; ihracatın yapısı önemli ölçüde değişmiş ve tarım sektörünün ihracattaki payı 1987 yılında 1980 yılı ile mukayese edildiğinde %57’den %18,2’ye düşerken; sanayi ihracatı iki kattan daha fazla artmıştır.⁹⁰ Bu dönemde, tekstil, deri ürünleri, kimyasallar, demir-çelik ürünleri, demir dışı metaller, makineler, elektrikli eşyalar ve nakliye ekipmanları ihracatı toplam ihracat ortalamasından daha hızlı büyümüştür. Tekstil ürünleri en önemli ihracat kategorisi olmaya devam ederken, 1980’de %15 olan ihracat payını 1986’da %25’e yükseltmiş; demir-çelik sanayii ihracatta ikinci büyük payı almıştır. Tüm üretim sektörlerinde ihracatın toplam üretimden aldığı payın arttığı bu dönemde, temel ağır sanayiler hızlı bir şekilde

⁸⁸ Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s. 276-277.

⁸⁹ Erdem Koç, Mahmut Can Şenel, Kadir Kaya, **a.g.e.**, s. 8.

⁹⁰ İsmail Arslan, Sweder van Wijnbergen, ‘Export Incentives, Exchange Rate Policy and Export Growth in Turkey’, **The Review of Economics and Statistics**, Vol.: 75, No: 1, 1993, p. 129.

büyümüştür. Ekonomi genelinde ihracat oranı 1980’de GSMH’nin %7’sini oluştururken, 1980’lerin ortalarında bu oran %20 seviyesine çıkmıştır.⁹¹

Ocak 1984’te yapılan büyük bir politika reformu neticesinde, 1984’den sonra ithalatın serbestleşmesi, kaçakçılık, karaborsa ve haksız rekabeti engellemiş; yabancı sermaye girişinin önü açılmış ve sanayi sektörü dinamik karşılaştırmalı üstünlükler teorisi içinde yeniden yapılandırılmıştır.⁹²

1985-1989 yıllarında uygulamaya konan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) dışa açılma ve ihracatı artırma politikasının sürdürülmesini esas olarak belirlemiş; rekabet edebilir bir sınaî yapıya ulaşmayı öngörmüş ve bu sanayilerin yeni şartlara uygun süreçlerinin Plan döneminde devam etmesini amaçlamıştır. İmalat sanayiinin önceki planlarda olduğu gibi ağırlıklı sektör olarak belirlendiği bu Planda; imalat sanayiinde kapasite kullanımının artırılmasına öncelik verilmesi ve yatırım mallarının üretimini teşvik amacıyla uygun şartlarda bir imalatçı kredisi sistemi geliştirilmesi yönünde politikalar benimsenmiştir.⁹³

Tablo 3.13: Türkiye’de Sektörlere Göre İstihdam Edilenlerin Sayısı ve Payı (1960-1988, 15 yaş üzeri, 1 000 kişi)

Yıl	Tarım		Sanayi		Hizmetler		Toplam	
	İstihdam edilenler	%	İstihdam edilenler	%	İstihdam edilenler	%	İstihdam edilenler	%
1960	9.737	74,9	885	6,8	2.371	18,3	12.933	100,0
1970	9.281	66	1.230	8,8	3.540	25,2	14.055	100,0
1980	9.520	62,5	1.953	12,8	3.758	24,7	15.231	100,0
1985	9.390	58,9	2.052	12,9	4.512	28,2	15.954	100,0
1986	9.364	57,6	2.174	13,5	4.705	28,9	16.243	100,0
1987	9.335	56,4	2.282	13,7	4.933	29,9	16.550	100,0
1988	9.300	55,1	2.392	14,2	5.174	30,7	16.866	100,0

Kaynak: Heidrun Czock v.d., **a.g.e.**, s. 35.

⁹¹ Tercan Baysan, Charles Blitzer, “Turkey's Trade Liberalization in the 1980s and Prospects for its Sustainability”, **The Political Economy of Turkey: Debt, Adjustment and Sustainability**, Ed. by., Tosun Arıcanlı, Dani Rodrik, New York, Palgrave Macmillan, 1990, p. 23-24.

⁹² Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s. 278.

⁹³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989**, Ankara, 1984, s. 66-68.

1960-1988 yılları arasında Türkiye’de sektörlere göre istihdam edilenlerin sayısı ve payının verildiği Tablo 13’e göre, istihdamın sektörel dağılımında önemli değişiklikler yaşandığı gözlenmektedir. Tarım sektöründe 1960 yılında istihdam edilen kişi sayısı 9 milyon 737 bin kişi iken, 1988 yılında 9 milyon 300 kişi bu sektörde istihdam edilirken; tarım sektörü istihdamının toplam istihdamdaki payı % 74,9 seviyesinden % 55,1 seviyesine düşmüştür. Sanayi ve hizmetler sektöründe ise, hem istihdam edilen kişi sayısı açısından, hem de toplam istihdamdaki payda önemli derece artış yaşanmıştır. Sanayi sektöründe 1960 yılında 885 bin olan istihdam edilen kişi sayısı düzenli bir artışla 1988 yılında 2 milyon 392 kişiye, sanayi sektörünün toplam istihdamdaki payı ise yine düzenli bir artışla % 6,8 seviyesinden % 14,2 seviyesine çıkmıştır. Hizmetler sektörünün toplam istihdamdan aldığı pay ise, 1960 yılında % 18,3 iken, 1988 yılında % 30,7’ye çıkmıştır.

Türkiye’de 1980’lerin başında hakim olan ithal ikamesi yoluyla daha fazla büyümenin imkansız olduğu yönündeki anlayış, 1980’lerin sonunda dünya ekonomisiyle bütünleşmenin gereği olduğu düşünülen eylemlerde bulunulmasına neden olmuştur.⁹⁴ 1980’lerin başında neoliberal politikalara uyumu çerçevesinde, Dünya Bankası ile yaptığı ile yakın iş birliği içerisinde olmuş; bu kapsamda yapısal düzenleme kredileri almış ve IMF ile üç yıllık stand-by anlaşması yapmıştır⁹⁵ (Bkz. Tablo 3.14). 1980’li yıllardan uygulamaya konan IMF destekli programlar, faizlerin yükseltilmesi, sıkı para ve maliye politikaları, emek ücretlerinin baskı altında tutulması, kamu mallarına zam yapılmasını ve kamunun piyasadan çekilerek özel sektörün önünün açılmasını içermektedir. Bu programlar, ekonomide devlet müdahalesini en aza indirerek piyasa ekonomisine işlev kazandırmaya, serbest piyasa ilkelerine dayalı olarak ekonominin kapitalist dünyaya entegre edilmesine, ekonomide kar maksimizasyonuna ve rekabetçi fiyat politikalarına önem vermektedir. IMF ile yapılan anlaşmalar özelleştirmenin ve kamu varlıklarının satışının önünü açmıştır. Kaynakların sanayide yatırım ve üretime yönelmesini engellemiştir. IMF ve Dünya Bankası’nın kredilerinden yararlanmak için yapılan

⁹⁴ Anne O. Krueger, “Partial Adjustment and Growth in the 1980s in Turkey”, **Reform, Recovery, and Growth: Latin America and the Middle East**, Ed. by., Rudiger Dornbusch, Sebastian Edwards., Chicago, University of Chicago Press, 1995, p. 359.

⁹⁵ Ziya Öniş, Fikret Şenses, Rethinking the Emerging Post-Washington Consensus, **Development and Change**, Vol.:36, Issue:2, 2005, s. 283.

anlaşmalar, Türk hükümetlerinin yatırım ve üretim politikasını serbestçe oluşturma imkanını yok etmiştir. Döviz kıtlığının ana nedeni, Türkiye'nin döviz talebini karşılayacak ölçüde sanayi üretimi ve tarım üretimi ihracatını gerçekleştirememesiyle, kredi anlaşmaları sanayileşmeyi ve tarımsal üretimi artıracak yerde sınırlamıştır.⁹⁶

Tablo 3.14: Türkiye'nin IMF ile Yaptığı Stand-by Düzenlemeleri

No	Tarih	Vade (Ay)	Tahsis (Milyon SDR*)	Kullanım (Milyon SDR)
1	1961	12	38	16
2	1962	9	31	15
3	1963	11	22	22
4	1964	11	22	19
5	1965	12	22	0
6	1966	12	22	22
7	1967	11	27	27
8	1968	9	27	27
9	1969	12	27	10
10	1970	12	90	90
11	1978	24	300	90
12	1979	12	250	230
13	1980	36	1.250	1.250
14	1983	12	225	56
15	1984	12	225	169
16	1994	14	611	461
17	1999	36	15.038	11.739
18	2002	36	12.821	11.914
19	2005	36	6.662	6.662
Toplam			37.735	32.844,00

* SDR, IMF tarafından üye ülkelerinin resmi rezervlerini tamamlamak üzere 1969'da oluşturulan uluslararası bir rezerv varlığıdır. Bugüne kadar, 2009 yılında küresel finansal krizin ardından tahsis edilen 182,6 milyar dahil olmak üzere, 204,2 milyar (yaklaşık 291 milyar dolara eşdeğer) SDR üyelere tahsis edilmiştir. SDR'nin değeri, ABD doları, euro, Çin renminbisi, Japon yeni ve İngiliz sterlini olmak üzere beş para biriminden oluşan bir sepete dayanmaktadır. Detaylı bilgi için bkz.: International Monetary Fund, "Special Drawing Right (SDR)", (Çevrimiçi) <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/14/51/Special-Drawing-Right-SDR>, 20 Kasım 2018.

Kaynak: Mahfi Eğilmez, Erkan Kumcu, **a.g.e.**, s. 102.

1980 sonrası dönemde yatırımların teşvikler yoluyla desteklenmesi önemli bir sanayi politikası aracı olarak kullanılmıştır. Bu teşvikler, yalnızca toplam yatırım seviyesini artırmak amacıyla değil, aynı zamanda yatırımları belirli sektörlerle yönlendirmek amacıyla bir araç olarak kullanılmıştır. Teşvik edilecek sektörleri

⁹⁶ Güngör Uras, **a.g.e.**, s. 19-22.

belirlemek amacıyla ‘‘olumlu liste’’ ve ‘‘olumsuz liste’’ oluşturulmuş ve bu listeler her yıl bir genelge ile güncellenmiştir. Bu kapsamda, öncelikli sektörlerin ve bölgelerin yanı sıra, organize sanayi bölgelerine yapılan yatırımlar da desteklenmiştir.⁹⁷

1980 sonrasında sanayileşmede özel sektörün önemi artmıştır ve bazı üretim alanlarında devlet tekelleri kaldırılmıştır. Piyasa şartları ön plana çıkarılarak, verimsiz KİT’lerin özelleştirilmesine önem verilmiştir. Sanayinin dışa açılması ve dünya ekonomisine entegrasyonu için gerekli uygulamalara süratli bir biçimde geçilmiştir. Türkiye’nin 1980’li yıllarda AT ile Gümrük Birliği oluşturma konusundaki politik tercihi bu yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur.⁹⁸

1990-1994 döneminde uygulamaya konan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde sanayileşme kalkınmanın temel unsurlarından biri olarak ele alınmış; imalat sanayiinde dışa dönük ve rekabet gücü bir yapının sağlanması, ihracatın devamlılığının ve çeşitliliğinin oluşturulmasının esas alınması; mevcut tesislerde gerekli olan yapısal dönüşümün gerçekleştirilmesi, verimliliğin artırılması ve optimal ölçeklerde yeni yatırımların yapılmasının özendirilmesi hedefleri belirlenmiştir. Yapılacak olan yeni yatırımların rekabet edebilirlik ilkesi doğrultusunda özendirilmesi; bu çerçevede yüksek katma değer oluşturulması, dış pazarlarda rekabet gücüne erişilmesi, ölçek ekonomisine uygunluk, modern teknoloji kullanımı, değişen ve gelişen dünya üretim ve pazar yapısına uyumluluk gibi durumların göz önünde bulundurulması amaçları güdülmüştür. Ayrıca sanayide özel sektörün önemli rol üstlenmeyi sürdürmesi; sektörün rekabet gücünün artırılması için girdilerin dünya fiyatlarından sağlanmasına imkan verilmesi, özellikle ithal girdilerdeki fon ve gümrük vergisi oranlarının revize edilmesi; küçük ve orta ölçekli sanayide teknoloji seviyesinin geliştirilmesi, verimliliğin artırılması ve büyük sanayi ile entegrasyonun sağlanmasının özendirilmesi; imalat sanayiinin, dumpingli fiyat, düşük kaliteli ürün

⁹⁷ İzak Atiyas, Ozan Bakış, **a.g.e.**, p. 1220.

⁹⁸ Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s. 278.

ve özel pazarlama yöntemleri şeklinde ortaya çıkan haksız dış rekabete karşı korunması hususlarına dikkat çekilmiştir.⁹⁹

1996-2000 yıllarında uygulamaya konan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kalkınmanın ana unsurlarından birinin sanayileşme olması; uygun makroekonomik ortam sağlanarak sanayinin gelişmesinin sağlanması; bu dönemde sanayi üretiminin, yıllık ortalama yüzde 6,0-7,8 artması; dünya piyasalarına entegre olma ve AB'ye uyum çerçevesinde, dışa açık, rekabet gücü yüksek ve ihracata dönük, hammadde ve insan kaynakları gibi avantajların dikkate alındığı bir sanayi yapısının özel kesim ağırlıklı olarak oluşturulması; yeraltı zenginliklerinin yüksek katma değer sağlayacak şekilde ekonomiye kazandırılması, sanayiinin hammadde ve enerji ihtiyacının güvenli ve ekonomik olarak karşılanması madencilik sektöründe temel amacı oluşturması; sanayide, verimliliğin, kalite ve standardizasyonun geliştirilmesi, esnek üretim sistemlerinin ve modern teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması, küçük-büyük sanayi entegrasyonunun sağlanması ve katma değeri yüksek üretim yapısına ulaşılması amaçlanmıştır.¹⁰⁰

1996 yılında Gümrük Birliği Anlaşması'nın uygulamaya konmasının ardından, AB üyesi ülkeler ile yoğunlaşan dış ticaret; ucuz işgücüne dayalı emek-yoğun sanayilerin Türkiye'de kalmasına, sermaye yoğun ileri teknoloji sanayilerin ise AB'nin gelişmiş sanayi ülkelerinde yoğun olmasına neden olmuştur.¹⁰¹ Bu dönemden itibaren Türk sanayii, 1980 sonrası yaşanan özelleştirmelerin de etkisiyle, kamu sektörünün imalat sanayii içindeki payının azalma yaşadığı; KOBİ'lerin sınai yapıda önemli bir yer aldığı, aynı zamanda sınai işletmelerin genel olarak organize

⁹⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994**, Ankara, 1989, s. 85.

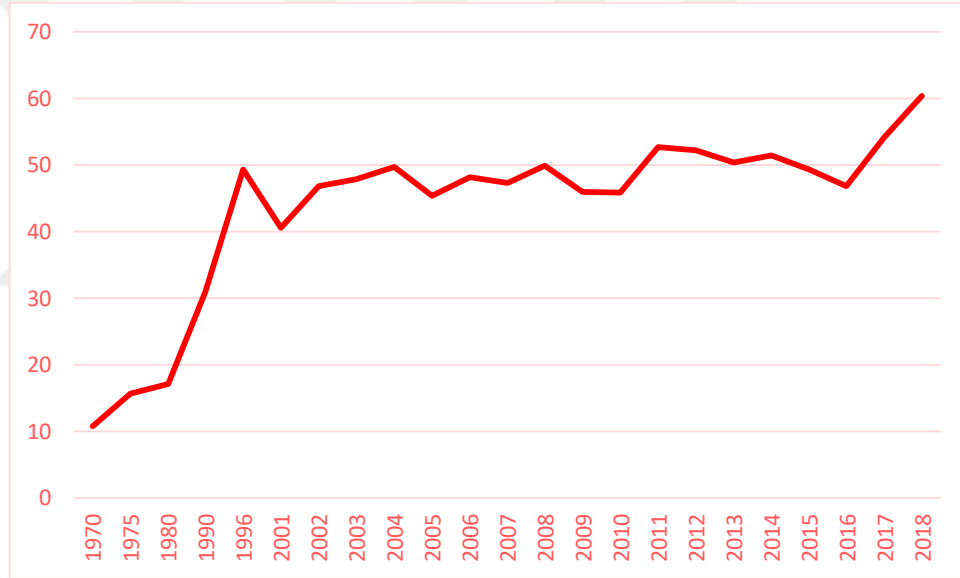
¹⁰⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000**, Ankara, 1995, s. 67.

¹⁰¹ Bu konuda otomotiv sanayi önemli bir örnek olarak verilebilir. AB, yerli üreticileri 1996-2004 yılları arasında, üretim birimlerini küresel otomotiv tedarik zincirleriyle tam olarak entegre etmeye zorlamıştır. Sonuç olarak Türk otomotiv sanayii küresel rekabet gücünü koruyabilmiştir. Bilgi için bkz. Erol Taymaz, Kamil Yılmaz, "Political Economy of Industrial Policy in Turkey: The Case of Automotive Industry", **TÜSİAD – Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu**, Working Paper No: 2016-1, 2016, p. 13.

sanayi bölgeleri ve küçük ölçekli yapılarda yoğunlaştığı; teknolojik açıdan büyük ölçüde dışa bağımlı olduğu bir karakteristik sergilemiştir.¹⁰²

1980 sonrası ortaya konan neoliberal politikalar ve 1996 yılında Gümrük Birliği Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi Türkiye'nin ticari açıklık derecesinde belirgin bir artışa sebebiyet vermiştir. 1970-2018 yılları arasında Türkiye'nin GSMH'nın yüzdesi olarak ticari açıklık derecesini gösteren Grafik 3.1 incelendiğinde, Türkiye'nin; en düşük oranın 1970 yılında %10,79 olarak görüldüğü; en yüksek seviyesine ise % 60,4 ile 2018 yılında ulaştığı söylenebilir.

Grafik 3.1: Türkiye'nin Ticari Açıklık Derecesi (1970-2018, GSMH'nın yüzdesi olarak)

Kaynak: The World Bank, “World Bank national accounts data: Trade (% of GDP)”, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS>, 10 Ağustos 2019.

2001 yılında bankacılık ve finans sektörü açısından çok büyük bir kriz yaşanmıştır. Hem kamu bankalarında, hem de özel bankalarda büyük açıklar oluşmuş; gecelik faizler 2001 yılının Şubat ayında tarihinin en yüksek seviyelerine, interbank piyasasında % 6.200'e, repo piyasasında ise % 7.500'e çıkmıştır.¹⁰³ Büyük miktarlarda sermaye çıkışlarının gerçekleşmesi ve döviz rezervlerinin hızla azalması,

¹⁰² Alkan Soyak, “Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Sanayi Politikası Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, **TMMOB Ölçü Dergisi**, 2015, s. 66.

¹⁰³ Hürrem Şatıroğlu, “Faiz de tarihi rekora uçu: Yüzde 7500”, **Hürriyet Gazetesi**, 22 Ocak 2001, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/faizde-tarihi-rekora-uctu-yuzde-7500-39228074>, 22 Haziran 2017.

hükümetin 1999 yılında başlatılan programdan ve kur çıpasından vazgeçmesine neden olmuştur. Türk Lirası diğer para birimleri karşısında % 50'den fazla değer kaybetmiş; finans sektöründe başlayan kriz üretimi de etkilemiş ve 2001 yılında GSYİH % 6 oranında azalmıştır. İşsizlik ve yoksullukta hızlı bir artış gözlenmiştir.¹⁰⁴

2001-2005 yıllarında uygulamaya konan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, imalat sanayiinin dışa dönük bir yapı içerisinde rekabetçiliğinin artırılmasını; sanayinin yerel kaynakları kullanımı özendirici, çevre normlarına doğrultusunda üretim yapan, tüketici sağlığını ve tercihlerini dikkate alan, yüksek nitelikli iş gücünden yararlanan, çağdaş işletmecilik anlayışını benimseyen, Ar-Ge'ye gerekli önemi veren, teknoloji üreten, özgün tasarım ve marka yaratarak uluslararası pazarlarda yerini alan bir yapıya erişmesini amaçlamıştır. Plan döneminde, AB'ye tam üyelik hedefi çerçevesinde, sınai mevzuat uyumunun tamamlanarak, sermaye, teknoloji ve ticari işbirliği olanaklarının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, sanayinin teknoloji kapasitesinin genişletilmesi amacıyla, bir bütünleşme içerisinde, üniversite-sanayi işbirliğinin yaygınlaştırılması, teknoloji destek ve geliştirme merkezleri, yeni teknoparklar ve teknoloji enstitülerinin kurulmalarının desteklenmesi ve Ar-Ge desteklerinin artırılması hedeflenmiştir.¹⁰⁵

2007-2013 döneminde uygulamaya konan Dokuzuncu Kalkınma Planında, imalat sanayiinin; teknoloji üretiminde yetersizlik bulunduğu, modern teknoloji kullanımının hızlı yaygınlaşmaması sorununa, nitelikli işgücü eksikliğine, yüksek katma değerli ürünlerdeki sınırlı üretim kabiliyetine, yeni gelişen sektörlerle yeterince yatırım yapılamamasına, tesislerin üretim ve yönetim yapılarındaki geliştirme ihtiyacına, yatırımcıların bilgiye erişimindeki zorluklara, organize sanayi bölgeleri ihtiyacının yeterli düzeyde karşılanamaması ile kayıtdışılık ve ithalattan kaynaklanan haksız rekabet gibi hızlı gelişmeyi sınırlayan yapısal nitelikteki sorunların devam ettiğine vurgu yapılmıştır.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Şevket Pamuk, **a.g.e.**, s. 285.

¹⁰⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005**, Ankara, 2000, s. 121-122.

¹⁰⁶ Resmi Gazete, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013**, Sayı: 26215, 2006, s. 33.

2000 yılı sonrasında uygulamaya konan ekonomi politikası, sıkı maliye politikasını ve düşük bütçe açığını, sıkı para politikası ve enflasyonla mücadeleyi ve dalgalı kur rejimine geçişi içermektedir (Bkz. Tablo 3.15).¹⁰⁷

Tablo 3.15: Türkiye’de Dönemler İtibariyle Uygulanan Ekonomi Politikası ve Kullanılan Araçlar

Dönemler	Maliye Politikası	Para politikası	Kur Rejimi
1923-1929	Vergi+Harcama	Etkin değil	Sabit kur
1930-1949	Vergi+Harcama +Teşvik+Destekleme	Etkin değil	Sabit kur+Sıkı döviz politikası
1950-1959	Teşvik+Destekleme +Harcama	Genişletici para politikası	Sabit kur
1960-1979	Harcama+Teşvik +Destekleme	Genişletici para politikası	Sabit kur
1980-2001	Borçlanma+Dış ticaret teşviki+Arz yönlü politikalar	Programlı para politikası	Müdahaleli esnek kur
2002+	Sıkı maliye politikası +Yabancı sermaye +Özelleştirme	Sıkı para politikası +Enflasyon hedeflemesi	Dalgalı kur

Kaynak: Mahfi Eğilmez, Erkan Kumcu, **a.g.e.**, s. 261.

İmalat sektöründe, yüksek verimlilik artışları 2001 sonrası dönemde nispeten düşük istihdam yaratma ile ilişkilendirilebilir. Türkiye, aslında OECD ülkeleri arasında en yüksek verimlilik artışına sahip ülkelerden birisidir. 2001 ve 2011 yılları arasında sanayi üretimi yaklaşık % 72,9 oranında artarken; sanayi sektöründeki istihdam yalnızca % 24,6 oranında artmıştır. Bu eğilimde rol oynayan faktörler; Türk halkının girişimci ruhu, doğrudan yabancı yatırımlardaki artışın dış rekabetteki artışla birlikte teknolojik ilerlemelere, know how’a ve daha verimli üretim yapmayı teşvik etmesi şeklinde belirtilebilir.¹⁰⁸

2002 yılında 238 milyar dolar olan GSYİH, dönem boyunca yaklaşık 3,2 katına çıkarak 2018 yılında 766 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında 3.581 dolar olan Kişi Başına Milli Gelir, yaklaşık 2,6 katına çıkarak 2018 yılında 9.346 dolar

¹⁰⁷ Mahfi Eğilmez, Erkan Kumcu, **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**, s. 25

¹⁰⁸ Hansjörg Herr, Zeynep M. Sonat, “Neoliberal unshared growth regime of Turkey in the post 2001 period”, **International Labour Office, Global Labour University**, Geneva, 2013, p. 5-6.

olmuştur. 2002-2018 döneminde yıllık ortalama büyüme hızı ise % 5,7 olarak gerçekleşmiştir. (Bkz. Tablo 3.16)

Tablo 3.16: Türkiye’nin Makroekonomik Göstergeleri (2000-2018)

<u>Makro büyüklükler</u>					<u>Uluslararasılaşma</u>				
	Nüfus (Bin Kişi)	GSYİH (Milyar ABD \$)	GSYİH Büyüme Hızı (2009 bazlı)	Kişi Başına Milli Gelir (2009 bazlı, ABD \$)	İhracat (Milyon ABD \$)	İthalat (Milyon ABD \$)	İhracat/ İthalat (%)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon ABD \$)	Cari İşlemler Dengesi (Milyon ABD \$)
2000	64.269	272,98	6,6	4.229	27.775	54.503	51,0	-26.728	-9.920
2001	65.166	200,252	-6,0	3.084	31.334	41.399	75,7	-10.065	3.760
2002	66.003	238,428	6,4	3.581	36.059	51.554	69,9	-15.495	-626
2003	66.795	311,823	5,6	4.698	47.253	69.340	68,1	-22.087	-7.554
2004	67.599	404,786	9,6	5.961	63.167	97.540	64,8	-34.373	-14.198
2005	68.435	501,416	9,0	7.304	73.476	116.774	62,9	-43.298	-20.980
2006	69.295	552,487	7,1	7.906	85.535	139.576	61,3	-54.041	-31.168
2007	70.158	675,77	5,0	9.656	107.272	170.063	63,1	-62.791	-36.949
2008	71.052	764,336	0,8	10.931	132.028	201.964	65,4	-69.936	-39.425
2009	72.039	644,64	-4,7	8.980	102.143	140.929	72,5	-38.786	-11.358
2010	73.142	771,902	8,5	10.560	113.883	185.544	61,4	-71.661	-44.616
2011	74.224	832,524	11,1	11.205	134.906	240.839	56,0	-105.933	-74.402
2012	75.176	873,982	4,8	11.588	152.462	236.544	64,5	-84.082	-47.963
2013	76.148	950,579	8,5	12.480	151.803	251.661	60,3	-99.858	-63.642
2014	77.182	934,186	5,2	12.112	157.610	242.177	65,1	-84.567	-43.644
2015	78.218	859,797	6,1	11.019	143.839	207.234	69,4	-63.395	-32.109
2016	79.278	863,722	3,2	10.883	142.530	198.618	71,8	-56.088	-33.137
2017	80.313	851,549	7,4	10.602	156.993	233.799	67,1	-76.806	-47.355
2018	81.339	784,087	2,6	9.962	167.945	223.046	75,2	-55.101	-27.633

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, “Ekonomik Göstergeler (1950-2019)”, (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2019.html>, 16 Nisan 2019; T.C Hazine ve Maliye Bakanlığı, “Ekonomik Göstergeler: Üretim”, (Çevrimiçi) <https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler>, 16 Nisan 2019.

Türkiye ekonomisinde 2000’li yıllardan itibaren ulusal tasarruf oranlarının azalması ve sanayi sektörünün milli gelir içerisindeki payının görece olarak düşmesi eğilimleri görülmektedir. Ulusal gelir muhasebe sisteminde ulusal düzeyde tasarruf fonları ile yatırım talebi arasındaki açık, cari işlemler açığı olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de 2009-2018 döneminde toplam 425 milyar dolarlık cari işlemler açığı

meydana gelmiştir (Bkz. Tablo 3.16). Dış kırılganlık, finansal istikrarsızlık, ulusal sanayide görülen görece üretim kayıpları ve yüksek işsizlik oranları cari işlemler açığının getirileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusal tasarruf oranlarının azalması ile birlikte sanayinin milli gelir içerisindeki payının sürekli azalmasının Türkiye’yi sanayisizleştirdiğini söylemek uygun olacaktır.¹⁰⁹

Tablo 3.17: Türkiye’de Sektörlere Göre Sabit Sermaye Yatırımları (2011-2018, %)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<u>Kamu Sektörü</u>								
Tarım	9,8	10,7	9,6	8,8	9,1	8,8	8,9	8,4
Madencilik	2,3	2,2	1,5	1,6	1,7	0,9	1,0	1,8
İmalat	0,7	0,8	0,9	0,7	0,7	0,6	0,5	0,7
Enerji	5,7	6,0	4,7	5,6	4,5	3,5	3,7	3,9
Ulaştırma	41,3	38,1	38,6	37,6	38,6	35,1	35,9	34,8
Turizm	0,6	0,7	0,7	0,5	0,8	0,5	0,5	0,4
Konut	1,7	1,3	1,2	1,0	0,8	0,8	1,3	1,4
Eğitim	12,2	14,2	14,4	16,0	13,0	12,0	10,8	11,1
Sağlık	4,9	5,3	5,0	5,6	5,8	5,4	5,3	6,4
Diğer Hizmetler	20,8	20,8	23,3	22,6	25,1	32,5	32,1	31,2
İktisadi	7,1	6,6	7,1	8,4	8,4	12,8	12,1	12,2
Sosyal	13,7	14,2	16,2	14,2	16,6	19,7	20,0	19
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Toplam (Milyon TL)	53.247	60.108	78.165	80.433	95.271	105.823	134.463	163.643
<u>Özel Sektör</u>								
Tarım	2,0	1,3	1,2	1,0	1,1	0,9	0,9	0,9
Madencilik	1,7	2,0	1,9	2,0	1,8	1,6	1,7	1,7
İmalat	29,4	26,5	21,5	21,7	20,8	20,9	22,6	22,8
Enerji	2,4	2,1	1,8	1,7	1,4	1,2	1,3	1,2
Ulaştırma	27,3	26,5	31,9	28,0	32,6	32,8	32,0	31,9
Turizm	5,3	5,6	4,8	4,5	3,2	2,0	1,8	2,0
Konut	23,5	28,4	29,7	33,9	31,9	33,6	32,5	32,1
Eğitim	1,4	2,0	2,0	2,1	2,1	1,9	2,0	2,1
Sağlık	4,1	2,9	2,7	2,7	2,7	2,5	2,6	2,6
Diğer Hizmetler	2,9	2,8	2,5	2,5	2,4	2,5	2,6	2,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100
Toplam (Milyon TL)	338.137	368.724	438.044	510.309	599.516	658.839	797.407	946.507

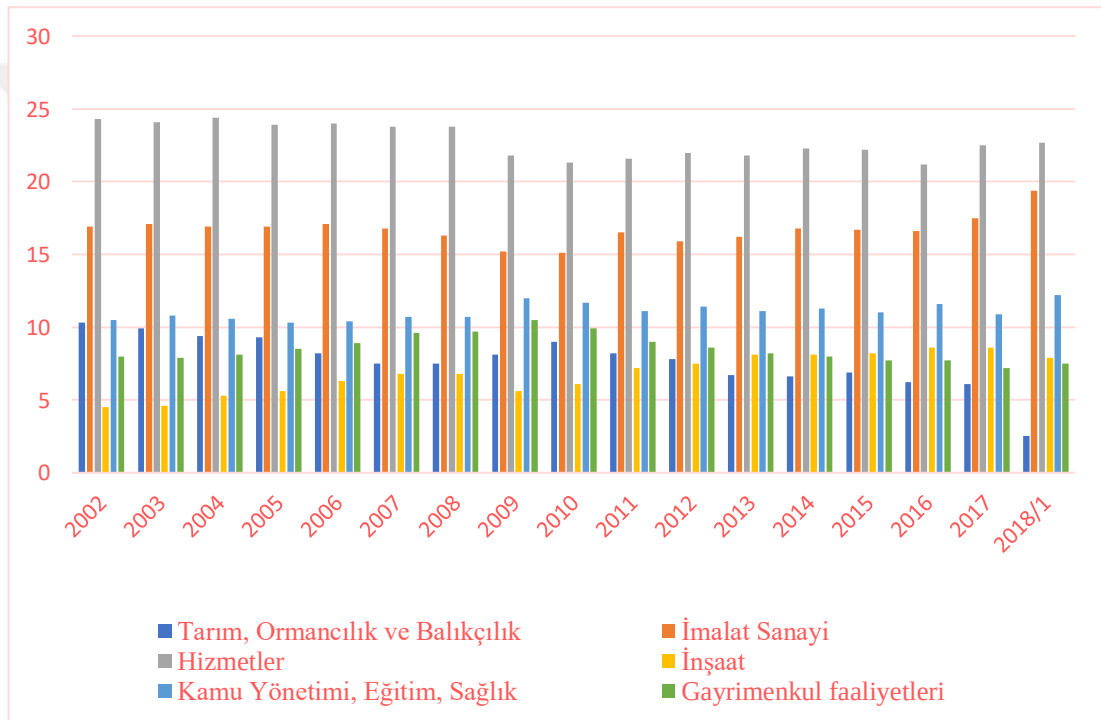
Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, “Temel Ekonomik Göstergeler: Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımları”, (Çevrimiçi) <http://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1539970123300-b0aebfc4-3e3b>, 10 Şubat 2019.

Üretimin, istihdamın ve verimliliğin artmasına tesir eden, dolayısıyla uzun dönemli ekonomik büyümeye etki eden bir faktör olan sabit sermaye

¹⁰⁹ A. Erinç Yeldan, “Bir Ülkenin Ticaret Stratejisi Aynı Zamanda Sanayileşme Stratejisidir”, **Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi**, Ed., Murat Koyuncu, Hakan Mihci, A. Erinç Yeldan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 119.

yatırımlarının¹¹⁰ Türkiye’de imalat sanayi açısından seyrinin verildiği Tablo 3.17 incelendiğinde, kamu sektörü açısından 2011 yılındaki %0,7’lik payın zayıf dalgalanmalar yaşayarak 2018 yılında %0,7 olarak sabit kaldığı; özel sektör açısından ise, azalma yaşayarak 2011 yılındaki %29,4’lük payın azalma yaşayarak 2018 yılında %22,8 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Özel sektör açısından en fazla sabit sermaye yatırımı alan sektörler konut ve ulaştırma olmuştur.

Grafik 3.2: Türkiye’de Üretim Yönünden GSYİH (2002-2018, İktisadi Faaliyet Kollarına Göre, Cari Fiyatlarla, % Pay)

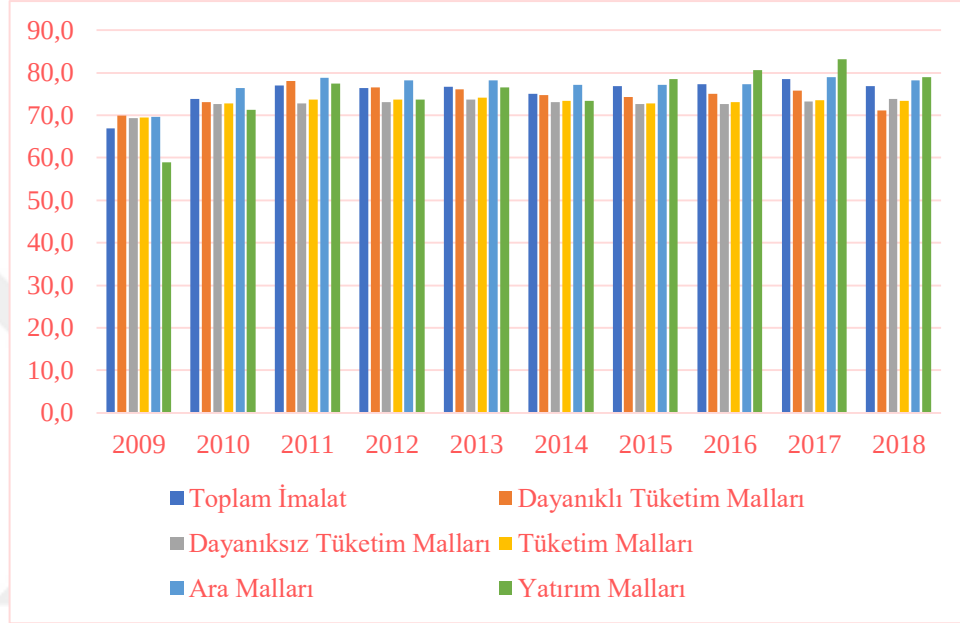
Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Milli Gelir ve Üretim”, (Çevrimiçi) <http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540021349004-1497d2c6-7edf>, 2 Mayıs 2019 verilerinden yararlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.2’de Türkiye’de 2002-2018 yılları arası İktisadi Faaliyet Kollarının Üretim Yönünden GSYİH’de aldığı paylar verilmiştir. İlgili verilere göre, imalat sanayii, hizmetler sektörünün ardından Üretim Yönünden GSYİH’da en fazla pay alan sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. İmalat sanayiinin Üretim Yönünden GSYİH içerisinde aldığı pay ilgili dönem içerisinde görece artmış olup; 2018 yılı

¹¹⁰ Aysun Eser Özen, “Seçilmiş Göstergelerle Türkiye İmalat Sanayiinin Analizi”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2015, s. 152.

itibariyle yaklaşık %19 düzeyinde olup, hizmetler sektörü ise, 2018 yılında 23'lük bir pay almıştır.

Grafik 3.3: Türk Sanayiinde Mal Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Kapasite Kullanım Oranı (2009-2018)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, “Temel Ekonomik Göstergeler: Aylık Sanayii Üretim Endeksi”, <http://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1539970123300-b0aebfc4-3e3b>, (Çevrimiçi) 10 Şubat 2019.; TCMB, “EVDS: İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (%)”, (Çevrimiçi) https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_21/6007/DataGroup/turkish/bie_kko2/, 5 Nisan 2019.

Grafik 3.3'te Türk Sanayiinde Mal Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Kapasite Kullanım Oranı (2009-2018) verilmiştir. Grafik incelendiğinde, imalat sanayinde en düşük kapasite kullanım oranının % 66,9 ile 2009 yılında, en yüksek kapasite kullanım oranının ise, % 78,5 ile 2017 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Türk imalat sanayiinde son 10 yıllık ortalama kapasite kullanım oranı ise, % 75,5'dir. 2018 yılı itibari ile en yüksek kapasite kullanım oranı % 79 ile yatırım mallarında; en düşük kapasite kullanım oranı ise % 71,1 ile dayanıklı tüketim mallarında görülmektedir.

Tablo 3.18: Cari Fiyatlarla Hesaplanan GSYİH, Sektörel Büyüme Hızları ve Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları (2014-2018)

Sektörler	GSYİH (Bin TL)				
	2014	2015	2016	2017	2018
1. Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	134 724	161 447	161 304	189 193	216 666
2. Sanayi	410 786	461 963	511 805	639 841	823 310
2.1. Madencilik ve Taşocakçılığı	19 409	19 255	21.369	27 863	37 267
2.2. İmalat Sanayi	343 304	390 796	432 979	547 178	709 374
2.3. Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	28 276	29 855	33 936	37 600	50 461
2.4. Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	19 794	22 057	23 520	29 747	33 479
3. İnşaat	165 654	190 619	223 362	266 065	267 099
4. Hizmetler	1 097 024	1 246 695	1 402 423	1 659 105	2 020 863
5. Sektörler Toplamı (1+2+3+4)	1 808 199	2 060 726	2 298 896	2 756 755	3 335 213
6. Vergi-Sübvansiyonlar	236 275	277 920	309 629	353 894	389 174
7. Alıcı Fiyatlarıyla GSYİH (5+6)	2 044 465	2 338 647	2 608 525	3 110 650	3 724 387
Sektörel Büyüme Hızları (%)					
1. Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	0,6	9,4	-2,6	4,9	1,9
2. Sanayi	5,7	5,0	4,3	9,3	1,3
2.1. Madencilik ve Taşocakçılığı	-7,6	-1,8	6,0	12,1	5,4
2.2. İmalat Sanayi	6,1	5,9	3,8	9,2	1,1
2.3. Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	10,0	1,1	11,1	10,5	2,2
2.4. Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	5,9	2,8	0,6	5,2	0,1
3. İnşaat	5,0	4,9	5,4	9,0	-2,1
4. Hizmetler	6,3	5,6	3,2	7,6	4,6
5. Sektörler Toplamı (1+2+3+4)	5,6	5,6	3,1	7,9	3,2
6. Vergi-Sübvansiyonlar	2,1	9,6	3,8	4,2	0,2
7. Alıcı Fiyatlarıyla GSYİH (5+6)	5,2	6,1	3,2	7,5	2,8
GSYİH İçindeki Payları (%)					
1. Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	6,6	6,9	6,2	6,1	5,8
2. Sanayi	20,1	19,8	19,6	20,7	22,3
2.1. Madencilik ve Taşocakçılığı	0,9	0,8	0,8	0,9	1,0
2.2. İmalat Sanayi	16,8	16,7	16,6	17,6	19,0
2.3. Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	1,4	1,3	1,3	1,2	1,4
2.4. Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	1,0	0,9	0,9	1,0	0,9
3. İnşaat	8,1	8,2	8,6	8,6	7,2
4. Hizmetler	53,7	53,3	53,8	53,4	54,3
5. Sektörler Toplamı (1+2+3+4)	88,4	88,1	88,1	88,6	89,6
6. Vergi-Sübvansiyonlar	11,6	11,9	11,9	11,4	10,4
7. Alıcı Fiyatlarıyla GSYİH (5+6)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **Temel Ekonomik Göstergeler**, <http://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1539970123300-b0aebfc4-3e3b>, 20.03.2018; T.C Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ekonomik Göstergeler, “Üretim”, <https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler>, 16.04.2018.

Türkiye'nin 2014-2018 yıllarındaki arasındaki Cari Fiyatlarla Hesaplanan GSYİH'si, Sektörel Büyüme Hızları ve Sektörlerin GSYİH İçindeki Paylarını gösteren Tablo 3.18'e göre sanayi sektörünün 2014 yılında 410 milyon 786 bin TL olan GSYİH değeri 2018 yılında 823 milyon 310 bin TL değerine erişmiştir. Sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki payı ise, 2014 yılında %20,1 seviyesinde iken, 2018 yılında %22,3 düzeyine çıkmıştır. İmalat sanayinin 2014 yılında %16,8 olan toplam GSYİH içerisindeki payı ise, 2018 yılında %19 düzeyine çıkmıştır.

2014-2018 yıllarında uygulamaya konan Onuncu Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü ve dünya ihracatından aldığı payı artırmak için imalat sanayiinde dönüşümü gerçekleştirerek yüksek katma değerli yapıya geçiş sağlamak ve yüksek teknoloji sektörlerinin payını artırmak temel amaç olarak belirlenmiş; imalat sanayiinde dönüşümün ana odakları olarak; yenilikçilik ve firma becerileri, bölgelerin üretime etkin katılımı, sektörler arası bütünleşme, yeşil teknoloji ve üretim ile dış pazar çeşitliliği şeklinde tespit edilmiştir. Yeşil üretim kapasitesi, yenilik, firma becerileri ve sektörler arası bütünleşmenin teşvik edilmesiyle verimlilik ve yurtiçi katma değer artırılması; dış pazar çeşitliliği ve bölgesel üretim kapasitelerinin geliştirilmesiyle de istikrarlı yüksek büyümenin sağlanması hedeflenmektedir.¹¹¹

Onuncu Kalkınma Planı'nın uygulandığı dönemde 2015 yılında T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından “Türkiye Sanayi Strateji Belgesi 2015-2018” uygulamaya konmuştur. Bu belge çerçevesinde;¹¹²

- Sanayide bilgi ve teknolojiye dayalı yüksek katma değerleri üretim sağlanması,
- Kaynakların etkin kullanıldığı, daha çevreci ve rekabetçi sanayi yapısına dönüşümün sağlanması,
- Sosyal ve bölgesel gelişmeye katkı sağlayan ve nitelikli işgücüne sahip sanayinin oluşturulması temel hedefler olarak belirlenmiştir.

¹¹¹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018**, Ankara, 2013, s. 89.

¹¹² T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, **Türkiye Sanayi Strateji Belgesi 2015-2018**, Ankara, 2015, s. 33.

Bu hedefler çerçevesinde uygulanacak sanayi politikaları ise;¹¹³

- Sanayide teknolojik dönüşümün gerçekleştirilmesi,
- Sanayi altyapısının güçlendirilmesi,
- KOBİ'lerin finansman erişim olanaklarının artırılması,
- Sanayide çevreci üretimin teşvik edilmesi,
- Yatırım ve iş ortamının iyileştirilmesinin sağlanması,
- Uluslararası ticaret ve yatırım kapasitesini artırmaya yönelik çalışmaların yürütülmesi,
- Sanayide nitelikli insan gücünün istihdam gücünün istihdam edilmesine yönelik faaliyetlerin yürütülmesi,
- Bölgesel gelişime katkı sağlayacak sanayi politikalarının yürütülmesi şeklinde belirtilmiştir.

3.2. Türkiye’de Uygulanan Farklı Sanayi Politikası Yaklaşımları

3.2.1. Sanayi Teşvik Sistemi

Türkiye’de 1960’lı yıllardan bu yana nitelik ve nicelik bakımından farklılık gösteren birçok teşvik aracı yatırımları özendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu araçlar; yatırım indirimi, gümrük muafiyeti, KDV desteği, uygun koşullu krediler, arsa tahsisi ve enerji desteği şeklinde sıralanabilir. Bu teşvik araçları bölgesel kalkınma, sektörel hedeflerin gerçekleştirilmesi ve istihdam yaratma başta olmak üzere çeşitli amaçlara sahiptir. Bu amaçların çok çeşitli olmasından ötürü, teşvikler sanayinin tümüne yayılmıştır.¹¹⁴

2000’li yıllarda, hükümetler tarafından bilhassa imalat sanayiinin küresel ekonomiye rekabetçi bir biçimde entegre olması noktasında doğrudan yabancı yatırımların merkezi bir rolü olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda çıkarılan Haziran 2003 tarih ve 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu “yatırım serbestliği” ve “ulusal muamele” ilkeleri üzerine kurulmuş olup; yabancı sermaye yatırımlarına; (i) doğrudan kamulaştırmaya karşı koruma, (ii) yabancı kilit personel istihdamında kolaylıklar, (iii) uluslararası tahkim, (iv) gayrimenkul indirimi teminatı,

¹¹³ A.e., s. 34.

¹¹⁴ TEPAV, *Türkiye’nin Rekabet Gücü İçin Sanayi Politikası Çerçevesi*, Ankara, 2007, s. 41.

(v) mevzuat değişikliklerinin yol açabileceği kayıplara karşı koruma, (vi) serbest çıkış hakkı şeklinde avantajlar getirmektedir. Sanayileşmeyi artırmak amacıyla uygulanan yatırım politikasının en önemli araçlarından biri devlet yardımları olup; günümüzdeki uygulama 2006/10921 Sayılı Karar (Ağustos 2006) ile nihayete ulaştığı düşünülen mevzuata dayanmaktadır. Söz konusu karar üzerinde, 2007/12142 sayılı karar (Haziran 2007) ile değişiklik yapılmış ve daha önce mevcut olan 2000/1882 sayılı karar (Ocak 2001) ile, gümrük vergisi muafiyeti, ithal veya yerli makina ve teçhizat KDV istisnası, bütçe kaynaklarından faiz indirimi ve ek olarak enerji desteği sağlanmıştır.¹¹⁵

15 Haziran 2012 tarih ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” yürürlüğe girmiş; Kararın uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar da 2012/1 sayılı Tebliğ ile belirlenmiştir. Yatırım teşvik uygulamaları; Türkiye'nin 2023 vizyonu ile üretim ve ihracat odaklı büyüme stratejisi açısından büyük önem taşımakta ve kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak; tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirme, üretimi ve istihdamı artırma, uluslararası rekabet gücünü artıracak ve araştırma-geliştirme kapsamı yüksek büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımları özendirme, uluslararası doğrudan yatırımları artırma, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltma, kümelenme ve çevre korumaya yönelik yatırımları özendirme amaçlarını taşıdığı söylenebilir.¹¹⁶

Yatırım teşvik sistemi; teşvik edilmeyecek veya teşviki için aranan şartları sağlayamayan yatırım konuları harici, asgari sabit yatırım tutarı ve kapasiteler üzerindeki yatırımları bölge ayrımı yapılmaksızın destekleyen “Genel Teşvik Uygulamaları”; her ilde desteklenecek sektörler, illerin potansiyelleri ve ekonomik ölçek büyüklükleri dikkate alınarak tespit edilmiş olan ve bölgelerin gelişmişlik seviyeleri doğrultusunda yardım yoğunluklarını farklılaştıran “Bölgesel Teşvik Uygulamaları”, Türkiye'nin ihtiyaçları doğrultusunda, tespit edilen alanlarda yapılacak olan yatırımlara yönelik “Öncelikli Yatırımların Teşviki”, belirlenen 12

¹¹⁵ Oktar Türel, “Türkiye’de Sanayi Politikalarının Dünyü ve Bugünü”, **TMMOB Makina Mühendisleri Odası Sanayi Kongresi**, 2007, s. 4.

¹¹⁶ T.C Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, **Sanayi Yatırımlarına Verilen Destekler ve Teşvik Programları**, Ankara, 2017, s. 1.

yatırım alanına yönelik “Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki” ve ithalat bağımlılığı yüksek olan ara malı veya ürünlerin üretimine yönelik yatırımların destekleyen “Stratejik Yatırımların Teşviki” alt başlıkları altında incelenmektedir.¹¹⁷

3.2.2. Endüstri 4.0 Süreci

1980’li ve 1990’lı yıllarda uygulanan özelleştirme sürecinin Türkiye’de teknolojik yetenek geliştirme kabiliyetlerini ve ulusal teknoloji geliştirme kapasitesini sektöre uğratmış olması sonucu; Türkiye Endüstri 3.0 sürecini tam olarak uygulayamadan, Endüstri 4.0 sürecini yakalamak durumunda kalmıştır. İmalat sanayiinde otomasyonu ileri düzeye taşıyacak teknolojilerin ortaya çıkışında sorun yaşanan Türkiye’de dijitalleşmenin ön plana çıktığı Endüstri 4.0 sürecinde yenilikçi teknolojilerin geliştirilmesi, teknoloji üretimi ve üretim faaliyetlerinin Endüstri 4.0 sürecinin merkezinde konumlandırılması konusunda sorunlar yaşadığı ve yaşayacağı aşıkardır.¹¹⁸

Gelişmekte olan diğer ülkeler için de öngörüldüğü üzere, Türkiye’nin yatırım eksiklikleri ve işgücü piyasasında yaşanan orta ve uzun vadeli problemler nedeniyle Endüstri 4.0’ın gerektirdiği dijital dönüşüm sürecinde sorunlar yaşanması beklenmektedir. Bunun yanında, gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsinde görülen ucuz emek ve fiziki sermaye maliyetinin yüksekliği sorunu, teknolojik yeniliklerin imalat sanayiine entegrasyonu noktasında beklenen diğer bir temel sorundur.¹¹⁹ Bu noktada, jeopolitik konumu nedeniyle iktisadi değişim ve dönüşüm süreçlerinde dünyada en çok etkilenen bölgelerin başında yer alan Türkiye’nin, küresel rekabet gücünü kaybetmemesi ve gelişmiş ülkeler statüsüne yüksebilmesi adına, mevcut olan görece esnek, düşük maliyetli üretim yapabilecek iş gücünü lojistik avantaj sağlayıcı yolda kullanması ve küresel firmalara karşı rekabet edebilir şekilde konum alması beklenmektedir.¹²⁰

¹¹⁷ A.e., s. 4-8.

¹¹⁸ Alkan Soyak, “Teknolojiye Dayalı Sanayileşme: Sanayi 4.0 ve Türkiye Üzerine Düşünceler”, **Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 11, 2017, s. 78.

¹¹⁹ Burcu Nazlıcan Doğru, Oytun Meçik, “Türkiye’de Endüstri 4.0’ın İşgücü Piyasasına Etkileri: Firma Beklentileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23, 2018, s. 1594.

¹²⁰ Ela Bulut, Taner Akçacı, “Endüstri 4.0 ve İnovasyon Göstergeleri Kapsamında Türkiye Analizi”, **ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi**, Sayı:7, 2017, s. 59-60.

Endüstri 4.0 sürecinin başarıyla tamamlanabilmesi adına, endüstriyel robot üretimi dijitalleşme aşamasında dünyada ilgili konuma sahip olabilmenin temel şartlarından biridir. Bu noktada Türkiye'nin AR-GE harcamaları ve AR-GE personeli istihdamı konusunda gerekli adımları atması gerekmektedir. Nitelikli AR-GE personellerinin yetiştirilmesi, GSYİH içerisinde AR-GE harcamalarının payının artırılması ve üniversitelerin mevcut ve potansiyel kaynaklarının kullanılması yüksek katma değer üretimi sağlayacak olan endüstriyel robot teknolojisinin gelişimi için katkı sağlayacaktır.¹²¹

Türkiye'nin Endüstri 4.0 devrimine hazırlıklı olma ve üretimini sürdürülebilir kılma adına bir yaklaşım geliştirmesi gereklidir. Bu konuda, hükümet desteği/bölgesel destek; inovasyonu hızlandırma; en iyi uygulamaların benimsenmesi; altyapı kurulumu; yeni yetenekleri teşvik etme ve bir yol haritası belirleme şeklinde başlıklandırılmış olan Endüstri 4.0 yaklaşımı Tablo 3.19'da özetlenmiştir.

Tablo 3.19: Türkiye'nin Endüstri 4.0'ı Benimseme Yaklaşımı

1 Hükümet Desteği / Bölgesel Destek	Hükümetin altyapıya, güce ve veri bağlantısına yatırım yaparak uygun bir ekosistem oluşturma konusunda destek sağlaması gerekir.	Türk şirketleri, yeni teknolojileri benimsemeye hazır olduklarını göstermek zorunda kalmalıdır.	
2 İnovasyonu Hızlandırma	Kamu ve özel ortaklar inovasyonu artırmak için yakın işbirliği yapmak zorundadırlar.	AR-GE bilgisini sektöre aktarma	Türkiye'de sanayi kuruluşlarının, paydaşların ortak bir foruma girmeleri için yöntem sağlayarak inovasyonu teşvik etme konusunda öncülük etmesi gerekmektedir.

¹²¹ Sabiha Kılıç, Reha Metin Alkan, “Dördüncü Sanayi Devrimi Endüstri 4.0: Dünya ve Türkiye Değerlendirmeleri”, *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, Cilt.:2, Sayı:3, 2018, s. 44.

3 En İyi Uygulamaların Benimsenmesi	Sanayilerin dört temel alanda en iyi uygulamaları benimsemeleri gereklidir: -İş Modeli -Değer Zinciri -Finansal Temel -Bilgi Tabanı	Küresel uygulamaların yaygın olarak benimsenmesi genel büyümeyi sağlayacaktır.	
4 Altyapı Kurulumu	Dijital görünüm birçok ürün ve hizmet için vazgeçilmez hale gelmiştir.	Bu nedenle, “yeni” sanayi, dinamik telekomünikasyon ve internet kullanımını teşvik eden rekabetçi bir ortama ihtiyaç duymaktadır.	
5 Yeni Yetenekleri Teşvik Etme	Altyapının yanı sıra, dinamik dijital ortamın da yeni yetenekleri teşvik etmesi gerekmektedir.	Geriye dönük eğitim politikalarının ve eski içeriğin Endüstri 4.0'ın benimsenmesini sağlamak için kökten değiştirilmesi gerekecektir.	
6 Bir Yol Haritası Belirleme	Her şirket Endüstri 4.0 hedefini ve potansiyelini belirlemeli ve buna göre uyarlanmış bir strateji geliştirmelidir.	Stratejiyi tüm düzeylerde uygulamak için yukarıdan aşağıya organizasyon değişikliği gereklidir.	

Kaynak: Kai-Stefan Schober, “Industry 4.0 – Challenge for the F&B industry in Turkey, advantage or competitive disadvantage?”, **Roland Berger - Siemens Digitalization in Food & Beverage Presentation**, İstanbul, 2017, s. 25, (Çevrimiçi) https://www.siemens.com.tr/i/Assets/gida-gunu/170524_KS_Industrie40_Presentation_Siemens_Turkey.pdf, 20 Ocak 2019.

Türk sanayiini Endüstri 4.0'ın gerektirdiği gelişmelere hazırlamak adına TÜBİTAK tarafından geliştirilen bir yol haritası mevcuttur. Yol haritası “dijitalleşme”, “etkileşim” ve “geleceğin fabrikaları” şeklinde üç teknoloji grubu tanımlamıştır. Bu gruplar altında, Türk sanayiinin üzerinde durması gereken 8 kritik teknoloji, 10 stratejik hedef ve 29 kritik ürün belirlemiştir: “Dijitalleşme”, büyük veri ve bulut bilişim, sanallaştırma ve siber güvenlik konularına odaklanmış olup; gelişmiş, özel, akıllı ve ölçeklenebilir bulut servis platformları, cihazlar, algoritmalar ve uygulamalar geliştirmek için güvenli, özel bulut servis platformu; karar destek

sistemlerini toplamak, işlemek, ilişkilendirmek, analiz etmek, raporlamak ve kullanmak adına büyük veri analitiği; siber güvenlik çözümleri; modelleme ve simülasyon teknolojilerinin geliştirilmesine odaklanmıştır. Nesnelerin İnterneti (IoT) ve sensör teknolojilerine odaklanan “etkileşim”, birlikte çalışabilirlik, arttırılmış güvenlik ve güvenilirlik ile endüstriyel ekipmanların geliştirilmesi için yazılım ve donanımın geliştirilmesini sağlayacak olan Endüstriyel IoT platformunu; ürün yaşam döngüsünde kaliteyi ve verimliliği arttıracak güvenilir ve yenilikçi M2X yazılım ve ekipmanını; endüstriyel, fiziksel, kimyasal, biyolojik, optik, mikro-nano sensörleri kapsayan yenilikçi sensörleri içermektedir. “Geleceğin fabrikaları” ise, üretime katkı sağlamaya yönelik gelişmiş robotik sistemlere ve otomasyon ve kontrol sistemlerine odaklanmış olup; KOBİ’ler tarafından da erişilebilen teknoloji ve maliyet açısından uluslararası pazarlarda rekabet edebilecek akıllı üretim robotları, ekipman ve yazılım / yönetim sistemleri geliştirilmesini; üretime katkı sağlayacak olan hammaddelerin, üretim ekipmanlarının, gerekli yazılım ve otomasyon sistemlerinin geliştirilmesini; akıllı fabrika sistemlerinin, bileşenlerinin ve ara katman yazılım teknolojilerinin geliştirilmesini kapsamaktadır.¹²²

Sümer (2018) tarafından, Endüstri 4.0 sürecinde ortaya çıkan yeni teknolojilerin Türkiye’de işgücü piyasasında ve istihdam yapısında yaratacağı değişiklikleri saptamak amacıyla 2001-2017 verilerinden hareketle yürütülen çalışma, teknolojik değişimler sonucu meslek kalıplarında ortaya çıkacak farklılıkların kitlesel işsizliğe neden olmaması adına, Türkiye’de Endüstri 4.0’ın olumlu ve olumsuz etkileri olabileceği iş ve mesleklerin analizine, haritalanmasına ve politika tasarlanmasına dair kapsamlı bir projeye ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur.¹²³

Türkiye’de Endüstri 4.0 sürecine geçişin tam olarak gerçekleşmediğini söylemek doğru olmakla birlikte; Endüstri 4.0’ın gerektirdiği altyapı çalışmalarının sürdürülmesi, sektörler ve firmalar düzeyinde uluslararası toplantılar ve ziyaretler düzeyinde bilgi toplamaya devam etmeleri ve Endüstri 4.0 vizyonunun hükümet

¹²² TÜBİTAK Bilim Teknoloji ve Yenilik Politikaları Daire Başkanlığı, **Yeni Sanayi Devrimi: Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası**, Ankara, 2016, s. 4-5.

¹²³ Beyza Sümer, “Impact of Industry 4.0 on Occupations and Employment in Turkey”, **European Scientific Journal**, Vol.:14, No: 10, 2018, pp. 1-17.

politikalarına dahil edilmesi nedeniyle bu konuda bir farkındalık oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹²⁴

3.3. Türkiye’de Uygulanan Sanayi Politikalarının Temel Politika Alanları İle İlişkisi

3.3.1. Türkiye’de Sanayi Politikası-Rekabet Politikası İlişkisi

Saygılı (2003)’ya göre, Türkiye’de bulunan firmaların esas önceliği, teknolojik gelişme ve inovasyon yoluyla sanayinin rekabet gücünü artırmak, rekabetçi teknolojilerin ticarileştirilmesi için gerekli altyapı ve finansmanın oluşmasını ve gelişmesini sağlamak düşük kaliteli ve emek yoğun ürün ve üretim süreçlerinden yüksek katma değerli mal ve hizmet üretimine geçişi sağlayacak yeni teknolojilerin geliştirilmesini ve yaygınlaştırılmasını teşvik etmek olması gerekir iken; ülkemizde bulunan firmalarının belirsizliklerin yüksek olduğu, uzun vadeli strateji ve ciddi kaynak ve deneyim birikimi gerektiren teknolojik yenilik faaliyetlerine yeteri kadar değinemediği görülmektedir. Türkiye’de bulunan firmalar daha ziyade kısa dönemde yatırım gerektiren ve görece yüksek bir riski bulunmayan, teknoloji yönünden gelişmiş ülkelerden makine-teçhizat ithali ve/veya lisans satın alınması yoluyla üretim faaliyetlerini devam ettirme ve bu şekilde uluslararası piyasalarda rekabet gücü elde etme arayışındadırlar. Türkiye imalat sanayiinde üretim, katma değer ve yatırımların sektörel yapısı incelendiğinde, Türkiye ekonomisinin hâlihazırda uzun dönemde sağlıklı büyümesi için gerekli teknolojik dönüşümü sağlamaktan uzak olduğu görülmekte olup; sektörlerarası kaynak dağılımında düşük teknoloji grubu, geleneksel sektörlerin ağırlığının baskın olması, yüksek ve orta-yüksek teknoloji grubundaki sektörlerin kaynak dağılımındaki payında istenilen gelişmenin yaşanmaması, önümüzdeki dönemde öncelikle olarak değinilmesi gereken konulardır.¹²⁵

Kılıçbay (2002) piyasa ekonomisinin; bir başka deyişle “serbest rekabet ekonomisinin”, sanayi sektörünün üretim ve yönetim bilgi ve becerisine, işletme

¹²⁴ Ayşe Nurefşan Yüksel, Emine Şener, “The Reflections of Digitalization at Organizational Level: Industry 4.0 in Turkey”, **Journal of Business, Economics and Finance**, Vol.:6, Issue: 3, p. 299.

¹²⁵ Şeref Saygılı, “Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Durumu”, **DPT**, Yayın No: 2675, Ankara, 2003, s. 24-26.

yapısına, teknoloji düzeyine ve verimliliğine bağlı olarak sanayide rekabeti gerektirdiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye’deki küçük sanayinin modern kalite-fiyat rekabetini sağlayacak bir düzeyde olduğunu söylemek güçtür. Büyük sanayi ise aile şirketleri tarafından domine edilmiştir. Aile şirketleri, yüksek vasıflı, çok yetenekli potansiyel yöneticilere yönetimlerinin üst kademelerinde yer vermeyerek, büyük şirketlerde kalite-fiyat rekabetine imkan tanımayan bir ortamın oluşturulmasına sebep olmaktadır.¹²⁶

Son yıllarda, küreselleşmenin artan etkileriyle beraber piyasalar daha rekabetçi bir hale gelmiş; rekabetçi ortamın yoğunlaşması ile birlikte, firmaların ve ülkelerin uluslararası rekabetten kazanç sağlamak için daha fazla emek sarfetmeleri gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Küreselleşen dünyada firma ve sanayilerin dış ticarete açık olması ve bağlı bulundukları ülkeleri temsil etmeleri nedeniyle ulusal ve uluslararası rekabet gücü daha fazla önem kazanmıştır. Türkiye’nin başta imalat sanayide olmak üzere sanayi alanında daha rekabetçi hale gelebilmesi bu rekabeti sürekli hale getirebilmesi için emek stokunun verimliliğini artırarak üretim ve ihracat profilini Ar-Ge bazlı ürünler doğrultusunda değiştirmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, sanayide rekabet gücünü artırıcı yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.¹²⁷

Manavgat ve Kaya’nın (2016) “*Türk İmalat Sanayinin Uluslararası Rekabet Gücünün Belirleyenleri: Panel Veri Analizi*” isimli çalışması, 2003-2012 döneminde Türkiye’nin en fazla ticaret yaptığı toplam 25 ülke ile rekabet gücünün belirleyenlerini incelemiştir. Yazarların ortaya çıkan sonuçlarla ilgili yaptığı yorumlar dikkat çekicidir: “*Türkiye’nin uluslararası rekabet gücün düşük teknoloji düzeyinde fiyat faktörünün rekabet gücü sağlamada önemli bir etki yaptığı gözlenmektedir de her iki teknoloji düzeyinde, rekabet gücü elde etmede dünyadaki talep dinamiklerine uygun mal kompozisyonu oluşturması, kritik öneme sahip olduğu görülmüştür. Özellikle her iki teknoloji düzeyinde alınan patenlerin ihracat piyasa payı artışı sağlamada anlamlı olmadığı gözlemlendiğinden; teknoloji geliştirmenin dış*

¹²⁶ Ahmet Kılıçbay, **Türkiye Ekonomisinin Genişleyen Ufukları**, İstanbul, Dilek Ofset, 2002, s. 55-56.

¹²⁷ Dilek Şahin, “İmalat Sanayinde Rekabet Gücünün Ölçümü: Türkiye ve BRIC Ülkeleri Örneği”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt: 16, Sayı:4, 2016, s. 709-717.

piyasa talebini Türkiye'ye lehine harekete geçiremediğinin, aslında bu yönüyle mal uyumundaki zayıflığın bir işareti olarak yorumlanabilir. Bu durum teknoloji geliştirmedeki başarıyla ilişkili olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü sağlamada fiyat rekabeti politikalarında olduğu kadar yapısal dönüşümü sağlayacak çok yönlü politikalar belirlemesi uygun olacaktır.'¹²⁸

TİSK tarafından 2013 yılında yapılan araştırmaya göre, Türkiye, tekstil ve demir-çelik sektöründe uluslararası ticarete yüksek rekabet gücüne sahip olmakla birlikte; kimya, tıp ve eczacılık sanayi ürünlerinde ise düşük rekabet gücüne sahiptir. İmalat sanayi üretiminde ciddi artış gösterilmesine rağmen, makineler ve taşıt araçlarında da Türkiye'nin rekabet gücü istenilen düzeyde değildir.¹²⁹

Eşiyok (2001), Türk sanayinin rekabet gücünü artırabilmek adına alınabilecek önlemleri şu şekilde sıralamıştır:¹³⁰

- Gelişmiş ülkeler ile mukayese edildiğinde oldukça düşük seviyelerde bulunan Ar-Ge ye yönelik kaynaklar artırılması,
- “Ulusal inovasyon-yenilik” kapasitesinden faydalanılması,
- Uzun vadeli bilim ve teknoloji politikalarını oluşturulabilmesi adına temel bilimlere ağırlık verilmesi,
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekimini sağlayacak reformların güçlendirilmesi,
- Verimliliği ve istihdam artışını sağlayabilmek adına yatırımları ve tasarrufları artırıcı ekonomi politikalarının güçlenerek devam etmesi.

¹²⁸ Gökçe Manavgat, Ayten Ayşe Kaya, “Türk İmalat Sanayinin Uluslararası Rekabet Gücünün Belirleyenleri: Panel Veri Analizi”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 34, Sayı: 3, 2016, s. 1-22.

¹²⁹ Habertürk, “Haberler: Para: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Türk sanayini araştırdı: Hangi sektörün rekabet gücü yüksek?”, 7 Ocak 2013, (Çevrimiçi) <https://www.haberturk.com/ekonomi/para/haber/809527-hangi-sektorun-rekabet-gucu-yuksektur>, 25 Mart 2018.

¹³⁰ Bayram Ali Eşiyok, “Dünya Rekabet Gücü İçerisinde Türkiye'nin Yeri”, **Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.: İktisadi Araştırmalar**, Ankara, 2001, s. 29.

3.3.2. Türkiye’de Sanayi Politikası-Ticaret Politikası İlişkisi

Türkiye’de sanayi politikası-ticaret politikası ilişkisinin açıklanmasında; AB ile Türkiye arasındaki ilginç bir tarihi geçmişe, çelişkili kültürel ve siyasi ilişkilere ve tartışmalı sonuçlara ve çekişmeli ekonomik ve dış ticaret politikasına neden olan Gümrük Birliği çok önemli bir yer tutmaktadır.¹³¹

Gümrük Birliği, başlangıçta endüstriyel ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır. Geleneksel tarım ürünlerinin Gümrük Birliği’ne dahil edilmesi, yalnızca Türkiye’nin Topluluğun Ortak Tarım Politikasına uyum göstermesinden sonra gerçekleşebilir. Bu bağlamda Türkiye, AB’den yapılan sanayi ürünleri ihracatına eşdeğerde etkide uygulanan gümrük vergilerini ve ücretleri ortadan kaldırmıştır ve AB’nin üçüncü ülkelerden yapılan ithalat için uyguladığı ortak dış tarifeyi kabul etmiştir. Türkiye’nin ayrıca, AB’nin 2001 yılına kadar sonuçlandırdığı tüm tercihli anlaşmaları kabul etmesi gerekmektedir.¹³²

Gümrük Birliği ilişkisinin doğmasından sonra Türkiye, bir yandan tek taraflı nicel kısıtlamaları ve tarifeleri ortadan kaldırma amacı gütmüştür; diğer yandan sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerinde AB’nin üye olmayan ülkelere uyguladığı ortak dış tarifeyi uygulama amacına yönelik bir politika izlemiştir. Bu politika değişiklikleri özellikle son 20 yılda AB ile yaşanan ticaret hacmi artışı bakımından Türkiye ekonomisi üzerinde etkili olmuştur.¹³³ Örneğin, AB ülkelerinden sektörel imalat sanayi ithalat hacminin arttırılması, Türkiye imalat sanayinde işgücü verimliliğini artırıcı etkidedir.¹³⁴ Ancak bu artışın Türkiye ekonomisini nasıl etkilediği konusunda bazı tartışmalar mevcuttur.

GB anlaşması, Türkiye ile AB arasındaki koruma oranlarında bir değişiklik gerektirmemiştir; üstelik, tekstil ihracatına uygulanan kısıtlamaların kaldırılması Türkiye lehine bir durum oluşturmuştur. Ancak, anlaşmanın Türkiye’ye üçüncü

¹³¹ Kip Becker, Ibrahim Baki, Jung Wan Lee, “The Customs Union between the European Union and Turkey and its Impacts on Turkey’s Economy”, **Journal of Asian Finance, Economics and Business**, Vol.: 3, Issue 2, 2016, s. 41.

¹³² Arzu Akkoyunlu-Wigley, Sevinc Mihci, **a.g.e.**, p. 5.

¹³³ Kip Becker, Ibrahim Baki, Jung Wan Lee, **a.g.e.**, p. 41.

¹³⁴ Arzu Akkoyunlu-Wigley, Sevinc Mihci, Hakan Arslan, “The Custom Union with EU and Its Impact on Turkey’s Economic Growth”, **8th ETSG Annual Conference**, Vienna, 2006, p. 13.

ülkelere karşı, AB'nin ortak gümrük tarifelerini uygulama (GB öncesinin tarifelerini düşürme) zorunluluğu getirmesi; üçüncü ülkelerin Türkiye'ye karşı böyle bir zorunluluğa sahip olmamaları, Türkiye'nin dış ticaretinde “asimetrik” bir durum ortaya çıkarmıştır.¹³⁵

Türkiye, AB'ye üye olmadan Gümrük Birliği'ni anlaşımayla kabul eden tek ülkedir. Diğer ülkeler AB'ye üye olunca Gümrük Birliği'ne dahil olmaktadır. Türkiye insanların serbestçe dolaşımı hakkında feragat ederek sadece malların serbestçe dolaşımını kabul etmiştir. AB'ye üye olmadan Gümrük Birliği'ne dahil olduğu için, dış ticaret politikalarının oluşturulduğu ve sorunların tartışıldığı ve çözüldüğü kurullarda temsil edilememektedir.¹³⁶

Gümrük politikaları ülkelerin sanayileşmesine ve üretim yapmasını teşvik etme imkânı sağlamasına karşın, Türkiye'nin gümrük politikaları iç pazarı gümrüksüz veya düşük gümrükle dışa açık hale getirmektedir. 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye – AB Gümrük Birliği anlaşması neticesinde AB sanayi mallarına uygulanan gümrük vergileri kaldırılmış olup, bugüne kadar AB ile serbest ticaret anlaşması imzalayan Meksika, Güney Afrika ve Cezayir ürünleri Türkiye'ye sıfır gümrükle giriş yapmaktadır. Türkiye ise, AB ile serbest ticaret anlaşması imzalayan bu ülkelere yaptığı ihracatta %50'ye yakın gümrük vergisi ödemek durumundadır. İç pazarın bu şekilde dışa açılması ve Gümrük Birliği'ndeki boşluklar Türkiye'ye üçüncü ülkeler karşısında asimetrik bir dezavantaj getirmekte ve içeride sanayileşmenin ve dünya pazarında etkin olabilecek şekilde üretim ve yatırımlar gerçekleştirilmesinin önünde bir engel oluşturmaktadır.¹³⁷

Türkiye-AB Gümrük Birliği gereğince Türkiye'nin AB düzenlemelerine uymayan kararlar vermesine izin verilmezken, AB'nin üçüncü ülkelerle olan gümrük anlaşmalarının Türkiye tarafından koşulsuz olarak kabul etmesi gerekmektedir. Gümrük Birliği anlaşması gereğince AB ile serbest ticaret anlaşması imzalayan ülkeler, otomatik olarak Türk pazarlarına herhangi bir gümrük ücreti olmaksızın serbest erişim hakkına sahip olacaklardır. Ancak anlaşma yalnızca AB malları için

¹³⁵ Korkut Boratav, **a.g.e.**, s. 187.

¹³⁶ Güngör Uras, **a.g.e.**, s. 21.

¹³⁷ **A.e.**, s. 120.

ücretsiz erişime izin verdiği için, Türkiye bu üçüncü ülkelere gümrük ücreti olmadan ihracat yapma hakkına sahip değildir.¹³⁸

Birlik anlaşmaları uyarınca Türkiye'nin üçüncü ülkelerle olan ithalat politikalarını AB'nin tercihli ticaret anlaşmalarına paralel olarak uyumlu hale getirmesi gereklidir. Bu durum Türkiye'nin dış ticareti açısından asimetri yaratmaktadır. Gümrük Birliği'ne taraf olan AB'nin, çeşitli dış ticaret politikalarının dünya emtia fiyatlarını etkileyebilecek geniş ve karmaşık entegre bir ekonomik alan olduğu dikkate alınmalıdır. Bu nedenle Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine ve dış ticaretine olan etkilerini değerlendirirken AB'nin etkilerini dünya ekonomik çevresinin etkilerinden ayırmak gerekir. Buna ek olarak da, Türkiye sanayileşmesini ve ekonomik dönüşümünü tamamlamamış ve dünyanın farklı bölgeleriyle olan ticari ve siyasi ilişkilerine istikrar kazandıramamıştır. Örneğin, Türkiye 1996'dan bu yana, Rusya ve Asya'daki bazı ülkelerle çeşitli ekonomik anlaşmazlıklar yaşamıştır. Aynı süre zarfında Türkiye, enflasyon, ekonomik istikrarsızlık gibi ekonomik sorunlarla mücadele etmiş ve ekonomisini ve endüstriyel altyapısını daha rekabetçi ve katma değerli stratejilere dönüştürmeye çalışmıştır.

Türkiye'nin, gelişmekte olan ülkelerde ve AB'de mamul mallarda çok daha yüksek oranlarda olan gümrük vergilerini, AB düzeyinin altında tutmaması gereklidir. Bundan daha önemli olan, “efektif gümrük vergisi” oranını daha da azaltan girdi vergilerinin (başta petrol) oranını mamul mallar üzerinde tutma politikasının düzenlenmesidir. Hatalı gümrük vergisi politikaları, imalat sanayiine zarar vermektedir.¹³⁹

AB ile Gümrük Birliği Anlaşması'nın güncellenmesi uzun süredir tartışılan bir konudur. Mevcut konjonktürde mevcut anlaşmaların yok sayılması imkânsız görünmektedir. Türkiye'nin yapabileceği tek şey, iç pazarın dış rekabete daha da açılacağını bilerek bu şartlara uygun sanayileşme ve üretim politikaları gerçekleştirmektir.¹⁴⁰

¹³⁸ Tamás Szigetvári, EU-Turkey Relations: Changing Approaches, **Romanian Journal of European Affairs**, Vol. 14, No. 1, 2014, p. 41.

¹³⁹ Gülten Kazgan, **a.g.e.**, s. 421.

¹⁴⁰ Güngör Uras, **a.g.e.**, s. 122.

Ticaret politikalarını etkileyen bir başka durum, 2000 yılı sonrası sosyal reformlara destek sağlayan Dünya Bankası gibi kuruluşların öncelikle 1990'larından sonundan itibaren Washington Konsensusu'yla birlikte, en son olarak da Kapsayıcı Büyüme Paradigması çerçevesinde bir paradigma dönüşümü geçirmesi ve Washington Uzlaşması sonrası Türkiye'nin ideolojik temellerinin sosyal neoliberalizme kaymasına neden olmasıdır.¹⁴¹

Ayrıca, kamu mülkiyetinde bulunan iktisadi teşebbüslerin özel sektöre devredilmesi ile gerçekleşen özelleştirmeler, bir yandan piyasayı serbest piyasa koşullarına uygun hale getirirken, diğer yandan gerekli düzenleyici ve denetleyici kapasite gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Doğal tekel konumunda bulunan sanayi dallarında büyük yatırım gereksinimi bulunan teşebbüsler ve çok riskli sanayilerdeki teşebbüsler ile temel hizmetleri sağlayan teşebbüsler, devlet çok yüksek düzeyde vergilendirme ve düzenlenme kapasitesine sahip olmadıkça KİT olarak korunmalıdır. Diğer şartlar sahip iken, sermaye piyasalarının gelişmemiş olmasıyla denetim ve vergilendirme kapasitesinin zayıf olması sebebiyle, KİT'lere olan ihtiyaç gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkeler ile mukayese edildiğinde daha fazladır. Doğal tekel olarak bulunmayan kamu teşebbüslerini özel sektör firmalarıyla hem iç pazarda hem de ihracat pazarında rekabete sokmak mümkündür. Oluşabilecek olası rekabet KİT'lerin performansının artırılmasında önemli bir yere sahiptir.¹⁴²

3.3.3. Türkiye'de Sanayi Politikası-İnovasyon Politikası İlişkisi

Türkiye ve Almanya'nın her ikisi de yakın nüfuslara sahipken (Türkiye 2018 yılı son itibari ile 81,3 milyon, Almanya 2018 yılı sonu itibari ile 82,8 milyon), 2017 yılında sanayinin GSYİH'daki payı Türkiye'de %31,8 iken, Almanya'da bu oran %30,1'dir. Türkiye'de AR-GE harcamasının gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) içindeki payı 2016 yılında %0,94 olurken, Almanya'da bu oran %2,93'dür. Türkiye'nin 2018 yılındaki yaklaşık 8 milyar dolarlık AR-GE harcaması, yaklaşık 650 bin çalışana sahip dünyanın en fazla AR-GE harcaması yapan şirketlerinden biri olan Almanya'nın Volkswagen markasının 2018 yılındaki 15,8 milyar dolarlık AR-GE

¹⁴¹ Tim Dorlach, "The prospects of egalitarian capitalism in the global South: Turkish social neoliberalism in comparative perspective", *Economy and Society*, Vol.: 44 Number:4, 2015, p. 536.

¹⁴² Ha-Joon Chang, *Sanayileşmenin Gizli Tarihi*, 6.bs., Çev. Emin Akçaoğlu, Ankara, Efil Yayınevi, 2015, s. 198-200.

harcamasının altında kalmıştır. Türkiye'nin AR-GE olmaksızın yüksek teknoloji ürün üretip satması mümkün görünmemektedir.

Tablo 3.20: AR-GE Faaliyetlerinin GSYİH İçinde Aldığı Pay (%)

	OECD Ortalama	EU-28 Ortalama	Almanya	Türkiye
2009	2.325	1.928	2.726	0.809
2010	2.286	1.925	2.714	0.799
2011	2.286	1.969	2.796	0.800
2012	2.313	2.006	2.868	0.832
2013	2.338	2.018	2.821	0.818
2014	2.361	2.037	2.873	0.861
2015	2.357	2.04	2.917	0.882
2016	2.337	2.032	2.932	0.945
2017	2.372	1.974	3.038	0.961

Kaynak: The World Bank, “Research and development expenditure (% of GDP)”, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS?locations=EU>, 12 Şubat 2019.

İmalat sanayinin gelişimi ve şirketlerin büyümeleri ve güç kazanmaları için AR-GE'ye gerekli önemin verilmesi gerekmektedir. İnovasyonun teşvik edilmesi ile yerli katma değer artırılabilecek; yeni teknolojiye dayalı malların yerli üretimi ile imalat sanayi modernleştirilecektir.¹⁴³ Bu kapsamda değerlendirme yapıldığında, Türkiye'nin seçilmiş sanayi sektörleri üzerinden yeni yerli teknoloji yatırımı yapması ve inovasyon üretimini hedeflemesi yerinde olacaktır. Bu sanayi sektörleri yüksek pozitif dışsallık sağlamaları ve yüksek büyüme potansiyeli içermelerinden ötürü uzun vadede uluslararası rekabette avantaj sağlayıcı niteliğe sahip olacaktır.¹⁴⁴

3.3.4. Türkiye’de Sanayi Politikası-Eğitim Politikası İlişkisi

Sanayileşmiş ülkeler genel ekonomik özellikleri ve inovasyon düzeyleri açısından incelendiğinde, her birinin bilgi üreterek ve bu bilgiyi üretimde kullanarak verimlilik elde ettikleri görülmektedir. Dünya pazarlarında önemli bir rekabet avantajı elde etmenin önemli bir yolunun bilgiyi üretecek nitelikli işgücünün yetiştirilmesi gerçeği yadsınamayacağı gibi, bunun en önemli yöntemlerinden birinin üniversite-sanayi işbirliği olduğu gerçeği üzerinde düşünülmelidir. Çünkü,

¹⁴³ Gülten Kazgan, **a.g.e.**, s. 421.

¹⁴⁴ Gökhan Yılmaz, “Resurgence of Selective Industrial Policy: What Turkey Needs”, **Turkish Economic Association**, Discussion Paper, No. 2011/3, Ankara, s. 16.

üniversite-sanayi işbirliği sayesinde eğitim kurumlarındaki teorik bilgi ilgili sektöre aktarılabilir ve ekonomik verimlilik elde etmek için kullanılabilir.¹⁴⁵

Bu noktada 1960'lı yıllara dek birçok sosyo-ekonomik gösterge açısından Türkiye'nin gerisinde yer alan örneği üzerinde durulabilir. Kore, 1960'lı yıllarda sanayileşme sürecine başlamış bir ülkedir. Kore hükümetinin sanayileşme yolunda attığı önemli bir adım, halkı sınai meslekleri küçümseme eğiliminden kurtarmaya çalışmasıdır. Ülke bir yandan daha fazla mühendis ve bilim insanına ihtiyaç duymaktayken; diğer yandan mühendislik alanındaki sınırlı istihdam nedeniyle başarılı gençler bu alana çekilemiyordu. Hükümetin mühendislik ve fen bölümlerindeki finansman imkanlarını genişletmesi, 1960'lı yıllarda beşeri bilimlerden mezun olan her kişiye karşılık mühendislik ve fen dallarından mezun olan 0,6 kişi oranının, 1980'lerin başında bire bir olmasına sebep olmuştur.¹⁴⁶

Türkiye'nin eğitim politikasının uluslararası rekabet gücünü işgücünün niteliği artıracak yönde tasarlanmasında ve eğitim faaliyetlerinin teknolojiye gelişmeler doğrultusunda geliştirilmesinde yarar bulunmaktadır. Bu noktada, mesleki ve teknik örgün ve yaygın eğitim ile sanayinin insan gücü ihtiyacı arasındaki uyumun geliştirilmesine önem verilmesi; mesleki ve teknik eğitimin etkinliğini ve verimliliğini artırmak amacıyla iş dünyası ile pratik iş birliği sağlayan yeni organizasyon modellerinin geliştirilmesinde yarar bulunmaktadır.¹⁴⁷

3.4. Türkiye'nin Sanayi ve Rekabet Politikalarının AB İlerleme Raporları Kapsamında Değerlendirilmesi

Avrupa Komisyonu, 1998 yılından bu yana aday ülkelerin Kopenhag kriterlerine uyum konusunda kaydettiği gelişmeleri yıllık olarak değerlendiren raporlar yayımlamaktadır. İlgili raporlar 2016 yılına kadar "İlerleme Raporu", sonrasında ise "Ülke Raporu" olarak adlandırılmıştır. Yayımlanan raporlarda amaç, AB'ye katılım sürecinde olan aday ülkelerin üyeliğe hazırlık sürecinde kaydettiği ilerlemeyi değerlendirmektir.

¹⁴⁵ Çetin Bektaş, Gulzhanat Tayauova, "A Model Suggestion for Improving the Efficiency of Higher Education: University-Industry Cooperation", **Procedia - Social and Behavioral Sciences**, Vol.: 116, 2014, p. 2270.

¹⁴⁶ Ha-Joon Chang, **a.g.e.**, s. 329.

¹⁴⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye Sanayi Politikası (AB Üyeliğine Doğru)**, Ankara, 2003, s. 18.

Avrupa Komisyonu, Türkiye'ye dair "İlerleme Raporu"nu Türk hükümetince sunulan bilgilere, Avrupa Parlamentosu rapor ve kararları ile başta Avrupa Konseyi, AGİT ve uluslararası finans kuruluşları olmak üzere uluslararası örgütler ile sivil toplum örgütlerinin değerlendirmelerini baz alarak hazırlamaktadır.

29.05.2019 tarihinde Türkiye'nin AB üyelik sürecini değerlendirmeye tabi tutan son rapor olan "2019 Türkiye Raporu"nu yayımlanmıştır. Bu raporun son bölümünde Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği Avrupa Komisyonu tarafından değerlendirilmiş olup, ilgili 33 fasıl hakkında durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu fasıllardan 20.si İşletme ve Sanayi Politikasıdır ve bu başlıkta belirtilen ilk durum AB'nin işletme ve sanayi politikasının rekabetçiliği artırdığı, yapısal değişimi kolaylaştırdığı ve küçük ve orta ölçekli işletmeleri faaliyetlerini özendirici, ticari faaliyetler için elverişli ortam oluşturulmasını teşvik ettiği'dir. Bu raporda Türkiye'nin işletme ve sanayi politikası konusunda oldukça hazırlıklı olduğu belirtilmiş; ticaret yapma konusundaki yasal çerçeveye dair iyi düzeyde ilerleme kaydedildiğine, ancak kayıt dışı ekonomiyle mücadele, küçük ve orta ölçekli işletmelerin uzun vadeli finansmanı ve mikrofinansla dair yasal çerçeve konularında sorunların devam ettiğine vurgu yapılmıştır. Raporda, *işletme ve sanayi politikaları ilkeleri* hususunda, Cumhurbaşkanlığı sistemine geçişin ardından, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının sorumluluk alanının, doğrudan yabancı yatırımlarını, sanayi teşvik programlarını ve bu amaçla kurulan kalkınma ajansları da dâhil olmak üzere bölgesel kalkınmayı da kapsayacak biçimde genişletildiğine belirtilmiş; Türkiye'nin, yabancı yatırımlar konusundaki kamu hizmetlerini dijitalleştirme çalışmaları devam ettiğine; bu kapsamda bir elektronik teşvik uygulaması ve dış yatırım bilgi sistemi oluşturulduğuna; E-ticarete ihracatı artırmak amacıyla 2018-2020 için bir E-İhracat Stratejisi'nin ve Eylem Planı'nın kabul edildiğine değinilmiştir. Rapor döneminde, Türkiye'nin, yerlileştirme planlarına odaklandığı; kamu alımlarını stratejik olarak yerel sanayi yararına kullanmaya devam ettiği; Türkiye'nin, AB kurallarına aykırı olarak kamu alımlarında, orta ve yüksek teknoloji sanayi ürünleri için zorunlu olmak üzere, %15'lik yerli fiyat avantajı uygulamaya devam ettiği ortaya konmuştur. Sanayi iş birliği programı hakkındaki bir Cumhurbaşkanlığı kararının delokalizasyon ve teknoloji transferi içeren kamu ihale

sözleşmelerini kamu ihale kurallarına tabi olmaktan çıkarttığına; atılan bu tür adımların ve tıbbi ilaçlar, tıbbi cihazlar, biyoteknolojik ürünler ve tarım ve ormancılık makineleri gibi sektörlerdeki mevcut ve hazırlanmakta olan yerlileştirme planlarının, AB ortak sanayi politikasının genel ilkeleri ile uyumlu olmadığına değinilmiştir. Kayıt dışı ekonominin hâlâ oldukça büyük olduğu ve önemli bir sorun alanı olmaya devam ettiği; yenilikçilik performansının, entelektüel varlıklarda ve istihdam etkilerinde çok zayıf olduğu; politika hedefleri üzerindeki etki değerlendirmelerinin sistematik biçimde gerçekleştirilmediği dile getirilmiştir. *İşletme ve sanayi politikası araçları* hususunda, Türk mevzuatının, Geç Ödemeler Direktifi ile hâlâ tam uyumlu olmadığına; Türkiye'nin, başta KOBİ'ler olmak üzere, şirketleri destekleyen çeşitli planlar uygulamaya devam ettiğine; sektörel ulusal fuarların düzenlenmesi ve uluslararası fuarlara katılım, piyasa araştırmaları ve piyasalara giriş, çekim merkezleri için yatırım desteği, sanayi alanları, organize sanayi bölgeleri, teknoloji geliştirme bölgeleri, turizm operatörlerine destek ve girişim sermayesi fonlarına Hazine desteği çerçevesinde hazırlanan planların daha fazla yararlanıcıyı ve faaliyeti içerecek biçimde daha da geliştirildiğine; Ocak 2018'de imzalanan bir protokol uyarınca, yaklaşık 9 milyar avroluk ilave bir Hazine desteği KOBİ'lere Kredi Garanti Fonu aracılığıyla sunulduğuna; Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından yürütülen çeşitli teknik yardım ve finansman programlarının devam ettiğine; teknoloji geliştirme bölgelerine verilen desteklerin sürdüğüne, 2017'de 69 olan bu bölgelerin sayısının Ocak 2019 itibarıyla, 61'i faal olmak üzere, 81 olduğuna; 2018'de, tamamlanan 29.503 projeden 1.022 patent alındığına; Türkiye'nin, COSME Programına, Avrupa İşletmeler Ağına ve Avrupa Küçük İşletmeler Yasası değerlendirme sürecine aktif biçimde katılmaya devam ettiğine dikkat çekilmiştir.¹⁴⁸

“2019 Türkiye Raporu”nun 8. Faslını teşkil eden Rekabet Politikası hususunda Komisyonun belirttiği ilk durum, AB kurallarının serbest rekabeti koruduğudur. Şirketler arasındaki kısıtlayıcı anlaşmalara ve hâkim durumun kötüye

¹⁴⁸ Avrupa Komisyonu, **Komisyon Çalışma Dokümanı: 2019 Türkiye Raporu**, Brüksel, 2019, s. 97-99.

kullanılmasına karşı anti-tröst kurallar ve ayrıca rekabeti önemli ölçüde engelleyecek olan şirketler arasındaki yoğunlaşmaya ilişkin kurallar da rekabet politikası kapsamında ele alınmaktadır. AB kuralları ayrıca, bir Devlet destekleri kontrolü sistemini de meydana getirmektedir. Rekabetin bozulmasını önlemek amacıyla yalnızca sınırlı koşullar sağlandığı takdirde hükümetlerin Devlet desteği vermesine müsaade edildiğine dikkat çekilmektedir. Rapor kapsamında Türkiye'nin rekabet politikası alanında belirli düzeyde hazırlıklı olduğuna; özellikle Devlet destekleri otoritesinin bağımsızlığı ve Devlet destekleri mevzuatı hususlarında gerileme yaşandığına; anti-tröst ve birleşmelere dair mevzuatın AB müktesebatı ile büyük ölçüde uyumlu olduğu vurgulanmıştır. *Anti-tröst ve birleşmeler* konusundaki yasal çerçevenin AB müktesebatıyla büyük ölçüde uyumlu olduğu belirtilmiş; Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 101 ve 102. Maddeleri ile paralellik gösterdiğine değinilmiş; bu alandaki uygulama mevzuatının büyük ölçüde yürürlükte olduğu irdelenmiş; taahhütler ve uzlaşmaya ilişkin prosedürler ile birleşme kontrollerindeki değişiklikleri uygulamaya koymak suretiyle mevzuatın müktesebatla uyumlu hâle getirmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Raporda, kurumsal çerçeveye ilgili olarak, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un uygulanmasından Rekabet Kurumu'nun sorumlu olduğuna değinilmiş ve Rekabet Kurumunun yetkilerinin Avrupa Komisyonunun ilgili biriminin yetkileri ile büyük ölçüde benzer olduğu belirtilmiştir. Rekabet Kurumunun uygulama kapasitesinin yeterli olduğu ve genel olarak etkili bir uygulamanın mevcut olduğuna değinilmiş; fakat özellikle anti-tröst alanında verilen karar sayılarında (2013'te 191'den 2018'de 88'e) ve uygulanan para cezalarında (2013'te 195 milyon avrodan 2018'de 57.9 milyon avroya) bir azalma meydana geldiğine, Re'sen yürütülen soruşturmaların sayısının hâlâ düşük olduğuna (2012'de 17'den 2018'de 8'e) ve 2016 ve 2018 arasında Rekabet Kurumu tarafından gerçekleştirilen yıllık ortalama baskın sayısının 85 (2018'de 76) olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca, rekabet Kurumu kararına karşı yapılan itirazlar sonucunda karara bağlanan 95 karardan %86'sı ulusal mahkemeler tarafından onaylandığı vurgulanmıştır. *Devlet desteği* konusunda, yasal çerçevenin AB müktesebatıyla kısmen uyumlu olduğu belirtilmiş; Devlet desteği düzenlemelerinin Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin unsuru olmayan tarım, balıkçılık ve hizmet sektörlerini

kapsamadığına vurgu yapılmış; Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 107 ve 108. maddeleriyle büyük ölçüde uyumlu olduğuna dikkat çekilmiş; ancak, ikincil mevzuatla ilgili olarak, Türkiye'nin, daha önce Kanun'da tanımlanmış olan son tarihleri yürürlükten kaldırdığına ve uygulama mevzuatının yürürlüğünü sınırsız süre için geciktirmek üzere eski Bakanlar Kuruluna (Temmuz 2018'den bu yana Cumhurbaşkanı) yetki verildiğine değinilmiştir. Bu nedenle, Devlet desteği kontrolünü uygulamak için gereken uygulama mevzuatının mevcut olmadığı ve Türkiye'nin henüz müktesebata uyum için bir eylem planı kabul etmediği irdelenmiştir. Kurumsal çerçeve ile ilgili olarak rapor döneminde, Devlet Desteklerini İzleme ve Denetleme Kuruluna idari konularda destek olan ve bu kurulun yönetimini üstlenen eski Devlet Destekleri Genel Müdürlüğü lağvedildiğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca, işlevsel bir organizasyonel yapı ya da yürürlükte olan bir uygulama mevzuatı mevcut olmadığından Türkiye'nin uygulama kapasitesinin değerlendirilmesinin mümkün olmadığına vurgu yapılmıştır. Bu noktada, Devlet destekleri envanterinin henüz oluşturulmadığı ve erişime açılmadığı belirtilmiştir. Raporda, rekabet politikası konusunda belirtilen son durum *serbestleşme* ile ilgilidir. Bu konuda, rekabet ve devlet destekleri kurallarının, kamu iktisadi teşebbüslerine uygulandığı belirtilmiştir.¹⁴⁹

Önceki yıllarda AB Komisyonu tarafından yayımlanan raporlarda Türkiye'nin "İşletme ve Sanayi" ve Rekabet Politikalarına yönelik belirtilen politika öncelikleri Tablo 3.21'de belirtilmiştir:

¹⁴⁹ A.e., s. 79-80.

Tablo 3.21: AB İlerleme Raporlarına Göre Türkiye İçin Politika Öncelikleri

Politika Alanı	Yıl	Politika Öncelikleri
İşletme ve Sanayi Politikası	2018	-Kayıt dışı ekonomiyle mücadele, küçük ve orta ölçekli işletmelerin uzun vadeli finansmanı ve mikrofinansla ilişkin yasal çerçeve alanlarında sorunlar -Avrupa Küçük İşletmeler Yasası raporunun sonuçlarının dikkate alınarak politika uyumunu iyileştirmesi ve politika araçlarının etkisinin değerlendirilmesine odaklanması
	2016	-Uluslararası patent başvuruları bakımından performansın iyileştirilmesi -Yerleştirme ve kamu alımlarının bir sanayi politikası aracı olarak kullanılması yönündeki çabaların devam ettirilerek offset (sanayi katılımı) anlaşmalarının empoze edilmesi
	2015	-Yeni bir 'Sanayi İşbirliği programında' yenilik, teknoloji transferi ve yerleştirmeyi içeren kamu alımlarının kısıtlayıcı araçlarının AB sanayi politikası ile uyumlu hale getirilmesi
	2014	-Maliye Bakanlığının Ar-Ge için sağladığı vergi teşviklerinin dışında, Ekonomi Bakanlığı ve Kalkınma Bakanlıklarının politika araçlarının, daha iyi etki yaratabilecek şekilde kapsamlı bir çerçeveye entegre edilmesi
Rekabet Politikası	2018	-Gecikmeksizin ikincil mevzuatın kabul edilerek Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun'un uygulanmasını hızlandırması ve güncel bir destek programları envanterinin erişime açılması -İşlevsel olarak bağımsız bir Devlet destekleri otoritesinin kurulması -Anti-tröst ve birleşmeler alanında AB müktesebatına uyum düzeyini artırmak için rekabet mevzuatının gözden geçirilmesi
	2016	-Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun'un gecikmeksizin uygulanması ve güncel bir destek programları envanterinin hazırlanması
	2015	-Destek programlarının etkin bir şekilde izlenmesi ve AB müktesebatına gereken uyumun sağlanması için Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun'un gecikmeksizin uygulanması; ayrıca güncellenmiş envanterin de tamamlanması
	2014	-Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun'un uygulanmasına yönelik mevzuatın devlet destekleri kontrolü için etkin hale getirilmesi

Kaynak: Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan Türkiye Raporu 2018, Türkiye Raporu 2016, Türkiye Raporu 2015, Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporlarından derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur. T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, “Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporları”, (Çevrimiçi) https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html, 15 Ekim 2019.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALMAN-TÜRK İMALAT SANAYİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

4.1. Dünyada Yeni Uluslararası İş bölümü, Almanya'nın ve Türkiye'nin Yeri

Alain Lipietz (1998)'e göre, uluslararası iş bölümünün ilk kısmı 1960'lı yıllara dayanmaktadır ve bu kısım Adam Smith'in sezgisinin haklılığını göstermektedir. Bu sistemde, yalnızca belirli ürünler uluslararası ticarete konu olurken; üretim, üretim koşullarının elverişli veya doğal koşullar ve kültürel koşullar açısından yönetilebilir olduğu yerlere yoğunlaşma eğilimindedir. Bu yoğunlaşmada oldukça istikrarlı bir eğilim görülmesinin sebebi ölçek ekonomisinin eski üretim merkezlerini yenilerine karşı korumasıdır. Bu sistemde yeni üretim merkezlerinin ortaya çıkışı yalnızca “doğal” veya “yapay” (bebek endüstrilerin korunması) tekel olarak korunması kapsamında ortaya çıkabilmiştir.¹

Lipietz (1998), “İngiltere'nin sanayi imalatı daha da önemlisi ağır sanayi alanında yoğunlaşarak birkaç diğer ülke ile birlikte dünya sanayi üretiminin önemli bir kısmını meydana getirmesinin, diğer ülkelerin dünya ticaretine yalnızca ‘farklı ürünler’ veya İngiltere'ye kıyasla mutlak üstünlüğe (çoğunlukla coğrafi) sahip oldukları endüstrilerde de uzmanlaşabilmelerine neden olduğunu” belirtmiştir. İlk uluslararası iş bölümü, sanayi malları ihracatına karşın temel mallar, tarım ürünleri ve maden ürünleri ihracatı şeklinde sanayi içi bir ayırım sonucunda ortaya çıkmıştır.²

David Ricardo (1817)'nin savunduğu, hem ulusların, hem de genel olarak insanların emeğinin karşılaştırmalı üstünlüklere göre kendi aralarında bölündüğü karşılaştırmalı üstünlükler yasası ulusal ve uluslararası ticarete yön vermiştir. Ricardo'nun savının gerçekleşmesi için gerekli olan emeğin iş bölümü şartı, günümüzde her ne kadar vergiler, tarifeler, yasal düzenlemeler, ulusal para tekelleri

¹ Alain Lipietz, *Nach dem Ende des Goldenen Zeitalters: Regulation und Transformation kapitalistischer Gesellschaften*, Ed., Hans Peter Krebs, Berlin-Hamburg, Argument Verlag, 1998, s. 135.

² A.e, s. 135.

ve diğer hükümet araçları vasıtasıyla ihlal edilse de³, mevcut ticaret sistemi Ricardo'nun düşüncesinden hareketle şekillendirilmiştir. Serbest ticaretin tüm ülkelere yarar sağladığı ve bilhassa zengin bir ülkenin yoksul bir ülkeyle ticaret yapmasının her ikisini de zenginleştirdiği fikri DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) ve GATT'ın (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) esasını oluşturmaktadır.⁴

Fordist iş bölümü tasarım, mühendislik ve iş organizasyonu, nitelikli üretim (özellikle makineler) ve niteliksiz imalat veya montaj (bakım dahil olmak üzere rutin işler) şeklinde üç sorumluluk alanına girebilmiştir. Başka bir deyişle, Fordist seri üretimin tipik standardize edilmiş prosedürleri bu üç sorumluluk alanı arasında coğrafi bir ayırım yapılmasına izin vermektedir. İş bölümünün uluslararası alanda konumlandırılması noktasında kalite ve maliyetler arasındaki ilişkinin en iyi yürütüldüğü yerler tercih edilmiştir. Araştırma merkezlerinin mühendis bulunmayan yerlerde kurulmadığı gibi, rutin işler, uygun niteliklere sahip işlerin en ucuz olduğu yerlerde en değerli durumda olmuştur. Bu nedenle, bir endüstri içindeki iş bölümünde mutlak bir avantaj yaratma soru işareti oluşturmuştur. Üretimin, vasıflı işçilere ve daha gelişmiş teknik kapasitelere sahip sanayileşmiş ülkelere az gelişmiş ve düşük maliyetli ülkelere kaydırıldığı uluslararası ekonomik düzen ikinci uluslararası iş bölümünü ortaya çıkarmıştır.⁵

1980'li yılların başından itibaren savaş sonrası bir gelişme modeli olan Fordizm açık bir şekilde çökmüştür. Fransız Düzenleme Okulu temsilcilerinden Alain Lipietz (1998), 1980'lerde yaşanan Fordizm krizini arz yönlü bir kriz olarak tanımlanmış ve oluşan yeni hegemonya çerçevesinde işgücü-sermaye ilişkilerinde yeni anlayışların ortaya çıktığını ancak krizden çıkış yolunun saptanması noktasında ortak bir görüş belirlenemediğini belirtmiştir. Lipietz (1998), yoğunlaşan uluslararası ekonomik ilişkilerin kıta blokları üzerinden şekillendiği yorumunda bulunmuş; dünya ekonomisinde yeni hiyerarşik bir düzen yaratacak olan merkez ve çevre ülkeler tanımı çerçevesinde, Asya ve Pasifik bölgesinin Japonya'nın etrafında, Amerika kıtasının ABD etrafında ve Avrupa kıtasının Almanya etrafında

³ Richard C. B. Johnsson, Ricardo ve Serbest Ticaret Üzerine, Çev. Ünsal Çetin, **Liberal Düşünce**, Yıl: 16, Sayı: 63, Ankara, 2011, s. 208-211.

⁴ Phil Thornton, **Büyük Ekonomistler**, 2. bs., Çev. Hande Koçak, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 44.

⁵ Alain Lipietz, **a.g.e**, s. 136.

toplandığını belirtmiştir. Tüm bloklar için ortak olan, onları bir araya getiren ekonomilerin heterojen olmasıdır.⁶

Lipietz (1998)'in sanayileşmiş merkez ülkeler olarak ele aldığı Almanya ve Japonya'da faaliyet gösteren şirketler, 1980'li yıllardan itibaren kriz karşısında üretim sistemlerini yeniden düzenleyip çalışanlar üzerindeki doğrudan (basit) kontrol anlayışından vazgeçmişler, organizasyon sorumluluğunun büyük kısmını çalışanlara devretmişlerdir. Çalışanların üretim sistemine dahil edildiği bir sistemin maliyetleri düşürücü, karlılığı yükseltici bir etkisinin olacağı kanaatinden hareketle, devlet Almanya ve Japonya gibi merkezi ülkelerde refah devletinin üstlenmesi gereken işgücü piyasasını kurumsal ve yasal açıdan koruma rolünü üstlenmiştir. Bu ülkelerde işveren ve işçi birbirleriyle yaklaşarak kriz maliyetlerini paylaşma ve krizin üstesinden gelme açısından ortak bir sorumluluk duygusu ile hareket etmişlerdir. Almanya ve Japonya'nın kriz karşısında uyguladığı politikalar hücum stratejisi olarak tanımlanmakta iken, ABD, Kanada ve İngiltere'nin uyguladığı politikalar savunma stratejisi olarak tanımlanmıştır. Bu ülkelerde şirketler çalışanlar üzerindeki doğrudan kontrolden vazgeçmeyerek, emek süreçlerinin rasyonalize edildiği ve Taylorizm'in daha yaygın olarak uygulama alanı bulduğu, sosyal güvenlik hizmetinin kesintiye uğradığı ve sendikaların zayıf hale geldiği ve işçi-işveren ilişkilerinde esnekleşmenin ortaya çıktığı bir sistem çerçevesinde hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Lipietz'in iki grup olarak sınıflandırdığı bu ülkelerden Almanya ve Japonya'nın yer aldığı birinci grup ulusal ekonomik performanslarını ileriye taşıırken; ABD, Kanada ve İngiltere'nin yer aldığı ikinci grup güç kaybı yaşamıştır.⁷ Lipietz'e (1998) göre, oluşturulan üçüncü uluslararası iş bölümü düzeni çerçevesinde, birinci uluslararası iş bölümünde görülen birbirinden çok farklı ürünleri farklı şekillerde üretme ya da aynı endüstri içindeki farklı alanlarda uzmanlaşmak yerine, benzer ürünleri farklı şekillerde üretme üzerine yoğunlaşmıştır.⁸

⁶ A.e., 137-138.

⁷ Ahmet Köse, Ahmet Öncü, “İşgücü piyasaları ve uluslararası işbölümünde uzmanlaşmanın mekânsal boyutları: 1980 sonrası dönemde Türkiye imalat sanayii”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 86, 2000, s. 77-78.

⁸ Alain Lipietz, **a.g.e.**, s. 139.

Fröbel, Heinrichs ve Kreye (1978) “klasik” uluslararası iş bölümünün hakim olduğu yüzyıllarda, imalat sanayi üretimi için kârlı alanların başlangıçta Batı Avrupa’da, daha sonra ABD ve Japonya’da bulunduğu dikkat çekmişlerdir. Birkaç istisna dışında, bu alanlar “Üçüncü Dünya” olarak adlandırılan ülkelerde mevcut değildi. “Üçüncü Dünya Ülkeleri” gelişmekte olan dünya ekonomisine temel olarak, geleneksel sanayileşmiş ülkelerin sınai üretimine yönelik pazarları, mineral ve tarımsal hammadde tedarikçileri ve bazen de iş gücü tedarikçileri olarak dahil olmuşlardır. 1970’li yıllar boyunca gelişmekte olan birçok ülkede dünya pazarına yönelik (kısmi) bir sanayileşme süreci başlamıştır. Bu noktada, Alman imalat sanayiinde istihdam edilenlere yönelik Fröbel, Heinrichs ve Kreye (1978) tarafından yapılan bir çalışma, Federal Almanya’da 1961-1975 yılları arası imalat sanayii işletmelerinin istihdamının 7,5 milyon ile 8,5 milyon kişi arasında değiştiğini gösterirken, aynı dönemde Alman şirketlerinin yurtdışı operasyonlarındaki imalat sanayii istihdamının 1961 yılındaki 350.000 kişi düzeyinden 1975 yılında yaklaşık 1.500.000 kişi düzeyine çıktığını göstermektedir. Bir başka deyişle, Federal Almanya’da bulunan imalat sanayii işletmeleri 1960’lı yılların başında yurt içinde istihdam ettiği her 100 çalışanına karşılık yurt dışı operasyonlarında yaklaşık 4 kişi istihdam ederken; bu sayı 1975 yılında yaklaşık 20 çalışana ulaşmıştır.⁹

1970’li yıllarda yaşanan stagflasyon olgusunun yarattığı “enformasyon teknolojilerine dayalı sanayi politikaları”, 1990’lı yıllardan itibaren elektronik tabanlı enformasyon teknolojilerinin yaygınlaşması şeklinde vuku bulmuştur. Yaşanan dönüşüm teknoloji yoğun ürünlerde maliyet düşüşlerine sebep olmuş ve bu maliyet düşüşleri bilgiyi en hızlı ve geniş biçimde elde edebilme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bilgiye erişimin kolaylaştığı ve ticaretin liberalleştiği dünyada küresel entegrasyon süreci hızlanmıştır. Ekonomik faaliyetlerin kapsadığı coğrafyada genişlemeler olmuş ve endüstrilerde uluslararası iş bölümü anlayışı değişim sürecine girmiştir. Bu noktada günümüz için de geçerli olduğu üzere, vasıflı iş gücü ve bilgi

⁹ Folker Fröbel, Jürgen Heinrichs, Otto Kreye, **Die neue internationale Arbeitsteilung: Ursachen, Erscheinungsformen, Auswirkungen**, Wiesbaden, Gewerkschaftliche Monatshefte, 1978, s. 43-47.

küresel dönüşüm sürecinde kalkınmanın temel faktörleri olarak ele alınmaya başlanmıştır.¹⁰

Günümüzde, “E-ticaret”, “Endüstri 4.0” ve kaynak tüketimini azaltmaya yönelik “Paylaşım Ekonomisi”, ekonomideki ilerleme, yenilikçilik ve yeni istekler için kullanılan terimler olup, yeni uluslararası iş bölümünü şekillendirmektedirler. Bu gelişmeler ekonomide bir paradigma kayması olarak görülmektedir ve üretimde ve organizasyonda köklü değişikliklere neden olmaktadır.¹¹

Kamuoyu tartışmalarında Almanya’nın küreselleşme ve düşük ücretli ülkelerden gelen rekabetçi baskıdan muzdarip olacağı yönünde olsa da, tüm göstergeler Almanya’nın uluslararası iş bölümü ile bütünleşmeden fayda sağladığını ve Doğu Avrupa ve Çin’in rekabet baskısına rağmen dünya pazarlarını elinde tuttuğunu söylemektedir.¹²

Tablo 4.1: Dünya Mal Ticaretinin Önde Gelen İhracatçı ve İthalatçı Ülkeleri (2018)

Sıra	İhracatçı Ülke	Değer (Milyar ABD \$)	Pay (%)	Sıra	İthalatçı Ülke	Değer (Milyar ABD \$)	Pay (%)
1	Çin	2487	12,8	1	ABD	2614	13,2
2	ABD	1664	8,5	2	Çin	2136	10,8
3	Almanya	1561	8,0	3	Almanya	1286	6,5
4	Japonya	738	3,8	4	Japonya	749	3,8
5	Hollanda	723	3,7	5	Birleşik Krallık	674	3,4
6	Güney Kore	605	3,1	6	Fransa	673	3,4
7	Fransa	582	3,0	7	Hollanda	646	3,3
8	Hong Kong	569	2,9	8	Hong Kong	628	3,2
9	İtalya	547	2,8	9	Güney Kore	535	2,7
10	Birleşik Krallık	486	2,5	10	Hindistan	511	2,6
31	Türkiye	168	0,9	25	Türkiye	223	1,1

Kaynak: World Trade Organization, **World Trade Statistical Review**, 2019, p. 100.

¹⁰ Salih Barışık, Oya Yirmibeşçik, “Türkiye’de Yeni Ekonominin Oluşum Sürecini Hızlandırmaya Yönelik Uyum Çalışmaları”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, 2006, s. 40-56.

¹¹ Florian W. Bartholomae, “Ökonomische Auswirkungen der Digitalisierung auf den internationalen Wettbewerb und die internationale Arbeitsteilung”, **Universität der Bundeswehr München, Volkswirtschaftliche Diskussionsbeiträge**, 2018, s. 2.

¹² Frankfurter Allgemeine, “Konjunktur: Außenhandel: Deutschland profitiert von internationaler Arbeitsteilung”, 20. April 2005, (Online) <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/2.1687/aussenhandel-deutschland-profitiert-von-internationaler-arbeitsteilung-1228863.html>, 20 Temmuz 2019.

Almanya, 2018 yılı itibariyle dünya GSYİH'sinin yaklaşık yüzde 5'ine sahip olan¹³, ABD, Çin ve Japonya'nın ardından dünyada dördüncü sırada bulunan bir ekonomiye sahiptir.¹⁴ Dünya ihracatının yaklaşık yüzde 7,5'ine sağlayan Almanya bu alanda dünyada Çin ve ABD'nin ardından üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye ise, 168 Milyar ABD \$'ı ile toplam dünya ihracatının %0,9'unu gerçekleştirmektedir (Bkz. Tablo 4.1).¹⁵

Tablo 4.2: Almanya'nın Ticari Partner Ülkeleri (2018)

Sıra	İhracat		İthalat		Toplam		Dış ticaret fazlası	
					(İhracat + İthalat)		(İhracat - İthalat)	
	Hedef Ülke	1 000 Euro	Menşe Ülke	1 000 Euro	Partner Ülke	1 000 Euro	Partner Ülke	1 000 Euro
1	ABD	113 293 472	Çin	106 267 939	Çin	199 305 142	ABD	+ 48 778 963
2	Fransa	105 281 745	Hollanda	98 016 662	Hollanda	189 161 362	Birleşik Krallık	+ 44 946 658
3	Çin	93 037 203	Fransa	65 170 542	ABD	177 807 981	Fransa	+ 40 111 203
4	Hollanda	91 144 700	ABD	64 514 509	Fransa	170 452 287	Avusturya	+ 21 853 808
5	Birleşik Krallık	82 047 512	İtalya	60 336 488	İtalya	130 254 100	İspanya	+ 11 750 484
6	İtalya	69 917 612	Polonya	55 248 710	Birleşik Krallık	119 148 366	İsveç	+ 10 380 356
7	Avusturya	64 984 749	Çek Cumhuriyeti	47 831 562	Polonya	118 598 202	İtalya	+ 9 581 124
8	Polonya	63 349 492	Belçika	46 016 216	Avusturya	108 115 690	İsviçre	+ 8 104 240
9	İsviçre	54 041 251	İsviçre	45 937 011	İsviçre	99 978 262	Polonya	+ 8 100 782
10	Belçika	44 358 778	Avusturya	43 130 941	Çek Cumhuriyeti	92 061 257	Danimarka	+ 7 434 242
11	Çek Cumhuriyeti	44 229 695	Birleşik Krallık	37 100 854	Belçika	90 374 994	Avustralya	+ 7 395 875
12	İspanya	44 216 865	Rusya Federasyonu	35 993 976	İspanya	76 683 246	Birleşik Arap Emirlikleri	+ 7 075 849
13	Macaristan	26 283 736	İspanya	32 466 381	Rusya Federasyonu	61 877 773	Meksika	+ 6 061 954
14	İsveç	26 229 308	Macaristan	27 572 537	Macaristan	53 856 273	Kanada	+ 5 437 309
15	Rusya Federasyonu	25 883 797	Japonya	23 723 295	Japonya	44 164 679	Suudi Arabistan	+ 5 079 186
16	Japonya	20 441 384	Türkiye	16 364 685	İsveç	42 078 260	Kore Cumhuriyeti	+ 5 053 744
17	Danimarka	20 143 463	Romanya	15 965 703	Türkiye	35 529 691	Hong Kong	+ 4 597 062
18	Türkiye	19 165 006	İsveç	15 848 952	Danimarka	32 852 684	Yunanistan	+ 3 764 395
19	Kore Cumhuriyeti	17 218 983	Slovakya	14 483 402	Romanya	32 225 284	Hindistan	+ 3 572 398
20	Romanya	16 259 581	Norveç	13 605 030	Kore Cumhuriyeti	29 384 222	Portekiz	+ 3 227 799

Kaynak: Statistisches Bundesamt, “Außenhandel: Rangfolge der Handelspartner im Außenhandel der Bundesrepublik Deutschland 2018”, (Çevrimiçi) https://www.destatis.de/DE/Themen/Wirtschaft/Aussenhandel/Tabellen/rangfolge-handelspartner.pdf?__blob=publicationFile, 5 Ağustos 2019.

¹³ Dünyanın toplam GSYİH'si 2018 yılı itibariyle 85,791 trilyon ABD \$'ıdır. Bkz. The World Bank, “World Bank national accounts data: GDP (current US\$)”, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>, 23 Ağustos 2019.

¹⁴ 2018 yılı itibariyle ABD'nin GSYİH'si 20,494 trilyon ABD \$'ı, Çin'in GSYİH'si 13,608 trilyon ABD \$'ı, Japonya'nın GSYİH'si 4,970 trilyon ABD \$'ı düzeyindedir. Bkz. The World Bank, “GDP (current US\$)”, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>, 23 Ağustos 2019.

¹⁵ 2018 yılında dünyanın toplam mal ihracatı 19,6 trilyon ABD \$'ı, Almanya'nın mal ihracatı 1,561 trilyon ABD \$'ı, Çin mal ihracatı 2,487 ABD \$'ı, ABD'nin GSYİH'si ise 1,664 ABD \$'ı seviyesindedir.

Tablo 4.2’de dünyanın en fazla dış ticaret fazlası veren ülkesi olan Almanya’nın 2018 yılındaki en fazla ihracat ve ithalat yaptığı, en fazla ticari hacminin bulunduğu ve en fazla dış ticaret fazlası verdiği 20 ülke belirtilmiştir. İlgili verilere göre, Almanya’nın en fazla ihracat yaptığı ülkeler sırasıyla yaklaşık 113,3 Milyar Euro ile ABD, 105,3 Milyar Euro ile Fransa, 93 Milyar Euro ile Çin, 91,1 Milyar Euro ile Hollanda, 82 Milyar Euro ile Birleşik Krallık olurken; en fazla ithalat yaptığı ülkeler sırasıyla yaklaşık 106,3 Milyar Euro ile Çin, 98 Milyar Euro ile Hollanda, 65,2 Milyar Euro ile Fransa, 64,5 Milyar Euro ile ABD, 60,3 Milyar Euro ile İtalya olmuştur. Almanya’nın dış ticaret hacminin en geniş olduğu ülkeler sırasıyla yaklaşık 199,3 Milyar Euro ile Çin, 189,2 Milyar Euro ile Hollanda, 177,8 Milyar Euro ile ABD, 170,4 Milyar Euro ile Fransa, 130,2 Milyar Euro ile İtalya olmuştur. Almanya’nın en fazla ihracat fazlası verdiği ülkeler ise sırasıyla yaklaşık 48,8 Milyar Euro ile ABD, 44,9 Milyar Euro ile Birleşik Krallık, 40,1 Milyar Euro ile Fransa, 21,8 Milyar Euro ile Avusturya, 11,7 Milyar Euro ile İspanya olmuştur.

Son yıllarda “küresel ticaret savaşları” olarak adlandırılan durum içerisinde ABD Başkanı Donald Trump Almanya’yı aşırı ticaret fazlası nedeniyle eleştirerek, bu durumun ABD için ticaret dezavantajı yarattığını düşünerek, Almanya için çok önemli bir ihracat kalemi olan Alman otomotivlerine yüksek tarifeler getirilmesi gerektiğini düşündüğünü belirtmiştir. Ayrıca, Almanya’nın en büyük ekonomik düşünce kuruluşlarından olan Münih merkezli IFO uzmanlarından Christian Grimme aşırı dış ticaret fazlasına eleştirel bir gözle bakarak; “Almanya’nın dış ülkelere alacaklarının yabancı ülkelerin Almanya’dan olan alacaklarının çok üzerine çıktığını” belirtmiş ve “yüksek dış ticaret fazlasının devamlılık kazanmasının tahsil edilememesi ve borçlu ülkelerin faiz yükünü kaldıramama durumunda sorun yaratabileceği” sorununa dikkat çekmiştir. AB Komisyonu da Almanya’nın dış ticaret fazlasının yıllık ekonomik çıktının %7,4’üne tekabül ettiğini belirterek 2015 yılında %8,9 olan rekor seviyeden bu yana üst üste üçüncü yıl için bu oran düşmüş olsa da, hala ekonomik istikrar için tehdit olarak kabul edilen % 6’nın oldukça üstünde olduğunu belirtmiştir. Oluşan ticaret ihtilafları, küresel belirsizlikler ve otomotiv sektörünün sıkıntıya gireceği öngörüsü Almanya’da ekonomik faaliyetlerin

yavaşlamasına ve Almanya'nın resesyon tehdidi ile karşı karşıya kalabileceği uyarılarına neden olmaktadır.¹⁶

Ancak bu noktada, Endüstri 4.0 teknolojilerinin geliştirilmesinde ve uygulanmasında Alman üretim merkezlerinin ne derece rekabet avantajı sağlayacağı sorusuna yanıt aranmaktadır. Üretimin Almanya'daki yüksek ücretli merkezlerden, Orta ve Doğu Avrupa'ya kayması ve bu noktada ilgili süreç teknolojilerinin kullanılmasının her ne kadar Almanya açısından dezavantaj yaratması beklenirken, Almanya'nın kalifiye işgücü ve güçlü endüstriyel yapısının taklit edilmesinin zor olmasının¹⁷ Almanya için 'dijital ihracat imkanı' yaratması beklenmektedir.

1990'lı yıllarda dünya ticari serbestliğin hızlandığı, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde serbest piyasa ekonomisine geçiş çalışmalarının yaşandığı, iki Almanya'nın birleştiği, SSCB'nin dağıldığı, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun meydana geldiği yoğun gelişmelere sahne olmuştur. Bu gelişim süreci, Türkiye için hızla küreselleşen dünya sistemine entegre olma amacıyla dışa açılma politikalarına yeni bir perspektif kazandırma zorunluluğunu meydana getirmiştir. Bu çerçevede; yaşanan krizler ve mevcut olan ekonomik sorunlar nedeniyle etkinliği giderek azalan dış ticaret politikalarına etkinlik kazandırma yolunda yeni pazar arayışları başlamıştır. Türkiye 1994 yılında yapılmış çalışmalar sonucu ortaya çıkan Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihinde yapılan toplantısında alınan 'Gümrük Birliği Kararı' neticesinde, 1 Ocak 1996 itibari ile Gümrük Birliği'ne fiilen geçiş yapmıştır. Gümrük Birliği uluslararası yükümlülükler artmasına ve belirlenen normlar çerçevesinde dış ticarete yönelik AB Ortak Ticaret Politikası'na uyum çalışmalarının başlanmasına sebebiyet vermiştir.¹⁸

¹⁶ Zeit, "Wirtschaft: Deutschland weiter mit weltgrößtem Exportüberschuss", 19 Şubat 2019, (Online) <https://www.zeit.de/wirtschaft/2019-02/leistungsbilanz-exportueberschuss-deutschland-2018-ifo-institut>, 16 Ekim 2019.

¹⁷ Martin Krzywdzinski, "Technologie, Qualifikationen und internationale Arbeitsteilung: Anmerkungen zu der Diskussion über Industrie 4.0", **Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB)**, WZB Discussion Paper, No. SP III 2016-301, Berlin, 2016, s. 7.

¹⁸ Ali Rıza Sandalcılar, İlkay Noyan Yalman, "Türkiye'de Dış Ticaretteki Serbestleşmenin İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri ", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2012, s. 55.

Tablo 4.3: Türkiye'nin Ticari Partner Ülkeleri (2018)

Sıra	İhracat		İthalat		Toplam		Dış ticaret açığı	
					(İhracat + İthalat)		(İhracat-İthalat)	
	Hedef Ülke	1 000 ABD \$	Menşe Ülke	1 000 ABD \$	Partner Ülke	1 000 ABD \$	Partner Ülke	1 000 ABD \$
1	Almanya	16 136 905	Rusya Federasyonu	21 989 574	Almanya	36 544 169	Rusya Federasyonu	- 18 589 912
2	Birleşik Krallık	11 106 981	Çin	20 719 046	Rusya Federasyonu	25 389 236	Çin	- 17 806 508
3	İtalya	9 560 164	Almanya	20 407 264	Çin	23 631 584	Hindistan	- 6 414 200
4	Irak	8 346 026	ABD	12 377 681	ABD	20 682 330	Güney Kore	- 5 414 000
5	ABD	8 304 649	İtalya	10 154 156	İtalya	19 714 320	İran	- 4 538 000
6	İspanya	7 708 391	Hindistan	7 534 558	Birleşik Krallık	18 553 088	Almanya	- 4 264 000
7	Fransa	7 287 093	Birleşik Krallık	7 446 107	Fransa	14 703 118	ABD	- 4 073 000
8	Hollanda	4 760 562	Fransa	7 413 025	İspanya	13 200 847	Japonya	- 3 645 000
9	Belçika	3 950 933	İran	6 931 258	Irak	9 766 459	Brezilya	- 2 768 000
10	İsrail	3 894 499	Güney Kore	6 343 174	İran	9 324 036	Malezya	- 1 768 000
11	Romanya	3 867 040	İspanya	5 492 456	Hindistan	8 657 000	Çek Cumhuriyeti	- 1 649 000
12	Rusya Federasyonu	3 399 662	Japonya	4 124 170	Hollanda	8 065 230	Kolombiya	- 1 647 000
13	Polonya	3 346 059	Birleşik Arap Emirlikleri	3 780 736	Belçika	7 522 378	Vietnam	- 1 536 000
14	Birleşik Arap Emirlikleri	3 137 497	Belçika	3 571 445	Güney Kore	7 272 000	Tayvan	- 1 366 000
15	Mısır	3 053 535	Hollanda	3 304 668	Birleşik Arap Emirlikleri	6 918 233	Ukrayna	- 1 179 000
16	Çin	2 912 538	Brezilya	3 257 706	Polonya	6 447 737	Tayland	- 1 094 000
17	Bulgaristan	2 669 699	Polonya	3 101 678	Romanya	6 321 000	İsviçre	- 1 083 000
18	Suudi Arabistan	2 636 000	İsviçre	2 816 560	İsrail	5 608 000	Endonezya	- 1 064 000
19	İran	2 392 778	Çek Cumhuriyeti	2 650 303	Mısır	5 245 000	Venezuela	- 899 000
20	Yunanistan	2 086 693	Ukrayna	2 645 479	Bulgaristan	5 172 000	Güney Afrika Cumhuriyeti	- 847 000

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, “İstatistikler: Dış Ticaret İstatistikleri: Ülkelere Göre Dış Ticaret”, (Çevrimiçi) <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri/dis-ticaret-istatistikleri-ocak-agustos-2019/ulkelere-gore-dis-ticaret>, 5 Ağustos 2019.

Tablo 4.3'te Türkiye'nin 2018 yılındaki en fazla ihracat ve ithalat yaptığı, en fazla ticari hacminin bulunduğu ve en fazla dış ticaret açığı verdiği 20 ülke belirtilmiştir. İlgili verilere göre, Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülkeler sırasıyla yaklaşık 16,1 Milyar ABD \$'ı ile Almanya, 11,1 Milyar ABD \$'ı ile Birleşik Krallık, 9,5 Milyar ABD \$'ı ile İtalya, 8,3 Milyar ABD \$'ı Irak, 8,3 Milyar ABD \$'ı ile ABD olurken; en fazla ithalat yaptığı ülkeler sırasıyla yaklaşık 21,9 Milyar ABD \$'ı ile Rusya Federasyonu, 20,7 Milyar ABD \$'ı ile Çin, 20,4 Milyar ABD \$'ı ile Almanya, 12,3 Milyar ABD \$'ı ile ABD, 10,1 Milyar ABD \$'ı ile İtalya olmuştur. Türkiye'nin dış ticaret hacminin en geniş olduğu ülkeler sırasıyla yaklaşık 36,5 Milyar ABD \$'ı ile Almanya, 25,4 Milyar ABD \$'ı ile Rusya Federasyonu, 23,6 Milyar ABD \$'ı ile Çin, 20,7 Milyar ABD \$'ı ile ABD, 19,7 Milyar ABD \$'ı ile İtalya olmuştur.

Türkiye'nin en fazla ihracat açığı verdiği ülkeler ise sırasıyla yaklaşık 18,6 Milyar Euro ile Rusya Federasyonu, 17,8 Milyar ABD \$'ı ile Çin, 6,4 Milyar ABD \$'ı ile Hindistan, 5,4 Milyar ABD \$'ı ile Güney Kore, 4,5 Milyar ABD \$'ı ile İran olmuştur.

Türkiye'nin en fazla dış ticaret açığı verdiği ülkeler olan Rusya ve İran'ın ana enerji kaynaklarımız olması bu durumun oluşmasındaki temel unsur olmakla birlikte; detaylı bir inceleme ile tarım ve maden/metal bazlı ürünlerde özellikle Rusya'ya karşı dış ticaret açığı verdiğimiz görülmektedir. Bilhassa 2019 yılı sonlarında gündeme gelen Türkiye'nin ABD ile dış ticaret hacminin yaklaşık beş katına çıkarılarak 100 Milyar ABD \$'ı düzeyine taşınması ve çeşitli ülkelerle Türkiye'nin dış ticaret hacmini genişletmesi hedefi oldukça olumlu sonuçlar getirecek olması açısından olumlu olmakla birlikte; Türkiye'nin dış ticaret hacmi artarken dış ticaret açığı da artmamalıdır. Bu noktada, 2011'den sonra büyüme oranlarının kısılarak ithalat talebinin düşürülmesi politikasının başarısı incelenmeli, dış ticaret açığının bir kırılma faktörü ve makroekonomik ve yapısal boyutlara sahip olduğu irdelenmeli ve dış ticaret açığı ve fazlası verilen ülkelerle uzun dönemli bir dış ticaret politikası oluşturulmalıdır.

4.2. Almanya-Türkiye Ticari İlişkileri

Türkiye ile Almanya toplumsal ve kültürel alanlarda birbirleriyle yakın ilişkiler kurmanın yanı sıra ekonomik alanda da güçlü bir iş birliği kurmuştur. Almanya Türkiye'nin en büyük ticari ortağı konumundadır. Ayrıca Almanya Türkiye'de bulunan 7 binin üzerindeki firmasıyla, Türkiye'de bulunan en büyük yabancı yatırımcı ülkedir. Türkiye ve Almanya'nın ortak ekonomik çıkarları noktasında iki ülkenin de dış piyasalara bağımlı olduğu gerçeği yadsınamaz.¹⁹ DHL tarafından yayımlanan, küreselleşmenin uluslararası ticaret, sermaye, bilgi ve insan hareketleri bağlamında detaylı bir analizini içeren “Küresel Bağlantılılık İndeksi” verileri doğrultusunda 2017 yılında Türkiye küresel bağlantıda 169 ülke arasında 65. sırada yer alırken, Almanya %20'lik payı ile Türkiye'nin uluslararası ticari akımlarında en önemli ülke olmuş; Almanya ise 169 ülke arasında 10. sırada yer

¹⁹ Can Büyükbay, **Avrupa Birliği, Almanya ve Türkiye: İlişkilerde Temel Değerler ve Dönüşen Stratejiler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 11-12.

almış ve küresel bağlantılarını başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, ABD ve Çin ile sürdürmüştür.²⁰

Türkiye'nin dış ülkelerle olan ikili ekonomik ve ticari ilişkileri incelendiğinde, en yoğun ilişkilerin Federal Almanya ile olduğu gözlenmektedir. Almanya 2018 yılında, önceki yıllarda da olduğu gibi, Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülke olurken, ithalatımızda Rusya Federasyonu ve Çin'in ardından üçüncü sırada yer almaktadır. G-20 ortağı olan iki ülkenin Endüstri 4.0 kapsamında yaşanan gelişmeler ile hızlanan bilgi temelli ekonomi üretimi konusunda çalışmalarını sürdürmeleri uygun olacaktır.

Tablo 4.4: Türkiye-Almanya Dış Ticaret Değerleri (1996-2008, 1 000 ABD \$)

	İhracat	İhracat Değişim (%)	Toplam İhracata Oranı (%)	İthalat	İthalat Değişim (%)	Toplam İthalata Oranı (%)	Hacim	Denge
Yıl								
1996	5.186,8	2,9	22,3	7.813,5	40,9	17,9	13.000,3	-2.626,7
1997	5.253,5	1,3	20,0	8.021,2	2,7	16,5	13.274,7	-2.767,7
1998	5.460,3	3,9	20,2	7.316,3	-8,8	15,9	12.776,6	-1.856,0
1999	5.474,6	0,3	20,6	5.580,1	-23,7	13,7	11.054,7	-105,5
2000	5.179,8	-5,4	18,6	7.198,2	29,0	13,2	12.378,0	-2.018,4
2001	5.366,9	3,6	17,1	5.335,4	-25,9	12,9	10.702,3	31,5
2002	5.868,8	9,4	16,3	7.041,5	32,0	13,7	12.910,3	-1.172,7
2003	7.784,9	32,7	15,8	9.452,9	34,2	13,6	17.237,8	-1.668,0
2004	8.745,3	12,3	13,8	12.515,7	32,4	12,8	21.261,0	-3.770,4
2005	9.455,1	8,1	12,9	13.633,9	8,9	11,7	23.088,9	-4.178,8
2006	9.686,2	2,4	11,3	14.768,2	8,3	10,6	24.454,5	-5.082,0
2007	11.993,2	23,8	11,2	17.540,0	18,8	10,3	29.533,2	-5.546,7
2008	12.951,8	8,0	9,8	18.687,2	6,5	9,3	31.639,0	-5.735,4
2009	9.783,2	-24,5	9,6	14.097,0	-24,6	10,0	23.880,2	-4.313,7
2010	11.479,1	17,3	10,1	17.549,1	24,5	9,5	29.028,2	-6.070,1
2011	13.950,8	21,5	10,3	22.985,6	31,0	9,5	36.936,4	-9.034,7
2012	13.124,0	-5,9	8,6	21.400,6	-6,9	9,1	34.524,5	-8.276,7
2013	13.696,8	4,4	9,0	24.182,4	13,0	9,6	37.879,3	-10.485,6
2014	15.147,4	10,6	9,6	22.369,5	-7,5	9,2	37.516,9	-7.222,1
2015	13.418,1	-11,4	9,3	21.352,0	-4,5	10,3	34.770,1	-7.933,9
2016	13.998,7	4,3	9,8	21.475,0	0,6	10,8	35.472,4	-7.475,1
2017	15.118,9	8,0	9,6	21.302,0	-0,8	9,1	36.420,8	-6.183,0
2018	16.137,4	6,7	9,6	20.407,3	-4,2	9,2	36.544,7	-4.269,9

Kaynak: TÜİK, “Ülkelere Göre Dış Ticaret”, (Çevrimiçi)
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, 10 Ekim 2019.

Tablo 4.4'teki verilere göre, Türkiye Almanya ile ikili ticaretinde, 2001 yılı haricinde sürekli açık vermektedir. 2018 yılı verilerine göre Almanya ile dış ticaret hacmimiz yaklaşık 36,5 milyar ABD \$'ı maksimum düzeye ulaşırken, dış ticaret açığımız yaklaşık 4,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Gümrük Birliği

²⁰ Steven A. Altman, Pankaj Ghemawat, Phillip Bastian, **DHL Global Connectedness Index 2018: The State of Globalization in a Fragile World**, 2018, p. 140-241.

Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1996 yılında Türkiye'nin toplam ihracatından % 22,3, ithalatından % 17,9 pay alan Almanya, 2018 yılı itibari ile Türkiye'nin ihracatında % 6,7, ithalatında ise % 9,2'lik bir paya sahip olmuştur.

Alman firmalarının üretim ve ithalatlarını Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine kaydırmaları ve bu ülkelere konulan vergi ve kotaların kaldırılması 2000'li yılların başlarında Türkiye'nin ihracat artışında bir yavaşlamaya neden olmuş ise de, 2003 yılından itibaren Almanya'ya ihracatımız artış eğilimindedir. Ürün grupları bazında bir inceleme yapıldığında, Türkiye'nin 2018 yılı itibariyle Almanya'ya ihracatının %90 oranında sanayi mamullerinden, yaklaşık %10 oranında tarım ve gıda ürünlerinden oluştuğu; ithalatının ise %98 oranında sanayi mamullerinden, %2 oranında ise tarım ve gıda ürünlerinden oluştuğu ortaya çıkmaktadır.²¹

4.3. Alman-Türk İmalat Sanayilerinin Seçilmiş Göstergelerle İncelenmesi

4.3.1. İmalat Sanayiinde Verimlilik

Verimlilik, belirli bir dönemde (örneğin bir yıl) elde edilen çıktının (üretimin) bu çıktının elde edilebilmesi için kullanılan girdi veya girdiler toplamına oranı şeklinde $[Output (Çıktı) / Input (Girdi)]$ veya üretim faktörlerinin minimum kaynak ile maksimum üretimi sağlayacak şekilde kullanılmasıdır. Verimlilik gerçek anlamda ve diğer gelir gruplarının paylarında bir azalma meydana gelmeden ücretlerin artırılması ile ilgili bir durumdur. Verimlilik artışı sağlamanın temel koşulu genel anlamda bir dönem içerisinde (örneğin bir yıl) mevcut üretim araçlarının daha etkili kullanılarak girdi başına üretimin artırılması olup; üretim girdilerinde değişiklik olmadan üretimde artış sağlanması; aynı üretimin daha az girdi ile sağlanması; girdileri azaltarak üretimin artırılması; girdilerde azalmaya gidilirken üretimin daha yüksek bir düzeyde artırılması yollarıyla verimlilik artışı sağlamak mümkündür.²²

²¹ T.C Ticaret Bakanlığı, “Yurtdışı Teşkilatı: Avrupa: Almanya: Ülke Profili: Türkiye İle Ticaret”, (Çevrimiçi) <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/almanya/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>, 10 Ekim 2019.

²² Orhan Tuna, Nevzat Yalçıntaş, **Sosyal Siyaset**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1999, s. 93-94.

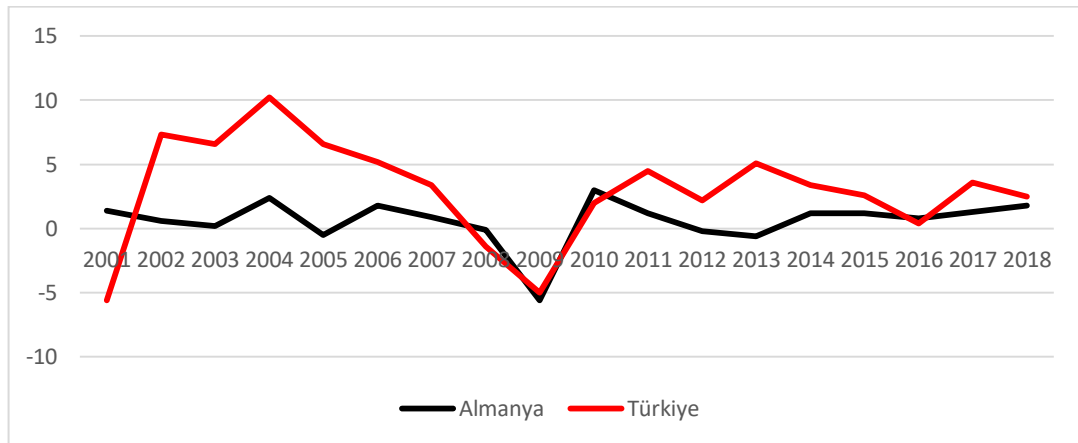
Tablo 4.5: Seçilmiş OECD Ülkelerinin Almanya'ya Göreceli Verimlilikleri (1980-2018, Almanya'nın Çalışılan Saat Başında Ürettiği GSYİH, ABD \$, SAGP, %)

	1980	1985	1990	1996	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Almanya/Türkiye	2,5	2,2	2,1	2,2	2,2	1,9	1,8	1,6	1,6	1,6	1,6
Almanya/ABD	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Almanya/Kore	6,6	5,1	3,9	3,2	2,7	2,2	1,9	1,8	1,8	1,8	1,8
Almanya/Japonya	1,7	1,6	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4
Almanya/Birleşik Krallık	1,6	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
Almanya/İsviçre	0,8	0,8	0,9	1,0	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0

Kaynak: OECD, “GDP per hour worked”, (Çevrimiçi) <https://data.oecd.org/lprdy/gdp-per-hour-worked.htm>, 08.10.2019 verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4.5'te 1980-2018 yılları arası emek girdilerinin diğer üretim faktörleriyle ne kadar verimli bir şekilde birleştirildiğini ve üretim sürecinde nasıl kullanıldığını ölçen, imalat sanayiinde çalışılan saat başına GSYİH'nın seçilmiş OECD ülkelerindeki Almanya'ya göreceli oranları verilmiştir. 1980-2018 yılları arası Almanya'nın Türkiye'ye ve Kore'ye göre çalışılan saat başına göreceli emek verimliliğinde azalma kaydedilmiş, diğer ülkelerle mukayese edildiğinde ise önemli bir değişiklik kaydedilmemiş olsa da; verimlilik artışı tek başına ülkeler arası GSYİH'daki farkı kapama da yeterli bir veri olarak görülmemelidir.

Grafik 4.1: Almanya'da ve Türkiye'de İmalat Sanayiinde İstihdam Edilen İşçi Başına Verimin Yıllık Değişimi (2001-2018, 2010 Sabit Fiyatlarıyla, ABD \$, %)

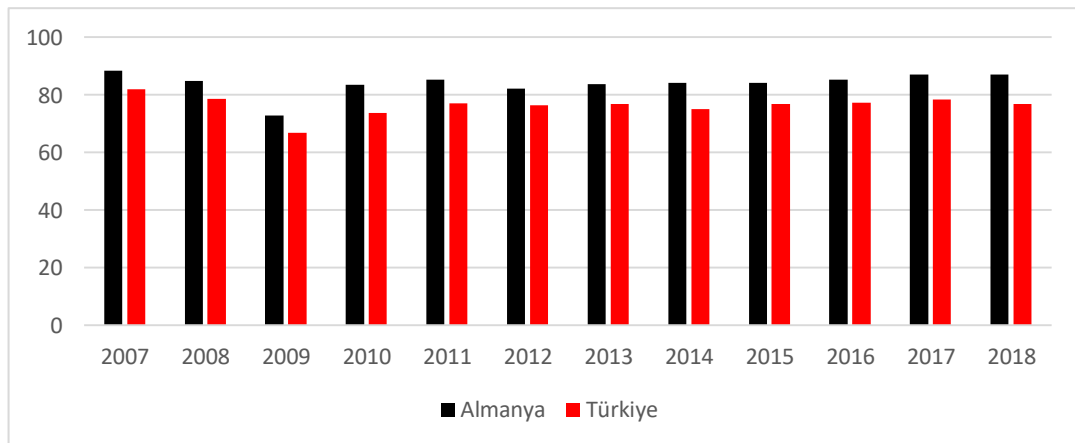
Kaynak: ILO, “Annual growth rate of output per worker (GDP constant 2010 US \$)” Çevrimiçi https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer1/?lang=en&segment=indicator&id=SDG_A821_NOC_RT_A, 15 Ağustos 2019.

Almanya’da ve Türkiye’de 2001-2018 yılları arası imalat sanayiinde istihdam edilen işçi başına verimin yıllık değişimini gösteren Grafik 4.1’e göre, Almanya’da istihdam edilen işçi başına yıllık verimde 2005 yılında % 0,5, 2008 yılında % 0,1, 2009 yılında % 5,6, 2012 yılında % 0,2, 2013 yılında % 0,6’lık azalma yaşanırken, diğer yıllarda artış gözlemlenmiştir; Türkiye’de ise, 2001 yılında % 5,6, 2008 yılında %1,4, 2009 yılında %5’lik azalma yaşanırken, diğer yıllarda ise artış kaydedilmiştir.

4.3.2. İmalat Sanayiinde Kapasite Kullanım Oranları

Kapasite Kullanım Oranı, bir işletme veya ülke ölçeği baz alınarak hesaplanan, toplam üretim kapasitesinin kullanılan kısmını belirten bir orandır. Kapasite Kullanım Oranı hesaplamasında, fiziki üretimin gerçekleştirildiği, sanayi kesiminde en ağırlıklı sektör olan imalat sanayi dikkate alınmaktadır. Bir üretim biriminin ya da imalat sanayi kuruluşunun belli bir dönemde (örneğin bir yıl) fiili olarak gerçekleştirdiği üretim miktarının, fiziki olarak üretebileceği maksimum potansiyel miktara oranı İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı olarak tanımlanmaktadır.²³ Ekonomik faaliyetlerin değerlendirilmesinde önemli bir rol oynayan kapasite kullanım oranları; Yatırım, enflasyon, verimlilik, kâr ve çıktı davranışlarını açıklamak için diğer faktörlerle birlikte kullanılmaktadır.²⁴

Grafik 4.2: Almanya’da ve Türkiye’de İmalat Sanayiinde Kapasite Kullanım Oranları (2007-2018, %)

²³ Erdem Koç, Mahmut Can Şenel, Kadir Kaya, “Türkiye’de Ekonomik Göstergeler - İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı”, **Mühendis ve Makina**, Cilt: 58, Sayı: 689, 2017, s. 6.

²⁴ James F. Ragan, “Measuring Capacity Utilization in Manufacturing”, **Federal Reserve Board New York Quarterly Review**, 1976, s. 13.

Kaynak: Eurostat, “Industry - quarterly data”, (Çevrimiçi) <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, 5 Eylül 2019; TCMB, “İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (%) (Ağırlıklı-NACE REV.2)”, (Çevrimiçi) https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_21/6007/DataGroup/turkish/bie_kko2/, 5 Eylül 2019.

Grafik 4.2’de 2007-2018 yılları arası Almanya’da ve Türkiye’de imalat sanayii kapasite kullanım oranları verilmiştir. Almanya’da 2007 yılında %88,5 olan imalat sanayii kapasite kullanım oranının çeşitli dalgalanmalarla 2018 yılında %87,1 düzeyinde olduğu; Türkiye’de ise 2007 yılında %81,9 olan imalat sanayii kapasite kullanım oranının nispi olarak azalarak 2018 yılında %76,8 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Almanya’da, son 12 yıllık imalat sanayii ortalama kapasite kullanım oranı %84 seviyesinde iken; Türkiye’de bu oran %76,3 düzeyindedir.

Üretimde yaşanan enerji kesintilerinin, makine arızalarının, makine ve tesisatın bakım durumlarının, tatillerin, grevlerin, çalışma saatinde yaşanan aksamaların ve işçi sorunlarının genel olarak kapasiteyi düşürdüğü düşünüldüğünde, yaklaşık olarak %90 kapasite tam kapasite olarak kabul görmektedir. Türkiye’de imalat sanayi kapasite kullanım oranlarının görece düşüşü maliyetlerin arttığına bir göstergesidir. Bu noktada ulaşım ve altyapı yetersizliği sebebiyle taşıma maliyetlerinin payının yüksek olması, vasıflı iş gücü sıkıntısı yaşanmasının, istihdam üzerindeki vergi ve prim yüklerinin yüksekliğinin, elektrik, doğalgaz, akaryakıt girdi fiyatlarının ve bu girdiler üzerinden alınan KDV ve ÖTV oranlarının yüksekliğinin maliyetleri artırdığı düşünülmektedir.²⁵

4.3.3. İmalat Sanayii Katma Değeri

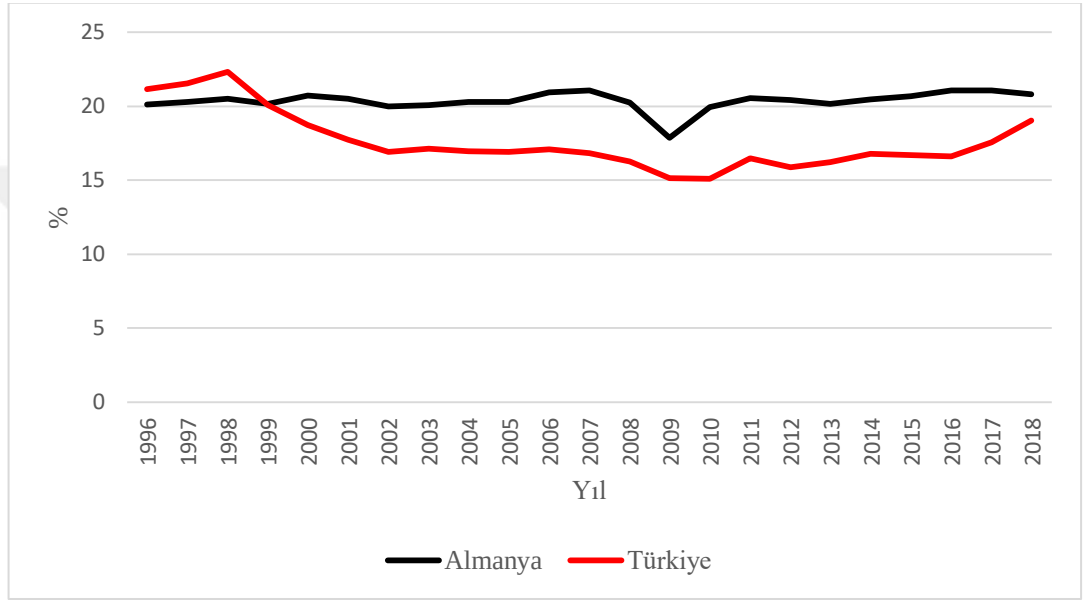
Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü tanımına göre “*imalat sanayi katma değeri, imalat sanayii çıktılarından ara girdilerin çıkarılmasıyla elde edilen tüm yerleşik imalat faaliyet birimlerinin net çıktısının toplam tahminidir.*”²⁶ Bir başka deyişle, imalat sanayii katma değeri imalat sanayiinde faaliyet gösteren işletmelerin belirli bir süre içerisinde (örneğin bir yıl) ürettikleri malların değerinden, diğer sektörlerden elde edilip imalat sanayii girdisi olarak kullanılan malların

²⁵ Erdem Koç, Mahmut Can Şenel, Kadir Kaya, “Türkiye’de Ekonomik Göstergeler - İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı”, Mühendis ve Makina, Cilt: 58, Sayı: 689, 2017, s. 20.

²⁶ United Nations Industrial Development Organization, “What is manufacturing value added?”, (Çevrimiçi) <https://stat.unido.org/content/learning-center/what-is-manufacturing-value-added%253f>, 7 Eylül 2019.

çıkartılmasıyla elde edilmektedir ve GSYH'nin yüzdesi cinsinden ifade edilmektedir. İmalat sanayii katma değerinin ölçümü için ekonomik faaliyet türünün ve faaliyetin gerçekleştiği bölgenin uygun şekilde sınırlandırılmasını gerekmektedir. İmalatın ekonomik bir faaliyet olarak sınırı, Uluslararası Bütün Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması (ISIC) tarafından tanımlanmaktadır.

Grafik 4.3: Almanya'da ve Türkiye'de İmalat Sanayii Katma Değerleri (%)

Kaynak: The World Bank, “Manufacturing, value added (% of GDP)” (Çevrimiçi)
<https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS?end=2018&locations=TR-DE&start=1960&view=chart>, 5 Eylül 2019.

Grafik 4.3'te 1996-2018 yılları arası Almanya'da ve Türkiye'de imalat sanayi katma değerleri oranları verilmiştir. Almanya'nın 1996 yılında imalat sanayii katma değeri %20,1 seviyesinde iken, 23 yıl boyunca yaklaşık %20 seviyesinde (2009'daki %17,9 seviyesi hariç) ve 2018 yılında %20,8 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise, 1996 yılında %21,1 düzeyinde olan imalat sanayii katma değeri, 2009 yılında %15,1 seviyesindeki düzeyine inene dek düzenli bir azalma yaşamış, sonrasında görece bir artışla 2018 yılında %19,1 olarak gerçekleşmiştir.

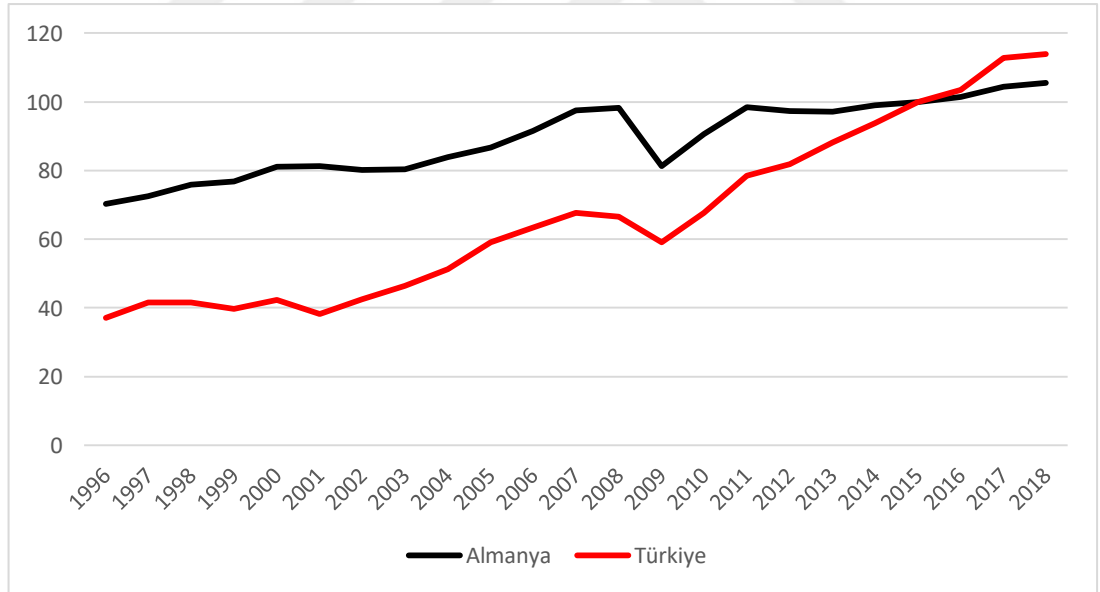
Almanya örneğinde olduğu gibi, gelişmiş ülkelerde imalat değer zincirinin bir parçası olarak değerlendirilecek olan nihai imalat ürününün üretimi sırasında sermaye-yoğun, ileri teknolojilerin kullanımı üretime doğrudan katkı sağlayacağı

gibi katma değeri de artıracak bir unsurdur.²⁷ Türkiye’de ise, emek-yoğun teknolojilerin ağırlıklı olarak kullanılması, iş gücü verimliliğinin düşüklüğü (Bkz. Tablo 4.5) gibi unsurlar imalat sanayiinde katma değeri düşük ürünlerin üretilmesinin nedenleri olarak gösterilebilir.

4.3.4. İmalat Sanayii Üretim İndeksi

İmalat sanayii üretim indeksi, imalat sanayii işletmelerinin üretimini ifade etmektedir. Bu gösterge, üretim çıktısı hacmindeki değişimi ifade eden referans süresine dayanan bir indeksle ölçülmektedir. İmalat sanayii üretimi, baz yılı göre (Grafik 4.4’te 2010) bir indeks seviyesi olarak ifade edilmektedir. Bir başka deyişle, imalat sanayii üretim indeksi mutlak üretim hacimlerini veya değerlerini ifade etmeyip; ancak yıllara göre yüzdelik değişimleri göstermektedir.²⁸

Grafik 4.4: Almanya’da ve Türkiye’de İmalat Sanayii Üretim İndeksleri
(1996-2018, 2010=100)

Kaynak: OECD, “Industrial production: Manufacturing”, (Çevrimiçi)
<https://data.oecd.org/industry/industrial-production.htm>, 7 Eylül 2019.

Grafik 4.4’te Almanya’da ve Türkiye’de 1996-2018 yılları arasındaki imalat sanayii üretim indeksleri verilmiştir. Grafiğe göre hem Almanya’da hem de

²⁷ ECSIP Consortium, “Study on the relation between industry and services in terms of productivity and value creation: Final Report”, **Study for the Directorate-General for Enterprise and Industry**, Vienna, 2014, p. 22.

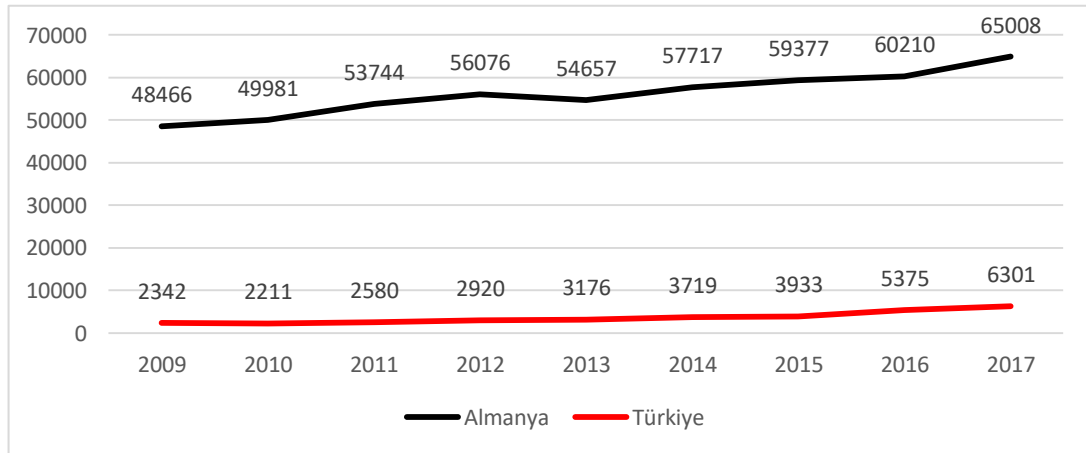
²⁸ Investopedia, “Fundamental Analysis: Sectors&Industries Analysis: Industrial Production Index (IPI)”, (Çevrimiçi) <https://www.investopedia.com/terms/i/ipi.asp>, 2 Eylül 2019.

Türkiye’de imalat sanayii üretiminin artış eğilimi gösterdiği (2009 yılı hariç) söylenebilir. İmalat sanayii üretiminin artışının sanayi sektörünün büyümesine ve istihdama olan doğrudan, makine, metal, otomotiv ve teknoloji alanındaki gelişmelerin de tarım, ulaşım, eğitim, finans gibi sektörlerle olan dolaylı etkilerinden ötürü, imalat sanayii indeksindeki artışın iktisadi büyüme için çok önemli bir rol üstlendiği söylenebilir.

4.3.5. İmalat Sanayii AR-GE Harcamaları

AR-GE’ye yeterli kaynak tahsis edilmesi bir ülkede bulunan şirketler için sadece yeni ürünler yaratmakla ilgili olmayıp; mevcut bir ürün veya hizmeti güçlendirmek için kullanılabilir. AR-GE harcamaları şirketlerin piyasa trendlerinin ötesinde olmasına ve şirketlerin ilgi odağında bulunmasına yardımcı olmaktadır. Kaynakların AR-GE’ye tahsis edilmesi, yapılacak olan araştırmaların yenilikler kazanılmasına ve kazanılan yeniliklerin daha verimli üretim süreçlerinde veya daha verimli ürünlerin maliyetleri azaltması için kullanılabilir.²⁹

Grafik 4.5: Almanya’da ve Türkiye’de Ticari İşletmelerin İmalat Sanayii AR-GE Harcamaları (2009-2018, 2010 Sabit fiyatlarıyla, Milyon ABD \$)

Kaynak: OECD, “Business enterprise R&D expenditure by industry”, (Çevrimiçi) https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=BERD_INDU, 3 Eylül 2019.

Grafik 4.5’te 2009-2018 yılları arası Almanya’da ve Türkiye’de faaliyet gösteren ticari firmaların yıllık AR-GE harcamaları gösterilmiştir. Ticari firmaların

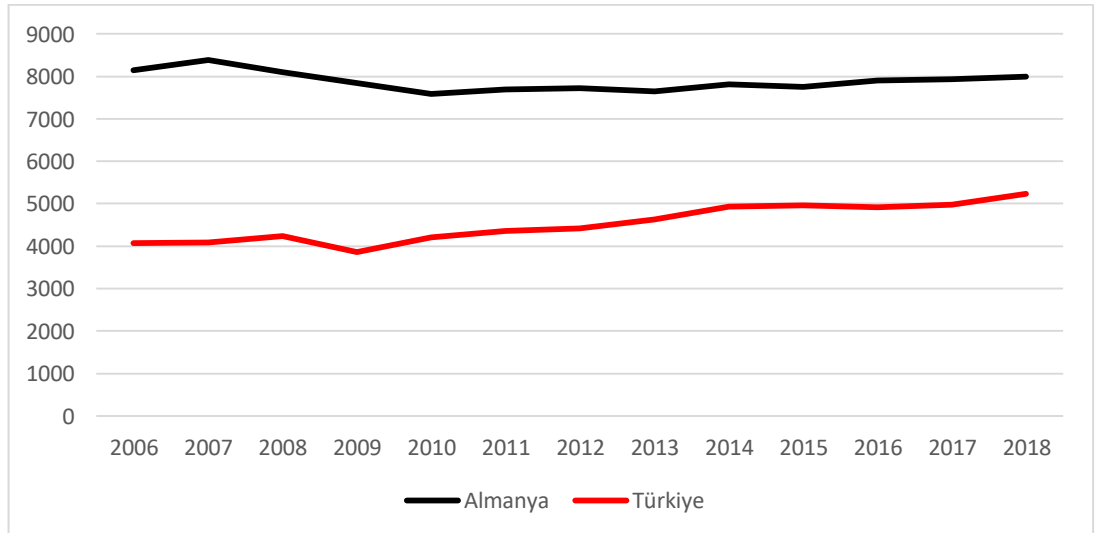
²⁹ Investopedia, “Business: Business Essentials: Why You Should Invest in Research and Development (R&D)”, (Çevrimiçi) <https://www.investopedia.com/ask/answers/043015/what-are-benefits-research-and-development-company.asp>, 10 Eylül 2019.

AR-GE harcamaları her iki ülke açısından da artış trendi göstermiş; Almanya açısından 2009 yılındaki 48 Milyar 66 Milyon ABD \$'ı düzeyinden 2018 yılında 65 Milyar 8 Milyon ABD \$'ı düzeyine; Türkiye açısından ise, 2009 yılındaki 2 Milyar 342 Milyar ABD \$'ı düzeyinden 6 Milyar 301 Milyon ABD \$'ı düzeyine çıkmıştır. Üçüncü bölümde bahsettiğimiz AR-GE faaliyetlerinin GSYİH içersinde aldığı paydan da anlaşılacağı üzere (Bkz. Tablo 3.22) Türkiye'de ticari firmaların AR-GE harcamaları, yeni teknolojiye dayalı malların üretimi yoluyla sanayinin modernleştirilmesi için henüz yeterli düzeyde değildir.

4.3.6. İmalat Sanayii İstihdamı

Çalışmamızda daha önce değinildiği üzere, sanayisizleşme (deindustrialization) olarak adlandırılan durumda, Almanya örneğinde olduğu gibi gelişmiş ülkelerde kalkınma sürecinin başlarında ve devamında sanayi sektörünün istihdam payının artmakta; daha sonrasında ise azalmaya başlamaktadır. Türkiye'de ise imalat sanayii üretiminin artışı, istihdama doğrudan yansımamaktadır. Gelişmiş ülkelerin aksine, Türkiye'deki sektörel yapısal gelişim sürecinde tarımın toplam istihdamdaki görece payı azalırken, sanayiden çok hizmet sektörü istihdamında bir artış yaşanmıştır.

Grafik 4.6: Almanya'da ve Türkiye'de İmalat Sanayii İstihdamı (2006-2018, Bin Kişi)

Kaynak: OECD, “Employment by Activity”, (Çevrimiçi) <https://data.oecd.org/emp/employment-by-activity.htm>, 5 Eylül 2019.

Grafik 4.6’da Almanya’da ve Türkiye’de 2006-2018 yılları arası imalat sanayii istihdamı gösterilmiştir. Almanya’da 2006 yılında 8 milyon 145 bin kişi

düzeyinde olan imalat sanayii istihdamı görece azalarak 2018 yılında 7 milyon 993 bin kişi düzeyine gerilemiştir. Türkiye’de ise, 2006 yılında 4 milyon 67 bin kişi düzeyinde olan imalat sanayii istihdamı görece artarak 2018 yılında 5 milyon 228 bin kişi düzeyine çıkmıştır.

4.4. Almanya’nın ve Türkiye’nin İmalat Sanayi Ürün Gruplarındaki İhracat Rekabet Gücünün Belirlenmesi: 1996-2018 Dönemi Analizi

4.4.1. Amaç

Çalışmamızın teorik kısmında detaylı bir biçimde incelendiği üzere, bir ülkenin rekabet avantajındaki rolünü anlamak için, özellikle rekabetin uluslararası olduğu sanayilere değinilmesi gereklidir. Bu aynı zamanda ülkelerin giderek daha gelişmiş endüstriler ve segmentlerdeki en iyi rakiplerine karşı rekabet avantajı yaratmak için ticaret güçlerini değiştirmelerinin nedenlerini ortaya koyacaktır.³⁰

Çalışmamızın 1. bölümünde AB’nin ihracatının %90’ından fazlasının sanayi ürünlerinden oluştuğuna; çalışmamızın 2. bölümünde Almanya’nın ihracat odaklı bir ekonomik model tercih ettiğine değinilmişti. Bu doğrultuda, çalışmamızın amacı, 1996-2018 yılları arasında Almanya’nın ve Türkiye’nin imalat sanayi ürünleri ihracatındaki uluslararası alandaki rekabet gücünün ISIC. Rev.3 Sınıflandırmasına göre belirlenen alt gruplar itibarıyla, imalat sanayiindeki 3 haneli alt ürün gruplarına ait Balassa’nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi (AKÜ) uygulanarak, S. Lall’ın teknoloji düzeylerine sınıflandırması kapsamında ortaya çıkarılmasıdır. Bu doğrultuda, veri seti olarak SITC Rev.3, 3 haneli sınıflandırmada düşük, orta ve yüksek teknoloji grubunda yer alan toplam 134 ürün ve/veya ürün grubuna ait UN Comtrade veri tabanında yer alan ihracat verilerinden yararlanılmıştır.

4.4.2. Almanya’nın, Türkiye’nin ve Dünyanın İmalat Sanayii İhracatı: 1996-2018 Dönemi İçin Bir Değerlendirme

Tablo 4.6’da ve 4.7’de, Almanya’nın, Türkiye’nin ve dünyanın toplam ihracatı, toplam imalat sanayi ihracatı ve toplam ihracat içinde imalat sanayi ürünlerinin payı, yıllara göre sütunlar halinde verilmiştir. Comtrade veri tabanından

³⁰ Michael E. Porter, **Competitive Advantage of Nations**, New York, The Free Press, 1990, p. 81-417.

ve Dünya Bankası verilerinden derlenen ihracata dair tablolar “x1.000” ABD \$’ı değerindedir.

Tablo 4.6: Almanya’nın ve Türkiye’nin İmalat Sanayi Ürünleri İhracatı Genel Durumu (1996-2018, *1000 ABD \$)

Yıl	Almanya'nın Toplam İhracatı	Almanya'nın İmalat Sanayi İhracatı	Pay (%)	Türkiye'nin Toplam İhracatı	Türkiye'nin Toplam İmalat Sanayi İhracatı	Pay (%)
1996	524.165.984	443.622.638	84,6	22.788.848	16.925.277	74,3
1997	512.440.270	438.028.818	85,5	26.005.111	19.581.588	75,3
1998	543.555.256	472.425.615	86,9	26.619.912	20.601.149	77,4
1999	542.835.572	468.667.947	86,3	26.587.173	21.035.505	79,1
2000	549.606.741	459.828.479	83,6	27.485.359	22.329.655	81,2
2001	571.426.720	494.998.396	86,6	31.333.944	25.616.439	81,8
2002	615.997.391	536.829.406	87,1	35.761.981	30.016.103	83,9
2003	748.531.267	628.960.882	84,1	47.252.836	39.556.766	83,7
2004	911.742.096	762.097.865	83,6	63.120.948	53.368.761	84,6
2005	977.131.972	840.958.860	86,1	73.476.408	59.936.175	81,6
2006	1.121.962.887	953.298.191	84,9	85.534.675	69.628.646	81,4
2007	1.328.841.354	1.097.503.363	82,6	107.271.749	87.626.000	81,7
2008	1.457.462.950	1.215.305.481	83,4	132.002.384	106.888.930	80,9
2009	1.125.844.047	946.035.494	84,1	102.138.525	81.922.246	80,2
2010	1.267.743.108	1.067.401.665	84,2	113.979.451	90.269.445	79,2
2011	1.483.802.558	1.243.901.360	83,9	134.915.251	105.657.529	78,3
2012	1.410.146.320	1.181.801.326	83,8	152.536.652	118.562.163	77,7
2013	1.450.937.515	1.211.431.259	83,5	151.796.483	118.521.176	78,1
2014	1.498.238.432	1.252.782.030	83,6	157.714.945	123.870.895	78,5
2015	1.328.500.248	1.120.616.529	84,4	143.850.376	113.382.866	78,8
2016	1.337.236.557	1.123.265.336	84	142.529.583	114.157.644	80,1
2017	1.446.642.435	1.239.020.313	85,7	156.992.940	125.919.327	80,2
2018	1.562.418.816	1.333.758.822	85,4	168.023.390	135.893.957	80,9

Kaynak: UN Comtrade Database, (Çevrimiçi) <https://comtrade.un.org/data/>, Son Erişim Tarihi: 28 Kasım 2019; The World Bank, “Manufactures exports (% of merchandise exports) ” (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.MANF.ZS.UN?locations=DE-TR>, 28 Kasım 2019 verilerinden yararlanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 4.6’ya göre, Almanya’nın ve Türkiye’nin toplam ihracatı içinde, imalat sanayi ürünlerinin payı dalgalı bir seyir izlemektedir. Almanya’nın 1996 yılında toplam 524 milyar 165 milyon ABD \$’ı olan ihracat değerinin 443 milyar 622 milyon ABD \$’ı değerinde olan %84,6’lık kısmı imalat sanayii ürünlerinden

meydana gelmekte iken; 2018 yılında toplam 1 trilyon 562 milyar 418 milyon ABD \$'ı olan ihracat değerinin 1 trilyon 333 milyar 758 milyon değerinde olan %85,6'lük kısmı imalat sanayii ürünleri ile gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ise, 1996 yılında toplam 22 milyar 788 milyon ABD \$'ı olan ihracat değerinin 16 milyar 925 milyon ABD \$'ı değerinde olan %74,3'lük kısmı imalat sanayii ürünlerinden meydana gelmekte iken; 2018 yılında toplam 168 milyar 23 milyon ABD \$'ı olan ihracat değerinin 135 milyar 893 milyon değerinde olan %80,9'luk kısmı imalat sanayii ürünleri ile gerçekleşmiştir.

Tablo 4.7: Dünyanın İmalat Sanayi Ürünleri İhracatı Genel Durumu
(1996-2018, *1000 ABD \$)

Yıl	Dünyanın Toplam İhracatı	Dünyanın Toplam İmalat Sanayi İhracatı	Pay (%)
1996	5.146.629.151	3.834.053.243	74,5
1997	5.335.677.739	4.034.003.385	75,6
1998	5.300.934.842	4.099.602.934	77,3
1999	5.508.187.439	4.242.025.861	77,0
2000	6.311.127.227	4.653.562.316	73,7
2001	6.071.625.514	4.492.038.266	74,0
2002	6.379.270.499	4.749.186.630	74,4
2003	7.419.840.065	5.476.746.969	73,8
2004	9.018.392.766	6.593.735.492	73,1
2005	10.170.063.099	7.282.847.324	71,6
2006	11.886.316.783	8.291.666.997	69,8
2007	13.563.461.356	9.468.123.623	69,8
2008	15.689.690.062	10.372.353.012	66,1
2009	12.212.875.340	8.238.014.071	67,5
2010	14.899.415.924	9.889.410.059	66,4
2011	17.692.676.930	11.370.948.505	64,3
2012	17.489.146.844	11.287.378.131	64,5
2013	18.094.741.271	11.119.504.777	61,5
2014	17.671.376.905	11.389.656.197	64,5
2015	16.116.425.670	10.629.799.117	69,3
2016	15.593.039.590	10.682.635.490	68,5
2017	16.927.547.799	11.708.615.530	69,2
2018	15.438.730.519	10.246.376.660	66,4

Kaynak: UN Comtrade Database, (Çevrimiçi) <https://comtrade.un.org/data/>, Son Erişim Tarihi: 28 Kasım 2019; The World Bank, “Manufactures exports (% of merchandise exports) ” (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.MANF.ZS.UN?locations=DE-TR>, 28 Kasım 2019 verilerinden yararlanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 4.7’de yer alan dünyanın toplam ihracat verileri dikkate alındığında ise, 1996 yılında imalat sanayii ürünleri 3 trilyon 834 milyar ABD \$’ı değeri ile, 3 trilyon 834 milyar 53 milyon olan toplam dünya ihracatının %74,5’ini oluşturmakta iken; 2018 yılında imalat sanayii ürünleri 10 trilyon 246 milyar 376 milyon ABD \$’ı değeri ile 15 trilyon 438 milyar 730 milyon olan toplam dünya ihracatının %66,4’lük kısmını oluşturmuştur. 1996-2018 döneminde dünya ihracatı içerisinde imalat sanayii ürünlerinin payında ciddi bir gerileme yaşandığını söylemek mümkündür.

Genel çerçeve içerisinde hem Almanya ve Türkiye ülke örneklerinde, hem de dünya açısından imalat sanayii ürünleri toplam ihracat içerisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Ortaya çıkan bu tablo yaptığımız araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

4.4.3. Literatür Taraması

Ülkelerin rekabet avantajlarını ölçebilmek adına literatürde karşımıza çıkan çalışmalardan bazıları şu şekilde belirtilebilir:

Nayak vd.’lerinin (2013), 1990-2011 yılları arasındaki post-liberal dönemde Hindistan’ın imalat sanayii ihracatının teknolojik yapısının geçirdiği dönüşümle ilgili Gravity modeli uygulayarak yaptığı çalışma; Hindistan’ın imalat sanayii ihracatının teknoloji yapısının söz konusu yıllarda düşük teknoloji yoğunluğundan orta-düşük teknoloji yoğunluğuna doğru bir geçiş yaptığı sonucunu ortaya çıkarmıştır ve imalat sanayiinin düşük teknolojili ihracat yapısının süreklilik kazanmasının sebebi olarak imalat sanayiindeki düşük düzeyli AR-GE, nispeten düşük doğrudan yabancı yatırım ve rekabetçilik olarak gösterilmiştir.³¹

³¹ Shibananda Nayak, Vani Aggarwal, Preeti Mann, “India’s Manufacturing Exports Dynamics: An Analysis of Technology Intensity Transition”, Working Paper, **Indian Institute of Foreign Trade: Centre for WTO Studies (CWS)**, New Delhi, 2013, pp. 1-36.

Altay ve Gürpınar (2008) tarafından yapılan çalışmada, Türk mobilya sektörünün 2001 ve 2006 yılları arasındaki ithalat ve ihracat değerleri kullanılarak; Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi (RCA), Göreli İhracat Avantaj İndeksi (RXA), Göreli İthalat Avantaj İndeksi (RMA), Göreli Ticaret Avantaj İndeksi (RTA) vb. indeksler hesaplanmıştır. Çalışmada Türk mobilya sektörünün rekabet gücü indeks değerlerine bakıldığında, ilgili yıllarda RCA değerlerinin 1'in üstüne çıkmış olması Türkiye'nin mobilya sektöründe uluslararası alanda rekabette avantaja sahip olduğunu göstermektedir.³²

Akyüz'ün (2019), 2001-2017 yılları kapsamında kağıt ve kağıt ürünleri sanayi alanında yer alan 23 alt ürün grubu düzeyinde rekabet gücünün ölçümü üzerine altı farklı indeks yardımıyla yaptığı çalışma, 2001-2009 döneminde sektörel olarak tüm indeksler düzeyinde istenilen üstünlük seviyelerine sahip olmayan kağıt ve kağıt ürünleri sanayi sektörünün 2010-2017 döneminde farklı bir yapı gösterdiği ve kağıt ve kağıt ürünleri sanayi sektörü içinde özellikle 4803 kodlu alt ürün grubunun sahip olduğu potansiyel ve rekabet gücünün dikkat çektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır.³³

Filiztekin (2006) tarafından yapılan "Türkiye'de Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Evrimi" başlıklı çalışma, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük indeksi kullanılarak, dış ticarete sektörel uzmanlaşmanın boyutları ve bunun Türkiye'nin dışa açılma süreci içerisinde, 1985-2004 yılları arasında izlediği seyri incelemiştir. Çalışma neticesinde ilk yıllarda görülen uzmanlaşma eğiliminin iki hörgüçlü bir dağılım ortaya çıkardığı, ancak daha sonra dağılımda kutuplaşmanın görece azaldığı, aynı zamanda da giderek kalıcılığın arttığı görülmüştür.³⁴

Aytemiz (2008), Türkiye'nin imalat sanayiinde 1980-2007 yılları arasında karşılaştırmalı üstünlüklerin seyrini saptamak amacıyla, imalat sanayi alt sektörlerini faktör kullanım yoğunluklarına göre sınıflandırılarak karşılaştırmalı üstünlüklerini

³² Bülent Altay, Koray Gürpınar, "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Bazı Rekabet Gücü Endeksleri: Türk Mobilya Sektörü Üzerine Bir Uygulama", **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:10, Sayı: 1, 2008, s. 257-274.

³³ Kadri Cemil Akyüz, "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi Kullanılarak Kağıt ve Kağıt Ürünleri Sanayi Sektörünün Rekabet Gücünün Belirlenmesi", **Bartın Orman Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Sayı:1, 2019, s. 164-171.

³⁴ Alpay Filiztekin, "Türkiye'de Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Evrimi", **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Sayı:1, 2006, s. 101-116.

hesaplayan bir çalışma yürütmüştür. Çalışma sonuçlarına göre Türkiye'nin, emek yoğun ve hammadde yoğun sanayilerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu saptanırken, ölçek yoğun ve farklılaştırılmış ve bilim bazlı sektörlerde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu gözlemlenmiştir.³⁵

Fertő ve Hubbard (2003), 1992-1998 dönemi kapsamında Macar tarım ve gıda işlemenin rekabet edebilirliğini dört karşılaştırmalı üstünlük göstergesi doğrultusunda incelemiştir. İlgili çalışma, Macaristan'ın, hayvanlar ve et de dahil olmak üzere çeşitli tarımsal gıda ürünlerinde karşılaştırmalı bir avantaja sahip olduğu gösterilmiştir. Çıkan sonuçlar, tahıl ve mahsullerde rekabet edebilirliğin belirlenmesinde fiyat ve maliyete dayalı yaklaşımlar kullanan çalışmaların bulgularını tamamlamaktadır.³⁶

Utkulu ve Seymen (2004), Türkiye'nin 1990-2003 döneminde AB'ye göre karşılaştırmalı üstünlüğünü 63 ürün grubu bazında incelemiştir. İncelenen 63 ürün grubundan Türkiye'nin yalnızca giyim ve giyim aksesuarları; sebze ve meyve; şeker ve şeker ürünleri; tütün ürünleri; yağlı tohum ve meyveler; kauçuk imalatı; tekstil ipliği ve kumaşlar olmak üzere 7 üründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu saptanmıştır. Çalışma Ayrıca, 1994, 1999 ve 2001 yıllarındaki ekonomik krizlerin karşılaştırmalı üstünlükler üzerindeki etkileri ortaya koyarken, orijinal Balassa indeksinde gösterildiği gibi karşılaştırmalı üstünlük yoğunluğunun zayıfladığına dair kanıtlar mevcuttur.³⁷

Batra ve Khan'ın (2005) 2000-2003 yıllarını kapsayan hem sektörel bazda, hem de ürün bazında Çin ve Hindistan'ın karşılaştırmalı üstünlüklerini incelediği çalışma; ilgili yıllarda Hindistan'ın tarım ürünlerinde, Çin'in ise, kaynak bazlı

³⁵ Semiha Aytemiz, "Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Türkiye İmalat Sanayi", **Sosyal Bilimler**, Cilt:6, Sayı:1, 2008, s. 129-140.

³⁶ Imre Fertő, Lionel G. Hubbard, "Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in Hungarian Agri-Food Sectors", **The World Economy**, Vol.:26, Issue: 2, 2003, pp. 247-259.

³⁷ Utku Utkulu, Dilek Seymen, "Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-à-vis the EU/15", **European Trade Study Group 6th Annual Conference**, Nottingham, 2004.

üretimde, makine ve ekipmanlarda, cam ürünleri ve kalay üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur.³⁸

Khatibi (2008), Kazakistan'ın 1990-2006 yılları kapsamında dünya ihracatında AB-27'yle mukayese edildiğinde rekabet edebilirliğini analiz eden bir çalışma yürütmüştür. Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü (RCA) ölçütüne dayanan ampirik analiz, Kazakistan'ın, özellikle enerji ve mamul mallar olmak üzere bazı sektörlerde karşılaştırmalı üstünlük göstermesine rağmen, rekabet edilebilirliğinin ilgili yıllar arasında azalma gösterdiğini ortaya koymuştur.³⁹

Shahab ve Mahmood (2013), RCA Balassa İndeksi ölçütünü kullanarak 2002-2009 dönemi için seçilmiş bazı Asya ekonomileri arasındaki deri ürünlerindeki ticaret uzmanlığını, özellikle Pakistan'a odaklanarak analiz etmiştir. Analiz Pakistan'ın deri ürünlerinde ilgili dönem boyunca seçilen tüm ekonomilerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir.⁴⁰

Jackman vd. (2011) tarafından Gelişmekte Olan Küçük Ada Devletler (SIDS)'in 2000-2007 dönemi için turizm sektöründeki rekabet gücünü ortaya koymak adına Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ölçütü kullanılarak yapılan çalışma 18 SIDS ülkesinin çoğunun turizm sektöründe ortalama olarak en azından zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ortaya çıkan sonuçlar, çoğu SIDS ülkesindeki turizm rekabetçiliğinin dönem boyunca arttığını ortaya koymuştur. Ancak yaşanan gelişmelere rağmen hiçbir SIDS ülkesi güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük gösterememiştir. Bu da, SIDS ülkelerindeki politika yapıcıların rekabet gücünü artırmak ve turizm sektörünü sürdürülebilir kılmak adına turizm ürünlerini daha fazla geliştirmeleri gereğini ortaya çıkarmıştır.⁴¹

³⁸ Amita Batra, Zeba Khan, "Revealed comparative advantage: An analysis for India and China", Working Paper, No. 168, **Indian Council for Research on International Economic Relations (ICRIER)**, New Delhi, 2005.

³⁹ Arastou, Khatibi, "Kazakhstan's revealed comparative advantage vis-à-vis the EU-27", **ECIPE Working Paper**, No. 03/2008, European Centre for International Political Economy (ECIPE), Brussels, 2008.

⁴⁰ Sadaf Shahab, Muhammad Tariq Mahmood, "Comparative Advantage of Leather Industry in Pakistan with Selected Asian Economies", **International Journal of Economics and Financial Issues**, Vol.: 3, No: 1, 2013, pp. 133-139.

⁴¹ Mahalia Jackman v.d., "Evaluating tourism competitiveness of small island developing states: a revealed comparative advantage approach ", **Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research**, Vol.: 22, Issue: 3, 2011, pp. 350-360.

Sarıçoban vd. (2017) Türkiye'nin 1996-2015 yılları arası imalat sanayi ürünleri ihracatındaki küresel rekabet gücünü, Volrath İndeksi kullanarak hesaplamıştır. Yapılan analiz neticesinde, Türkiye'nin, 157 imalat sanayi ürün grubu ihracatından, 57'sinde rekabet avantajına, kalan diğer 100 mal grubunda ise rekabet dezavantajına sahip olduğu; Türkiye'nin, rekabet avantajına sahip olduğu söz konusu 57 ürün grubundan 19'u güçlü üstünlük, 18'i orta derece üstünlük ve 20'si de zayıf üstünlük şeklinde olduğu; bununla beraber, RCA katsayılarında söz konusu yılların ikinci döneminde ciddi düşüşlerin meydana geldiği sonucu ortaya çıkmıştır.⁴²

Wagar Akhtar vd. (2013), Pakistan'ın 1990-2019 döneminde belirli bahçecilik ürünleri ihracatındaki rekabet gücünü, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksi (RCA) kullanarak ve küresel ticaret açısından rekabetçi avantaj indeksleri ortaya koyarak incelemiştir. Elde edilen sonuçlar, Pakistan'ın analiz edilen süre boyunca karşılaştırmalı ve rekabetçi bir avantaja sahip olduğunu ve analiz edilen dönemde karşılaştırmalı ve rekabetçi dezavantajdan karşılaştırmalı ve rekabetçi avantaja bir geçiş sağladığını göstermektedir.⁴³

4.4.4. Uygulama

4.4.4.1. Yöntem ve Veri Seti

Rekabet gücü ölçüm yöntemlerinden başlıca olanlar; bir ülkenin herhangi bir mal ya da sektördeki toplam ihracat payının, söz konusu mal ya da sektördeki dünyanın (veya ülke grubunun) toplam ihracatındaki payına oranını ifade eden Balassa indeksi (RCA); Balassa İndeksinin aksine, incelenen sektöre ait ihracat veya ithalat verilerini toplam ihracat veya ithalattan çıkararak, söz konusu ülkenin verilerinin iki defa hesaplanmasını (double counting) önleyen Thomas L. Vollrath'ın Nispi İhracat Avantajı İndeksi (RXA), Nispi İthalat Avantajı İndeks (RMA); yine Vollrath tarafından geliştirilen ve Nispi İhracat Avantajı İndeksi (RXA) ile Nispi

⁴² Kazım Sarıçoban, Levent Kösekaşyaoğlu, Birol Erkan, "Türkiye'nin İmalat Sanayi Ürün Gruplarındaki İhracat Rekabet Gücünün Belirlenmesi: 1996-2015 Dönemi Analizi", **Journal of Economics**, Cilt: 4, Sayı: 3, 2017, s. 49-72.

⁴³ Wagar Akhtar vd., "Export Competitiveness of Pakistani Horticultural Products", **Pakistan Journal of Agricultural Research**, Vol.: 26, No: 2, 2013, pp. 87-96.

İthalat Avantajı İndeksi (RMA) arasındaki farka eşit olan Nispi Ticaret Avantajı İndeksi (RTA) ve RXA ve RMA indekslerinin logaritmik formlarının farkından oluşan RXA ve RMA indekslerinin logaritmik formlarının farkından oluşan Açıklanmış Rekabet Gücü İndeksi (RC); belirli bir sektör için net ihracatın, ihracat ve ithalat toplamına bölünmesi ile hesaplanan Net İhracat İndeksi (NEI); bir ülkenin ihraç ettiği mallardaki uzmanlaşma seviyesine ilişkin bilgi veren İhracat-İthalat Oranı İndeksi; Donges vd. tarafından geliştirilen bir ülkenin rakip ülkeler karşısındaki sektörel rekabet gücünü ölçmek için kullanılan Karşılaştırmalı İhracat Performansı İndeksi (CEP); yerli paranın aşırı değerlenmesinin ve ticaret engellerinin etkilerini ortadan kaldırmak için kullanılan Ayarlanmış RCA İndeksi (adjRCA); Laursen tarafından geliştirilen Simetrik RCA İndeksi (RSCA); RCA indeksinin bir alternatifi olup, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip sektörleri belirlemek için kullanılan Michaely İndeksi (MI); iki ülke arasındaki ticaretin, dünya ticaretindeki önemi bazında, beklenenden daha çok veya daha az bir ticari ilişki içinde olup olmadığını belirlemek için kullanılan Ticaret Yoğunlaşma İndeksi (TII); Ticaret Dengesine Katkıyı Ölçen RCA Katsayısı (CTBRCA); Endüstri-İçi Ticaret (Grubel-Lyold) İndeksi; Gini-Hirschmann İhracat ve İthalat Yoğunlaşma İndeksleri; yoğunlaşmanın istatistiksel bir ölçümü olan Herfindahl-Hirschman İndekleri (HHI) ve Finger ve Kreinin tarafından geliştirilen çeşitli ülke ya da ülke grupları arasında ihracat kalemlerinin benzerliğini ölçmek için kullanılan İhracat Benzerlik İndeksi (ESI) şeklinde belirtilebilir.⁴⁴

Bu araştırmayla, Almanya'nın ve Türkiye'nin imalat sanayilerinin uluslararası alandaki rekabet gücünün ISIC. Rev.3 Sınıflandırmasına göre belirlenen alt gruplar itibariyle ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç dahilinde, imalat sanayiindeki 3 haneli alt ürün gruplarına ait Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi (AKÜ) kullanılmıştır. Balassa'nın AKÜ yaklaşımı, karşılaştırmalı üstünlüğün gerçek biçiminin ticaret sonrası verilerden gözlemlenebileceği varsayımında bulunmaktadır.⁴⁵ Bu yaklaşım ile Balassa, ilgili

⁴⁴ Kazım Sarıçoban, Levent Kösekahyaoglu "Ticaret Sonrası Verilerle Rekabet Gücünün Ölçülmesinde Kullanılan İndeksler Üzerine Bir Literatür Taraması", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 47, 2017, s. 424-438.

⁴⁵ Bela Balassa, "Trade Liberalisation and "Revealed" Comparative Advantage", **The Manchester School**, Vol.: 33, Issue:2, 1965, pp. 99-123.

mal ya da sanayi için, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını ölçümlemeye çalışmıştır.

Balassa indeksinin formülasyonu şu şekildedir:

$$AKÜ_{ij} = (x_{ij} / X_j) / (x_{iw} / X_w)$$

Burada $AKÜ_{ij}$; j ülkesinin i malı için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksini göstermektedir.

x_{ij} : j ülkesinin i malı ihracatı

X_j : j ülkesinin toplam ihracatı

x_{iw} : i malı dünya ihracatı

X_w : toplam dünya ihracatı

$AKÜ > 1$ olması, j ülkesinin i malında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunun göstergesidir. Bir başka deyişle, o malın ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. $AKÜ < 1$ ise, ülke ilgili malda karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir. Söz konusu indeksin değer aralıklarına ilişkin detaylı sınıflandırma ise aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:⁴⁶

$0 < AKÜ \leq 1$ ise Yok

$1 < AKÜ \leq 2$ ise Zayıf

$2 < AKÜ \leq 4$ ise Orta

$4 < AKÜ$ ise Güçlü

Yukarıda yer alan değer aralıklarına göre; eğer indeks değeri 1'den küçük ya da 1'e eşitse karşılaştırmalı üstünlükten söz edilemez. İndeks değeri $1 < AKÜ \leq 2$ ise karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu ancak bu üstünlüğün derecesinin zayıf olduğu kabul edilmektedir. Eğer indeks değeri $2 < AKÜ \leq 4$ ise orta dereceli karşılaştırmalı üstünlük mevcuttur. Balassa İndeksinin 4'ten büyük olması durumunda ise güçlü dereceli karşılaştırmalı üstünlük avantajından söz edilmektedir.

⁴⁶ Jeroen Hinloopen, Charles van Marrewijk, "On the empirical distribution of the Balassa index", *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol.:137, Issue:1, p. 8.

Lall (2000), dış ticarete konu olan malları Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan SITC Rev. 3 (Standard International Trade Classification) kapsamında teknoloji düzeylerine göre beş ana grupta sınıflandırmıştır. Söz konusu sınıflandırma Tablo 4.8’de gösterilmiştir.

Tablo 4.8: Lall’in SITC Rev. 3 Sınıflandırması

1. PP- İlkel Mallar (Primary Products)	4. Orta Teknolojili Mallar
2. RB- Kaynak Temelli Mallar	MT1- Otomotiv
RB1- Tarım Temelli Mallar	MT2- İşlenmiş Mallar
RB2- Diğer Kaynak Temelli Mallar	MT3- Mühendislik Malları
3. Düşük Teknolojili Mallar	5. Yüksek Teknolojili Mallar
LT1- Tekstil, Giyim ve Ayakkabı	HT1- Elektrik ve Elektronik Malları
LT2- Diğer Mallar	HT2- Diğer Mallar

Kaynak: Sanjaya Lall, “The Technological Structure and Performance of Developing Country Manufactured Exports, 1985-1998”, **QEH Working Paper Series**, Number:44, 2000, p.7.

Çalışma kapsamındaki analize 3. Grupta yer alan düşük teknoloji mallar (LT1, LT2), 4. Grupta yer alana orta teknoloji mallar (MT1, MT2, MT3) ve 5. Grupta yer alan yüksek teknoloji mallar (HT1, HT2) dahil edilmiştir. Düşük teknoloji mallar (LT1) grubunda yer alan 20 ürün ve/veya ürün grubu, Düşük teknoloji mallar (LT2) grubunda yer alan 24 ürün ve/veya grubu, orta teknoloji mallar (MT1) grubunda yer alan 5 ürün ve/veya ürün grubu, orta teknoloji mallar (MT2) grubunda yer alan 28 ürün ve/veya ürün grubu, orta teknoloji mallar (MT3) grubunda yer alan 38 ürün ve/veya ürün grubu, yüksek teknoloji mallar (HT1) grubunda yer alan 11 ürün ve/veya ürün grubu ve yüksek teknoloji mallar (HT2) grubunda yer alan 8 ürün ve/veya ürün grubu için; toplamda ise 134 ürün ve/veya ürün grubu hesaplama yapılarak her bir teknoloji alt grubunun değeri esas alınmıştır. Analize 1. Grupta yer alan ilkel malların (PP) ve ikinci grupta yer alan kaynak temelli malların (RB1, RB2) dahil edilmemesinin sebebi Türkiye-AB Gümrük Birliği’nin, yalnızca sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaması, geleneksel tarım ürünlerini ise kapsam dışında bulundurmasıdır.

Toplamda yedi teknoloji grubu için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler OECD ISIC. Rev.3 Sınıflandırması kapsamında Almanya ve Türkiye için ayrı ayrı

hesaplanmıştır. İlgili veriler 1996-2018⁴⁷ dönemi için UNCTAD veri tabanından elde edilmiştir. SITC Rev. 3 Sınıflandırması kapsamında çalışmaya dahil edilen ürün ve/veya ürün grupları çalışmanın EK-ler kısmında belirtilmiştir.

4.4.4.2. Bulgular

Almanya'nın ve Türkiye'nin ihracattaki rekabet gücünü ölçmeye yönelik teknoloji grupları bazında yapılan analizin sonuçları ilgili tablolar ve grafikler aracılığıyla gösterilmiştir.

Tablo 4.9: Almanya'nın Teknoloji Yoğunluğuna Göre İhracatta Rekabet Gücü: Balassa İndeksi Sonuçları

Yıl	LT1	LT2	MT1	MT2	MT3	HT1	HT2
1996	0,56	1,05	1,69	1,35	1,42	0,64	1,19
1997	0,54	1,03	1,71	1,38	1,42	0,63	1,24
1998	0,55	1,03	1,73	1,34	1,39	0,63	1,26
1999	0,54	1,03	1,75	1,37	1,40	0,61	1,34
2000	0,51	1,04	1,85	1,42	1,41	0,63	1,42
2001	0,51	1,06	1,90	1,37	1,45	0,67	1,47
2002	0,50	1,03	1,88	1,33	1,44	0,66	1,29
2003	0,49	1,03	1,90	1,31	1,43	0,65	1,28
2004	0,48	1,15	1,83	1,26	1,41	0,70	1,36
2005	0,51	1,08	1,95	1,30	1,48	0,73	1,44
2006	0,52	1,13	1,93	1,34	1,53	0,69	1,50
2007	0,50	1,09	1,90	1,26	1,45	0,67	1,44
2008	0,57	1,17	2,03	1,11	1,55	0,72	1,61
2009	0,57	1,18	2,09	1,30	1,49	0,67	1,71
2010	0,55	1,17	2,21	1,25	1,51	0,68	1,73
2011	0,60	1,18	2,31	1,26	1,55	0,69	1,81
2012	0,55	1,10	2,27	1,13	1,55	0,63	1,92
2013	0,60	1,17	2,27	1,37	1,64	0,69	1,96
2014	0,53	1,03	2,26	1,27	1,55	0,64	1,87
2015	0,50	1,06	2,28	1,20	1,51	0,65	1,88
2016	0,53	1,05	2,14	1,25	1,48	0,66	1,91
2017	0,58	1,06	2,15	1,26	1,51	0,59	1,90
2018	0,55	1,04	2,18	1,29	1,48	0,58	1,92

Kaynak: Comtrade veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır. UN Comtrade Database, (Çevrimiçi) <https://comtrade.un.org/data/>, Son Erişim Tarihi: 28 Kasım 2019.

⁴⁷ Analiz kapsamına 1996-2018 yıllarının dahil edilmesinin amacı AB-Türkiye Gümrük Birliği Anlaşması'nın imzalandığı 1996 yılından 2018 yılının sonuna dek Alman-Türk sanayilerinin rekabet gücünü incelemektir.

Tablo 4.9’da Almanya’nın teknoloji yoğunluğuna göre ihracatta rekabet gücünü ortaya koyan Balassa İndeksi sonuçları 1996-2018 dönemi itibariyle yer almaktadır. Tablodan edinilen bulgulara göre Almanya, “Tekstil, Giyim ve Ayakkabı” (LT1) ve “Elektrik ve Elektronik Malları” (HT1) teknoloji gruplarında söz konusu dönem boyunca karşılaştırmalı dezavantaja sahip olmuştur. Almanya’nın teknoloji düzeyine göre ihracatta rekabet gücüne sahip olduğu mal grupları; “Diğer Mallar” (LT2), “Otomotiv” (MT1), “İşlenmiş Mallar” (MT2), Mühendislik Malları (MT3), “Diğer Mallar” (HT2) şeklindedir. Almanya karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mal gruplarından “Diğer Mallar” (LT2), “İşlenmiş Mallar” (MT2), Mühendislik Malları (MT3) ve “Diğer Mallar” (HT2) teknoloji gruplarında 1996-2018 dönemi boyunca zayıf dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe; 1996-2007 döneminde zayıf dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu “Otomotiv” (MT1) teknoloji grubunda ise, 2008-2018 yılları arasında orta dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmuştur. Analizin teknoloji gruplarının ortalama değerleri baz alınarak yapılması sonucu; Almanya’nın 1996-2018 döneminde düşük teknolojili mallarda, karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğunu; orta teknolojili mallarda zayıf dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu; yüksek teknolojili mallarda ise, 1999 yılına dek karşılaştırmalı dezavantaja sahip olup, 2000-2018 döneminde ise zayıf dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Özetlemek gerekirse, Almanya orta ve yüksek teknolojili ürünlerde ihracatta rekabet gücüne sahip olan bir ülkedir. Ancak, bilhassa “Elektrik ve Elektronik Malları” (HT1) teknoloji grubunda ortaya konduğu üzere, karşılaştırmalı dezavantaja sahip olunmasında, önemli bir etkenin üretimin Doğu Avrupa’ya ve Çin’e kaydırılması gösterilebilir.

Tablo 4.10: Türkiye’nin Teknoloji Yoğunluğuna Göre İhracatta Rekabet Gücü: Balassa İndeksi Sonuçları

Yıl	LT1	LT2	MT1	MT2	MT3	HT1	HT2
1996	5,09	1,28	0,39	1,07	0,47	0,17	0,12
1997	5,03	1,31	0,29	1,12	0,48	0,20	0,23
1998	5,19	1,23	0,31	1,01	0,52	0,28	0,19
1999	5,11	1,30	0,58	0,96	0,56	0,24	0,46
2000	5,34	1,40	0,63	1,10	0,61	0,27	0,62
2001	4,80	1,43	0,83	1,16	0,69	0,28	0,41
2002	4,86	1,38	0,94	1,19	0,70	0,35	0,15
2003	4,74	1,44	1,14	1,04	0,76	0,34	0,27
2004	4,46	1,62	1,45	1,09	0,78	0,36	0,25
2005	4,37	1,60	1,52	0,97	0,88	0,37	0,15
2006	4,09	1,69	1,69	1,00	0,96	0,34	0,18
2007	3,96	1,71	1,78	0,97	1,01	0,29	0,18
2008	3,52	2,08	1,83	1,09	1,01	0,26	0,13
2009	3,44	1,83	1,78	1,11	1,01	0,27	0,15
2010	3,70	1,87	1,72	1,23	1,00	0,26	0,17
2011	3,63	2,06	1,69	1,13	1,06	0,27	0,16
2012	3,37	1,94	1,40	1,13	0,98	0,25	0,18
2013	3,48	2,09	1,57	1,12	1,09	0,23	0,22
2014	3,40	2,03	1,53	1,07	1,06	0,22	0,20
2015	3,08	1,78	1,49	0,99	0,95	0,21	0,22
2016	3,11	1,72	1,63	0,93	0,93	0,20	0,21
2017	2,94	1,79	1,85	0,92	0,96	0,18	0,29
2018	2,97	1,81	1,88	0,82	0,92	0,19	0,32

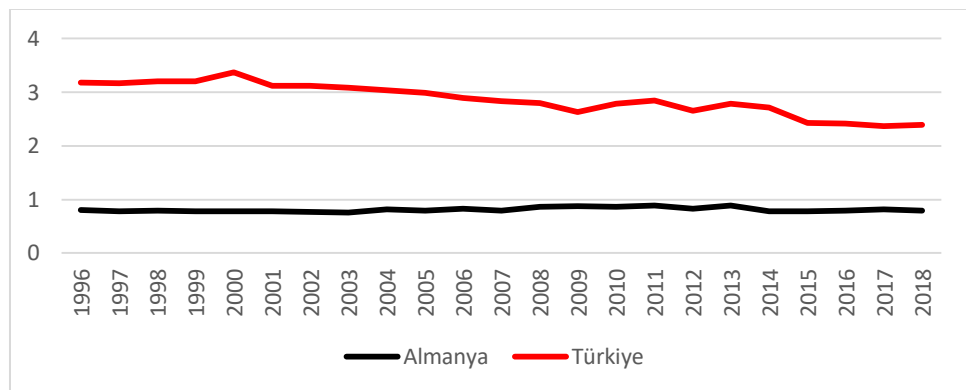
Kaynak: Comtrade veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır. UN Comtrade Database, (Çevrimiçi) <https://comtrade.un.org/data/>, Son Erişim Tarihi: 28 Kasım 2019.

Tablo 4.10’da Türkiye’nin teknoloji yoğunluğuna göre ihracatta rekabet gücünü ortaya koyan Balassa Endeksi sonuçları 1996-2018 dönemi itibariyle gösterilmiştir. Tablodan edinilen bulgulara göre Türkiye, “Elektrik ve Elektronik Malları” (HT1) ve “Diğer Mallar” (HT2) teknoloji gruplarında söz konusu dönem boyunca karşılaştırmalı dezavantaja sahip olmuştur. Türkiye, “Tekstil, Giyim ve Ayakkabı” (LT1) teknoloji grubunda 1996-2006 döneminde güçlü dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, 2007-2018 döneminde orta dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. “Diğer Mallar” (LT2) teknoloji grubunda, orta dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan iki yıl dışında söz konusu dönem boyunca zayıf dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunmuştur. Türkiye,

“Otomotiv” (MT1) teknoloji grubunda, 1996-2002 döneminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip değilken, 2003-2018 döneminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmuştur. “İşlenmiş Mallar” (MT2) teknoloji grubunda söz konusu dönemde yalnızca üç yıl karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunmamış, diğer yıllarda zayıf dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunmuştur. Türkiye’nin Mühendislik Malları (MT3) teknoloji grubu incelendiğinde, 2007-2011 döneminde elde edilen zayıf dereceli karşılaştırmalı üstünlüğünün daha sonra kaybedildiği ve karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu görülmektedir. Analizin teknoloji gruplarının ortalama değerleri baz alınarak yapılması sonucu; Türkiye’nin 1996-2018 döneminde düşük teknoloji mallarda orta dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu; orta teknoloji mallarda 1996 yılı itibarıyla sahip olunan karşılaştırmalı dezavantajın, 2003 yılında zayıf dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe dönüşerek, dönem sonuna dek zayıf dereceli karşılaştırmalı üstünlüğün korunduğunu; yüksek teknoloji mallarda ise, dönem boyunca karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Özetlemek gerekirse, Türkiye düşük ve orta teknoloji ürünlerde ihracatta rekabet gücüne sahip olan bir ülkedir.

Almanya’nın ve Türkiye’nin ihracatta rekabet gücünün Balassa İndeksi baz alınarak detaylı olarak analizinin yapılmasından ardından; her iki ülkenin üç teknoloji grubuna dair ayrı ayrı karşılaştırmasının ortalama değerler baz alınarak grafikler aracılığıyla gösterilmesi anlamlı olacaktır.

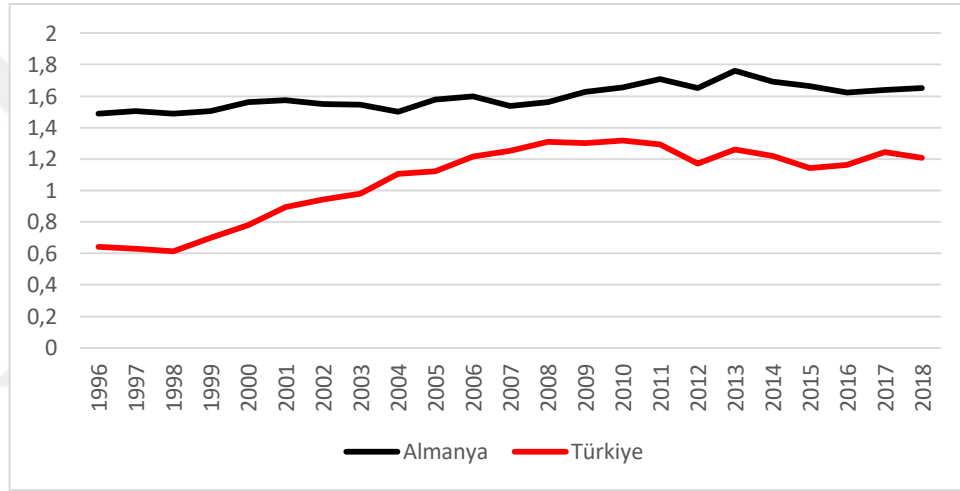
Grafik 4.7: Almanya’nın ve Türkiye’nin Düşük Teknoloji Yoğunluğuna Göre İhracatta Rekabet Gücü (1996-2018)

Kaynak: Comtrade veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. UN Comtrade Database, (Çevrimiçi) <https://comtrade.un.org/data/>, Son Erişim Tarihi: 28 Kasım 2019.

Grafik 4.7’de Almanya’nın ve Türkiye’nin düşük teknoloji yoğunluğuna göre ihracatta rekabet gücü değerleri karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Almanya 1996-2018 dönemi boyunca düşük teknoloji yoğunluğuna sahip ürünlerde karşılaştırmalı dezavantaja sahipken; Türkiye’nin dönemin başında orta dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu dönem sonuna kadar sürdürmüştür, ancak bu üstünlük azalma eğilimindedir.

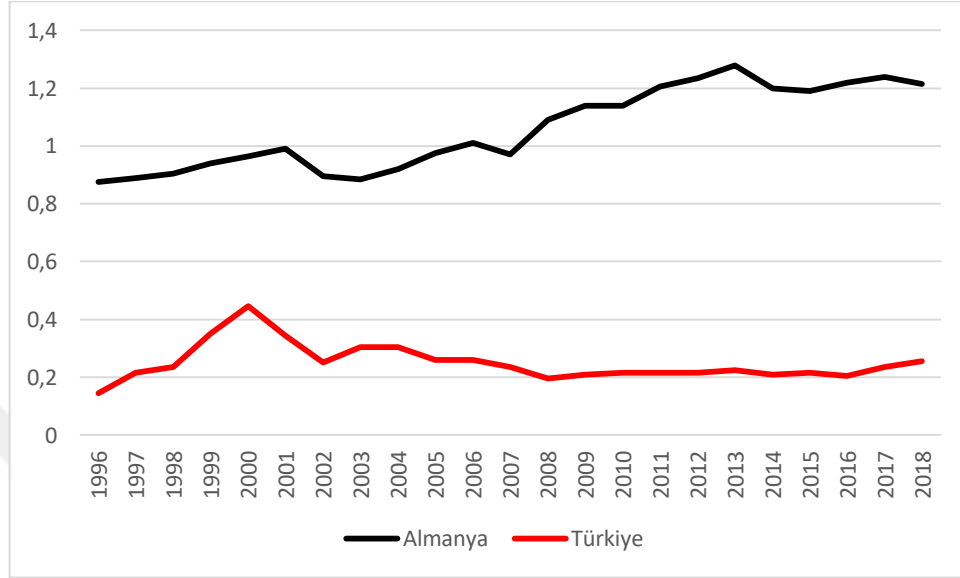
Grafik 4.8: Almanya’nın ve Türkiye’nin Orta Teknoloji Yoğunluğuna Göre İhracatta Rekabet Gücü (1996-2018)

Kaynak: Comtrade veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. UN Comtrade Database, (Çevrimiçi) <https://comtrade.un.org/data/>, Son Erişim Tarihi: 28 Kasım 2019.

Grafik 4.8’de Almanya’nın ve Türkiye’nin orta teknoloji yoğunluğuna göre ihracatta rekabet gücü değerleri karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Almanya 1996-2018 dönemi boyunca orta teknoloji yoğunluğuna sahip ürünlerde zayıf dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, bu üstünlük dönem içerisinde nispeten artma eğilimi içerisinde girmiş; Türkiye’de dönemin başında karşılaştırma dezavantaj gözlemlenmiş, 2003-2018 döneminde ise, nispeten artma eğilimi içerisinde olunan zayıf dereceli karşılaştırmalı üstünlük söz konusudur.

Grafik 4.9: Almanya'nın ve Türkiye'nin Yüksek Teknoloji Yoğunluğuna Göre İhracatta Rekabet Gücü (1996-2018)

Kaynak: Comtrade veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. UN Comtrade Database, (Çevrimiçi) <https://comtrade.un.org/data/>, Son Erişim Tarihi: 28 Kasım 2019.

Grafik 4.9'da Almanya'nın ve Türkiye'nin yüksek teknoloji yoğunluğuna göre ihracatta rekabet gücü değerleri karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Almanya, söz konusu dönemde 1999 yılına dek yüksek teknoloji yoğunluğuna sahip ürünlerde karşılaştırmalı dezavantaja sahipken; 2000-2018 döneminde ise zayıf dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmuştur. Türkiye ise yüksek teknoloji yoğunluğuna göre ihracatta rekabet gücünde dönem boyunca karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

Almanya'nın ve Türkiye'nin ihracattaki rekabet gücünü ölçmeye yönelik teknoloji grupları bazında yapılan analiz, düşük ve orta teknoloji yoğunluğuna sahip ürün ve ürün gruplarında nispeten beklenen sonuçları ortaya çıkarmış iken; yüksek teknoloji yoğunluğuna sahip ürün ve ürün gruplarında Almanya açısından beklenti karşılanamamıştır. Bunun en önemli sebebinin üretim merkezlerinin başta Çin olmak üzere doğu eksenine kayması gösterilebilir.

SONUÇ

Sanayi politikasına hem genel anlamda, hem de AB özelinde son yıllarda özel bir ilgi olduğu ortada olmakla birlikte, sanayi politikası konusunda özel bir odak noktası oluşturulmasının ekonominin genel verimlilik seviyelerini iyileştirme hedefi ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada, tüm hedefleri, eylemleri ve bunların sanayi üzerindeki etkileri ile birlikte incelenebilecek olan sanayi politikası konusuna; bilhassa son yıllarda önemi artan yeni teknik ve teknolojilere erişim ve dijitalleşmeyle birlikte rekabet politikası, ticaret politikası, inovasyon politikası, eğitim gibi politika alanları ile birlikte yatay bir yaklaşımda bulunmak daha gerçekçi olacaktır. Bu noktada sanayi politikasının kapsamına dahil ettiği *genel anlamda bir ülkenin ekonomik performansını iyileştirmek için tasarlanmış hükümet politikaları* yaklaşımı nedeniyle *rekabet politikasının*; küresel bağlamda yerli ürünlerin uluslararası rekabetle karşı karşıya kalmasını sağlayan, AB açısından ele alındığında ise *ekonomik ilişkilerde dış ekonomik çıkarların sürekli içe dönük endüstriyel çıkarlarla çatıştığı bir alan olan ticaret politikasının*; teknolojik gelişimleri ve bunun bir sonucu olarak dijitalleşmeyi teşvik edici rolü nedeniyle sanayi devrimlerinin son halkasını oluşturan Endüstri 4.0'ın meydana getirdiği akıllı fabrikaların *yenilikçi, verimli ve hatasız* ürünler üretme başarısının önemi kapsamında değerlendirilebilecek olan *inovasyon politikasının*; Endüstri 4.0 sürecinin bir gerekliliği olarak bilginin öneminin ve bu noktada nitelikli işgücüne olan gereksinimin artacak olması sebebiyle *eğitim politikasının* artan önemleri, sanayi politikasına etki eden yatay politika alanlarının sanayi politikası ile birlikte bütüncül yaklaşımla değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır.

Avrupa Birliği'nde her ne kadar brüt katma değer yaratma konusunda hizmetler sektörünün ağırlığı gün geçtikçe artmakta olsa da; sanayi AB ekonomisinin önemli bir sektörü olmaya devam etmektedir. 2018 yılı itibariyle dünya ekonomisinden yaklaşık %21; dünyanın toplam ihracatından %16 pay alan AB'nin; brüt katma değerinin yaklaşık %20'si, ihracatının yaklaşık %82'si ve istihdamının yaklaşık %17'si sanayi sektöründen sağlanmaktadır. Bu nedenle AB'nin, artan uluslararası rekabet ve değişen ticari ilişkiler nedeniyle, bir yandan modern sanayi

sektörlerini canlandıracak, diğer yandan teknolojik değişimlerin bir gereği olarak sanayi sektörünün verimliliğini ve rekabetçiliğini artırmayı sağlayacak politikaları uygulamaya koyduğu ve söz konusu politikaları gümrük birliği, araştırma ve geliştirmenin desteklenmesi, ortak ticaret politikası ve eğitim politikası araçları ile desteklediği görülmektedir. Bu nedenle AB'nin sanayi politikası araçlarına uyumluluklarının incelenmesi ve ilgili ülkeler özelinde yapılan çalışmaların bilinebilmesi adına çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde Almanya'nın ve Türkiye'nin rekabet, ticaret, inovasyon ve eğitim politikaları ayrı başlıklar altında incelenerek AB sanayi politikası araçları ile uyumlulukları sorgulanmıştır.

Avrupa sanayisinin sürdürülebilir rekabet gücünün, Avrupa 2020 Stratejisi çerçevesinde güçlü bir sanayi oluşturulması ile bir bütünlük arz etmesinden ötürü, Avrupa Birliği'nin sanayi politikası konusundaki başarısını rekabet politikası ile birlikte değerlendirmek doğru olacaktır. AB sanayi politikası konusunda yasal dayanağını Maatricht Anlaşması'nın 173. Maddesinde belirtilen “Birlik sanayisinin rekabet edebilirliği için gerekli koşulların sağlanması” hususundaki çağrı ile oluşturmuştur. AB, rekabet politikası konusundaki faaliyetlerini Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkındaki Anlaşma'nın 101-109. Maddelerini kapsayan rekabete ilişkin kuralların uygulanması ve Avrupa Komisyonu Rekabet Genel Müdürlüğü'nün ilgili çabaları ile sürdürmektedir. Bu düzenlemelerin tümü sanayi politikaları açısından değerlendirildiğinde, yüksek teknoloji ürün üretimi sağlayan ve nitelikli istihdam yaratacak modern sanayi dallarının geliştirilmesi, verimliliğin artırılması, tüketicilerin refahının artırılması, iç piyasa yapısının güçlendirilmesi ve rekabette sürekliliği sağlamak şeklinde amaçlarla donandığını söylemek uygundur. İç pazar hedefinin merkezi niteliğinin, rekabet yasalarının daha geniş kapsamlı entegrasyon projeleriyle temellendirilmiş ve bağlantılı kalmasını açıkça sağlayacağı görülmektedir.

Çalışma boyunca sanayi ve rekabet politikaları metodolojik olarak birlikte ele alınmıştır. Bunun temel nedeni Avrupa Birliği'nin sanayi politikasının rekabetçi ekonomiye katkı sağlamayı kendine hedef görmesinden hareketle, ilgili literatürün tamamında ve uygulamalı araştırmalarda sanayi ve rekabetin birbirinden ayrı görülmeyerek; birlikte değerlendirilmeleridir. Bu gerçeklikten hareketle, çalışma

aynı düzlemde dizayn edilerek; Avrupa Birliği sanayi ve rekabet politikasının tüm yönleriyle kapsamlı değerlendirilmesinin ardından, Almanya’da ve Türkiye’de sanayi politikası-rekabet politikası ilişkisi ayrı bir başlık altında incelenmiş; son bölümde ise örnek iki ülkenin uluslararası konumlarının bilindiği bir noktada, sanayideki ihracat rekabetçiliğini ölçebilmek adına bir analiz yapılmıştır.

1929 yılındaki Büyük Buhran’la birlikte devletin serbest piyasa ekonomisine müdahale etme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Günümüzde dünya ve AB ekonomisi genel olarak liberal bir sistem içerisinde işlemekte olsa da; devletin gerekli durumlarda müdahaleci bir rolünün olduğu kabulü mevcuttur. Serbest piyasa ekonomisinin sosyal piyasa ekonomisi olarak vücut bulduğu en önemli örnek Alman ekonomisidir. Almanya, piyasa ve piyasa dışı faktörlerle bir yönetim sisteminin ve sosyal korumanın etkili olduğu, sosyal ortakları içeren ancak rekabet özgürlüğüne sahip bir ekonomik sistem oluşturmuştur. Almanya, bu sistem sayesinde elde ettiği ekonomik gücü dünyanın toplam GSYİH’sının %4,7’sine, dünyanın toplam ihracatının ise, %10,1’ine sahip olduğunu gösteren ekonomik göstergelerle kanıtlamaktadır.

Almanya’nın, İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden bu yana uyguladığı sanayi politikası son derece merkezi, büyük firmalara hükmeden, neo-korporist ve karakteristik kurumsal özellikler taşımakta olup; bu özelliklerin Almanya’nın geç sanayileşmesi sonucu ortaya çıktığı görülmektedir. Örgütlü kapitalizm, eşgüdümlü yönetsel kapitalizm veya eşgüdümlü piyasa ekonomisi olarak çeşitli biçimlerde tanımlanmış olan bu ulusal sanayi politikasına olan ilgi, hem dünya pazarlarındaki tutarlı tarihsel başarısı hem de piyasa güçlerini aktif bir şekilde düzenleyebilmeleri açısından yaygınlaşmıştır. Alman sanayi politikası, günümüzde daha büyük, bölgesel olarak farklılaştırılmış bir ulusal çerçeveye dönüşmüştür. Almanya’nın uluslararası rekabetçi endüstriyel organizasyon sistemleri, sanayileşme sürecinden bu yana Alman ekonomisinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır ve Alman sanayi politikasının genel hatlarını belirlemeye devam etmektedir.

Almanya, sanayi politikası sistemini, şirketlerin güçlü rekabet gücü üzerinden güçlü bir sektörel uzmanlaşma ve teknoloji-yoğun sanayilere odaklanma şeklinde dikey uygulamalar ile tasarlamış olup; son yıllarda ekolojik sanayi politikası ve

beraberinde gelen yatırım dostu vergi politikası, geleceğe yönelik çevre politikası ve Endüstri 4.0 uygulamaları ile yatay müdahale alanları ile sanayi politikası uygulamalarını desteklemektedir. Bunların yanında, güçlü eğitim-öğretim sisteminde yer alan teknik gereksinimleri mesleki eğitim sistemi ile karşılayan dual (ikili) yapının önemi göz ardı edilmemelidir.

Alman sanayi politikası hakkındaki bir diğer anlayış, şirketlerin ve büyük işletmelerin üretimde oynadığı önemli organizasyonel rolle ilgilidir. Üretim sürecinin tüm yönlerinin firmanın sınırları içerisine dahil edilmesi, yalnızca iş bölümündeki uzmanlaşma sürecinin doğal ya da mantıklı bir sonucu olarak ortaya çıkmamış; yirminci yüzyıl kapitalizminin gelişim sürecinin doğal bir sonucu olmuştur.

Almanya’da ortaya konan Endüstri 4.0 vizyonu “akıllı fabrikalar” geliştirerek “akıllı üretim” yapma ve bu yolla sanayide elde edilen katma değeri maksimize etme ve ekonomik büyümeyi garanti altına alma amacı güderken; sanayi politikaları ile birlikte veya haricen değerlendirilebilecek olan çevresel ve sosyal zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu noktada, kaynak verimliliği, çevrenin korunması, demografik değişim ve meydana gelecek olan istihdam sorunu ve daha iyi çalışma şartları sağlanması gibi konulara ayrı ayrı değinilmelidir.

Alman sanayi politikasının etkin olarak uygulanmasının en önemli faktörünün devlet kurumları ile sanayi arasındaki yakın iş birliği olduğu görülmektedir. Alman hükümeti, küresel ekonomideki güçlü ihracat gücünü elinde tutmak, gerekli yatırımları yapabilmek adına ekonomik kaynakları üretmek, korumak ve geri kazanılmasına katkı sağlamak, rekabet edebilirlik konusunda ve sanayide öncü olabilmek amacıyla; genel anlamda Şubat 2019’da ortaya konan Ulusal Sanayi Stratejisi 2030 doğrultusunda hareket etmek için tüm kurumlarla ortak çalışmalar yürütmektedir. Almanya içerisinde faaliyet gösteren kurumlar olarak; Helmholtz Ulusal Araştırma Merkezleri Derneği, Max Planck Topluluğu, Leibniz Topluluğu, Alman Araştırma Cemiyeti ve Fraunhofer Enstitüsü bu iş birliğinin en bariz örnekleri olarak gösterilebilir.

Osmanlı Devleti’nden üretimin büyük bir bölümünün hava koşullarına bağlı olduğu tarıma dayalı, sanayinin zayıf olduğu, kapitülasyonların ve dış borçların

ülkeyi zorladığı bir ekonomik yapı devralan Türkiye Cumhuriyeti, ilk yıllarında özellikle 1934-1938 yıllarındaki dönemi kapsayan Birinci Sanayi Planı'nın ve 1936 yılından itibaren hazırlanan ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması sonucu uygulamaya konamayan İkinci Sanayi Planı'nın ortaya koyduğu üzere, sanayiye devletçilik politikasının merkezinde konumlandırmıştır. İkinci Sanayi Planı'nda ortaya konan yeni anlayış 1980'li yıllara kadar uygulanan “denetimli karma ekonomi” modelinin temelini oluşturmuştur.

Türkiye’de oluşan göreceli makroekonomik istikrarın sürdürülebilir kılınabilmesi için kamu kesiminin etkin bir sanayi politikası uygulaması gerekli görülmektedir. Uygulanacak olan etkin sanayi politikaları; sanayi sektöründe üretim ve verimlilik artışı sağlayacak olmasından ötürü, dolaylı olarak ekonomik büyümeye, teknolojik gelişim sağlanmasına ve uluslararası rekabet gücü kazanılmasına katkı sağlayacaktır. Uygulanacak olan sanayi politikasının Almanya’da örneğinde makine ve gereçlerin ve motorlu araçların üretimi üzerindeki sektörel uzmanlaşma şeklinde olan dikey (sektörel) müdahaleler içermesi yanlış olmayacaktır.

1973-1977 yılları arasında uygulamaya konan Üçüncü Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ortaya koyduğu; Türkiye’nin yaşama düzeyinin o günün İtalya’sını ancak 22 yıl sonra yakalayabileceğine dair düşünce, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 1973-1995 yıllarını kapsayan 22 yıllık kalkınma stratejisinin ilk ayağı olarak ele alınmasının nedenidir. GSYİH artışı sağlanması, rekabetçiliği artırılması, dünya ihracatından alınan payın artması, nitelikli işgücü sağlanması ve teknoloji düzeyi yüksek ürünler üretilmesi her planda yer alan imalat sanayii hedefleri arasında yer alırken; en son 2014-2018 yıllarında uygulamaya konan Onuncu Kalkınma Planı'nda yeşil üretim kapasitesi, yenilik, firma becerileri ve sektörler arası bütünleşmenin teşvik edilmesi şeklinde ortaya çıkan durumlar, gelişmiş Batıyı yakalama, küresel sisteme entegre olma ve G-20 içerisinde konumumuzu güçlendirmeye yönelik çabalarımızın belge bazında bir göstergedir.

İmalat sanayii, sanayi sektörünün en büyük üretim payına sahiptir. Türkiye’de toplam ihracatın %80’lik kısmı imalat sanayiinden sağlanmaktadır. Bu nedenle sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmaların üretim güçlerinin ya da potansiyel güçlerinin göstergesi olan Kapasite Kullanım Oranı (KKO) ülkemizin

sanayi üretimi seyri hakkında bilgi vermektedir. Türk imalat sanayiinde 2007-2018 yıllarını kapsayan son 12 yıllık ortalama kapasite kullanım oranının %76,3 seviyesinde; Almanya’da ise bu oranın %84 olduğu baz alındığında, Türkiye açısından bu oranın düşük olduğu açıktır. Bu durum, imalat sanayinde normal kapasite olarak kabul edilen 90 birim yerine 75 birim mal üretiliyor olduğundan maliyetlerin arttığını göstermektedir. Bu noktada üretim süreçlerinin yeniden planlanması; sanayi politikaları açısından yatay bir yaklaşımda vasıflı işgücünün istihdamı noktasında eğitim politikasından; ulaşım ve altyapı yetersizliği konusunda ulaştırma politikasından; istihdam edilenler ve elektrik, doğalgaz, akaryakıt girdi fiyatları üzerindeki vergi ve prim yüklerinin yüksekliği hususunda maliye politikasından yararlanılması doğru olacaktır. Ayrıca uygulanacak olan olumlu politikalar potansiyel kapasite kullanım oranlarını artıracığından ötürü üretim ve verimlilik artışı sağlanacaktır. Ayrıca imalat sanayinde işyeri ölçeklerinin büyütülmesinin, AR-GE ve yatırım harcamalarında artış sağlanmasının, üretim maliyetinde azalma sağlayacak teknoloji harcamalarının artırılmasının sanayi katma değerini ve verimliliği artıracığı düşünülmektedir.

Çeşitli çalışmalara da konu olan, otomotiv sanayiinden bir örnek vermek gerekirse; 1960’lı yıllardaki ithal ikameci sanayileşme döneminde kurulmuş olan Türk otomotiv sanayi özellikle 1996 yılındaki Gümrük Birliği Anlaşması’ndan sonra Yabancı Sermaye Yatırımlarının da artması neticesinde olumlu bir ivme kaydederek rekabetçi ve ihracata yönelen bir yapıya bürünmüştür. Ancak bu noktada iki hususun üzerinde dikkatle durulması gereklidir. Bir yandan otomotiv sanayiinin, Ar-Ge faaliyetlerini sanayideki yüksek kaliteli ürün üretimine yönlendirmesi gerekmekte; ancak bu, Türkiye’nin ağırlıklı olarak dolaylı vergilere dayanan mevcut vergi politikaları nedeniyle sürdürülebilirlik açısından soru işaretleri yaratmakta; diğer yandan Türkiye yüksek teknoloji ürün ihracatı gerçekleştirmek için üretim tarafında daha fazla yüksek teknoloji ürün ithalatına ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada Türkiye’nin iyi tasarlanmış, uzun vadeli bir endüstriyel gelişim sağlayacak ve imalat sanayinin teknoloji yoğun alt sektörlerini hedef alan ve “erken sanayisizleşme” yaratmayacak sanayi politikalarına ihtiyacı bulunmaktadır. Bu politikaların aynı zamanda büyüme ve istihdamdaki artışı tetikleyici rol oynaması gereklidir.

Almanya’da uygulamaya konan Endüstri 4.0 süreçlerine Türkiye’nin tam olarak bir geçiş yapamadığı söylenebilecek olup; bu konuda bir farkındalık oluşturulduğu görülmektedir. Özellikle TÜBİTAK tarafından oluşturulmuş olan yol haritası incelenmesi, Türkiye’nin bu konudaki eksikliklerinin ortaya çıkarılabilmesi açısından önemlidir. Endüstri 4.0’ın gerektirdiği rekabetçi teknolojilerin ortaya konması, emek-yoğun ürün ve üretim süreçlerinden yüksek katma değerli üretime geçişi sağlayacak teknolojilerin ortaya konması açısından rekabet ve inovasyon politikalarından; yeni üretim süreçlerinin gerektirdiği nitelikli işgücünün sağlanması ve endüstriyel dönüşümün istihdam üzerinde olumsuz etkilerinin artmaması açısından eğitim politikalarından yararlanılmasının doğru olacağı düşünülmektedir. Endüstri 4.0’ın getireceği ekonomik, ekolojik ve sosyal etkilerin Türkiye tarafından derinlemesine analizinin yapılmasının Türkiye’nin yararına olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, Endüstri 4.0’ın; üretim esnekliğini, verimliliğini ve yenilenme kapasitesini artırması ve bileşenlerinin 2025 yılına kadar genel pazar potansiyelinin 40 Trilyon Euro’yu aşacakları bir ortamda ekonomik öneminin kavranması; enerji ve çevresel etkileri nedeniyle ekolojik öneminin irdelenmesi ve işçi hakları, işçi sağlığı, çalışma saatleri, tatiller, yaşam koşulları gibi sosyal sorunları ortadan kaldırmakla beraber işsizlik sorununu meydana getirmesi nedeniyle sosyal etkilerin olası analizlerinin yapılması daha detaylı bilgi verecektir.

Dünyada, 21. yy.’ın hemen öncesinde ortaya çıkan yeni uluslararası iş bölümü, dünya düzeninin hızlı bir şekilde değişmesinin ve ülkeler arası ekonomik büyüme ve gelişmişlik farklılıklarının aritmetik bir şekilde artıştan geometrik bir şekilde artışa yöneldiğinin göstergesidir. Bu noktada A.B.D ve Çin, 21.yy’ın hemen öncesinden itibaren yaşadıkları muazzam GSYİH artışları nedeniyle dünya küresel ticaretinin büyük bir kısmını ellerinde bulundurdıkları çok etkin bir ekonomik yapıya erişmişlerdir. Henüz uluslararası iş bölümünün ikinci kısmının yaşandığı 1980’li yıllarda *sanayileşmiş ve merkezi* olarak addedilen Almanya, Japonya gibi ülkelerle merkez ülkelere ham madde ve ucuz iş gücü temin eden çevre ülkeler arasındaki fark henüz bu denli belirgin değilken; Asya ve Pasifik bölgesinin ekonomik gücünün Japonya’nın etrafında, Amerika kıtasının ekonomik gücünün ABD etrafında ve Avrupa kıtasının ekonomik gücünün Almanya etrafında toplandığı

ve toplanması muhtemel sistem içerisinde Çin özellikle 21. yy'ın başından itibaren önemli bir üretim merkezi haline gelmiş; doğu bloğuna ve küresel ekonomik düzen içerisine önemli bir ekonomik güç merkezi olarak dahil olmuştur. Bu noktada, günümüzde Almanya benzeri sanayileşmiş ülkelerin fabrikalarını bu ülkeye taşıyarak, iş gücü maliyetlerini azalttığı bilinmektedir. Almanya ve Türkiye için, 3 haneli ürün gruplarına göre yapılan ve 1996-2018 yıllarını kapsayan Balassa'nın Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi değerleri araştırması çerçevesinde Almanya'nın imalat sanayi ürünleri ihracatındaki uluslararası alandaki rekabet gücünü ortaya koyan analiz, üretim merkezlerinin bilhassa 21. yy'ın başından bu yana dünya ekseninde yer değiştirdiğini doğrulamaktadır.

Almanya'nın imalat sanayiinde verimlilik, kapasite kullanım oranları, 1996-1998 arası istisnai yılları harici katma değer, üretim, AR-GE harcamaları, istihdam gibi göstergeler açısından Türkiye'ye karşı üstünlüğe sahip olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda, Alman-Türk imalat sanayilerinin Gümrük Birliği sonrası süreci kapsayan ve teknoloji yoğunluğuna göre imalat sanayi ürün ve/veya ürün gruplarının Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi yöntemiyle 1996-2018 dönemine dair yapılan analiz, Almanya'nın düşük teknoloji yoğunluğunda ihracatta rekabet gücü açısından dezavantaja sahip; orta teknoloji yoğunluğuna göre ihracatta zayıf dereceli karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne sahip; yüksek teknoloji yoğunluğu ihracatında ise beklenenin aksine zayıf dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Almanya'nın yüksek teknoloji yoğunluğunda ihracatta zayıf dereceli karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmasında üretimin iktisadi ve coğrafi maliyet avantajları nedeniyle Çin başta olmak üzere Doğu ülkelerine kaymasının etkili olduğu düşünülmektedir. Birçok Alman firmasının dünyanın farklı bölgelerinde faaliyetlerine devam ettiğinin bilinmesi bunu doğrular niteliktedir. Türkiye ise, düşük teknoloji yoğunluğuna göre ihracatta orta dereceli karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne; orta teknoloji yoğunluğuna göre ihracatta zayıf dereceli karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne; yüksek teknoloji yoğunluğuna göre ihracatta karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

Bu doğrultuda, ekonomik kaynaklarını büyük ölçüde düşük ve orta teknoloji sektörlerinin üretimine ayıran ve bu sektörlerle yoğunlaşan bir ülke olan Türkiye'nin,

sanayide katma değer üretme noktasında yüksek teknoloji yoğunluğuna sahip, yüksek katma değerli ürünlerin üretimine ve ihracatına odaklanmasının doğru olduğu düşünölmektedir. İmalat sanayi üretimindeki olumlu nicel gelişmelerin nitel dönüşümle desteklenmemesi doğal olarak ihracat yapısına da yansımakta ve ağırlıklı olarak düşük-teknolojili ürünler ihrac edilirken; ihracat ithalata bağlı hale gelmektedir. Bu noktada Türk sanayi politikasının dış ticaret yapısını dönüştürecek, gerekli sanayi teşviklerini artıracak ve teknoloji politikasının sanayiye destekleyeceği şekilde tasarlanması gereklidir. Bunların yanında, Türkiye geleneksel sanayi dallarını da ihmal etmeyerek ihracat değerinin yaklaşık yarısını oluşturan AB'ye karşı rekabet gücünü korumalıdır. Rekabet gücünün korunması noktasında, imalat sanayinin fiziki yatırımlardan ziyade teknoloji yatırımlarına dayandırılması doğru olacaktır.

Türkiye'nin imalat sanayiinde katma değer yaratacak ve çeşitlilik sağlayacak üretimi elde edememesinin nedenlerinden biri olan Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin değişen küresel ekonomi düzenine daha etkin şekilde entegrasyonunu sağlamak ve küresel ticareti yeniden şekillendiren girişimlerin bir parçası olmasını kolaylaştıracak şekilde revizyonunun yararlı olacağı düşünölmektedir.

Ayrıca, sanayi politikası alanı ile ilişkili olan rekabet, ticaret, inovasyon ve eğitim politikalarının tek başlarına birer alan olmaktan ziyade sanayinin ihtiyaçları doğrultusunda yapılandırılması uygun olacaktır. Bu doğrultuda, Almanya örneğinde yer alan kanunların dijital pazarlara uyarlandığı ve devletin gözetleyici rol üstlendiği bir rekabet politikası; sanayi politikası ile birlikte düşünölen ve sektörel uzmanlaşmaya sahip olunan ürün ve ürün gruplarının dünyaya açılmasını sağlayacak bir ticaret politikası; AR-GE yatırımlarını esas alan ve AR-GE alanında istihdam edilenlerin sayısının artırılması, araştırma kuruluşlarının daha etkin çalışmasını esas alan bir inovasyon politikası; teknik gereksinimleri “ikili” (dual) mesleki eğitim sistemi ve mesleki eğitim müfredatına Endüstri 4.0 başta olmak üzere güncel dijital gündemin taşınmasını içeren bir eğitim politikası Türkiye'nin yararına olacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR VE KİTAP BÖLÜMLERİ

- Abelshauser Werner: **Wirtschaftsgeschichte der Bundesrepublik Deutschland 1945–1980**, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1983.
- Acemoğlu, Daron, James A. Robinson: **Ulusların Düşüşü**, 34. bs., Çev. Faruk Rasim Velioğlu, İstanbul, Doğan Kitap, 2018.
- Adam, Hermann: **Wirtschaftspolitik und Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland: Eine Einführung**, 3. Auflage, Opladen, Leske + Budrich, 1995.
- Ahmad, Feroz: **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 6. bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 2007.
- Aiginger, Karl: "Industrial Policy for a Sustainable Growth Path", **New Perspectives On Industrial Policy For A Modern Britain**, Ed. by., David Bailey, Keith Cowling, Philip R. Tomlinson, Oxford, Oxford University Press, 2015, pp. 365-394.
- Aksu, Ömer A.: **XXI. Yüzyıla Girerken İktisat, Politika ve Demokrasi**, İstanbul, Acar Matbaacılık, 1989.
- Aldcroft, Derek H.: **From Versailles to Wall Street: 1919-1929**, Massachusetts, Peter Smith Pub., 1983.
- Alpay, Yalın, Emre Alkin: **Olaylarla Türkiye Ekonomisi: Yirminci Yüzyıl Türkiye Ekonomi Tarihi**, İstanbul, Hümanist, 2017.
- Ambroziak, Adam A.: "Review of the Literature on the Theory of Industrial Policy", **The New Industrial Policy of the European Union**, Ed. by., Adam A. Ambroziak, Springer, Switzerland, 2017, pp. 3-38.
- Ardy, Brian: "Industrial and competitiveness policy: the Lisbon Strategy", **The European Union Economics and Policies**, 9th edition, Ed. by., Ali M. El-Agraa, Cambridge University Press, New York, 2011, pp. 214-228.

- Arıboğan, Deniz Ülke: **Duvar**, 4.bs., İstanbul, İnkilap, 2019.
- Banger, Gürcan: **Endüstri 4.0 ve Akıllı İşletme**, Ankara, Dorlion Yayınları, 2016.
- Baysan, Tercan, Charles Blitzer: “Turkey's Trade Liberalization in the 1980s and Prospects for its Sustainability”, **The Political Economy of Turkey: Debt, Adjustment and Sustainability**, Ed. by., Tosun Arıcanlı, Dani Rodrik, New York, Palgrave Macmillan, 1990, pp. 9-36.
- Berghahn, Volker R.: **Europe in the Era of Two Wars: From Militarism snf Genocide to Civil Society 1900-1950**, Princeton, Princeton University Press, 2006.
- Berghahn, Volker R.: **Modern Germany: Society, Economy and Politics in the Twentieth Century**, 2.ed., New York, Cambridge University Press, 1987.
- Buonanno, Laurie, Neill Nugent: **Policies and Policy Processes of the European Union**, Palgrave Macmillan, New York, 2013.
- Bianchi, Patrizio, Sandrine Labory: “Economic crisis and industrial policy in the Union: the need for a long-term vision of industrial development”, **Europe and The Financial Crisis**, Ed. by., Pompeo Della Posta, Leila Talani, London, Palgrave Macmillan, 2011, pp. 107-124.
- Blaich, Fritz: **Der schwarze Freitag: Inflation und Wirtschaftskrise**, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1985.
- Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi: 1908 - 2009**, 22.bs., Ankara, İmge Kitapevi, 2016.
- Böhme, Helmut: **Prolegomena zu einer Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Deutschlands in 19. und 20. Jahrhundert**, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1968.
- Braun, Hans- Joachim: **The German Economy in the Twentieth Century: The German Reich and the Federal Republic**, London, Routledge, 1990.
- Bulut, Cihan: **Ekonomik Yapı ve Politika Analizi: Türkiye Ekonomisi Performans Değerlendirmesi**, İstanbul, Der Yayınları, 2006.

- Büyükbay, Can: **Avrupa Birliği, Almanya ve Türkiye: İlişkilerde Temel Değerler ve Dönüşen Stratejiler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Caves, Richard Earl: “Industrial policy and trade policy: the connections”, **Protection and Competition in International Trade: Essays in Honor of W.M. Corden**, Ed. by: Henryk Kierzkowski, Blackwell, Oxford, 1987, pp. 1-33.
- Celasun, Merih: “Fiscal Aspects of Adjustment in the 1980s’’, **The Political Economy of Turkey: Debt, Adjustment and Sustainability**, Ed. by., Tosun Arıcanlı, Dani Rodrik, New York, Palgrave Macmillan, 1990, pp. 37-59.
- Cimoli, Mario, Giovanni Dosi, Joseph E. Stiglitz: **Industrial policy and Development: The Political Economy of Capabilities Accumulation**, New York, Oxford University Press, 2009.
- Chang, Ha-Joon: **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, 6.bs., Çev. Emin Akçaoğlu, Ankara, Efil Yayınevi, 2015.
- Chivu, Luminita Constantin Ciutacu, George Georgescu: **Deindustrialization in Romania: Economic Strategy Challenges**, Cham, Palgrave Macmillan, 2017.
- Cini, Michelle, Lee McGowan: **Competition Policy in the European Union**, London, Macmillan Press, 1998.
- Clemens, Gabriele v.d.: **Geschichte der europäischen Integration**, Paderborn, Schöningh UTB, 2008.
- Coffey, Peter: “The Economic and Monetary Union and the Euro’’, **Europe-Toward The Next Enlargement**, Ed. by., Peter Coffey, Springer Science+Business Media, New York, 2000, pp. 1-34.
- Curzon- Price, Victoria: **Industrial Policies in the European Community**, London, Macmillan Press, 1986.
- Czock, Heidrun v.d.: **Türkei-Sozialkunde: Wirtschaft, Beruf, Bildung, Religion, Familie, Erziehung**, Opladen, Leske+Budrich, 1991.
- Çam, Esat: **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 1990.

- Damro, Chad,
Terrence R. Guay: **European Competition Policy and Globalization**, New York, Palgrave Macmillan, 2016.
- Darmer, Michael,
Laurens Kuyper: **Industry And The European Union: Analysing for Policies For Business**, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2000.
- Devine, Pat: “Competitiveness and The Objectives of Communities”, **Competitiveness, Subsidiarity and Industrial Policy**, Ed. by., Pat Devine, Yannis Katsoulacos, Roger Sudgen, London, Routledge, 2005, pp. 1-11.
- Dieter Grosser: “Das Verhältnis von Staat und Wirtschaft in der Bundesrepublik Deutschland”, **Der Staat in der Wirtschaft der Bundesrepublik**, Ed. by., Grosser Dieter, Opladen, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 1985.
- Dinler, Zeynel: **Bölgesel İktisat: Genel Olarak ve Türkiye’de Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklarının Ortaya Çıkışı ve Azaltılmasına Yönelik Politikalar**, 9. bs., Bursa, Ekin Kitabevi, 2012.
- Dreher, Meinrad, Julia
Körner: “Germany”, **Antitrust for Small and Middle Size Undertakings and Image Protection from Non-Competitors**, Ed. by., Pranvera Kellezi, Bruce Kilpatrick, Pierre Kobel, Berlin-Heidelberg, Springer Verlag, 2014.
- Dyson, Kenneth: **Small and Medium Sized Enterprises**, New York, Routledge, 2005.
- Eğilmez, Mahfi, Erkan
Kumcu: **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**, 24. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2018.
- Eğilmez, Mahfi: **Kendime Yazılar**, 4. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2019.
- Eğilmez, Mahfi: **Tarihsel Süreç İçerisinde Dünya Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2018.
- El-Agraa, Ali M.: **The European Union Illuminated: Its Nature, Importance and Future**, New York, Palgrave Macmillan, 2015.
- Emmioğlu, Kahraman: **Türkiye’nin Sanayileşme Serüveni**, İstanbul, Truva Yayınları, 2010.

- Feldenkirchen, Wilfried: “Germany: The Invention of Interventionism”, **European Industrial Policy: The Twentieth-Century Experience**, Ed. by., James Foreman-Peck, Giovanni Federico, Oxford University Press, Oxford, 1999, pp. 98-123.
- Fischer, Wolfram: “Bergbau, Industrie und Handwerk 1914–1970”, **Handbuch der deutschen Wirtschafts und Sozialgeschichte**, Bd. 2, Ed. by., Hermann Aubin and Wolfgang Zorn, Klett-Cotta, Palgrave Macmillan, 1976. s. 796-843.
- Fröbel, Folker Jürgen
Heinrichs, Otto Kreye: **Die neue internationale Arbeitsteilung: Ursachen, Erscheinungsformen, Auswirkungen**, Wiesbaden, Gewerkschaftliche Monatshefte, 1978.
- Gal, Michal S.: **Competition Policy for Small Market Economies**, Massachusetts, Harvard University Press, 2003.
- Gerlach, Frank, Astrid Ziegler: “Vom Sorgenkind zum Musterknaben: Zum neuen Bild der Industrie und Industriepolitik in Deutschland”, **Starkes Europa nur mit Produktion und Industrie**, Ed. by., Gerlach, Frank, Marc Schietinger, Astrid Ziegler, Marburg, Hans-Böckler Stiftung-Schüren Verlag, 2015, s. 22-45.
- Gladen, Albin: **Geschichte der Sozialpolitik in Deutschland: Eine Analyse ihrer Bedingungen, Formen, Zielsetzungen und Auswirkungen**, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1974.
- Glasstetter, Werner: **Die Wirtschaftliche Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland im Zeitraum 1950 bis 1975: Befunde und Aspekte**, Berlin - Heidelberg, Springer-Verlag, 1977.
- Grüner, Stefan: “Ensuring economic growth and socioeconomic stabilization: Industrial policy in West Germany, 1950–1975”, **Industrial Policy in Europe after 1945: Wealth, Power and Economic Development in the Cold War**, Ed. by., Christian Grabas, Alexander Nutzenadel, New York, Palgrave Macmillan, 2014, ss. 86-112.
- Guidi, Mattia: **Competition Policy Enforcement in EU Member States: What is Independence for?**, London, Palgrave Macmillan, 2016.
- Güran, Tevfik: **İktisat Tarihi**, İstanbul, Acar Matbaacılık, 1995.
- Hahnel, Robin: **Economic Justice and Democracy: From Competition to Cooperation**, New York, Routledge, 2005.

- Hardach, Gerd: “Zur politischen Ökonomie der Weimarer Republik”, **Die Zerstörung der Weimarer Republik**, 2.ed., Ed. by., Reinhard Kühnl, Gerd Hardach, Cologne, Pahl-Rugenstein, 1979, s. 14-37.
- Hardach, Karl: **The Political Economy of Germany in the Twentieth Century**, Berkeley, University of California Press, 1980.
- Hellman, Rainer: **Europäische Industriepolitik: Zwischen Marktwirtschaft und Dirigismus**, Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 1994.
- Henning, Friedrich-Wilhelm: **Das industrialisierte Deutschland 1914 bis 1972**, Paderborn, Schöningh, 1974.
- Herrigel, Gary: **Manufacturing Possibilities: Creative Action and Industrial Recomposition in the United States, Germany and Japan**, Oxford University Press, Oxford, 2010.
- Hobsbawn, Eric: **Sanayi ve İmparatorluk**, 5. bs., Ankara, Dost Kitabevi, 2013.
- Hoffmann, Walther G.: **Das Wachstum der Deutschen Wirtschaft Seit Der Mitte Des 19. Jahrhunderts**, Berlin-Heidelberg, Springer Verlag, 1965.
- Hogrebe, Frank, Wilfried Kruse: “Verwaltung 4.0 als Beitrag zur Wertschöpfung am Standort Deutschland 4.0 – Bedeutung einer weiterentwickelten Wirtschaftsförderung 4.0”, **Industrie 4.0: Herausforderungen, Konzepte und Praxisbeispiele**, Ed, Stefan Reinheimer, Wiesbaden, Springer Vieweg, 2017, s. 147-160.
- Hughes, Kirsty: “Introduction: internationalisation, integration and European competitiveness”, **European Competitiveness**, Ed. by., Kirsty S. Hughes, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, pp. 1-8.
- İnan, Afet: **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972,
- İnan, Afet: **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977.
- İnan, Afet: **Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973.

- Jovanovic, Miroslav N.: **The Economics of International Integration**, Edward Elgar Publishing, Cornwall, 2006.
- Kagermann, Henning: “Chancen von Industrie 4.0 nutzen”, Ed. by. Birgit Vogel-Heuser, Thomas Bauernhansl, Michael ten Hompel, **Handbuch Industrie 4.0 Bd. 4: Allgemeine Grundlagen**, 2. Auflage, Springer Vieweg, Berlin, 2017, s. 235-246.
- Kaldor, Nicholas: **Causes of the Slow Rate of Economic Growth of the United Kingdom: An Inaugural Lecture**, London, University of Cambridge Press, 1966.
- Karluk, Rıdvan: **Türkiye Ekonomisi: Cumhuriyeti’in İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm**, 13. bs., İstanbul, Beta Basım, 2014.
- Kazgan, Gülten: **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 6. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Kepenek, Yakup: **Türkiye Ekonomisi**, 30. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2017.
- Kılıçbay, Ahmet: **Türkiye Ekonomisinin Genişleyen Ufukları**, İstanbul, Dilek Ofset, 2002.
- Klump, Rainer: “Competition and Growth: A Macroeconomic Perspective”, **Competition, Efficiency, and Welfare: Essays in Honor of Manfred Neumann**, Ed. by., Dennis C. Mueller, Alfred Haid, Jürgen Weigand, Dordrecht, Springer-Science+Business Media, 1991, pp. 329-340.
- Kocatürk, Osman N.: **Türkiye’nin Sanayi Stratejisi**, İstanbul, Kumsaati, 2009.
- Kol, Jacop, Paul Rayment: “Allyn Young Specialisation and Intermediate Goods in Intra-Industry Trade”, **Intra-Industry Trade: Theory, Evidence and Extensions**, P.K.M. Tharakan, Jacop Kol, New York, Palgrave Macmillan, 1989, pp. 51-68.
- Kopp, Julia: “Vom Herz der deutschen Industrialisierung zum Kulturartefakt: Das Zechensterben im Ruhrgebiet”, **1964: Das Jahr, mit dem "68" begann**, Ed. by., Robert Lorenz, Franz Walter, Transcript Verlag, Bielefeld, 2014, s. 275-286.
- Kornai, Janos: **Contradictions and Dilemmas: Studies on the Socialist Economy and Society**, Cambridge, The MIT Press, 1986.

- Kornai, Janos: **The Socialist System: The Political Economy of Communism**, New York, Oxford University Press, 1992.
- Kovacic, William E.: “Competition Policy in the European Union and the United States: Convergence or Divergence?”, **Competition Policy in the EU: Fifty Years on from the Treaty of Rome**, Ed. by. Xavier Vives, Oxford, Oxford University Press, 2009, pp. 314-343.
- Krueger, Anne O.: “Partial Adjustment and Growth in the 1980s in Turkey”, **Reform, Recovery, and Growth: Latin America and the Middle East**, Ed. by., Rudiger Dornbusch, Sebastian Edwards., Chicago, University of Chicago Press, 1995, pp. 343-368.
- Küçükahmetoğlu, Osman: **Rekabet Edebilirlik: Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 2000.
- Lawton, Thomas: **European Industrial Policy and Competitiveness: Concepts and Instruments**, London, Macmillan Business, 1999.
- Lehmbruch, Gerhard: “Concertation and the structure of corporatist networks”, **Order and Conflict in Contemporary Capitalism**, Ed. by., John Goldthorpe, Oxford, Clarendon Press, 1984, ss. 60-80.
- Lipietz, Alain: **Nach dem Ende des Goldenen Zeitalters: Regulation und Transformation kapitalistischer Gesellschaften**, Ed., Hans Peter Krebs, Berlin-Hamburg, Argument Verlag, 1998.
- Maddison, Angus: **The World Economy: Historical Statistics**, Vol.:2, Development Centre Studies, Paris, OECD Publishing, 2008.
- Manchin, Miriam, Ali El- Agraa: “External Trade Policy”, **The European Union Economics and Policies**, 9th edition, Ed. by. Ali M. El-Agraa, Cambridge University Press, New York, 2011, pp. 383-400.
- Mankiw, N. Gregory: **Principles of Economics**, 4. ed., Ohio, Thomson South Western, 2007.
- McCann, Dermot: **The Political Economy of the European Union**, Cambridge, Polity Press, 2010.

- McCormick, John: **Understanding The European Union: A Concise Introduction**, 4.ed., New York, Palgrave Macmillan, 2008.
- Meadowcroft, James: “Nationale Pläne und Strategien zur nachhaltigen Entwicklung in Industrienationen”, Ed. by.: Martin Jänicke und Helge Jörgens, **Umweltplanung im internationalen Vergleich: Strategien der Nachhaltigkeit**, Unter Mitarbeit von Kristina Hahn und Claudia Koll, Springer, Berlin, 2000, s. 113-130.
- Motta, Massimo: **Competition Policy: Theory and Practice**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- Neumann, Wolfgang, Henrik Uterwedde: **Industriepolitik: Ein deutsch-französischer Vergleich**, Wiesbaden, Springer Fachmedien, 1986.
- Ortaylı, İlber: **Türkiye’nin Yakın Tarihi**, 32.bs., İstanbul, Kronik, 2018.
- Overy, Richard J.: **The Nazi Economic Recovery 1932-1938**, 2.ed., New York, Cambridge University Press, 1996.
- Özcan, Süleyman Emre, Hüseyin Önder: “Ekonominin AB’si: Sektörel bazda Avrupa Birliği Ekonomisi”, **Avrupa Birliği Sanayi Politikası**, Ed., Ümit Güner, Bursa, Ekin Kitabevi, 2008, s. 129-166.
- Pamuk, Şevket: **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, 7. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Page John, Finn Tarp: “Overview and Insights”, **The Practice of Industrial Policy: Government-Business Coordination in Africa and East Asia**, Ed. by., John Page and Finn Tarp, Oxford, Oxford University Press, 2017, pp.1-20.
- Peck, James Foreman: “European industrial policies in the post-war boom: Planning the economic miracle”, **Industrial Policy in Europe after 1945: Wealth, Power and Economic Development in the Cold War**, Ed. by., Christian Grabas, Alexander Nutzenadel, New York, Palgrave Macmillan, 2014, pp. 13-47.
- Pelkmans Jacques: **Market Integration in the European Community**, The Hague, Martinus Nijhoff Publishers, 1984.
- Peterson, John: “Research and Development Policy”, **The European Union and National Industrial Policy**, , Ed. by., Hussain Kassim, Anand Menon, Routledge, London, 1996, pp. 226-246.

- Petzina, Dietmar: **Die deutsche Wirtschaft in der Zwischenkriegszeit**, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1977.
- Petzina Dietmar,
Werner Abelshauser: “Zum Problem der relativen Stagnation”, **Industrielles System und politische Entwicklung in der Weimarer Republik**, Vol.: 1, Ed. by., Hans Mommsen, Dietmar Petzina, Bernd Weisbrod, Droste Verlag, Düsseldorf, 1982, ss. 68-75.
- Pinder, John, Simon
Usherwood: **The European Union: A Very Short Introduction**, Oxford, Oxford University Press, 2007.
- Pohle, Ludwig: **Kapitalismus und Sozialismus**, 4. Auflage, Ed. Georg Halm, Berlin, Verlag von Julius Springer, 1931.
- Porter, Michael E.: **Competitive Advantage of Nations**, New York, The Free Press, 1990.
- Quataert, Donald: **Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü**, 4. bs., Çev. Tansel Güney, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Radke, Detlef: **The German Social Market Economy: An Option for the Transforming and Developing Countries?**, London, Frank Cass, 1995.
- Riedel, Matthias: **Eisen und Kohle für das Dritte Reich: Paul Pleigers Stellung in der NS-Wirtschaft**, Göttingen, Musterschmidt, 1973.
- Riesser, Jacop: **The German Great Banks and Their Concentration in Connection with the Economic Development of Germany**, Government Printing Office, Wastington, 1911.
- Rowthorn, Robert,
Ramana Ramaswamy: “Deindustrialization: Causes and Implications”, **Staff Studies for the World Economic Outlook**, Ed. by., The Research Department of the International Monetary Fund, Washington DC, 1997, pp. 61-77.
- Sauter, Wolf: **Competition law and industrial policy in the EU**, Oxford, Clarendon Press, 1997.
- Sauter, Wolf: “Competition Policy”, **The European Union Economics and Policies**, 9. ed., Ed. by. Ali M. El-Agraa, New York, Cambridge University Press, 2011, pp. 197-213.

- Schmidt, Ingo: **Wettbewerbspolitik und Kartellrecht: eine interdisziplinäre Einführung**, 9. Auflage, München, De Gruyter Oldenbourg, 2012.
- Schwab, Klaus: **Dördüncü Sanayi Devrimi**, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, Optimist, 2017.
- Siebert, Horst: **The German Economy beyond the social market**, Princeton, Princeton University Press, 2005.
- Smith, Adam: **Milletlerin Zenginliği**, Çev. Haldun Derin, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Soder, Johann: “Use Case Production: Von CIM über Lean Production zu Industrie 4.0”, Ed. by. Birgit Vogel-Heuser, Thomas Bauernhansl, Michael ten Hompel, **Handbuch Industrie 4.0 Bd. 1: Produktion**, 2. Auflage, Berlin, Springer Vieweg, 2017, s. 3-25.
- Tekeli, İlhan: **Sanayi Toplumu İçin Sanayi Yazıları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Temin, Peter: “The beginning of the depression in Germany”, **The Economic History Review**, Vol.: 24, No:2, 1971, ss. 240–248.
- Thornton, Phil: **Büyük Ekonomistler**, 2. bs., Çev. Hande Koçak, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Toffler, Alvin, Heidi Toffler: **Yeni Bir Uygarlık Yaratmak**, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, İnkılap, 1996.
- Tokgöz, Erdinç: **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)**, 7. bs., Ankara, İmaj Yayınevi, 2004.
- Tuna, Orhan, Nevzat Yalçıntaş: **Sosyal Siyaset**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1999.
- Tunca, Zafer: **Makro İktisat**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997.
- Türkdoğan, Orhan: **Türk Sanayi Toplumu: Sanayi Sosyolojisine Giriş**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2015.
- Uras, Güngör: **Sanayileşecektik Büyüyecektik N’oldu Bize**, İstanbul, Doğan Kitap, 2017.

- Volkman, Hans-Erich: “Zum Verhältnis Von Großwirtschaft und Ns-Regime im Zweiten Weltkrieg”, **Zweiter Weltkrieg und sozialer Wandel: Achsenmächte und besetzte Länder**, Ed. by., Waclaw. Dlugoborski, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1997, s. 87-116.
- Warriner, Doreen: **Combines and Rationalisation in Germany:1924-1928**, London, P. S. King, 1931.
- Watrin, Christian: “Ordnungs- und wirtschaftspolitische Aspekte der Marktwirtschaft - Das Beispiel Deutschland”, **Sozialistische Marktwirtschaft Soziale Marktwirtschaft: Theorie und Ethik der Wirtschaftsordnung in China und Deutschland**, Ed. by., Peter Koslowski, Yunquan Chen, Heidelberg, Physica Verlag, 1996, s. 80-97.
- Welfens, Paul J.J.: “Überwindung der Banken- und Finanzkrise: Optionen der Wachstums- bzw. Wirtschaftspolitik”, **Zukunftsfähige Wirtschaftspolitik für Deutschland und Europa**, Ed. by. Paul J.J.Welfens, Berlin-Heidelberg, Springer-Verlag, 2011, s. 1-74.
- Wiegand, Bodo: **Der Weg aus der Digitalisierungsfalle: Mit Lean Management erfolgreich in die Industrie 4.0**, Wiesbaden, SpringerGabler, 2018.
- Wilks, Stephen: “Competition Policy”, **Policy Making in the European Union**, 5th edition, Ed. by.: Helen Wallace, William Wallace and Mark A. Pollack, Oxford, Oxford University Press, 2005, pp. 113-139.
- Wurm, Franz F.: **Wirtschaft und Gesellschaft in Deutschland 1848-1948**, 2. Auflage, Leske Verlag + Budrich GmbH, Opladen 1975.
- Yeldan, A. Erinc: “Bir Ülkenin Ticaret Stratejisi Aynı Zamanda Sanayileşme Stratejisidir”, **Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi**, Ed., Murat Koyuncu, Hakan Mihci, A. Erinc Yeldan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 115-156.
- Yülek, Murat: “Thinking About a New Industrial Policy Framework for Turkey”, **Turkish Economy: Between Middle Income Trap and High Income Status**, Ed. by., Ahmet Faruk Aysan v.d., Cham, Palgrave Macmillan, 2018, pp. 287-317.
- Yülek, Murat: **Ulusların Yükselişi: İmalat, Ticaret, Sanayi Politikası ve Ekonomik Kalkınma**, İstanbul, Kronik, 2019.

Zürcher, Erik J.: **Turkey: A Modern History**, 3. ed., I.B. London, Tauris, 2004.

MAKALELER

Aiginger, Karl: “Industrial Policy: A Dying Breed or A Re-emerging Phoenix”, **Journal of Industry, Competition and Trade**, Vol.: 7, Issue: 3-4, 2007, pp. 297-323.

Akhtar, Wagar vd.: “Export Competitiveness of Pakistani Horticultural Products”, **Pakistan Journal of Agricultural Research**, Vol.: 26, No: 2, 2013, pp. 87-96.

Akkoyunlu-Wigley, Arzu, Sevinç Mihci: “Effects of Customs Union with European Union on the Market Structure and Pricing Behaviour of Turkish Manufacturing Industry”, **Applied Economics**, Vol.: 38, Issue: 20, pp. 2443-2452.

Akyüz, Kadri Cemil: “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi Kullanılarak Kağıt ve Kağıt Ürünleri Sanayi Sektörünün Rekabet Gücünün Belirlenmesi”, **Bartın Orman Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Sayı:1, 2019, s. 164-171.

Altay, Bülent, Koray Gürpınar: “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Bazı Rekabet Gücü Endeksleri: Türk Mobilya Sektörü Üzerine Bir Uygulama”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:10, Sayı: 1, 2008, s. 257-274.

Arslan, İsmail, Sweder van Wijnbergen: “Export Incentives, Exchange Rate Policy and Export Growth in Turkey”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol.: 75, No: 1, 1993, pp. 128-133.

Atiyas, İzak, Ozan Bakış: “Structural Change and Industrial Policy in Turkey”, **Emerging Markets Finance and Trade**, Vol.: 51, Issue: 6, pp. 1209-1229.

Aytemiz, Semiha: “Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Türkiye İmalat Sanayi”, **Sosyal Bilimler**, Cilt:6, Sayı:1, 2008, s. 129-140.

Balassa, Bela: “Trade Liberalisation and “Revealed” Comparative Advantage”, **The Manchester School**, Vol.: 33, Issue:2, 1965, pp. 99-123.

Barışık, Salih, Oya Yirmibeşçik: “Türkiye’de Yeni Ekonominin Oluşum Sürecini Hızlandırmaya Yönelik Uyum Çalışmaları”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, 2006, s. 39-61.

- Beath, John: “UK Industrial Policy: Old Tunes on New Instruments?”, **Oxford Review of Economic Policy**, Vol.: 18, Issue: 2, 2002, pp. 221-239.
- Becker, Kip, Ibrahim Baki, Jung Wan Lee: “The Customs Union between the European Union and Turkey and its Impacts on Turkey’s Economy”, **Journal of Asian Finance, Economics and Business**, Vol.: 3, Issue: 2, 2016, pp. 41-49.
- Bektaş Çetin, Gulzhanat Tayauova: “A Model Suggestion for Improving the Efficiency of Higher Education: University–Industry Cooperation”, **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, Vol.: 116, 2014, p. 2270-2274.
- Bianchi, Patrizio, Sandrine Labory: “Empirical Evidence on Industrial Policy using State Aid Data”, **International Review of Applied Economics**, Vol.:20, Issue: 5, 2006, pp. 603-621.
- Bianchi, Patrizio, Sandrine Labory: “Industrial policy after the crisis: the case of the Emilia-Romagna region in Italy”, **Policy Studies**, Vol.: 32, Issue:4, 2011, pp.429-445.
- Bulut, Ela, Taner Akçacı: “Endüstri 4.0 ve İnovasyon Göstergeleri Kapsamında Türkiye Analizi”, **ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi**, Sayı:7, 2017, s. 50-72.
- Chertow, Marian R.: “Industrial symbiosis: Literature and Taxonomy”, **Annual Review of Energy and the Environment**, Vol.: 25, 2000, pp. 313-337.
- Chrinko, Robert S., Steven M. Fazzari: “Market Power and Inflation”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol.: 82, No. 3, 2000, pp. 509-513.
- Cillov, Haluk: “İktisadi İstatistiklerimizde 50 Yıllık Gelişmeler”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt:30, Sayı: 1-4, 1970, s. 27-46.
- Cohen, Elie: “Theoretical foundations of industrial policy”, **EIB Papers**, Vol.: 11, No: 1, 2006, pp. 84-106.
- Crandall, Robert W., Clifford Winston: “Does Antitrust Policy Improve Consumer Welfare? Assessing the Evidence”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol.: 17, Number: 4, 2003, pp. 3-26.
- Çiftçi, Cemil: “Türkiye İmalat Sanayiinde Ölçek Bazında Karlılık ve Temel Giderler İlişkisi: 1998-2009 Dönemi”, **Sosyoekonomi**, 2/140211, 2014, s. 229-252.

- Demirbaş, Nevin,
Duygu Tosun: “‘Türkiye’de Tarımın Sanayi İle Entegrasyonu, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri’”, **ADÜ Ziraat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2005, s. 27-34.
- Doğru, Burcu
Nazlıcan, Oytun
Meçik: “‘Türkiye’de Endüstri 4.0’ın İşgücü Piyasasına Etkileri: Firma Beklentileri’”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23, 2018, s. 1581-1606.
- Donges, Jürgen B.: “‘Industrial policy in West Germany’s not so market—oriented economy’”, **The World Economy**, Vol.: 3, Issue 2, 1980, pp. 185-204.
- Dorlach, Tim: “‘The prospects of egalitarian capitalism in the global South: Turkish social neoliberalism in comparative perspective’”, **Economy and Society**, Vol.: 44 Number:4, 2015, pp. 519-544.
- Dustmann, Christian
v.d.: “‘From Sick Man of Europe to Economic Superstar: Germany’s Resurgent Economy’”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol.: 28, No:1, 2014, pp. 167-188.
- El-Agraa, Ali M.: “‘UK Competitiveness Policy vs. Japanese Industrial Policy’”, **The Economic Journal**, Vol.: 107, Issue: 444, 1997, pp. 1504-1517.
- Erber, Georg: “‘Industrial Policy in Germany after the Global Financial and Economic Crisis’”, **SSRN Electronic Journal**, 2016, pp. 1-38.
- Espejo, Raul,
Gandolfo Dominici: “‘Cybernetics of Value Cocreation for Product Development’”, **Systems Research and Behavioral Science**, Vol.:34, Issue:1, 2017, pp. 24-40.
- Fertő, Imre, Lionel
G. Hubbard: “‘Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in Hungarian Agri–Food Sectors’”, **The World Economy**, Vol.:26, Issue: 2, 2003, pp. 247-259.
- Filiztekin, Alpay: “‘Türkiye’de Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Evrimi’”, **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Sayı:1, 2006, s. 101-116.
- Foreman-Peck,
James: “‘Industrial policy in Europe in the 20th century’”, **EIB Papers**, Vol.: 11, Issue:1, 2006, pp. 36-62.
- Gerard, Damien: “‘Fairness in EU Competition Policy: Significance and Implications’”, **Journal of European Competition Law & Practice**, Vol.: 9, Issue: 4, 20, p. 211-212.

- Geroski, Paul
Andrew: “European industrial policy and industrial policy in Europe”, **Oxford Review of Economic Policy**, Volume: 5, Issue: 2, 1989, pp. 20-36.
- Glykou, Ioanna,
Christos N. Pitelis: “On the political economy of the state, the public-private nexus and industrial policy”, **Policy Studies**, Vol.: 32, Issue: 4, 2011, pp. 461-478.
- Haar, Laura H.: “Do patterns of trade and international competitiveness support the case for industrial policy?” **Policy Studies**, Vol.:35, Issue: 3, 2014, pp. 221-245.
- Herrigel, Gary: “Globalization and the German industrial production model”, **Journal for Labour Market Research**, Volume: 48, Issue: 2, 2015, pp. 133-149.
- Hinloopen, Jeroen
Charles van
Marrewijk: “On the empirical distribution of the Balassa index”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, Vol.:137, Issue:1, p. 8.
- Jackman, Mahalia
v.d., “Evaluating tourism competitiveness of small island developing states: a revealed comparative advantage approach”, **Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research**, Vol.: 22, Issue: 3, 2011, pp. 350-360.
- Janger, Jürgen,
Philipp Schmidt-
Dengler: “The Relationship Between Competition and Inflation”, **Monetary Policy and the Economy**, Issue: 1, 2010, pp. 53-65.
- Johnsson, Richard C.
B.: “Ricardo ve Serbest Ticaret Üzerine”, Çev. Ünsal Çetin, **Liberal Düşünce**, Yıl: 16, Sayı: 63, Ankara, 2011, s. 207-212.
- Kaldor, Nicholas: “A Model of Economic Growth”, **The Economic Journal**, Vol.: 67, No. 268, 1957, pp. 591-624.
- Kılıç, Sabiha, Reha
Metin Alkan: “Dördüncü Sanayi Devrimi Endüstri 4.0: Dünya ve Türkiye Değerlendirmeleri”, **Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi**, Cilt.:2, Sayı:3, 2018, s. 29-49.

- Koç, Erdem, “Dünyada ve Türkiye’de Sanayileşme I - Strateji ve Temel Mahmut Can Şenel, Sanayileşme Sorunları”, **Mühendis ve Makina**, Cilt: 59, Kadir Kaya: Sayı: 690, 2018, s. 1-26.
- Koç, Erdem, “Türkiye’de Ekonomik Göstergeler - İmalat Sanayi Kapasite Mahmut Can Şenel, Kullanım Oranı”, **Mühendis ve Makina**, Cilt: 58, Sayı: 689, Kadir Kaya: 2017, s. 1-22.
- Köse, Ahmet, Ahmet “İşgücü piyasaları ve uluslararası işbölümünde Öncü: uzmanlaşmanın mekânsal boyutları: 1980 sonrası dönemde Türkiye imalat sanayii”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 86, 2000, s. 72-90.
- Landesmann, Michael A.: “Industrial policy: its role in the European economy”, **Intereconomics**, Vol.:50, Issue:3, 2015, pp. 133-138.
- Lindbeck, Assar: “Industrial Policy as an Issue in the Economic Environment”, **The World Economy**, Vol.:4, Issue:4, 1981, pp. 391-406.
- Manavgat, Gökçe, “Türk İmalat Sanayinin Uluslararası Rekabet Gücünün Ayten Ayşe Kaya: Belirleyenleri: Panel Veri Analizi”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 34, Sayı: 3, 2016, s. 1-22.
- Manisalı, Erol: “Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Sanayileşme Politikaları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt:31, Sayı: 1-4, 1971, s. 59-74.
- Notz, William: “Cartels During the War”, **Journal of Political Economy**, Vol. 27, No. 1, 1919, pp. 1-38.
- Öniş Ziya, Fikret Şenses: “Rethinking the Emerging Post-Washington Consensus”, **Development and Change**, Vol.:36, Issue:2, 2005, pp. 263-290.
- Özen, Aysun Eser: “Seçilmiş Göstergelerle Türkiye İmalat Sanayiinin Analizi”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2015, s. 140-162.
- Peneder, Michael: “Competitiveness and industrial policy: from rationalities of failure towards the ability to evolve”, **Cambridge Journal of Economics**, Volume: 41, Issue: 3, pp. 829-858.
- Pereira, A. C., F. Romero: “A review of the meanings and the implications of the Industry 4.0 concept”, **Procedia Manufacturing**, Vol.: 13, 2017, pp. 1206-1214.

- Puhle, Hans-Jürgen: “Historische Konzepte des entwickelten Industriekapitalismus: Organisierter Kapitalismus und Korporatismus”, **Geschichte und Gesellschaft**, 10. Jahrg., H: 2, 1984, s. 165-184.
- Riess, Armin, Timo Välilä: “Industrial policy: a tale of innovators, champions, and B52s”, **EIB Papers**, Vol.:11, No: 1, 2006, pp. 10-35.
- Roblek, Vasja, Maja Meško, Alojz Krapež: “A Complex View of Industry 4.0”, **SAGE Open**, April-June 2016, pp. 1-11.
- Rodrik, Dani: “Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform”, **Journal of Economic Literature**, Vol.: 44, Issue:4, 2006, pp. 973-987.
- Rodrik, Dani: “Industrial policy: Don't ask why, Ask how”, **Middle East Development Journal**, Vol.: 1, Issue: 1, 2009, pp.1-29.
- Rodrik, Dani: “Premature Deindustrialization”, **Journal of Economic Growth**, Vol.:21, Issue:1, 2016, pp. 1-33.
- Sandalcılar, Ali Rıza İlkay Noyan Yalman: “Türkiye’de Dış Ticaretteki Serbestleşmenin İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri ”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2012.
- Sarıçoban, Kazım Levent Kösekahyaoğlu: “Ticaret Sonrası Verilerle Rekabet Gücünün Ölçülmesinde Kullanılan İndeksler Üzerine Bir Literatür Taraması”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 47, 2017, s. 424-444.
- Kazım Sarıçoban, Levent Kösekahyaoğlu, Birol Erkan: “Türkiye’nin İmalat Sanayi Ürün Gruplarındaki İhracat Rekabet Gücünün Belirlenmesi: 1996-2015 Dönemi Analizi”, **Journal of Economics**, Cilt: 4, Sayı: 3, 2017, s. 49-72.
- Shahab, Sadaf, Muhammad Tariq Mahmood: “Comparative Advantage of Leather Industry in Pakistan with Selected Asian Economies”, **International Journal of Economics and Financial Issues**, Vol.: 3, No: 1, 2013, pp. 133-139.

- Silva, Guilherme Jonas Costa da, Camila do Carmo Hermida: “Industry, Competitiveness, External Trade and Growth Acceleration”, **Investigación Económica**, Vol.: 77, No. 306, 2018, pp. 94-124.
- Soyak, Alkan: “Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Sanayi Politikası Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, **TMMOB Ölçü Dergisi**, 2015, s. 61-69.
- Soyak, Alkan: “Teknolojiye Dayalı Sanayileşme: Sanayi 4.0 ve Türkiye Üzerine Düşünceler”, **Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 11, 2017, s. 68-83.
- Sümer, Beyza: “Impact of Industry 4.0 on Occupations and Employment in Turkey”, **European Scientific Journal**, Vol.:14, No: 10, 2018, pp. 1-17.
- Szigetvári, Tamás: “EU-Turkey Relations: Changing Approaches”, **Romanian Journal of European Affairs**, Vol. 14, No. 1, March 2014, pp. 34-48.
- Şahin, Dilek: “İmalat Sanayinde Rekabet Gücünün Ölçümü: Türkiye ve BRIC Ülkeleri Örneği”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt: 16, Sayı:4, 2016, s. 709-718.
- Terzi, Harun, Sabiha Oltulular: “Türkiye’de Sanayileşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişki”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2004, s. 219-226.
- Tosun, Jale: “Jugendarbeitslosigkeit und Beschäftigungspolitik in der EU”, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, APuZ 4-5, 2015, s.12-19.
- Tunalı, Halil, Elif Erbelet: “Ekonomik Büyüme ve Sanayileşme İlişkisinde Kaldor Yasasının Türkiye’deki Geçerliliğinin Analizi”, **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2017, s. 1-15.
- Tyson, Laura D'Andrea, John Zysman: “American Industry In International Competition: Government Policies and Corporate Strategies”, **California Management Review**, Vol.: 25, Issue: 3, 1983, pp. 27-52.
- Utkulu, Utku, Dilek Seymen: “Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-à-vis the EU/15”, **European Trade Study Group 6th Annual Conference**, Nottingham, 2004.
- Välilä, Timo: “No policy is an island—on the interaction between industrial and other policies”, **EIB Papers**, Vol.: 11, Issue:2, 2006, pp. 8-33.

- Verouden, Vincent: “EU State Aid Control: The Quest for Effectiveness”, **European State Aid Law Quarterly**, Vol.: 14, No: 4, 2015, p. 459-464.
- Vitols, Sigurt: “German Industrial Policy: An Overview”, **Industry and Innovation**, Vol.:4, Issue:1, 1997, pp. 15-36.
- Weber, Enzo: “Industrie 4.0: Wirkungen auf den Arbeitsmarkt und politische Herausforderungen”, **Zeitschrift für Wirtschaftspolitik**, Vol. 65, Issue 1, 2016, s. 66-74.
- Wren, Colin: “The industrial policy of competitiveness: A review of recent development in the UK”, **Regional Studies**, Vol.: 35, Issue: 9, 2001, pp. 847-860.
- Yıldırım, Cengizhan: “Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980’den Sonraki Evrimi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:7, Yıl:7, Sayı:2, 2011, s. 1-23.
- Young, Allyn A.: “Increasing Returns and Economic Progress”, **The Economic Journal**, Vol. 38, No. 152., 1928, pp. 527-542.
- Yüksel, Ayşe
Nurefşan, Emine
Şener: “The Reflections of Digitalization at Organizational Level: Industry 4.0 in Turkey”, **Journal of Business, Economics and Finance**, Vol.:6, Issue: 3, p. 291-300.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und nukleare Sicherheit: “Was ist Elektromobilität? Welche Fahrzeuge zählen dazu?”, (Çevrimiçi) <https://www.erneuerbar-mobil.de/faq/was-ist-elektromobilitaet-welche-fahrzeuge-zaehlen-dazu>, 20 Kasım 2018.
- Bundesministerium für Wirtschaft und Energie: “Handelspolitik”, (Çevrimiçi) <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Dossier/handelspolitik.html>, 1 Haziran 2019.
- Bundesministerium für Wirtschaft und Energie: “Moderne Industriepolitik”, (Çevrimiçi) <https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Dossier/moderne-industriepolitik.html>, 14 Mayıs 2019.

- Bürner, Werner: “Informationen zur politischen Bildung: Deutschland in den 70er/80er Jahren, (Heft 270): Wirtschaftliche Entwicklung in der Bundesrepublik”, **Bundeszentrale für politische Bildung**, (Çevrimiçi) <http://www.bpb.de/izpb/9748/wirtschaftliche-entwicklung-in-der-bundesrepublik?p=all>, 17 Ağustos 2018.
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü: “Ekonomik Göstergeler (1950-2019)”, (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2019.html>, 16 Nisan 2019.
- UN Comtrade Database: (Çevrimiçi) <https://comtrade.un.org/data/>, Son Erişim Tarihi: 28 Kasım 2019.
- Das Institut der deutschen Wirtschaft: “Deutschland in Zahlen: Entstehung des Bruttoinlandsprodukts”, (Çevrimiçi) <https://www.deutschlandinzahlen.de/tab/deutschland/volkswirtschaft/entstehung/entstehung-des-bruttoinlandsprodukts>, 20 Nisan 2019.
- Das Institut der deutschen Wirtschaft: “Deutschland in Zahlen, Volkswirtschaft, Bruttowertschöpfung nach Wirtschaftsbereichen”, (Çevrimiçi) <https://www.deutschlandinzahlen.de/tab/deutschland/volkswirtschaft/entstehung/bruttowertschoepfung-nach-wirtschaftsbereichen>, 15 Nisan 2019.
- Das Institut der deutschen Wirtschaft: “Deutschland in Zahlen: Volkswirtschaft, Bruttowertschöpfungsanteile nach Wirtschaftsbereichen”, (Çevrimiçi) <https://www.deutschlandinzahlen.de/tab/deutschland/volkswirtschaft/entstehung/bruttowertschoepfungsanteile-nach-wirtschaftsbereichen>, 15 Nisan 2019.
- Deutsche Forschungsgemeinschaft: “DFG im Profil: Zahlen und Fakten: Statistik: Finanzen”, (Çevrimiçi) https://www.dfg.de/dfg_profil/zahlen_fakten/statistik/finanzen/index.html, 1 Mart 2019.
- Encyclopedia Britannica: “Industry”, (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/technology/industry>, 3 Mayıs 2018.
- EUR-Lex: “Treaty on the Functioning of the European Union: Articles 101 and 102”, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>, 20 Kasım 2018.

European Commission Directorate General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs:	“A vision for the European industry until 2030: Final Report of the Industry 2030 high level industrial roundtable”, Publications Office of the European Union , Luxembourg, 2019.
European Commission:	“Leonardo da Vinci Programme”, (Çevrimiçi) https://eacea.ec.europa.eu/node/2784_de , 3 Temmuz 2018.
European Commission:	“Competition: State Aid: State Aid Control”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/competition/state_aid/overview/index_en.html , 12 Mayıs 2018.
European Commission:	“Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs: Industry: Industrial policy”, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/growth/industry/policy_en , 9 Ekim 2016.
Europäische Kommission:	“Europa 2020: Prioritäten”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/priorities/index_de.htm , 20 Ekim 2016.
Europäische Kommission:	“Strategie Europa 2020”, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_de , 20 Haziran 2018.
Europäisches Parlament:	“Wirtschaft: Industrie-, Energie- und Forschungspolitik: Allgemeine Grundsätze der Industriepolitik der EU”, (Çevrimiçi) http://www.europarl.europa.eu/factsheets/de/sheet/61/allgemeine-grundsätze-der-industriepolitik-der-eu , 5 Ekim 2016.
European Parliament:	“EU Industrial Policy: Assessment of Recent Developments and Recommendations for Future Policies”, 2015, (Çevrimiçi) http://www.securepart.eu/download/ipol_stu-2015-536320_en150416142150.pdf , 10 Mayıs 2018.
European Round Table of Industrialists (ERT):	“About ERT”, (Çevrimiçi) https://www.ert.eu/about-us 10 Mayıs 2019.

European Union:	“EU Funding”, (Çevrimiçi) https://europa.eu/european-union/about-eu/funding-grants_en , 20 Mart 2017.
Eurostat:	“Industry - quarterly data”, (Çevrimiçi) http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do , 5 Eylül 2019.
Foreign Trade Online:	“Library: HS Codes”, (Çevrimiçi) https://www.foreign-trade.com/reference/hscod.htm , 4 Nisan 2019.
Frankfurter Allgemeine:	“Konjunktur: Außenhandel: Deutschland profitiert von internationaler Arbeitsteilung”, 20. April 2005, (Online) https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/2.1687/aussenhandel-deutschland-profitiert-von-internationaler-arbeitsteilung-1228863.html , 20 Temmuz 2019.
Fraunhofer-Gesellschaft:	“Startseite: Über Fraunhofer: Profil / Struktur: Zahlen und Fakten”, (Çevrimiçi) https://www.fraunhofer.de/de/ueber-fraunhofer/profil-struktur/zahlen-und-fakten.html , 1 Mart 2019.
Habertürk:	“Haberler: Para: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Türk sanayini araştırdı: Hangi sektörün rekabet gücü yüksek?”, 7 Ocak 2013, (Çevrimiçi) https://www.haberturk.com/ekonomi/para/haber/809527-hangi-sektorun-rekabet-gucu-yuksek , 25 Mart 2018.
Helmholtz-Gemeinschaft:	“Annual Report 2018: Highlights, Figures, People”, (Çevrimiçi) https://www.helmholtz.de/fileadmin/user_upload/04_mediathek/18_Helmholtz_Geschaeftsbericht_ENGLISCH_epaper.pdf , 01 Mart 2019.
International Monetary Fund:	“Special Drawing Right (SDR)”, (Çevrimiçi) https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/14/51/Special-Drawing-Right-SDR , 20 Kasım 2018.
Investopedia:	“Business: Business Essentials: Why You Should Invest in Research and Development (R&D)”, (Çevrimiçi) https://www.investopedia.com/ask/answers/043015/what-are-benefits-research-and-development-company.asp , 10 Eylül 2019.
Investopedia:	“Fundamental Analysis: Sectors&Industries Analysis: Industrial Production Index (IPI)”, (Çevrimiçi) https://www.investopedia.com/terms/i/ipi.asp , 2 Eylül 2019.

- Leibniz-Gemeinschaft: “Über Uns: Über Die Leibniz-Gemeinschaft”, (Çevrimiçi) <https://www.leibniz-gemeinschaft.de/ueber-uns/ueber-die-leibniz-gemeinschaft.html>, 1 Temmuz 2019.
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, “Antimuan”, (Çevrimiçi) <http://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/antimuan>, 5 Mart 2018.
- Martens, Bernd: “Dossier: Lange Wege der Deutschen Einheit: Wirtschaftlicher Zusammenbruch und Neuanfang nach 1990”, **Bundeszentrale für politische Bildung**, (Çevrimiçi) <https://www.bpb.de/geschichte/deutsche-einheit/lange-wege-der-deutschen-einheit/47133/zusammenbruch?p=all>, 18 Ağustos 2018.
- Max-Planck Gesellschaft: “Homepage: About us: Profile and vision: Facts and Figures”, (Çevrimiçi) <https://www.mpg.de/facts-and-figures>, 1 Mart 2019.
- Mayer Brown LLP: “Revised German Antitrust & Competition Law”, Legal Update, 2017 (Çevrimiçi), <https://www.mayerbrown.com/-/media/files/perspectives-events/publications/2017/06/revised-german-antitrust--competition-law/files/get-the-full-report/fileattachment/legalupdate-revised-german-antitrust-law.pdf>, 15 Mayıs 2018.
- OECD: “Business enterprise R&D expenditure by industry”, (Çevrimiçi) https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=BERD_IND, 3 Eylül 2019.
- OECD: “Employment by Activity”, (Çevrimiçi) <https://data.oecd.org/emp/employment-by-activity.htm>, 5 Eylül 2019.
- OECD: “Environment Programme: Environmental Performance Review of Germany”, (Çevrimiçi), <http://www.oecd.org/environment/country-reviews/2378661.pdf>, p. 2, 20 Mayıs 2019.
- OECD: “ISIC REV. 3 Technology Intensity Definition: Classification of manufacturing industries into categories based on R&D intensities”, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/sti/ind/48350231.pdf>, 3 Nisan 2019.

- OECD: “Social Expenditure, Aggregated data”, (Çevrimiçi)
https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG,
 3 Mart 2019.
- Open Access
 Government: “Home: Open Access News: Government News: Europe:
 Moving toward a sustainable Common Industrial Policy”,
 February 8 2019, (Çevrimiçi)
<https://www.openaccessgovernment.org/europe-common-industrial-policy/58817/>, 5 Mart 2019.
- Oxford Reference “Overview: Social Optimum”, (Çevrimiçi)
<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100515332>, 20 Nisan 2018.
- Public Broadcasting
 Service (PBS): “Trade Policy: Germany”, (Çevrimiçi)
https://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/lo/countries/de/de_trade.html, 1 Haziran 2019.
- Schober, Kai-Stefan: “Industry 4.0 – Challenge for the F&B industry in Turkey,
 advantage or competitive disadvantage?”, Roland Berger –
 Siemens Digitalization in Food & Beverage Presentation,
 Istanbul, 2017, s. 25, (Çevrimiçi)
https://www.siemens.com.tr/i/Assets/gida-gunu/170524_KS_Industrie40_Presentation_Siemens_Turkey.pdf, 20 Ocak 2019.
- Statistisches
 Bundesamt: “Außenhandel: Rangfolge der Handelspartner im
 Außenhandel der Bundesrepublik Deutschland 2018”,
 (Çevrimiçi)https://www.destatis.de/DE/Themen/Wirtschaft/Aussenhandel/Tabellen/rangfolge-handelspartner.pdf?__blob=publicationFile, 5 Ağustos 2019.
- Statistisches
 Bundesamt: “Beschäftigte und Umsatz der Betriebe im Verarbeitenden
 Gewerbe: Deutschland, Jahre, Wirtschaftszweige (WZ2008
 Hauptgruppen und Aggregate)”, (Çevrimiçi) <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online/logon?sequenz=tabelleErgebnis&selectionname=42271>, 25 Nisan 2019.
- Statistisches
 Bundesamt: “Gesamtentwicklung des deutschen Außenhandels ab 1950 ”,
 2019, p. 2, (Çevrimiçi)
https://www.destatis.de/DE/Themen/Wirtschaft/Aussenhandel/Tabellen/gesamtentwicklung-aussenhandel.pdf?__blob=publicationFile, s. 2, 1 Mart 2019.

Statistisches Bundesamt:	“Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen: Bruttowerschöpfung nach ausgewählten Wirtschaftsbereichen in jeweiligen Preisen”, (Çevrimiçi) https://www.destatis.de/DE/Themen/Wirtschaft/Konjunkturindikatoren/Volkswirtschaftliche-Gesamtrechnungen/vgr210.html , 15 Nisan 2019.
Statistisches Bundesamt:	“Wichtige gesamtwirtschaftliche Größen: Wichtige gesamtwirtschaftliche Größen in Milliarden Euro, Veränderungsrate des Bruttoinlandsprodukt (BIP)”, (Çevrimiçi) https://www.destatis.de/DE/Themen/Wirtschaft/Volkswirtschaftliche-Gesamtrechnungen-Inlandsprodukt-Tabellen/inlandsprodukt-gesamtwirtschaft.html , 1 Mart 2019.
Şatıroğlu, Hürrem:	“Faiz de tarihi rekora uçu: Yüzde 7500”, Hürriyet Gazetesi , 22 Ocak 2001, (Çevrimiçi) http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/faizde-tarihi-rekora-uctu-yuzde-7500-39228074 , 22 Haziran 2017.
T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı:	“Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Milli Gelir ve Üretim”, (Çevrimiçi) http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540021349004-1497d2c6-7edf , 2 Mayıs 2019.
T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı:	“Temel Ekonomik Göstergeler”, (Çevrimiçi) http://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1539970123300-b0aebfc4-3e3b , 15 Mart 2019.
T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı:	“Temel Ekonomik Göstergeler: Aylık Sanayii Üretim Endeksi”, http://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1539970123300-b0aebfc4-3e3b , (Çevrimiçi) 5 Nisan 2019.
T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı:	“Temel Ekonomik Göstergeler: Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımları”, (Çevrimiçi) http://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1539970123300-b0aebfc4-3e3b , 10 Şubat 2019.
T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı:	“Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporları”, (Çevrimiçi) https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html , 15 Ekim 2019.
T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı:	“Ekonomik Göstergeler: Üretim”, (Çevrimiçi) https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler , 16 Nisan 2019.

- TCMB: “EVDS: İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (%)”, (Çevrimiçi) https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_21/6007/DataGroup/turkish/bie_kko2/, 5 Nisan 2019.
- TCMB: “EVDS: Sanayi Üretim Endeksi ve Sanayi GSYİH Yıllık Yüzde Değişim”, (Çevrimiçi) <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/dashboard/857>, 3 Temmuz 2019.
- T.C. Ticaret Bakanlığı: “İstatistikler: Dış Ticaret İstatistikleri: Ülkelere Göre Dış Ticaret”, (Çevrimiçi) <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri/dis-ticaret-istatistikleri-ocak-agustos-2019/ulkelere-gore-dis-ticaret>, 5 Ağustos 2019.
- T.C. Ticaret Bakanlığı: “Yurtdışı Teşkilatı: Avrupa: Almanya: Ülke Profili: Türkiye İle Ticaret”, (Çevrimiçi) <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/almanya/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>, 10 Ekim 2019.
- The World Bank: “Exports of goods and services (% of GDP)”, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?end=2017&locations=DE&start=1960>, 3 Ağustos 2019.
- The World Bank: “Germany”, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/country/germany>, 1 Mart 2019.
- The World Bank: “Manufactures exports (% of merchandise exports) ” (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.MANF.ZS.UN?locations=DE-TR>, 28 Kasım 2019.
- The World Bank: “Manufacturing, value added (% of GDP)”, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS?end=2017&locations=TR-DE&start=2009&view=chart>, 13 Şubat 2019.
- The World Bank: “World Bank national accounts data: GDP per capita (current US\$)”, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd>, 23 Ağustos 2019.

- The World Bank: “World Bank national accounts data: GDP (current US\$)”, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>, 23 Ağustos 2019.
- The World Bank: “World Bank national accounts data: Trade (% of GDP)”, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS>, 10 Ağustos 2019.
- The World Bank: “Research and development expenditure (% of GDP)”, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS?locations=EU>, 12 Şubat 2019.
- TÜİK: “Dış Ticaret İstatistikleri: HS2(Fasıl) Sınıflamasına Göre Dış Ticaret”, (Çevrimiçi) <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=21&param2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5802>, 4 Nisan 2019.
- TÜİK: “Dış Ticaret İstatistikleri: Uluslararası standart sanayi sınıflanmasına (ISIC, Rev.3) göre ihracat: 1996-2019 ”, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, 15 Mart 2019.
- TÜİK: “Dış Ticaret İstatistikleri: Uluslararası standart sanayi sınıflamasına (ISIC, Rev.3) göre ithalat: 1996-2019”, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, 15 Mart 2019.
- TÜİK: “Ülkelere Göre Dış Ticaret”, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, 10 Ekim 2019.
- UNCTADSTAT (United Nations Conference on Trade and Development: “SITC rev.3 products, by technological categories (Lall (2000))”, (Çevrimiçi) https://unctadstat.unctad.org/en/Classifications/DimSitcRev3Products_Ldc_Hierarchy.pdf, 5 Ekim 2019.

- Verband der Automobilindustrie (VDA): “Economic Policy and Infrastructure: Trade”, (Çevrimiçi), <https://www.vda.de/en/topics/economic-policy-and-infrastructure/trade/importance-of-trade-policy-for-industry-and-for-germany-as-an-industrial-location.html>, 20 Haziran 2019.
- World Economic Forum: “Global Competitiveness Index 4.0”, (Çevrimiçi) <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/01Frontmatter/4.%20Rankings.pdf>, 25 Nisan 2019.
- Yülek, Murat: “Sanayileşme ve Sanayi Politikaları”, **Dünya Gazetesi**, 9 Mayıs 2016, (Çevrimiçi) <https://www.dunya.com/kose-yazisi/sanayilesme-ve-sanayi-politikalari/28065>, 9 Temmuz 2018.
- Zeit: “Wirtschaft: Deutschland weiter mit weltgrößtem Exportüberschuss”, 19 Şubat 2019, (Online) <https://www.zeit.de/wirtschaft/2019-02/leistungsbilanz-exportueberschuss-deutschland-2018-ifo-institut>, 16 Ekim 2019.

DİĞER KAYNAKLAR

- Abbott, Alden F., Shanker Singham: “Anticompetitive Policies Reduce Economic Freedom and Hurt Prosperity”, **2016 Index of Economic Freedom: Promoting Economic Opportunity and Prosperity**, Ed. by., Terry Miller, Anthony B. Kim, Washington, The Heritage Foundation, 2016, pp. 51-60.
- Acemoğlu, Daron: “Technical Change, Inequality, and the Labor Market”, **National Bureau of Economic Research**, Working Paper 7800, Cambridge, 2000, pp. 1-84.
- Akkoyunlu-Wigley, Arzu, Sevinç Mihci, Hakan Arslan: “The Custom Union with EU and Its Impact on Turkey’s Economic Growth”, **8th ETSG Annual Conference**, Vienna, 2006 pp. 1-17.
- Altenburg, Tilman v.d.: “Industrial Policy – A Key Element of the Social and Ecological Market Economy”, Ed., Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ), **The Social and Ecological Market Economy – A Model for Asian Development?**, Kelkheim, 2008, pp. 134-153.

- Altenburg, Tilman: "Industrial Policy in Developing Countries: Overview and lessons from seven country cases", **Deutsches Institut für Entwicklungspolitik**, Discussion Paper ISSN 1860-0441, Bonn, 2011.
- Altman, Steven A.
Pankaj Ghemawat,
Phillip Bastian: **DHL Global Connectedness Index 2018: The State of Globalization in a Fragile World**, 2018.
- Arkin, Ramazan
Gökalp: "Endüstri", **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İstanbul, Arkin Kitabevi, 1970, s. 1278-1280.
- Avrupa Komisyonu: **Komisyon Çalışma Dokümanı: 2019 Türkiye Raporu**, Brüksel, 2019.
- Bartholomae, Florian W.: "Ökonomische Auswirkungen der Digitalisierung auf den internationalen Wettbewerb und die internationale Arbeitsteilung", **Volkswirtschaftliche Diskussionsbeiträge**, Universität der Bundeswehr München, 2018.
- Batra, Amita, Zeba Khan: "Revealed comparative advantage: An analysis for India and China", Working Paper, No. 168, **Indian Council for Research on International Economic Relations (ICRIER)**, New Delhi, 2005.
- Baumgart, Egon R.: **Investitionen und ERP-Finanzierung: Eine Untersuchung über die Anlage-Investitionen als Wachstumsdeterminante des Wirtschaftsprozesses in der Bundesrepublik Deutschland und die wirtschaftspolitische Einflussnahme durch Investitionsfinanzierung aus dem ERP-Sondervermögen in empirischer Sicht von 1949 bis 1956**, DIW Sonderhefte, N.F. (56), Reihe A: Forschung, Berlin, 1961.
- Binici, Mahir, Yin-Wong Cheung, Kon S. Lai: "Trade Openness, Market Competition, and Inflation: Some Sectoral Evidence from OECD Countries", **TCMB Working Paper No: 12/06**, Ankara, 2012.
- Blank, Jürgen E.: "Wettbewerbspolitik in der Bundesrepublik Deutschland und der Europäischen Union", 29. volkswirtschaftliches Segelseminar, Kaiserslautern, 2017.
- Brockhaus
Enzyklopädie in
vierundzwanzig
Bänden: Zehnter Bd. HERR-IS, "Industrie", 19. Auflage, 1989.

- Bundesministerium für Wirtschaft und Energie: **Industrie 4.0 und digitale Wirtschaft: Impulse für Wachstum, Beschäftigung und Innovation**, Berlin, 2015.
- Bundesministerium für Wirtschaft und Energie: **Industrie 4.0: Volks- und betriebswirtschaftliche Faktoren für den Standort Deutschland – Eine Studie im Rahmen der Begleitforschung zum Technologieprogramm AUTONOMIK für Industrie 4.0**, Berlin, 2015.
- Bundesministerium für Wirtschaft und Energie: **Nationale Industriestrategie 2030: Strategische Leitlinien für eine deutsche und europäische Industriepolitik**, Berlin, 2019.
- Bundesministerium für Wirtschaft und Energie: **Perspektiven für ein wirtschaftlich starkes Europa**, Berlin, 2017.
- Bundesregierung: **Digitale Agenda 2014-2017**, Ed., Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Bundesministerium des Innern, Bundesministerium für Verkehr und digitale Infrastruktur, Berlin, 2014.
- Commission of the European Communities: **Communication of the European Commission to the Council and European Parliament: “Industrial Policy in an Open and Competitive Environment: Guidelines for a Community Approach”**, COM(90) 556 final, Brussels, 1990.
- Commission of the European Communities: **Communication from the Commission: Implementing the Community Lisbon Programme: A policy framework to strengthen EU manufacturing - towards amore integrated approach for industrial policy**, Brussels, 2005.
- Commission of the European Communities: **Completing the Internal Market: White Paper from the Commission to the European Council**, Brussels , 1985.
- Commission of the European Communities: **The Community's industrial policy: Commission Memorandum to the Council**, COM(70) 100, Brussels, 1970.
- Coşkun, Selim, Yaşanur Kayıkçı, Eray Gençay: **“Adapting Engineering Education to Industry 4.0 Vision”**, **MDPI Conference Paper**, 2019, pp. 1-13.
- Dinan, Desmond: **Encyclopedia Of The European Union**, New York, Palgrave Macmillan, 2000.

- Dyck, Marc Van: “Entwicklungsperspektive für die Digitale Agenda: Ergebnisse einer Expertenbefragung zur Halbzeit der 18. Legislaturperiode des Deutschen Bundestags”, **Monographie am The Open Government Institute**, Ed., Jörn von Lucke, Friedrichshafen, 2016.
- ECSIP Consortium: “Study on the relation between industry and services in terms of productivity and value creation: Final Report”, **Study for the Directorate-General for Enterprise and Industry**, Vienna, 2014.
- Ehlermann, Claus D.: “The Modernization of EC Antitrust Policy: A Legal and Cultural Revolution”, **Robert Schuman Centre for Advanced Studies**, RSC No: 2000/17, San Domenico, 2000.
- European Commission: “Re-Finding Industry: Report from the High-Level Strategy Group on Industrial Technologies”, **Conference Document**, 2018.
- European Commission: **Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth**, Brussels, 2010.
- European Commission Directorate General for Economic and Financial Affairs: “Germany’s growth performance in the 1990’s”, **European Economy: Economic Papers**, Brussels, 2002.
- European Parliament Directorate General For Internal Policies: “EU Industrial Policy: Assessment of Recent Developments and Recommendations for Future Policies”, **Study for the ITRE Committee**, Brussels, 2015.
- Eşiyok, Bayram Ali: “Dünya Rekabet Gücü İçerisinde Türkiye’nin Yeri”, **Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.: İktisadi Araştırmalar**, Ankara, 2001.
- Federal Ministry for Economic Affairs and Energy: **White Paper: Digital Platforms: Digital regulatory policy for growth, innovation, competition and participation**, Berlin, 2017.
- Foundation for EU Democracy: **The Lisbon Treaty: The Readable Version**, 3.ed., Denmark, 2009.

- Gual, Jordi: “The coherence of EU policies on trade, competition and industry”, **Centre for Economic Policy Research Papers** Discussion paper: 1105, 1995.
- Herr, Hansjörg,
Zeynep M. Sonat: “Neoliberal unshared growth regime of Turkey in the post 2001 period”, **International Labour Office, Global Labour University**, Geneva, 2013.
- Kagermann,
Henning v.d.,: **Industrie 4.0 im globalen Kontext: Strategien der Zusammenarbeit mit internationalen Partnern**, Acatech Studie, München, Herbert Utz Verlag, 2016.
- Kagermann, Hennig
Wolfgang Wahlster
and Johannes
Helbig: **Recommendations for Implementing the Strategic Initiative INDUSTRIE 4.0: Final report of the Industrie 4.0 Working Group**, Munich, 2013.
- Kaplow, Louis: “On the Choice Of Welfare Standarts In Competition Law”, **Harvard John M. Olin Center For Law, Economics and Business**, Discussion Paper No: 693, 2011.
- Khatibi, Arastou: “Kazakhstan's revealed comparative advantage vis-à-vis the EU-27”, **ECIPE Working Paper**, No. 03/2008, European Centre for International Political Economy (ECIPE), Brussels, 2008.
- Kritikos, Alexander
S. v.d.: “The Social-Ecological Market Economy in Germany: General characteristics, main features and current challenges of a unique and successful economic system”, **Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH**, Hamburg, 2018.
- Krzywdzinski,
Martin: “Technologie, Qualifikationen und internationale Arbeitsteilung: Anmerkungen zu der Diskussion über Industrie 4.0”, **Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB)**, WZB Discussion Paper, No. SP III 2016-301, Berlin, 2016.
- Lejour, Arjan M.,
Ruud A. de Mooij,
Richard Nahuis: “EU Enlargement: Economic Implications for Countries and Industries”, **CESifo Working Papers**, No. 585, München, 2001.

- Machnig, Matthias: “Ecological industrial policy as a key element of a sustainable economy in Europe”, **Friedrich Ebert Stiftung**, Berlin, 2011.
- McKinsey& Company: “Industry 4.0 after the initial hype: Where manufacturers are finding value and how they can best capture it”, **McKinsey Digital**, 2016.
- Mikfeld, Benjamin: “Ecological Industrial Policy: A Strategic Approach for Social Democracy in Germany”, **Friedrich Ebert Stiftung: International Policy Analysis**, 2011.
- Motta, Massimo, Martin Peitz: “Challenges for EU Merger Control”, **CRC TR 224 Discussion Paper Series**, University of Bonn and University of Mannheim, 2019.
- Nayak, Shibananda, Vani Aggarwal, Preeti Mann, “India’s Manufacturing Exports Dynamics: An Analysis of Technology Intensity Transition”, Working Paper, **Indian Institute of Foreign Trade: Centre for WTO Studies (CWS)**, New Delhi, 2013, pp. 1-36.
- OECD: “Environmental Performance Reviews: Germany”, **OECD Publishing**, 2012.
- OECD: “The Future of Productivity”, **Joint Economics Department and the Directorate for Science, Technology and Innovation Policy Note**, 2015.
- Ökçün, Gündüz: “Osmanlı Sanayii 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiki”, **T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü**, Cilt: 4, Ankara, 1997.
- Pinder, John, “Industrial policy and the international economy”, **Trilateral Commission**, New York, 1979.
- Takashi Hosomi, William Diebold:
- PWC: **Industrie 4.0: Chancen und Herausforderungen der vierten industriellen Revolution**, 2014.
- Ragan, James F.: “Measuring Capacity Utilization in Manufacturing”, **Federal Reserve Board New York Quarterly Review**, 1976.
- Rodrik, Dani: “Industrial policy for the twenty-first century”, **Harvard University: Faculty Research Working Papers Series**, 2004.

- Sachs, Jeffrey D., Andrew Warner: “Economic Reform and the Process of Global Integration”, **Brookings Papers on Economic Activity**, 1, 1995.
- Lall, Sanjaya: “The Technological Structure and Performance of Developing Country Manufactured Exports, 1985-1998”, **QEH Working Paper Series**, Number:44, 2000.
- Resmi Gazete: **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013**, Sayı: 26215, 2006.
- Sanlı Kerem Can: “Avrupa Birliği Rekabet Hukuku ve Politikası”, **Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz: Avrupa Birliği’ne Giriş**, Ed., Ayhan Kaya, İstanbul, Hiperlink Yayınları, 2013, s. 200-211.
- Saygılı, Şeref: “Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Durumu”, **DPT**, Yayın No: 2675, Ankara, 2003.
- Sharp, Margaret: “Science, technology and broad industrial policy: the coevolution of policies at national, regional and European level”, **Final Report prepared within TSER programme**, 2001.
- Stamer, Jörg Meyer: “Moderne Industriepolitik oder postmoderne Industriepolitiken?”, **Friedrich-Ebert-Stiftung**, Berlin, 2009.
- Streeck, Wolfgang v.d.: “Die Rolle der Sozialpartner In der Ausbildung und beruflichen Weiterbildung in der Rudesrepublik Deutschland”, **CEDEFOD Dokument**, Berlin, 1987.
- Taymaz, Erol, Kamil Yılmaz: “Political Economy of Industrial Policy in Turkey: The Case of Automotive Industry”, **TÜSİAD – Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu Working Paper No: 2016-1**, 2016.
- T.C. Başbakanlık, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği: Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkındaki Antlaşma, Ankara, 2011.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967**, Ankara, 1963.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı:	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 , Ankara, 1968.
T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı:	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983 , Ankara, 1979.
T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı:	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989 , Ankara, 1984.
T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı:	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994 , Ankara, 1989.
T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı:	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000 , Ankara, 1995.
T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı:	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005 , Ankara, 2000.
T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı:	Türkiye Sanayi Politikası (AB Üyeliğine Doğru) , Ankara, 2003.
T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü:	Sanayi Yatırımlarına Verilen Destekler ve Teşvik Programları , Ankara, 2017.
T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı:	Türkiye Sanayi Strateji Belgesi 2015-2018 , Ankara, 2015.
T.C. Kalkınma Bakanlığı:	Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 , Ankara, 2013.
T.C. Kalkınma Bakanlığı:	Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018: İmalat Sanayiinde Dönüşüm: Özel İhtisas Komisyonu Raporu , Ankara, 2014.
TEPAV:	Türkiye'nin Rekabet Gücü İçin Sanayi Politikası Çerçevesi , Ankara, 2007.

- Trebilcock, Michael, Francesco Ducci: “The Multifaceted Nature of Fairness in Competition Policy”, **CPI Antitrust Chronicle**, Volume:1, 2017, s. 21-24.
- TÜBİTAK Bilim Teknoloji ve Yenilik Politikaları Daire Başkanlığı: **Yeni Sanayi Devrimi: Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası**, Ankara, 2016.
- Türek, Jürgen: “Industriepolitik”, **Jahrbuch der Europäischen Integration 2016**, Ed., Werner Weidenfeld und Wolfgang Wessels, Baden-Baden, 2016, s. 259-262.
- Türel, Oktar: “Türkiye’de Sanayi Politikalarının Dünü ve Bugünü”, **TMMOB Makina Mühendisleri Odası Sanayi Kongresi**, 2007.
- Wahlster, Wolfgang: “Industrie 4.0: Active Semantic Product Memories for Smart Factories”, **IDA 30 Year Celebration Seminar**, Linköping, 2013.
- World Trade Organization: World Trade Organization, **World Trade Statistical Review**, 2019.
- Yılmaz, Gökhan: “Resurgence of Selective Industrial Policy: What Turkey Needs”, **Turkish Economic Association**, Discussion Paper, No. 2011/3, Ankara.
- Züngün, Deniz: “An Analysis on Export-Oriented Growth Model: Based on Turkish Manufacturing”, **International Conference “Risk in Contemporary Economy”**, 8. ed., Galati, 2012, pp.17-24.

EK-1:**OECD ISIC. Rev.3 Sınıflandırması (Lall Sınıflandırması):**

Sınıflandırma Kodu	Ürün (Mal veya Hizmet) Grupları
LDC01	İlkel Mallar
001	Canlı hayvanlar (03 hariç)
011	Sığır eti-taze/soğutulmuş/dondurulmuş
012	Hayvanların (sığır hariç) eti-taze/soğutulmuş/dondurulmuş
022	Süt ve krema
025	Yumurta ve yumurta albüminleri
034	Balıklar-canlı, taze/soğutulmuş/dondurulmuş
036	Kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar
041	Buğday ve mahlut
042	Pirinç
043	Arpa
044	Mısır
045	Buğday, pirinç, arpa ve mısır dışı tahıllar
054	Buharda veya suda kaynatılmış, pişirilmiş, meyve ve başka sebzeler
057	Taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler, bunların karışımları
071	Kahve
072	Kakao
074	Çay ve paraguay çayı
075	Biber ve diğer baharatlar
081	Hayvan gıdası olarak kullanılan maddeler
091	Margarin
121	Yaprak tütün ve tütün döküntüleri
211	Ham deriler (post ve kürk dışında)
212	Ham postlar (bütün halde)
222	Yağlı tohumlar ve meyvaları (kırılmış olsun olmasın)
223	Diğer yağlı tohum ve meyveler, un ve küspeleri
231	Tabii kauçuk, balata, güte-parka, guayül, çıkıl
244	Tabii mantar ve döküntü mantar
245	Yakmaya mahsus ağaçlar ve odun kömürü
246	Yakmaya mahsus yonga halinde ağaçlar ve testere talaşı
261	İpek
263	Pamuk, linter pamuğu ve pamuk döküntüleri
268	Yün/yapağı ve diğer hayvan kılı
272	Hayvansal ve bitkisel gübreler, tabi kalsiyum fosfat ve diğer tabi potasyum tuzları
273	Taş, mermer, alçı taşı, kireç taşı, kum
274	Kükürt ve demir piritleri
277	Sanayide kullanılan elmas, sünger taşı, zımpara taşı vs.
278	Diğer ham mineraller
291	İnsan tarafından yenilmeye elverişli olmayan hayvansal ürünler
292	Başka yerde belirtilmeyen bitkisel ürünler (yenilmeye elverişli olmayan)
321	Taş kömürü

333	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar (ham petrol)
342	Sıvılaştırılmış propan ve bütan gazı
343	Doğal gaz
344	Sıvılaştırılmış etilen, propilen, butilen, petrol gazı
345	Havagazı, sugazı, fakir gaz vb gazlar (petrol gazı ve diğ.gazlı hidrokarbon hariç)
681	Gümüş, platin ve gümüş veya platin kaplamalı altın ve diğer metaller
682	Bakır ve bakırdan çubuk, profil, tel, sac, şerit, boru vb.
683	Nikel ve nikelden çubuk, profil, tel, sac, şerit, boru vb.
684	Aluminyum ve alüminyumdan çubuk, profil, tel, sac, şerit, boru vb.
685	Kurşun
686	Çinko ve çinkodan çubuk, profil, tel, sac, şerit, boru vb.
687	Kalay ve kalaydan çubuk, profil, tel, sac, şerit, boru vb.
LDC02	Kaynak Temelli Mallar: Tarım Temelli Mallar
016	Et ve yenilen sakatat-tuzlu/salamura/kurutulmuş-sakatat un ve ezmeleri
017	Başka yerde sınıflandırılmamış hazırlanmış et ve et ürünleri
023	Tereyağı, süt esaslı katı-sıvı yağlar
024	Peynir ve lor
035	Balıklar (kuru/tuzlu/salamura/tütsülü) insan yemesi için balık unu/ezmesi/pelleti
037	Balıklar, kabuklu hayvanlar ve yumşakçaların konserveleri
046	Buğday ve mahlut unu, bulgur, irmik ve pellet
047	Diğer hububat un, bulgur, irmik ve pellet.
048	Ekmekçilik ve pastacılık ürünleri, makarna
056	Kurutulmuş sebzeler, sebze ve meyvelerin unu, ezmesi, tozları
058	Sebze ve meyveden hazırlanmış konserveler
059	Meyve suları (üzüm şırası dahil) sebze suları
061	Şeker, bal ve şeker melası
062	Şeker mamülleri
073	Çikolata ve kakao içeren diğer maddeler
098	Başka yerde sınıflandırılmamış gıda müstahzarları
111	Alkolsüz içecekler
112	Alkollü içecekler
122	İşlenmiş tütün
232	Sentetik kauçuk, taklit kauçuk, rejenere kauçuk ve atıkları (ilk şekillerde)
247	Yuvarlak ağaçlar (kabukları soyulmuş/kare şeklinde kabaca yontulmuş olsun olmasın)
248	Ahşap demiryolu veya tramvay traversleri
251	Odun veya diğer lifli selülozik maddeler; hamurları, döküntü ve kırıntıları

264	Jüt veya bitki iç kabuklarının dokumaya elverişli diğer lifleri
265	Dokumaya elverişli diğer bitkisel lifler
269	Kullanılmış giyim eşyası ve parçaları
421	Bitkisel sıvı yağlar
422	Diğer bitkisel sıvı yağlar
431	Kimyasal işlem görmüş bitkisel ve hayvansal katı/sıvı yağlar, mumlar
621	Kauçuk ve kauçuktan eşya
625	Kauçuktan iç ve dış lastikler (yeni/eski)
629	Kauçuktan diğer eşya (hijyenik, eczacılık ürünleri, taşıyıcı kolonlar)
633	Mantardan eşya
634	Kaplamalık ağaçlar, levhalar, kontaplak, sırık, kazık vs. ile ağaç yünü
635	Ağaçtan muhafazalar, kutu, kafes sandık, vs. ile inşaat ve marangozluk mamülleri
641	Kağıt ve karton
LDC03	Kaynak Temelli Mallar: Diğer Kaynak Temelli Mallar
281	Demir cevherleri
282	Demir-çelik döküntü ve hurdaları, bunların külçeleri
283	Bakır cevherleri, matları ve çöktürülmüş bakır
284	Nikel cevherleri ve nikel oksit
285	Aluminyum cevherleri ve aluminyum oksit
286	Uranyum, toryum cevherleri
287	Diğer metal cevherleri
288	Metalleri/metal bileşiklerini içeren kül ve kalıntılar
289	Kıymetli metal cevherleri ve hurdaları
322	Linyit ve turb, linyit, taş kömürü ve turbdan elde edilen katı yakıtlar
325	Kok ve sömük (taşkömürü, linyit ve turbdan) karni kömürü
334	Rafine edilmiş petrol ürünleri
335	Petrol ürünleri artıkları
411	Hayvansal katı veya sıvı yağlar
511	Hidrokarbonlar ve türevleri
514	Azot fonksiyonlu bileşikler
515	Organo-inorganik, heterosiklik bileşikler, nükleik asitler
516	Diğer organik kimyasal maddeler
522	İnorganik kimyasal elementler, asitler, bileşikler, metallerin asit, hidroksit ve peroksitleri
523	Diğer inorganik kimyasal maddeler
524	Oksi ve peroksi metalik asitlerin tuzları, kıymetli metallerin bileşikleri
531	Sentetik organik boyayıcı maddeler
532	Debagatta kullanılan boyayıcı hülasalar ve sentetik boyama müstahzarlar
551	Uçucu yağlar rezinoitler
592	Nışasta, inülin, buğday gluteni, albuminler, yapıştırıcı ve tutkallar

661	Kireç, çimento, tabii taşlar, asfalt ile bunlardan eşya
662	Silisli fosil unları ve benzerlerinden eşya, tuğla, kiremit, karolar vb. eşya
663	Mineral maddelerden mamul diğer eşya ve cihazlar
664	Cam
667	İnciler ve kıymetli metal taşlar
689	Metalurjide kullanılan adi metaller (tungsten, molibden, tantal, magnezyum, kobaklı vb.)
LDC04	Düşük Teknolojili Mallar: Tekstil, giyim ve ayakkabı
611	İşlenmiş deri ve köseleler
612	Deri ve köseleden mamul eşya (makina, mekanik işlerde kullanılan saraciye eşyası)
613	Dabaklanmış, aprelenmiş, bütün halinde kürkler
651	Tekstil iplikleri
652	Pamuklu mensucat
654	Dokumaya elverişli diğer maddelerden dokunmuş mensucat (ipek, yün, keten vb.)
655	Örme mensucat
656	Kordelalar, etiketler, armalar, tüller vb.
657	Özel iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, vatka, sicim, ip, şapka taslakları, eknik eşya)
658	Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya ve takımlar
659	Halılar ve diğer yer kaplamaları
831	Sandıklar, bavullar, çantalar ve kılıflar
841	Erkek/erkek çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarlar
842	Kadın/kız çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları
843	Erkek/erkek çocuklar için örme giyim eşyası
844	Kadın/kız çocuklar için örme giyim eşyası
845	Örülmüş olsun olmasın diğer giyim eşyası
846	Giyim eşyası iç aksesuar ve giyim eşyası parçaları (çorap, mendil, eldiven vb.)
848	Tekstil dışında kalan giyim eşyası, şapka vs.
851	Ayakkabılar ve aksamı
LDC05	Düşük Teknolojili Mallar: Diğer Mallar
642	Kağıt, kağıt hamuru, karton ve selülozik liflerden mamul eşya
665	Züccaciye, cam eşya
666	Çanak-çömlek
673	Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmamış yassı hadde mamulleri
674	Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmış yassı hadde mamulleri
675	Paslanmaz veya alaşımsız çelikten yassı hadde mamulleri
676	Demir veya çelikten (alaşımlı, alaşımsız) filmaşın, çubuk ve profiller
677	Demir veya çelikten demiryolu ve tramvay hattı malzemesi
678	Demir veya çelikten teller

691	Demir, çelik veya alüminyumdan inşaat ve inşaat aksamı
692	Demir çelik veya alüminyumdan depo, sarnıç, vb. kaplar
693	Alüminyum, bakır veya demir çelikten teller, halatlar, kablolar, mensucat
694	Bakır, Alüminyum, demir veya çelikten çivi, vida, pim, rondela vb. eşya
695	El aletleri ve makineler için aletler
696	Bıçakçı eşyası ve sofrta takımları, bunların aksam ve parçaları
697	Adi metallerden ev işlerinde kullanılan eşya ve aksam
699	Diğer adi metallerden eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.)
821	Mobilya, aksam ve parçaları
893	Plastikten mamul eşya
894	Çocuk arabaları, oyuncaklar, spor malzemeleri
895	Büro eşyası, kırtasiye malzemeleri
897	Kıymetli, yarı kıymetli, kaplama metallerden kuyumcu ver mücevherci eşyası
898	Müzik aletleri ve bunların aksam ve parçaları
899	Başka yerde belirtilmemiş çeşitli işlenmiş eşyalar
LDC06	Orta Teknolojili Mallar: Otomotiv
781	Motorlu yolcu taşıtları (binek otomobilleri vb.)
782	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar
783	Başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları
784	Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri
785	Motosikletler, bisikletler, sakatlar için koltuklar vb. aksam parçaları
LDC07	Orta Teknolojili Mallar: İşlenmiş Mallar
266	Sentetik flament demetleri ver sentetik devamlı lifler
267	Diğer suni lifler ve artıkları
512	Alkoller, fenoller, fenol-alkoller vb. türevleri
513	Karboksilik asitler ve türevleri
533	Pigmentler, vernikler, boyalar
553	Parfüm ve kozmetik veya tuvalet mustahzarları
554	Sabunlar, temizleme, cılalama ürünleri
562	Mineral kimyasal gübreler (272.grubun dışındakiler)
571	Etilen polimerleri (ilk şekillerde)
572	Stiren polimerleri (ilk şekillerde)
573	Vinil klorür veya halojenli diğer olefin polimerleri (ilk şekilde)
574	Poliasetaller ve diğer polieterler ve epoksi reçineler (ilk şekillerde)
575	Diğer plastikler (ilk şekillerde)
579	Plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar
581	Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb
582	Plastiklerden levhalar, filmler, yapraklar, plakalar

583	Plastikten monofil, çubuk, profiller-enine kesiti 1mm'yi geçen
591	Haşarat öldürücüler ve zararlı bitkileri yok ediciler
593	Patlayıcı maddeler, fitiller ve fişekler
597	Ateşlemeyi önleyici müstahzarlar, çözücü müstahzarlar, yağlama müstahzarları
598	Diğer kimya sanayi ürünleri
653	Sentetik veya suni filamentler ve devamsız liflerden mensucat
671	Dökme ve aynalı demir, ferro alyajlar
672	Demir veya çelikten külçe ve diğer ilk şekillerde yarı mamuller
679	Demir veya çelikten ince, kalın borular ve içi boş profiller, boru bağlantı parçaları
786	Römorklar ve yarı römorklar
791	Demiryolu taşıtları, aksam ve parçaları
882	Fotoğrafçılıkta kullanılan filmler, kimyasal müstahzarlar ve kağıt, karton vs.
LDC08	Orta Teknolojili Mallar: Mühendislik Malları
711	Buhar kazanları, kızgın su kazanları ve aksamı
713	Motorlar ve aksamı
714	Turbojetler, tepkili motorlar, diğer gaz türbinleri vb. aksamı
721	Tarımsal makinalar (traktörler hariç) ve aksam parçaları
722	Traktörler (744.14 ve 744.15 tekilerin dışındakiler)
723	Toprağın tesviyesi, cevherleri taşıma, yayılması, kar küreyicileri vb.
724	Tekstil, çamaşır yıkama ve kurutma, ütüleme makina ve aksam ve parçaları
725	Kağıt hamuru, kağıt/karton imaline, işlenmesine mahsus makina ve cihazlar
726	Matbaacılıkta kullanılan makinalar
727	Gıda işleme makinaları
728	Diğer makinalar ve cihazlar ile aksam parçaları
731	Takım tezgahları (torna tezgahları, planya, vergel, yiv açma, dişli açma vb. makinalar)
733	Metalleri dövme, çekiçleme veya kalıpta dövme suretiyle işlemeye mahsus takım tezgahları
735	Alet tutucular ile 731 ve 733 gruplarındaki makinaların aksam ve parçalar
737	Tav ocakları, döküm potaları, hadde lehim, hadde makinaları
741	Isıtıcı ve soğutucu ekipmanları, bunların aksam ve parçaları
742	Sıvılar için pompalar, sıvı elevatörleri ile bunların aksam, parçaları
743	Diğer pompalar, fanlar, santrifujler, filtre makine ve cihazları
744	Forkliftler, diğer yük arabaları ve kaldırıcılar, asansörler
745	Elektrikli olmayan diğer makine ve el aletleri vb. aksam parçaları

746	Her nevi rulmanlar
747	Borular, kanallar, depolar için musluklar, valfler vb. cihazlar
748	Transmisyon milleri ve kranklar
749	Döküm plakaları ve modelleri, kalıplar, contalar
762	Telsiz telefon, telsiz telgraf ve radyo yayınları için alıcı cihazlar
763	Plak döndürücüler, pikaplar, kaset çalarlar, video kayıt ve gösterme cihazları
772	Elektrik devreleri, rezistanslar vb. aksam ve parçaları
773	Elektrik dağıtım donanımı (teller, kablolar, ızalötörler, bağlantı parçaları)
775	Evlerde kullanılan elektrikli veya elektriksiz diğer makinalar
793	Gemiler ve suda yüzen taşıtlar
811	Prefabrik yapılar
812	Demir, çelik ve seramikten radyatörler (elektriksiz) laobalar, küvetler, musluk taşları
813	Işıklı isim tabelaları ve aksamı, portatif elektrik lambaları
872	Tıbbi araç ve gereçler
873	Başka yerde sınıflandırılmamış metreler ve sayaçlar
884	Optik cihazlar ile aksam ve parçaları
885	Saatler
891	Ateşli harp silahları ve malzemeleri
LDC09	Yüksek Teknolojili Mallar: Elektronik ve Elektrik Malları
716	Elektrik motorları ve jeneratörler ile bunların aksam ve parçaları
718	Diğer güç motorları (su tribünleri, su çarkları, nükleer reaktörler, ısıtılmış yakıt elemanları)
751	Büro makinaları (yazı, hesap, fotokopi)
752	Otomatik bilgi işlem makinaları vb. ait birimler
759	Büro ver bilgi işlem makinalarının aksam ve parçaları
761	Televizyon alıcıları (kombine olsun olmasın)
764	Telli telefon ve telgraf cihazları, telsiz telefon telgraf cihazları vb. aksamı
771	Elektrikli güç makinaları (716 hariç) (transformatörler, statik konvertörler, endüktörler)
774	Elektro teşhis cihazları (X ışınları, alfa, beta, ve gama ışınları cihazları)
776	Katod ışınları tüpleri, yarı iletken tertibat; elektrik devreleri
778	Elektrikli makinaların aksam ve parçaları
LDC10	Yüksek Teknolojili Mallar: Diğer Mallar
525	Radyoaktif elemanlar ve bileşikleri, bunları içeren karışım ve atıklar
541	Eczacılık ve eczacılık ürünleri
542	İlaçlar
712	Buhar turbinleri ile aksam ve parçaları
792	Hava taşıtları, uzay araçları vb. aksam, parçaları

871	Optik aletler ve aksamı
874	Ölçü, kontrol, ölçü, ayar alet ver cihazlar, bunların aksam ve parçaları
881	Sinema ve fotoğrafçılıkla ilgili aletler
LDC99	Sınıflandırılmamış Ürünler
351	Elektrik enerjisi
883	Sinemacılıkta kullanılan filmler
892	Basılmış yayınlar
896	Sanat ve koleksiyon eşyası, antika esya
961	Tedavülde olmayan metal paralar (altın olanlar hariç)
971	Altın, parasal olmayan (altın madeni ve konsantreleri hariç)

Kaynak: UNCTADSTAT (United Nations Conference on Trade and Development), “SITC rev.3 products, by technological categories (Lall (2000))”, (Çevrimiçi) https://unctadstat.unctad.org/en/Classifications/DimSitcRev3Products_Ldc_Hierarchy.pdf, 5 Ekim 2019.

EK-2:**Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 4.0 2018 Sıralaması**

Sıra	Ekonomi	Skor	Sıra	Ekonomi	Skor
1	ABD	85.6	71	Karadağ	59.6
2	Singapur	83.5	72	Brezilya	59.5
3	Almanya	82.8	73	Ürdün	59.3
4	İsviçre	82.6	74	Seyşeller	58.5
5	Japonya	82.5	75	Fas	58.5
6	Hollanda	82.4	76	Arnavutluk	58.1
7	Hong Kong	82.3	77	Vietnam	58.1
8	Birleşik Krallık	82.0	78	Trinidad ve Tobago	57.9
9	İsveç	81.7	79	Jamaika	57.9
10	Danimarka	80.6	80	Lübnan	57.7
11	Finlandiya	80.3	81	Arjantin	57.5
12	Kanada	79.9	82	Dominik Cumhuriyeti	57.4
13	Tayvan	79.3	83	Ukrayna	57.0
14	Avustralya	78.9	84	Makedonya	56.6
15	Kore Cumhuriyeti	78.8	85	Sri Lanka	56.0
16	Norveç	78.2	86	Ekvador	55.8
17	Fransa	78.0	87	Tunus	55.6
18	Yeni Zelanda	77.5	88	Moldova	55.5
19	Lüksemburg	76.6	89	İran	54.9
20	İsrail	76.6	90	Botsvana	54.5
21	Belçika	76.6	91	Bosna Hersek	54.2
22	Avusturya	76.3	92	Cezayir	53.8
23	İrlanda	75.7	93	Kenya	53.7
24	İzlanda	74.5	94	Mısır	53.6
25	Malezya	74.4	95	Paraguay	53.4
26	İspanya	74.2	96	Guatemala	53.4
27	Birleşik Arap Emirlikleri	73.4	97	Kırgızistan	53.0
28	Çin	72.6	98	El Salvador	52.8
29	Çek Cumhuriyeti	71.2	99	Moğolistan	52.7
30	Katar	71.0	100	Namibya	52.7
31	İtalya	70.8	101	Honduras	52.5
32	Estonya	70.8	102	Tacikistan	52.2
33	Şili	70.3	103	Bangladeş	52.1
34	Portekiz	70.2	104	Nikaragua	51.5
35	Slovenya	69.6	105	Bolivya	51.4
36	Malta	68.8	106	Gana	51.3

37	Polonya	68.2	107	Pakistan	51.1
38	Tayland	67.5	108	Ruanda	50.9
39	Suudi Arabistan	67.5	109	Nepal	50.8
40	Litvanya	67.1	110	Kamboçya	50.2
41	Slovakya	66.8	111	Cape Verde	50.2
42	Letonya	66.2	112	Laos	49.3
43	Rusya Federasyonu	65.6	113	Senegal	49.0
44	Kıbrıs	65.6	114	Fildişi Sahili	47.6
45	Endonezya	64.9	115	Nijerya	47.5
46	Meksika	64.6	116	Tanzanya	47.2
47	Umman	64.4	117	Uganda	46.8
48	Macaristan	64.3	118	Zambiya	46.1
49	Mauritius	63.7	119	Gambiya	45.5
50	Bahreyn	63.6	120	Esvatini	45.3
51	Bulgaristan	63.6	121	Kamerun	45.1
52	Romanya	63.5	122	Etiyopya	44.5
53	Uruguay	62.7	123	Benin	44.4
54	Kuveyt	62.1	124	Burkina Faso	43.9
55	Kosta Rika	62.1	125	Mali	43.6
56	Filipinler	62.1	126	Gine	43.2
57	Yunanistan	62.1	127	Venezuela	43.2
58	Hindistan	62.0	128	Zimbabve	42.6
59	Kazakistan	61.8	129	Malavi	42.4
60	Kolombiya	61.6	130	Lesotho	42.3
61	Türkiye	61.6	131	Moritanya	40.8
62	Brunei	61.4	132	Liberya	40.5
63	Peru	61.3	133	Mozambik	39.8
64	Panama	61.0	134	Sierra Leone	38.8
65	Sırbistan	60.9	135	Kongo	38.2
66	Gürcistan	60.9	136	Burundi	37.5
67	Güney Afrika	60.8	137	Angola	37.1
68	Hırvatistan	60.1	138	Haiti	36.5
69	Azerbaycan	60.0	139	Yemen	36.4
70	Ermenistan	59.9	140	Çad	35.5

Not: Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 4.0, uzun vadeli büyümenin belirleyicilerini içermektedir. Son gelişmeler, yalnızca veri tabanlı belirleyiciler üzerinde etkisi olduğu sürece yansıtılmaktadır. Sonuçlar bu bağlamda yorumlanmalıdır.

* Ölçek 0 ile 100 arasındadır.

Kaynak: World Economic Forum, “Global Competitiveness Index 4.0”, (Çevrimiçi) <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/01Frontmatter/4.%20Rankings.pdf>, 25 Nisan 2019.

ÖZGEÇMİŞ

Kaan ÇELİKOK 1989 yılında İstanbul’da doğmuştur. 2008 yılında burslu olarak öğrenim gördüğü Özel Sankt Georg Avusturya Lisesi ve Ticaret Okulu’ndan, 2012 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü’nden mezun olmuştur. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı’ndaki tezli yüksek lisans öğrenimini “İstihdam Politikalarının Etkinliği: Türkiye-Avrupa Birliği Örneği” başlıklı teziyle 2014 yılında; Jean Monnet bursu ile öğrenim gördüğü Viyana Üniversitesi Lisansüstü Merkezi’ndeki Avrupa Çalışmaları yüksek lisansını yine 2014 yılında tamamlamıştır. Aralık 2012 – Eylül 2013 arasında John Deere Makinaları Ltd. Şti.’de, Mayıs 2015 – Şubat 2018 arasında Albaraka Türk Katılım Bankası’nda Strateji ve Kurumsal Performans Yönetimi ve Pazarlama birimlerinde çalışmıştır. Şubat 2015’te İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı’nda başladığı doktora çalışmalarına devam etmekte olan ÇELİKOK, Mayıs 2016’da doktora yeterlilik yazılı ve sözlü sınavlarını başarıyla tamamlamış, Temmuz 2017-Ekim 2017 arasında kazandığı DAAD (Alman Akademik Değişim Servisi) bursuyla Heidelberg Üniversitesi Siyasal Bilgiler Enstitüsü’nde doktora tez araştırmalarını sürdürmüştür. Çok iyi düzeyde İngilizce ve Almanca, orta düzeyde Fransızca ve Latince bilmektedir.